bütünleşmemiş kentli nüfus sorunu

tansı şenyapılı

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1978

BÜTÜNLEŞEMEMİŞ KENTLİ NÜFUS SORUNU

tansı şenyapılı

BÜTÜNLEŞMEMİŞ KENTLİ NÜFUS SORUNU

DR. TANSI ŞENYAPILI

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, ANKARA 1978

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ, YAYIN NO : 27

MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY
FACULTY OF ARCHITECTURE, PUBLICATION NO : 27

SUNUŞ

Bu çalışma Aralık 1976'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine sunulan "Kent Yaşantısıyla Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorununu Yorumlayan Çok Yönlü Bir Yaklaşım Önerisi" başlıklı doktora tezini temel alarak hazırlanmıştır. Çalışmanın varsayımlarını oluşturmak uzun bir çalışma süresi gerektirdi. Ele alınan konu, bugüne değin oldukça çok sayıda araştırmacıdan ilgi görmüş bir konuydu. Literatür oldukça zengindi. Ama geliştirilmiş yaklaşımların çeşitliliğine, katkıların bolluğuna karşın, gene de 'kayan' bir yanının bulunduğu dikkati çekiyordu. Temel varsayımların gelişmesinde, oluşturulup saptanmasında farkedilen bu 'özellik'in etkisi büyük oldu.

Ne var ki, varsayımların konması, ne ölçüde uzun bir zaman süresinin tüketimine yol açmış olursa olsun, ya da bu varsayımlar ne denli uzun bir çalışma ve düşünme ürünü olursa olsun, sınanıp kanıtlanmadıkça yeterli bulunamazdı. Varsayımların sınanması Londra'daki "Centre for Environmental Studies"in, aynı konuda ama, çok daha geniş kapsamlı bir araştırma yapması için araştırmacıya sağladığı olanaklar yardımıyla gerçekleştirildi.

Çalışmanın tamamlanmasında irili ufaklı yardımları geçen daha başka bir çok kişi ve kuruluş vardır. Ancak, unutabileceklerimize haksızlık etmiş olmamak için hepsi sıralanmamaktadır. Ama, yardım ve teşviklerini esirgemeyen ve değerli katkılarından

yararlandığım tüm hocalarıma, meslekdaşlarıma, öğrencilerime, şükran borçlu olduğumu belirtmeliyim. Bu çalışmanın ağır yükünü omuzlama cesaretimin, hocam Prof. Dr. Mübeccel B. Kıray'ın öğrettiklerinden kaynaklandığını vurgulamak gerekir.

Tansı Şenyapılı

SUNUŞ

GİRİŞ

1. Birinci Bölüm : Soruna İlişkin Yaklaşımların Eleştirisi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi

1.1. **Giriş**

1.1.1.0. Mekan Plancıları Varolan Bilgiyi Yeniden Değerlendirmek Zorunda.

1.1.1.1. Çok Yönlü Bir Yaklaşım Geliştirilememesinin Sonuçları

1.1.1.2. Mekan Planlama Sorunlarına Yaklaşım Türleri

1.1.1.3. Benimsenmiş Savlar, Varolan Sistemin Değiştiğine Değil, Bozulduğunu Benimsiyor.

1.2. **Batılı Ekonomistlerin Ele Alış Biçimleri**

1.2.1.0. Klasikler ve Keynes

1.2.1.1. Keynes "Yapısal" Sorunlara "Parasal" Çözüm Getirdi

1.2.1.2. Batıda Geliştirilmiş "İstihdam" Yaklaşımları, Kıddan Göçün Yol Açtığı Yapısal Değişmenin Sorunları Karşısında Yetersiz Kalıyor

1.2.1.3. Geri Kalmış Ülkelerde Yatırım Harcamalarını Artırmak Gerekiyor

1.2.1.4. Düalistler : Düalistler de Gecekondu Olgusunu Geçici Bir "Bozulma" Olarak Değerlendirdiler.

1.2.1.5. Echaus, Sorunu, İlk Kez, Yapısal Bir Yaklaşımla Ele Alıyor

1.2.1.6. İkili Yapı Gecikmiş Sanayileşme Sonucu Kapitalin Bir Kesimde Yığılmasına Bağlanıyor

1.2.1.7. Küçük Sanayi Geliştirme Siyasaları Çözüm Getirici Değil

1.2.1.8. Gelişmekte Olan Ülkeler Kapital-Yoğun Teknikleri Yeğliyorlar Bir Ana Etmen

1.3. **Dualistlerin Eleştirisi**

1.3.1.0. Nüfusu Kırda Tutma Yolundaki Çabalar Tutuculuktur

1.3.1.1. Soruna Ikili Yapı Yaklaşımıyla Aranan Çözümler Durumu Değiştirmediği Gibi, "Bozulma"yı Daha da Hızlandırmaktadır.

1.4. **Bir Model Önerisi - Çok Yönlü Bir Bakış Açısı**

1.4.1.0. Batı Kaynaklı Ele Alış Biçimleri Sistemi Eski Durumuna Getirmeye Yönelik

1.4.1.1. Marjinal Ara Topluluklar Sistemin İşlerliğini Korumasına Yardım Etmektedir

1.4.1.2. Araştırmacılar, Sistemin Bozulan Dengeler Sonucu Bir Patlamayı Önlemek İçin Ara (Tampon) Kesim Ürettiğini Göremediler

1.4.1.3. Feodal Üretim Biçimi Sürüyor Olsaydı, Kentin Çekiciliği Kırdan Göçmek İçin Yeterli Bir Neden Olamazdı

1.4.1.4. Kırdan Göç, Mutlaka, Tarım Teknolojisinde Bir Değişme, Bir Yenileme Olduğunda Başlar

1.4.1.5. Kente Göçen, Kırla Arasındaki Akım İlişkilerini Bir Süre Açık Tutmak Zorunda

1.4.1.6. Kırdaki Geleneksel Davranışları Sürdürmek Zorunluluğu Kentle Sosyal Bütünleşmeyi Geciktiriyor.

1.4.1.7. Kırla Akım Ilişkisi Kentte Güvence Elde Edilinceye Değin Sürüyor

1.4.1.8. Kırdan Göçü Sistemi Patlatacak Ölçülere Varmaktan Alakoyan Nedenler

1.4.1.9. Tüketime Özendirme Sistemin Patlamasını Önleyici Başka Emniyet Kapakları Yaratıyor

1.4.2.0. Marjinal Kesim Sisteminin Emniyet Kapaklarından Biri

1.4.2.1. Satın Alma Gücü Düşük Toplulukların Tüketim Özlemlerini Marjinal Kesim Gideriyor

1.4.2.2. Tüketime Özendirilen Marjinal Kesimin Geliri Tüketim Pazarına Emilince Kırdan Göçün Hızı Yavaşlıyor

1.4.2.3. Marjinal Kesim, Marjinal Kesimin Tüketim Pazarına Katılmasını Sağlıyor

1.4.2.4. Marjinal Kesim Sistemin Sürekliliğini Sağlıyor

1.4.2.5. İş Değiştirme Sıklığı Niteliksiz İşgücüne Sistemin Sunduğu "Sosyal Sigorta"

1.4.2.6. Siyasal Bilimciler Marjinal Kesimin Yol Açtığı Kaygının Politik Nitelikli Olduğunu Öne Sürüyor

1.4.2.7. Kente Göçenler Kenti Tanıyarak Geliyorlar

1.4.2.8. Kente Göçenlerin Umma Düzeyleri Yüksek Değil

1.4.2.9. Kente Göçenlerin Umma Düzeyleri Seçtikleri Referans Topluluğuna Bağlı

1.4.3.0. Kente Göçenlerin Materyal Uyumu İçin Sistem Gerekli Mekanizmaları Kuruyor

1.4.3.1. Kente Göçenler Sistemle Her Yönden Bütünleşme İsteğiyle İktidardaki Parti Ya da Partileri Yeğliyorlar

1.4.3.2. Fizik Mekan Boyutu

1.4.3.3. Marjinal Kesimdeki Ekonomik Devingenlik Fizik Mekana "Esnek Çözümler" Biçiminde Yansıyor

1.4.3.4. Bütünleşme, Yalnızca Kentsel İşte Çalışmak Değil, Ayrıca Yeterli Gelir Elde Etmek

1.4.3.5. Bütünleşme Düzey ve Biçimini Saptama Ölçütü, Örgütleşmek ve Örgüt Kullanmak

1.4.3.6. Kentlerin Kırsal Görünümü Sürüp Gidecek mi?

1.5. **Değerlendirme ve Sonuç**

2. İkinci Bölüm : Tarihsel Perspektif İçerisinde İstanbul'da Gecekondu Olgusunun Gelişimi ve Kağıthane ve Gültepe'nin Yerleşim Tarihçesi

2.1. **Giriş**

2.1.1.0. Gültepe'nin Araştırma Sahası Olarak Seçilmesinin Nedeni

2.2. Gecekondu Olgusunun İstanbul Kent Bütününde Gösterdiği Gelişim

2.2.1.0. 1940'ların Ortalarında Sorun Orta Gelir Topluluklarının Sorunu

2.2.1.1. Gecekondulaşma Sorunlaşıyor

2.2.1.2. "Gecekondu Evleri" Niçin ve Nasıl Yapılıyor

2.2.1.3. Kentin 1000 Yıllık Mekansal Yapısı Değişiyor

2.2.1.4. Gecekondularda Yaşayanların Oylarıyla Siyasal İktidar Değişiyor

2.2.1.5. Kent Topraklarında Spekülasyon Hızlanıyor

2.2.1.6. Tecim Kapitali de Toprak Yağmasına Katılıyor

2.2.1.7. "İmar Faaliyeti" Sistemindeki Bozulmanın Giderilmesi Amacına Yönelik

2.2.1.8. Kent Plancılarının Yaklaşımı

2.2.1.9. Gecekondulara Tapu Dağıtılıyor

2.2.2.0. Gecekondu Sorununa Yanlış Yaklaşılmasının Sonuçları

2.3. **Kağıthane'nin Yerleşim Tarihçesi ve Gültepe'nin Yerleşmeye Açılması**

2.3.1.0. Kağıthane Nüfusunun Gelişimi

2.3.1.1. Ekonomik Yapı ve Temel Etkinlikler

2.3.1.2. Mekan Yapısı ve Konut Dokusu

2.3.1.3. Planlama Kararları

3. Üçüncü Bölüm : Gültepe Saha Araştırmasından Elde Edilen Bulguların Yorumu

3.1. **Giriş**

3.2. **Nüfus Yapısı ve Özellikleri**

3.2.1.0. Hane Başkanları

3.2.1.1. Eğitim Düzeyi

3.2.1.2. Aile Büyüklüğü

3.2.1.3. Birlikte Oturulan Akrabalar

3.2.1.4. Nüfusun Kökeni ve Göç Nedenleri

3.3. **Fizik Mekan Dokusu**

3.3.1.0. Konutların Özellikleri

3.3.1.1. Konut Sahipliği ve Kiracılık

3.3.1.2. Nüfusun Fizik Mekana İlişkin İstekleri

3.4. **Ekonomik İlişkiler**

3.4.1.0. İş Türlerinin Toplulaştırılması

3.4.1.1. Gelir Dağılımı

3.4.1.2. "Rahat Yaşamak İçin Gerekli Gelir"

3.4.1.3. Elde Edilen Gelir Yeterli Bulunmuyor

3.4.1.4. Daha İyi Bir İş Tutmakta Engeller

3.4.1.5. Özenilen İş Türü

3.4.1.6. Oğulların ve Eşlerin İşleri

3.4.1.7. İş Değiştirme Ya da Ekonomik Mekanda Çizilen Devinimlilik Eğrisini Kanıtlayan Bulgular

3.4.1.8. Sosyal Güvenlik Örgütlerine Üyelik

3.4.1.9. Gösterişçi Tüketim Malları

3.4.2.0. İş Yerlerinin Dağılımı

3.5. **Sosyal İlişkiler**

3.5.1.0. Kentte Edinilen Tanışlar ve En İyi Üç Arkadaşın Özellikleri

3.5.1.1. Kentteki Sosyal İlişkilerin Temel Nitelikleri

3.5.1.2.Akraba-Hemşehri-Tanıdıklarla İlişkilerin Evrimi

3.5.1.3. Kentte Karşılaşılan Sorunlar ve Sorunların Niteliksel Değişimi

3.5.1.4. Sistem İçerisindeki Yerini Yorumlama

3.5.1.5. Kırla İlişkiler

3.5.1.6. Sosyal Mekandaki Segregasyon Fizik Mekana Nasıl Yansıyor

3.5.1.7. Kentsel Örgütleri Kullanma

4. Dördüncü Bölüm :Toplu Değerlendirme ve Sonuç

NOTLAR

GÜLTEPE'DE UYGULANAN ANKET ÖRNEĞİ

BİBLİYOĞRAFYA

GİRİŞ

Bugün, Türkiye'de kentleşme, sürecin dinamik özelliğine bağlı olarak, başlangıç yılları 1940'lardan çok ayrımlı noktalara varmış; olgunun niteliği, tanımı ve görsel özellikleri de büyük ölçüde değişime uğramıştır. Kentleşme süreci planlı bir ortamda gelişecekse, olgunun yeni bir anlayışla ele alınması, parametre ve bağımsız değişkenlerinin saptanarak plancının denetimine verilmesi gerekmektedir. Sürecin değişen niteliği koşutunda, konunun ele alış biçiminin değişmesi ise başta gelen koşuldur.

Konu, bugünedek, çeşitli disiplinlerin kendi yaklaşımları kapsamında, sürecin belirli boyutlarında, mikro-ölçeklerde bağımsız uzmanlaşma alanları tanımlama biçiminde ele alınagelmiştir. Bugün, uzmanlık dallarındaki bilgi, yorum ve veri birikimi, çok yönlü, bütüncül ve kuramsal model yaklaşımları denemesine olanak veren düzeylere erişmiştir.

Konuya gerekli kuramsal bütünlüğü getirme denemesi, kuşkusuz, sürecin en kolay gözlenebilir ve ölçülebilir boyutunda çalışan fizik mekan plancıları için çekicilik taşıyan bir uğraştır. Ancak, mekan plancıları, soruna yaklaşırken, çok yinelenen bir hataya karşı duyarlı davranmak, mekansal verileri genelde bağımsız değişken olarak yorumlamamak zorundadırlar. Çünkü, anılan türdeki ele alış biçimleri "mekansal" sorun tanımlamalarına götürmekte, çözüm de, gene, "mekansal" düzenlemelerde aranmaktadır. Kentleşme süreci

içerisinde, bu hata, Türkiye'de çok yinelenmiş; hatalı yorumlardan etkilenen yöneticiler ve plancılar, yıllar boyu, en belirgin mekansal sorun "gecekondu"ya, sürekli olarak, mekansal düzenlemeler ve kalıplar içerisinde çözüm aramışlar; gecekondular mekan üzerinde kaydırılıp nüfus çok katlı doku biçimlerine kapatılırken, topluma ağır fırsat maliyetleri ödetilmiştir.

Süreç bir bütüncül kuramsal çerçeve içinde ele alınmazsa, planlama ortamının ayrımlı kesimlerinde biribirileriyle çelişen kararlar alınması, yanlış karar maliyetlerinin topluma yüklenmesi, ödetilmesi süregidecek; plancı olgunun denetimini eline geçiremeyecektir. Çalışma, önerilen bütüncül kuramsal yaklaşım çerçevesini kurmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı : Tek boyutta incelendiğinde varolan ve sistemin o boyutunda "bozulma" olarak nitelendirilen özelliklerin, kökende, yeni bir gelişme modelinin özellikleri olduğudur. Bu varsayım, çalışma kapsamında, bir **mekanlar bütünlüğü** içerisinde incelenmiştir.

"Mekan" kavramı koordinatlarla belirlenen 2 ya da 3 boyut içerisinde tanımlanabileceği gibi, soyut ilişkilerin anlatıldığı n-boyutlu mekanlardan da söz edilebilir. "Soyut mekanlar", elemanlar arasındaki ilişkilerin yapılaştırdığı mekanlardır ve fizik mekandan ayrımlı olarak ele alınabilirler. Örneğin, ekonomik elemanların tanımladığı "ekonomik mekan"lardan ve/ya da sosyal ilişkilerin yer aldığı, sosyal elemanların tanımladığı "sosyal mekan"lardan; bu mekanlar içinde parasal ekonomik mesafelerden, ya da sosyal mesafelerden söz edilebilir.

Fizik mekandaki insan eliyle gerçekleştirilmiş yapay dokunun nitelikleri ve örüntüsü, anılan soyut mekanlardaki ilişkilerin yansısıdır. Fizik mekanın görece kolay ölçülebilen bağımlı değişkenlerine, kimi yerde kanıt, kimi yerde ipucu işlevi yükleyerek, fizik mekanla soyut mekanlar arasında ilişki kurulabilmektedir. Çalışmanın önerdiği model, temelde, böyle bir yaklaşıma oturtulmuştur.

Özetlenirse, bu çalışma betimlenmeğe çalışılan bir **soyut-somut mekanlar bütünlüğü** içerisinde, kentleşme sürecinin bir fizik mekan boyutu olan "gecekondu" sorunu ve sorunu yaratan marjinal kesim olgusuna çok yönlü, kuramsal bir yaklaşım modeli önermeyi amaçlamaktadır. Marjinal sektör genellikle temel istihdam özellikleriyle tanımlanır. Kapsadığı işler toplumun örgütlü iş kollarının dışında kalan işlerdir. Bu işler genel çizgileriyle; küçük boyutlu, tek kişilik, yatay

ve dikey örgütlenme göstermeyen, yüksek işçi devinimi olan, giriş ve çıkışın kolay olduğu, düşük verimli ve genelde geçici karakter taşıyan işlerdir. Sektörün en hakim özelliği örgütsüz oluşu, daha doğrusu, örgütlenmeye olanak vermeyen bir yapıya sahiboluşudur. Ancak burada sözü edilen formel nitelikli, yazılı kuralları, hiyerarşik dağılımları, standardizasyon, iş bölümü gibi özellikleri içeren türde bir örgütlenmedir. Marjinal sektörün kapsadığı işler yasaldan yasal olmayana, sürekli olandan geçici olana dek çeşitlenir. Ekonomik ve fizik mekanda yüzüp gezen bu tür işlerin gerektirdiği ilişkiler de formel olmayan, yüzyüze, akıcı ve esnek nitelikler taşımalıdır. Bu tür ilişkilere ise geniş çapta standardizasyon, düzenlemeler, yasalarla tanımlanmış kalıplar uygulanamaz. Öte yandan sektörün gerek iç gerekse toplumla ilişkileri, yazılı olmayan, çoğu kez kaba kuvvete dayanan, formel olmayan biçimde örgütlenmiştir.

Birinci Bölümde, sorunun tanımı verilmiş ve model önerisi tartışılmıştır. Modelin temel kabullerinden biri, marjinal kesimin, kökende, dual parçaların sistem içerisinde sürtüşmeden barınması ve sistemin sürekliliğini sağlama işlevi gördüğü yolundadır. Dolayısiyle, geri kalmış ekonomilerde kentleşme sürecinin tanımında en hakim görüş olan ikili yapı ("dualite") yaklaşımı ve eleştirisine özellikle geniş yer verilmiştir. Model önerisi, marjinal kesimin belirleyici özelliği "devingenlik"in (mobilitenin), gerek ulusal ekonomik mekan, gerekse ekonomik kesimler arası işlevlerinin sosyal ve fizik mekanlara yansımaları açısından tartışılmıştır.

İkinci Bölümde, tek boyutlu yorum ve yargılar ile fizik mekanda hızlı bir gecekondu gelişimi arasında kalan yöneticilerin toplumun yüklü maliyetler ödemesine yol açan yanlış ve çelişkili kararları ve olguya biçimsel müdahalelerini sergileyen, gecekondu olgusunun İstanbul'daki gelişiminin tarihçesi özetlenmiştir. Ayrıca, Üçüncü Bölümde ele alınmakta olan Gültepe'nin gelişim tarihçesi de bu Bölümde yer almaktadır. Gecekonduların gösterdiği gelişim süreci Birinci Bölümde önerilen yaklaşım kapsamında eleştirilmektedir.

Üçüncü Bölümde, örnek-olay Gültepe verileri model yaklaşımı açısından değerlendirilmektedir. Gültepe saha araştırması, Ford Araştırma Vakfınca desteklenen İngiliz Hükümetine bağlı "Centre For Environmental Studies" Kurumunun, aynı konuda, İstanbul'da daha geniş çaplı bir araştırma yürütmesi için araştırmacıya sağladığı parasal yardımla gerçekleştirilmiştir.

Gültepe örneklemi, 1976 haziranında, numerataj cetvellerinde dokuzda bir tesadüfî örneklem ile saptanan 350 hane başkanına uy-

gulanmıştır. Saha araştırmasında, Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinden bir topluluk anketörlük görevi yüklenmiştir. Elde edilen veriler, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgisayar Merkezinde, büyük çaplı anket uygulamalarında kullanılmak üzere Princeton Üniversitesinde geliştirilmiş "P-Stat" Programıyla tasnif edilmiştir.

Verilerin çalışmada kullanımında uyulan bir ilke, konuya ilişkin saha araştırmalarında yinelenen ve bir anlamda, yaygınlaşmış bilgileri yinelememektir. Bu nedenle, yalnızca modeli irdelemek için gerekli verilerin yorumuna ağırlık verilmiş, anket uygulamasıyla toplanmış ama, model yaklaşımını yoruma yaramaktan çok, bir gecekondu nüfusunun klasikleşmiş niteliklerini ve özelliklerini yineleyen bilgiler ele alınmamıştır.

Gültepe, 1955 yılında yerleşime açılmış, kentin merkezi ile (MİA) yakın ilişki kurmuş bir yerleşimdir. Yönetsel açıdan İstanbul'un sanayi bölgelerinden Kağıthane Belediyesi sınırları içindedir. 15 481 nüfusludur. Eski, yerleşik ve bir ucu halâ örgütsüz-marjinal işlerde, öteki ucu örgütlü işlerde işçilik eden bir nüfus; nüfusun bu özelliklerine uygun, yoğun kullanışa yönelmiş ve küçük boyutlu apartmanlaşmaya geçmekte olan bir fizik yerleşim dokusu göze ilk çarpan özellikleridir. Gerek nüfusun nitelikleri, gerek yerleşimin kentle bütünleşme derecesi, gerekse nüfusun iş kolları arasında dağılımı bakımından Gültepe, önerilen yaklaşım modelini irdelemek için bilinçli olarak seçilmiştir.

Dördüncü Bölümde araştırmacının savı ve katkıları önceki bölümlerdeki tartışmalar ışığında özetlenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Giriş

Bugün Türkiye hızla kentleşiyor, kentler artan nüfus baskısı altında kontroldan yoksun biçimleniyorlar. Değişen sosyal ve ekonomik yapı paralelinde **kentsel işlevler de yeni ilişki sistemleri kuruyor, mekanda artık yeni boyutlar ve yoğunluklar kazanan dinamik faktörler etkisinde yer seçiyorlar.** Kentsel alanları, tarım dışı faaliyetlerin hakim olduğu, tarımsal ve tarımsal olmayan üretimin ve dağılımının örgütlendiği, ihtisaslaşma ve örgütlenme düzeyinin yükseldiği yöreler olarak tanımlıyoruz.[1] Böyle bir çerçeve içinde temel kentsel işlevler çeşitli ama yeni ve değişik ilişki sistemleri kurarak mekana otururlar. Ancak ortaya çıkan mekansal yapı, bu işlevlerin durağan (statik) bir dengesi olarak yorumlanmamalıdır.

1.1.1.0. Mekan Plancıları Varolan Bilgiyi Yeniden Değerlendirmek Zorundalar.

Kanımızca bu işlevlerin mekan kararlarını analiz edebilmek, bir öteki deyişle, mekansal yapının biçimlenmesini yorumlayabilmek ve bu yapının zaman perspektifi içindeki değişimini inceleyebilmek için bugüne dek geliştirilmiş kuram, model ve tartışmalar, değişen yapılar ve ortaya çıkan yeni ilişki biçimleri karşısında yetersiz kalmaktadır. Hızla değişen sosyo-ekonomik ve mekansal yapıyı ve onun ba-

ğımlı değişkenlerini denetlemek ve yönlendirmek bugün mekan plancılarının en önemli görevlerinden biri. Anılan plancılar artık bugüne dek karşılaşılmamış yoğunluk ve boyutlarda nüfus, işlev ve mekanlarla ve bunların yanısıra artan çeşitlilikte sorunlarla karşı karşıya. Bu çok boyutlu sorunları çözebilmek için mekan plancıları varolan kurumların kurduğu çerçeveyi yeniden ele almak, varolan bilgiyi yeniden gözden geçirmek, yeniden değerlendirmek ve yenilemek zorundadırlar.

1.1.1.1. Çok Yönlü Bir Yaklaşım Geliştirilememesinin Sonuçları

Bugün mekan plancılarının karşısındaki en önemli engel bu sahada çok yönlü, geniş kapsamlı kuramsal bir çerçeve olmamasıdır. Mekanda yerleşme olayını daha çok başka bilim dallarından gelen araştırmacılar kendi yaklaşım, kuram ve yöntemlerini kullanarak incelerler. Bunun sonucu olarak olgunun tek tek boyutları ele alınmış, tek yönlü açıklamalar getirilmiştir. Temel çözümler elde edilememiş, bu tek tek çalışmalar ise ortak bir çarpana indirgenememiş, olguya zaman boyutu eklenememiş ve geri beslenme mekanizması işletilememiştir. Çok yönlü bir sistem kurulamaması sonucu **kontrol değişkenleri, bağımlı ve bağımsız değişkenler** saptanamamıştır. Parçacı çalışmalar kuramsal çerçeveler içine yerleştirilemedikleri için eskimişler, olayı genel çerçeveler içinde izleyemeyen hükümetler ussal (akılcı) olmayan, kaynak harcayıcı kararlara sürüklenmişler, (Örneğin, Türkiye'de 1950'lerde kentlere göçenlerin geri gönderilmeleri ciddi olarak tartışılmıştır.) bu nedenle planların etkinliği azalmış, bütünleşme ve uyum (intibak) sorunları ortaya çıkmış, evrensel boyutlar kaybolmuş, belirtiler (semptonlar) örneğin **Janet Abu-Lughod**'un kentsel köylerden sözetmesi gibi,[2] yanlış değerlendirilmiştir.

1.1.1.2. Mekan Planlama Sorunlarına Yaklaşım Türleri

Mekan planlama sorunlarına genellikle dört ayrı disiplinden yaklaşanlar olmuştur. **Ekonomistler** daha çok **istihdam boyutu,** özellikle **kentsel istihdam analizleri** üzerinde durmuşlardır. **Sosyolog ve sosyal antropologlar** ise **sınıf yapısı, sınıflar arası boyutların** altını çizmişler, **sosyal psikologlar** ise en fazla **uyum sorunları** ile ilgilenmişlerdir. Öte yandan **mimarlar** da **konut ve konut yapım süreci** ile ilgili sorunları ortaya çıkarmışlardır. Ancak olgunun **evrensel niteliğini** ortaya koyabilmek için **kır kökenli göç, kentsel istihdam, mekansal ve sosyo-ekonomik boyutların** aynı **model** kapsamında bir zaman perspektifi içerisinde ele alınması gerekmektedir.

1.1.1.3. Benimsenmiş Savlar Varolan Sistemin Değiştiğini Değil, Bozulduğunu Benimsiyor

Farklı bilim dallarında geliştirilen bu parçacı yaklaşımlar arasında belirgin, en yaygın dağılım ve kabul görmüş savlar ele alındığında, bunların genellikle benzer varsayımlardan kaynaklandıkları görülmektedir. Üzerinde birleşilen varsayım, ortada benimsenmiş, belirli bir gelişme modeli olduğu, ancak, bir noktada iç ya da dıştan gelen ve kırsal iticiliği ve/ya da kentsel çekiciliği arttıran bir müdahale sonucu, (örneğin, Türk tarımına traktörün girmesi ya da bazı araştırmacıların başka ülkeler için öne sürdükleri kentsel çekiciliğin yatırımlar sonucu artması gibi farklı müdahaleler) modelde demografik dengenin bozulduğu ve bunun da çok belirli mekansal bazı yansımaları bulunduğu yolundadır. Böyle bir yaklaşım içinde, ağırlık, en belirgin özelliği sistemden çözülmüş, sistemle bağdaşamamış, bütünleşememiş gruplara kaymaktadır. **Bu nitelikler ise, kişinin toplumla olan ilişkisinin nitelik ve düzeyini tanımlamakta; kişinin düzenli, formel, örgütlü kentsel istihdam yapısına katılma derecesini, kentsel hizmet ve fırsatları kullanma derecesini ölçmektedir.** Dolayısiyle, yukarıda sözü edilen **bir noktası bozulmuş ve düzeltilmesi gerekli sistem** imajı ile tutarlı niteliklerdir.

1.2. Batılı Ekonomistlerin Ele Alış Biçimleri

Batılı Ekonomistler Sistemin Değiştiğinin Bilincinde Olmadıklarından Ötürü Gecekondu Olgusunu Düzeltilebilir Bir Sapma Gibi Görüyorlar

Sorunun ortaya çıkışından beri kendi açılarından konu üzerinde çalışan ekonomistlerin yaklaşımlarını bu çerçeve içinde inceleyelim. Ekonomistler de olguyu tedavisi olanaklı, geçici bir hastalık olarak nitelendirmişler, bu genel anlayış içinde çözüm olanakları aramışlardır. Ekonomistlerin tanımlamasına göre **sorun** özetle : **Kent nüfusu ve iş olanaklarının hızla artması ama, çağdaş sanayi kesimindeki iş olanaklarının bu hıza ayak (sınaî sektörde) uyduramayıp yavaş artmasıdır.** "Devingen kesim" (dinamik sektör) ya da sanayi kesimi, kentlere yığılan iş gücünü istenilen hızda ememez. Çünkü, bu kesimde üretkenlik artışı ile iş olanakları artışı arasında belirli bir çelişki vardır.

Sorun ile ilgilenen Batılı ekonomistler, konuya yaklaşımları açısından iki başlık altında toplanabilirler.

1.2.1.0. Klasikler ve Keynes

20. yüzyıldan önce ekonomistler istihdam sorunu ile çok ilgili değillerdi. **Adam Smith**'in döneminde, henüz sanayi devrimi yapılamadığı için, en önemli üretim kolu tarımdı. Tarım kesiminde ise, işi olan ve olmayanların ayırımı çok açık olmadığı için işsizlik ağırlığı duyulan bir sorun olarak belirginleşmemişti.

Daha çok mikro-ekonomi sorunları ile ilgilenen ekonomistlerin ortak uğraşı gelir oluşumunu ve dağılımını etkileyen kuralları koyabilmekti. İstihdam ise halâ bir sorun değildi. Ekonomide otomatik denge mekanizmalarının varlığı ve bunların istihdam sorunlarını kendiliğinden çözeceği varsayılıyordu. "Say Yasası" gereğince, arz talebi yaratacak, yaratılan gelir, ya yatırım ya da tüketime harcanacak, tüm üretim satılacak, tam istihdam düzeyine varılacaktı.

Otomatik denge mekanizmalarına ilk karşı çıkan **Malthus** oldu. **Malthus'a** göre denge varsayımı gerçekçi değildi. Dengeye ulaşmak için, ya yiyeceği arttırmak, ya da yiyeceği paylaşanların sayısını azaltmak gerekliydi. **Malthus** tartışmalarını bu noktadan ileriye götürmedi.

İstihdam, bir ekonomik sorun olarak, 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'nin sanayileşmesi ile ortaya çıktı. Sanayileşmeyle birlikte iş dönenceleri de (business cycles) belirmişti. Özellikle çöküntü (depresyon) yıllarında, işsizlik oranı çalışan nüfusun % 10'u ölçüsüne yükseliyor; işsizler kentlerde, ekonomiyi denetleyenlerle aynı mekanda yığılıyorlardı. Sorun, bütün boyutlarıyla, hem de kentlerde ortaya çıkmıştı. Ancak, dönemin ekonomistleri bu sorunu da geçici bir durum olarak nitelendiriyorlardı. Nedeni de, sanayi kesiminde gelişme hızının ayarlanamaması diye açıklanıyordu. Otomatik denge mekanizmalarının durumu tekrar denge düzeyine getireceği umuluyordu.

1.2.1.1. Keynes "Yapısal" Sorunlara "Parasal" Çözüm Getirdi

İki ekonomist bu genel kanıya karşı çıktı. İşsizlik bunalımlarının olağan dışı değil, tüketebileceğinden fazla üretime ayarlanmış ekonominin yapısından kaynaklandığını öne süren ve soruna yapısal çözümler getiren **Marx** ve tam istihdamın otomatik bir olay olmadığını savlayarak soruna (yapısal değil) parasal çözümler öneren **Keynes.**

Keynes de varsayımlarını, çağdaşları gibi özellikle çöküntü (depresyon) dönemlerinin yarattığı sorunları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir denge ekonomisi üzerine kurmuştu. Amaç, bir anlamda, tam istihdama varmaktı. **Keynes**'e göre, tam istihdam düzeyine ulaşmak için gerekli koşul sayılan tüm biriktirimlerin (tasarrufların) yatırıma

dönüşmesi, **Klasiklerin** savı gibi otomatik bir olgu değildi. Nitekim, biriktirimlerle yatırımlar arasındaki ayrım gelirlerin azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açıyordu.

Keynes'in önerdiği çözüm ise, etken talebin ve harcamaların artmasıydı. Özellikle, hükümetler vergi indirimleri yaparak, büyük harcama yolları açarak ekonomilerini çöküntüden çıkarabilirlerdi.

Keynes'in yöntemleri, özellikle II. Dünya Savaşından sonra Batı dünyasının kapitalist hükümetlerince benimsenmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi 1946'da bir istihdam tasarısı (Employment Act) kabul ederek hükümete istihdamı en yüksek düzeye eriştirme görevini vermiştir. Gene Amerika Birleşik Devletlerinde 1953, 1957 ve 1960 durgunlukları **Keynes yöntemleri** ile geçiştirilmeye çalışılmıştır. **Keynes yöntemleri,** bu yöntemlerle çözülemeyecek sorunlar ağırlık kazananadek uygulamada kalmıştır.

1.2.1.2. Batıda Geliştirilmiş "İstihdam" Yaklaşımları, Kırdan Göçün Yol Açtığı Yapısal Değişmenin Sorunları Karşısında Yetersiz Kaldı

II. Dünya Savaşı sonrası, özellikle 1945-1950 yılları arası topraktan kopmanın genelleştiği yıllardır. Anılan yıllarda tarımda teknoloji değişmesi ve makineleşme sonucu, özellikle geri kalmış ülkelerde kırlardan kentlere daha önce görülmemiş boyutlarda ve hızda göç başladı. Uygarlık tarihinde yoğun göçler görülen bir çok dönemlere rastlanmaktadır. Ancak, 1945-1950 yılları arasındaki göçler gerek nedenleri, gerekse niteliği ve boyutları açısından ayrımlar taşımaktadır.

Anılan yıllardaki gelişme (topraktan kopmanın yol açtığı göç), ölçeği ve evrenselliği açısından otomatik denge mekanizma varsayımlarının yetersizliğini açıkça sergiledi. Başka çözümler gerekliydi. **Keynes ekonomisi** gerek yapısal gerekse gelişme sorunlarını içermemektedir. Dolayısiyie, **Keynes** ilkeleri koşutunda Batıda geliştirilmiş istihdam yaklaşımlarının, geri kalmış ülkelerdeki bu yapısal değişmeyi yönlendirmekte ya da denetim altına almakta ne biçimsel (örneğin, istatistiklerin toplanması ve yorum biçimi), ne de öz açısından olumlu bir katkısı olamadı.

1.2.1.3. Geri Kalmış Ülkelerde Yatırım Harcamalarını Artırmak Gerekiyor

Geri kalmış ülkelerdeki sorunlar ise, temelde ayrımlıdır. Amaç, artık, yatırım ve biriktirim dengesini kurmak değil, kapital birikimi ile

nüfus büyümesi ve devinimleri arasındaki dengeyi korumaktır. Geri kalmış ülkelerde sorun, batı ekonomilerinde görülen **talep** azlığı değildir. **Keynes**'in önerdiği gibi hükümetler daha çok harcama yaparsa, üretim ya da istihdam yerine fiatlar artar. İç pazar dardır. **Klasiklerin** umduğu gibi tüm kârın iç pazara yatması olanak dışıdır. Kullanılan teknikler sınırlıdır. Araç, gereç, makina, beceri vb., kısaca, üretim araçları ve yanı sıra arz kısıtlıdır. Tüketim harcamalarını artırarak bir çözüme varılamaz. Yatırım harcamalarını artırmak gerekmektedir.

1.2.1.4. Dualistler de Gecekondu Olgusunu Geçici Bir "Bozulma" Olarak Değerlendirdiler

Dönem ekonomistleri, önce geri kalmış ekonomilerde yapısal değişim dolayısiyle ortaya çıkan gecekondu olgusunun en belirgin özelliği olan ikili yapıdan etkilenerek, bu olguyu da, ekonomide varolan otomatik ayarlayıcıların çöküntü dönemlerinde bozulmalarına benzer geçici bir 'bozulma' olarak nitelendirip bozukluğu giderme, onarma yollarını aramaya koyuldular.

Araştırmalarda kır ve kent birbirileri ile çelişen ama, kendi içlerinde homojen birer yapı olarak ele alınıyordu. İlk tartışmalar tarım işçisinin marjinal üretkenliği (prodüktivitesi) etrafında yoğunlaştı. Egemen bir düşünce çizgisi, kırdan kopma olayını, tarım işçisinin marjinal üretkenliğinin sıfıra yakın, sıfır, giderek sıfırın altında olmasına bağlamaktaydı.[3] Bu görüşe göre, işçinin marjinal üretkenliği sıfıra yakın olunca, tarımsal üretimde hiçbir azalmaya yol açmaksızın kesimden (sektörden) işçi çekmek olanaklıydı. Böylece, sanayileşme için gerekli işgücü, ekonomiye ayrı bir maliyet yüklemeksizin, işçi rezervi bulunan bu kesimden sağlanabilecekti. Kıta Çin'indeki "Büyük İleri Atılım" da böyle açıklanıyordu.[4] İkili yapının nedeni ise kırdan ekonomiye artı maliyet yüklemeden kopan iş gücünü "devingen kesim"e (sanayiye) emmekte kullanılacak yeterli kapitalin varolmayışıydı.

Özetlenen açıklamaların hemen ardından kuşkular belirdi. Devingen kesimde artı ücretler varken, tarım kesiminde marjinal üretkenlik gerçekten bu denli düşük olabilir miydi? Yapılan deneysel (ampirik) çalışmalar kanıtlayıcı kesin sonuçlar vermiyordu. Böylece, ekonomistlerin ikili yapı üstünde başlattıkları tartışmaya yeni boyutlar katıldı. Katı (rijid) bir meslek dağılım yapısı içinde hızlı nüfus büyümesi var denildi. Sınırsız işçi devinimi sağlamak için tarım kesiminde maliyet yaratıcı önlemler alınması gerektiği öne sürüldü. Kırda her-

kesin gizli işsiz (underemployed) olmadığı, belirli ölçülere göre kategorileşmelerin varolduğundan söz edildi.

1.2.1.5. Echaus, Sorunu, İlk Kez Yapısal Bir Yaklaşımla Ele Alıyor

Tartışmalara ilk yapısal yaklaşımı getiren **Echaus** oldu.[5] **Echaus** ikili yapının nedenini, yalnızca sanayi kesimindeki kapital azlığı ile açıklamıyor, her iki kesimdeki faktör oranları bileşiminin (kompozisyonunun) farklılığına bağlıyordu. Sanayi kesiminde teknik oranlar (kapital/üretim, emek/üretim) değişmezken, tarım kesiminde bu oranlar çok esnektir. Dolayısiyle, tarım kesimi işçi emebilirken, sanayi kesiminin işçi emebilmesi kapital artışı gerektirmekteydi.

Başlangıç ve bitiş noktaları ikili yapıya dayalı tartışmalar geliştikçe, genellikle, **Echaus**'un çerçevesine bağlı kalan yazarlar, nedenler ve çözüm yolları üzerinde ortak noktalara vardılar. Kırdan kente göç, kır-kent gelir ayrımı ve göçenin kentte iş bulma konusunda umma düzeyinin bir fonksiyonu olduğuna göre, çare, kır-kent gelir ayrımının azaltılmasıydı. 1965'lerde bu noktaya gelen yazarlar arasında ancak ayrıntı farkları gözlenebilir.

1.2.1.6. İkili Yapı Gecikmiş Sanayileşme Sonucu Kapitalin Bir Kesimde Yığılmasına Bağlanıyor

Örneğin, **Echaus**'un yaklaşımını izleyen yazarlardan **Dasgupta**, geri kalmış ülkelerde **sanayileşmeyi geciktiren etmenleri** şöyle sıralıyordu : **Tüm yatırımların önemli bir bölümünü kapsayan kamu yatırımları siyasal ve/ya da ekonomik nedenlerden ötürü kapital-yoğundur; sendikalar, işçi ücretlerinin artışına ve yüksek ücretli işçi kesiminde sayısal sınırlamalara yol açarlar; kapital-yoğun üretim teknikleri için baskı yaparlar; bu ülkelerde görülen geniş ölçüde prestij malları ithalatı yeni istihdam olanaklarının gerçekleşmesini engeller.**[6] Sanayileşmenin gecikmesi dolayısiyle, yapılan yatırımlarda kapitalin yoğunluk etkisi (capital deepening effect) kapitalin yaygınlık etkisinden (capital widening effect) yüksektir. **Kapital kesimler arasında yeterince yayılmaz, gecikmiş sanayileşme sonucu bir kesimde toplanır ki, Dasgupta'ya göre ikili yapının temel nedeni budur.**

1.2.1.7. Küçük Sanayi Geliştirme Siyasaları Çözüm Getirici Değil

Özellikle, Afrika Ülkelerinin özellikleri göz önünde tutularak geliştirilen bir başka yaklaşıma göre, kentteki yatırımların işgücü emme sığasını arttırmak için geleneksel küçük sanayiin gelişimini kredi, eğitim gibi olanaklar yaratarak desteklemek, her zaman, yeni iş yer-

lerinin açılması, eski iş yerlerinde üretim artışı gibi amaçlanan sonuçlara götürmeyebilir.[7] Tam tersine, eski iş yerlerinde üretimin verimliliği artabilir ki, bu da istihdam olanaklarını kısıtlayacaktır. Bir öteki uçta ise, hükümetin koyacağı denetim ve yasalar küçük üreticinin aleyhine olacak, büyük iş yerleri ile yarışmayan küçük iş yerleri kapanacaktır. Ayrıca, büyük iş yerlerine yapılacak yatırımlar küçük üreticileri pazardan çıkartacaktır. Öte yandan, madem ki kentsel işgücüne katılanların sayısı, kentteki ücret düzeyinin, kır-kent reel gelir farkının ve kentte iş bulma olanaklarının bir fonksiyonudur, ikili yapıyı ortadan kaldırmak için, kır-kent gelir farklılığı değişkeni üzerinde çalışmak; kent gelirlerinin yükselmesi denetim altına alınırken kır kesiminin pazara yönelik ürünlerden elde ettiği reel geliri artırmak, sosyal hizmetleri ve kamu tüketim mallarını kıra götürmek gerekmektedir.

1.2.1.8. Gelişmekte Olan Ülkeler Kapital-Yoğun Teknikleri Yeğliyorlar

Böylece, **Echaus**'un kurduğu çerçeve, genellikle benimseniyor, ancak geri kalmış ülkelerin yeni kurulan sanayilerinde işgücü emme düzeyinin düşüklüğünü teknik seçme olanağını kısıtlayan katı faktör oranları ile açıklamak yetersiz görünüyordu. 1970'lere doğru toplanan veriler, bir seçim şansı olsa da, gelişmekte olan ülkelerin emekyoğun sanayi türlerini yeğlemediklerini ortaya koymaktaydı. Anılan ülkeler, sanayileşme uğruna ekonomilerinin dengesini 'bozma' pahasını ödemeye razı oluyorlardı. Yeğleyimin açık ve rasyonel nedeni ise, kapital-yoğun tekniklerin birim kapital başına daha az işçi emmesine karşılık, birim kapital başına daha çok ürün vermesidir.

1.2.1.9. Becerili İşçi Sayısının Sınırlı Olması Gelişmeyi Engelleyen Bir Ana Etmen

Yeğleyimin rasyonelliğini destekleyen görüşler de zaman içinde gelişti. Becerili işçiyi kendi başına bir üretim faktörü sayan ve arzının esnek olmadığını (inelastic) varsayan bir görüş de belirdi. Bu görüşü savunanlar, geri kalmış ülkelerde becerili işçi sayısının kapital gibi sınırlı olmasının gelişmeyi ve tam istihdam düzeyine varmayı engelleyen bir etmen olduğunda birleşiyorlardı.[8] Ülkeler, nitelikli emek gereksinimini, üretim süreçlerinde mekanizasyona kayarak karşılamaya yöneliyorlardı. Ancak, bu savı kanıtlayacak yeterli bilgi bugüne dek toplanmadı.

Sanayileşmeden yana öne sürülen öteki görüşler ise; eski tekniklerin moda dışı olduğunu, yedek parçaların imal edilmemesi nede-

niyle bu teknolojiyi çalışır durumda tutmanın çok pahalı olduğunu; becerili işçi ve yönetici arzının kısıtlılığını; kapital-yoğun sanayiin kendi kesiminde olmasa bile üçüncü kesimde istihdam olanakların açtığını belirterek sanayileşme seçiminin rasyonelliğini açıklamaya yöneliyorlardı.

Yalnızca ekonomik boyuttaki nedenler bile, ülkelerin, eski üretim teknolojilerine göre ayarlanmış ekonomik, demografik ve ekolojik dengelerin bozulma maliyetini ödemeyi göze alarak verdikleri sanayileşme kararlarının rasyonelliğini ortaya koymak için yeterlidir. Yalnız modern kesimde değil geleneksel kesimde bile, bugün modern teknolojiye dönüşün izlenmesi tesadüfî değildir.

Son yıllarda bu konuyu ele alan yazarlar arasında en çok dikkat çekenlerden biri olan **Todaro** kırdan kente göçü etkileyen faktörler üzerinde durmaktadır.[9] **Todaro**'ya göre faktörler içinde en önemlisi kır-kent gelir ayırımı, ve kentte iş bulma olanaklarıdır. Çözüm, tarım kesiminin kalkındırılmasında yatar. Kente gelenlerin yerleşmesi için kentlerde ödenen maliyetler gerçekte kırdaki geleneksel üretim biçimlerinin modernize edilmesinde, kıra sosyal hizmet ve alt-yapı götürülmesinde kullanılmalıdır. Böylece kır-kent gelir ayırımı azalacak, kentte sanayi yatırımları sürdürülürken kırda artan hektar başına verimlilik kenti besleyecektir.

Bu arada kendilerini ikili yapı yorumlarından kurtaran yazarlar da görülmektedir. Örneğin, **Lefeber**'in önerisinde, tarım kesimi kendine yeterli ve pazara yönelik iki kesimden oluşmaktadır.[10] Kendine yeterli kesim, tarım kesimi, marjinal üretkenliği düşük, kapalı bir emek deposudur. Tarım dışı kesimde yatırımlar arttıkça, depo kesimden emek çekilir. Tarım dışı kesim üçüncül kesimdir.

Oshima ise, tarım dışı kesimi kapital-yoğun, emek-yoğun diye ikiye ayırmaktadır.[11] Emek-yoğun tarım kesimi de üçüncü kesimdir. **Oshima**, daha çok Asya ülkelerini örnek aldığından ötürü tarımda kapital-yoğun bir kesim tanımlamamaktadır. **Oshima**'ya göre, emek-yoğun kesim, gerek tarım, gerek tarım dışı kapital-yoğun kesimden daha büyüktür. Eğer bazı nedenlerden ötürü ikili yapı modelinin kullanılması gerekirse, kapital-yoğun kesime karşı iki emek-yoğun kesim birleştirilmelidir. Emek-yoğun kesimler üretim ilişkileri ve araçlar açısından çok daha benzeşirler. Tarım kesimindeki talep artışlarını tarım dışı emek-yoğun kesim karşılar. Bu nedenle, örneğin, tarım reformu yapan ülkelerde işsizlik en düşük düzeyine ulaşmıştır. Tarım üretiminde artış görülmeyen ülkelerde ise işsizlik yüksektir. Bu iki emek-yoğun kesimin büyümesini amaçlayan bir politika, gelir farklı-

laşmasını azaltacaktır; çünkü, en alt ve en geniş gelir diliminde bu topluluklar yeralmaktadır.

Görüldüğü gibi, üçlü kesim önerileri, tartışmayı bir aşama daha ileriye götürmüştür. Ancak, bu noktada, bugün halâ geçerliliğini oldukça koruyan ikili yapı yaklaşımındaki çerçeveyi eleştirmek gerekmektedir.

1.3. Dualistlerin Eleştirisi

Görüldüğü gibi ikili yapı yaklaşımını destekleyenler, ortak ama kısır bir noktaya varmışlardır. Bu noktada yanıtsız kalan çok soru vardır.

Kentte istihdam olanakları kır nüfusu fazlası için daima çekici ve açık olacaktır. Bugün, artık, gerek üretim ve pazarları denetleyen örgütsel güçler, gerek uluslararası teknik yardım ve kredi örgütleri, tabandan da gelen baskılarla, sanayileşme sürecinin sürdürülmesi konusunda birleşmişlerdir. Sanayi, öz niteliklerine göre, ya "kentleşme ekonomileri" nin (urbanization economies) peşinde pazar kentlerde, ya da diğer dış ve iç ekonomiler (economies of scale, localization) uyarınca kent dışı yerlerde yerleşebilir. Ancak, her kurulan sanayiin merkez örgütleri, iş olanakları ile birlikte üretimin finansman ve dağıtımının yapıldığı ve denetlendiği metropol ve metropolleşme yolundaki kentlerde yerleşecektir. Kârlar dağıtım için gene bu merkezlere akacak, sanayiin yer aldığı mekanda, işçiye ödediği ücretlerin çoğaltan (multiplier) etkisinden başka birşey kalmayacaktır. Bugün sanayi ve hizmet kesimi arasındaki ilişki üzerinde yapılan çalışmalar ilginç sonuçlar vermektedir. İstanbul'da 1976 yılı içinde toplanan ampirik veriler, **metropollerde en büyük işverenin sanayi değil, hizmet kesimi olduğunu** gösterirken[12]; Batıda yapılan bazı çalışmalar, hizmet kesiminde sanayi kesiminden bağımsız yıllık istihdam artışları görüldüğünü, sanayi kesiminde bir birim istihdam artışının hizmet kesiminde 5-6 kat istihdam artışı yarattığını ortaya koymaktadır.[13] Söz konusu veriler, iki kesim arasındaki istihdam ilişkisinin çok açık bilinmediğini gösterdiği gibi, özellikle **metropolleşen kentlerde finans-denetim-dağıtım, kısaca, hizmet örgütleri en büyük "işveren" ise, "metropol" tanımı ve "kentleşme" kavramlarının, kenti tanımlayan bu işlevler açısından yeniden gözden geçirilmesi gereğini de ortaya koymaktadır.**

1.3.1.0 Nüfusu Kırda Tutma Yolundaki Çabalar Tutuculuktur

Dolayısiyle, kentlerdeki istihdam olanakları sürekli olarak artacak, kentler kır nüfusu için çekiciliklerini koruyacaklardır. Serbest

piyasa mekanizması içinde bu nüfusu kırda tutmaya çalışmak tutuculuktur. Bu, tarım emekçisini toprakla satılan köle durumuna indirir. Kentleşme tarihinde bu yöntem 1931 ve 1939 yıllarının faşist İtalya'sında kentlerin büyümesini önlemek için geçirilen yasalarla denenmiştir. Tarım emekçisinin 25 000 nüfusun üzerindeki bölge merkezlerine ve sanayi merkezi olarak bilinen yerleşmelere, önceden ve sürekli bir iş bulduğunu kanıtlayamazsa, göçmesi yasaklanmıştı. Hükümetten izin almadan toprağını terkedenlere polis kentte oturma ve çalışma izni vermediği için göçen kentte yatacak yer bile bulamıyor, iş bulma bürolarına başvuramıyordu. Ama, bu yasaların yürürlük süresince bile, 1950-60 yılları arasında bir milyon köylü kentlere göçmüş, 1952'de toplam işgücünün % 25'i tarımda çalışırken, bu oran 1963'de % 23'e düşmüştür.[14] Faşist İtalya'daki deneme toplumsal olguların yasalarla engellenemeyeceğini gösteren örneklerden biridir.

İkili yapıcıların önerdiği kır-kent gelir farklılaşmasının yalnız sosyal alanda değil, üretimde de teknoloji modernleştirmesi yönünden de kıra dönük yatırımlar sonucu kapatılması bugünedek, serbest piyasa mekanizması kabulu içinde hiçbir geri kalmış ülkede uygulanamamıştır. Bunun en önemli nedeni, sınırlı yatırım kapitalinin mekana dağıtımında belirli rasyonellik, kâr maksimizasyonu, bazı optimizasyon ölçütleri aranması zorunluğudur. Sınırlı kapital, ülke çapında kır nüfusunu mekansal bir noktaya bağlamak için yeterli olamaz. Ayrıca, serbest piyasa mekanizması içinde kıra yapılan bu yatırımların karşılığı gene merkez kentlere akacak, yeni istihdam olanakları açarak kır nüfusunu çekecektir.

Yukarıdaki yaklaşım, başlangıçtaki ikili yapı varsayımı ölçüsünde basitleyici ve genelleyicidir. Sorun, ikili yapıcıların çıkış noktası olan toplum ve ekonominin kendi içinde homojen ama, birbirinden kesinlikle farklılaşan ve çelişen iki ana yapıya ayrılması varsayımından kaynaklanmaktadır. Böyle bir modelde bazı süreç ve etkenlerin en azından yeterince ele alınmayacağı açıktır.

1.3.1.1. Soruna İkili Yapı Yaklaşımıyla Aranan Çözümler Durumu Değiştirmediği Gibi "Bozulma"yı Daha da Hızlandırmaktadır.

Bir sistemde yapı değişikliğinden söz edildiğinde, bu değişmenin tüm sistemde aynı zaman kesitinde, aynı yoğunlukta ve boyutlarda gerçekleşmeyeceği kanıtlanmış bilimsel bir gerçektir. Sistemin en az uyum gösteren uç elemanları, sistemin iç ya da dış dinamiği ile hızla değişirken, diğer uçtaki daha uyumlu elemanlar değişmeye direnecektir. Özetle, sektörün elemanları değişme olgusuna farklı

hızlarla tepki gösterecek ve böylece farklı ama işlevsel alt yapılar oluşacaktır. İkili yapı yaklaşımında ise, bu olgu ve süreçlerin tümü model kapsamına alınmaz, sistemde yalnızca en aykırı uçların değişmeye gösterdikleri dirence göre sergiledikleri yapısal özellikler hakim ve yaygın nitelikler olarak genelleştirilir. Olgu böyle tanımlandığı zaman, ekonomik ve fizik mekanlarda değişik yerlerde, kent ve kır kesimlerinde marjinal üretkenliği sıfıra yakın topluluklar ile marjinal üretkenliği yüksek topluluklar (kent ve kırın modern üretime katılan üst gelir toplulukları) karşı uçlarda, çelişen, birbirlerinden kesinlikle kopuk, "ikili" yapılar olarak ortaya çıkar. Bu uçları birbirine bağlayan ara topluluklardan söz edilmez ve bu toplulukların gerçekte olduğu gibi, bir bütünün parçaları olduğu, bu açıdan, karşıt değil, "tamamlayıcı" oldukları ve karşılıklı işlevsel ilişkiler içinde oldukları görülmez. Böyle varsayımlar çerçevesinde, birinin marjinal üretkenliği çok düşük, ötekinin çok yüksek iki topluluk karşı karşıya ise, en basit çözüm, elbette ki, bir topluluğun marjinal üretkenliğini ötekinin düzeyine yükseltmektir.

"Bu öneriler neden gerçekleşmedi" sorusunun yanıtını, gene, bu bağımsız iki kesim tanımının biçimlendiği çerçevede aramak gerekmektedir. Bu öneriler bağımsız iki kesim kabulu içinde gerçekleştirilirse topraklar, gene, kapitalist işletmeler elinde toplanacak, yatırımlardan elde edilen kâr gelişmiş bölgelere akacak, kırdan kente göç azalmayacak, kırdaki yapısal değişikliklerin itmesi ile daha da artacaktır. Nitekim, geri kalmış ülkelerde bu tür uygulamalar hep aynı sonucu vermiştir.

1.4. Bir Model Önerisi — Çok Yönlü Bir Bakış Açısı

Yukarıdaki tartışmada, ikili yapı modelindeki bazı önemli süreç ve etkenlerin yeterince ele alınmadıkları, dolayısıyle sistemin işleyişine ilişkin çok yönlü bir çerçeve ve onun kapsamındaki nedensel ilişkilerin tümünün ortaya konmadığına değinildi. Kendilerine özgü en belirgin özellikleri sergileyen uç noktaları kapsayan bu yaklaşım yerine, ara topluluklar ile bu toplulukların uç noktalarla ilişkisini inceleyen, bu açıdan işlev ve sisteme katkılarını da inceleme kapsamına alan 3 kesimli yaklaşımlar, çözümlere yönelen plancı için daha uygundur. Ancak, böyle bir yaklaşım içinde, ekonomik ve fizik mekanlarda statik yerleşerek değil, bütün ekonomik kesimler, toplumdaki tüm topluluklar arasında ve altında yüzerek ve gezerek talep karşılayan marjinal toplulukların gerçek işlevi ve katkısı ortaya konabilir.

1.4.1.0. Batı Kaynaklı Ele Alış Biçimleri Sistemi Eski Durumuna Getirmeye Yönelik

Batı kaynaklı ele alış biçimlerinde marjinal sektör, kentsel yapının **"bütünleşmemiş"** parçası olarak tanımlanır. Bu terim, ortada bir noktada yolundan sapmış belirli bir gelişme modelinin varlığını ima eder. Bir noktada sapmaya uğraması sonucu modelin bir kesiminde bazı rahatsızlık belirtileri ortaya çıkar. Yapılan kabul böyle olunca, gerek planlama gerekse yönetimsel çaba, sistemin bu bozulmuş parçasının nasıl düzeltilebileceği, en kısa zamanda sistemden nasıl kopartılabileceği yoluna dönmüştür. Böyle bir kabulden hareket eden ekonomistlerin vardıkları nokta öndeki sayfalarda tartışılmıştır.

Bu noktada soruna farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılırsa, karşımızda bir boyutlu sapma gösteren bir model yerine, sanayi öncesi aşamasından sanayi aşamasına geçişte oldukça yaygın biçimde uygulanan bir kalkınma modeli olduğu varsayılmalıdır. Böyle bir modelin gerçekte varlığını kolaylıkla gözlemeye en önemli engel, bütün dünyada istatistiklerin marjinal toplulukların varlığını gizleyecek biçimde hazırlanmasıdır.

Model, elbette ki, genel anlamda, tarım kesiminde başlayan bir yapısal değişiklik sonucu, bu kesimdeki gelişme hızı ile sanayi kesimindeki gelişme hızının uyumsuzluğundan kaynaklanır. Modelin temelinde ikili yapıya ilişkin parçaların aynı sistem içinde varlığı ve çatışması yatmaktadır. Ancak, söz konusu parçalar arasındaki ilişki, aşağıda görüleceği gibi, farklı bir ilişkidir.

Bu modelin karşıtında sömürge tipi modeller düşünülebilir. Gerçekte, tam anlamıyla ikili yapı modeli "sömürge modeli"dir. Sömürge modelinde, feodal bir yapı üzerine, bütünleşme, uyum, iki yönlü ilişkilerin kurulması gibi sorunlar düşünülmeden, her bakımdan yabancı bir yapı oturtulmuştur. Merkezîleşmiş ve yoğunlaşmış bir siyasal denetim ve ekonomik mülkiyet çerçevesi içinde, bir uçta finans-kapital ve sanayi girişimleri, öteki uçta ise, geleneksel feodal üretim vardır. Bu durum sınıflar arası kesim ayırımları da yansıtmaktadır. Ancak, yapılar arası uyum sağlanmadığından ötürü, bu tür yaklaşımların sürtüşme ve patlamalarla sonuçlandığı bilinmektedir.

1.4.1.1. Marjinal Ara Topluluklar Sistemin İşlerliğini Korumasına Yardım Etmektedir

Sömürge modeline karşılık, tartışma konusu çağdaş modelde de, gene iki ayrımlı yapı üst üste oturmaktadır. Sanayi öncesi yapı-

nın bazı belirli bölümleri pazara dönük, kâra yönelik kapitalist üretime geçerken, sistemin kalan kesimlerinin patlama noktasına ulaşmaması için, bu kesimlerin **yaşam düzeyinin** de bir ölçüde yükseltilmesi gerekmektedir. Böylece, kapitalist üretime geçen kesimler için bir iç pazar da yaratılmış olur. Ancak, ekonominin tüm kesimlerinin kapitalist üretim düzeyine yükseltilmesi söz konusu olamaz. Çünkü, sistemde yatırım için yeterli birikim yoktur. Ayrıca, yatırımları denetleyen toplulukların kâr edebilmeleri için sistemin daha eski parçalarını sömürmeleri gereklidir, örneğin ucuz işçi biçiminde. Dolayısıyle, hem kırsal, hem de kentsel yörelerde ucuz işgücü, ucuz hizmet ve iç pazar sağlayan marjinal ara toplulukların varlığı önem kazanır.

1.4.1.2. Araştırmacılar, Sistemin Bozulan Dengeler Sonucu Bir Patlamayı Önlemek İçin Ara (Tampon) Kesim Ürettiğini Görmediler

Çağdaş modelle sömürge modelinin ayrımı, birinde karşı yapıdaki olguların uyumu için hiç bir öneri geliştirilmemişken, ötekinde farklılaşan yapıların sürtüşmesinin sistemi patlamaya götürmesini önlemek için sistemin kendi içinde bozulan dengeler sonucu tampon bir kesim üretmesidir. Araştırmacılar, özellikle ekonomistler, bu modelin çıplak gözle de, istatistiklerce de rahatça izlenebilen en belirgin özelliği, ikili yapı üzerinde durmuşlar ama, bu iki yapının arasını doldurarak bunlar arasındaki sürtüşmeyi önleyen oldukça yaygın ara topluluğun varlığını gözden kaçırmışlardır.

Model bir bütünlük içinde ele alınacaksa, olguya, kırsal boyuttan girmek gerekir[15]. Kırdan kopma olayının yeterince incelenmediği literatür gözden geçirilince anlaşılmaktadır. Tüm 'gecekondulaşma' ve 'kentleşme' süreçlerinin başlangıç noktası olan kırdan kopma olgusu, zaman zaman kentleşme yaklaşımları kapsamına bile alınmamıştır. Çok zaman kentin çekiciliğinde bir artışın kentleşme olgusunu başlattığı kabul edilmektedir. Latin Amerika ve Afrika'da kentleşme örneklerini inceleyen bazı yazarlar bu savı öne sürmüşlerdir.

1.4.1.3. Feodal Üretim Biçimi Sürüyor Olsaydı, Kentin Çekiciliği Kırdan Göçmek İçin Yeterli Bir Neden Olamazdı

Söz konusu yazarlara göre köylerdeki kötü yaşam koşulları kentte ortaya çıkan yeni bir çekici faktörle, -örneğin bir liman inşaatı gibi- birleşince kente göç başlamaktadır. Gözden kaçan nokta, bu tür ülkelerde köylerin yüzyıllardır kötü koşullar altında yaşadığı,

kentlerin ise daima çekici yerler olduğudur. Ama, hiç bir ülkenin tarihinde, çok belirli zamanlara değin kırdan kente böylesine büyük bir göç olmamıştır. Şu halde, mekanda belirli noktalarda, göçün başladığı yerde, kırda üretim biçiminde bazı çok belirli değişiklikler aramak gerekmektedir. Çünkü, bilinmektedir ki, feodal tarım biçimi, ailelerin küçük çocuk ve yaşlılarının istihdamını gerektirecek, köylüyü zorla kırda tutacak yasalar geçirtecek ölçüde emek yoğundur. Eğer bu biçim üretim sürüyor olsa, kırdan böylesine görülmemiş büyüklükte nüfus kopmaları olmazdı.

Kırda teknoloji yenilenmesi biçiminde gerçekleşen yapı değişmesi kentte de sanayiye geçiş biçiminde gerçekleşirse, kırdaki ve kentteki değişikliklerin hızı birbirine uymasa bile, kırdan kopan nüfus aynı yönetsel mekan içinde yer bulabilir. Örneğin, Avrupa'da, tarımda pazara yönelik üretime (cash cropping) geçildiğinde kırdan kopan büyük sayıda nüfus, kendisini emecek kentsel yapılar gelişmediğinden ötürü Amerika'ya göç yolunu açmıştır. Kır kesimi pazara yönelik üretime yöneldiğinde, gerekli yapısal değişiklikleri gerçekleştirecek başlangıç kapitali yoksa, ya da bu kapitali denkleştirmek amacıyla aldığı krediyi ödeyemiyorsa, kendisi için daha da yoksullaşan tarım koşullarından göçer.

1.4.1.4. Kırdan Göç Mutlaka Tarım Teknolojisinde Bir Değişme, Yenilenme Olduğunda Başlar

Örneğin, Afrika'nın batısında hurma yağı, kakao, yer fıstığı gibi pazara yönelik ürünlerin tarımına geçildiğinde, bu ürünlerin pazarlama işlevini yakındaki kentler üstlenmiş, tecim ve yönetim merkezleri niteliğini kazanmışlardır. Bu tür ürünün pazarlanmasından gelen gelir ve üçüncü kesimde yaratılan iş olanakları mekanda organik gelişmeleri ittirmiş, eski kentlerin çevresinde yeni yerleşmeler belirmiştir. Gerek varolan kentlerde açılan, gerekse mekandaki organik gelişme sonucu artan iş olanakları, tarımda pazara yönelik ürünlerin yoğun (entansif) yetiştirilmesine geçildiğinde, topraktan kopan kesimin geri dönme olanaklarını kaldırmış, onlara yeni geçim olanakları sağlamıştır. Bu kentlerde burjuvazinin doğduğu, tecim kapitalinin biriktiği izlenmektedir.

Güney Afrika'da ise mekan verileri daha ayrımlı bir tarım yapısını yansıtmaktadır. Güneyin önemli doğal kaynağı madenler, uzun yıllar Avrupalıların denetiminde işletilmiş, Avrupalılar tarıma girmemişler, tarım kesiminde feodal teknoloji sürdürülmüştür. Bu teknolojinin nüfusu kırdan kopartmadığı bilinmektedir. Bu nedenle, madende ça-

ışmak üzere tarım işçisi sağlayabilmek için, tarım kesiminde, pazara yönelik üretim yapmayan tarım emekçisinin salt tarımsal uğraşı ile ödeyemeyeceği parasal vergiler konmuştur. Madende çalışıyor olmanın topraktan kopmayı gerektirmediği Zonguldak örneğinde gözlenmektedir. Avrupa denetiminde maden işletmelerinden sağlanan kârlar Avrupa'ya transfer olduğundan ötürü kentler dağıtım merkezi niteliğini kazanamamış, kentsel istihdam olanakları sistemin sağlığını tehdit edecek ölçüde duyarlı bir noktada dengelenmiştir. Batıda nüfus devinimlerinin serbest olmasına karşılık, güneyde "apartheid" türü baskı politikalarının uygulanmasında kentlerdeki bu duyarlı ekonomik dengenin nüfus baskısından korunması amacının payı büyüktür.

Kırdan göçün mutlaka tarım teknolojisinde bir değişme ile başlaması gereğine ek olarak, üzerinde fazla durulmayan bir diğer nokta da kırsal kesimin tek ve homojen bir kesim olarak ele alınmasıdır. Bu konu üzerinde de bazı yazarlar çalışmalar yapmaya başlamışlardır.[16]

Kişinin Kırdan Kente Göçebilmesi, Kentteki Gelirinin Kır Kesiminin Beklentilerini Karşılayabilecek Ölçüde Olmasına Bağlı

Kırdan kente gelmekle kişinin kırla olan ilişkisi kesilmez. Kırla ilişki kesilseydi, belki de, kentle bütünleşme daha da kolaylaşacaktı. Kırdaki kişinin belirli bir üretimi varsa ve tüketimi marjinal üretimden (marginal product) düşükse, kişinin kırdan ayrılması kır kesimi için bir kayıp olacaktır. Çünkü, kesim, marjinal üretimle tüketim arasındaki farkı kaybedecektir. Ama, eğer kişinin tüketimi marjinal üretimden fazla ise, kişinin kesimden ayrılması, kesim açısından yararlı olacaktır. Çünkü, aradaki fark, bu kez, kesime kalacaktır. Kısaca, kişinin kırsal kesimden kentsel kesime transferinde bir fırsat maliyeti (opportunity cost) söz konusudur ki, bu maliyeti, ikinci halde kır kesimi ödemek zorundadır. Kişi açısından da bu transferi yapabilmek, kentte kazanmayı umduğu gelirin yalnızca kırsal gelirini karşılamasına değil, kır kesiminin ödemesi gerekli fırsat maliyetini de kapsamasına ve üzerine çıkmasına bağlıdır.

1.4.1.5. Kente Göçen Kırla Arasındaki Akım İlişkilerini Bir Süre Açık Tutmak Zorunda

Kır kesiminin ödemesi gerekli söz konusu maliyet, parasal, mal, taşınmaz mal biçiminde olabileceği gibi, bazı hakların saklı kalması, sigorta ya da kredi kaynağı biçiminde de olabilir ve genellikle tek etapta, kısa bir zaman aralığı içinde, bir seferde ödenebilen bir maliyet

değildir. Buna karşılık, kırdan göçen de kentte barınmak için yeterli gelir ve güvenceyi (kredi, sigorta olanakları dahil) kentsel işi ile sağlayana değin kırla arasındaki bu akım ilişkisini açık ve işlek tutmak zorundadır.

Kır kesimi ise, yüklendiği maliyet karşılığında, kendisine kentsel hizmetler için bir kapı açmış olur. Kente göçmüş olan, kırdakiler için -kentte iş bulmak isteyenler, kenti görmek isteyenler, eğitim ve öğrenim, tedavi, alışveriş gibi kentsel hizmetlerden yararlanmak isteyenler için bir bağlantı, danışma ve duraklama noktasıdır. Kır kesiminin kazancı, kente göçenin gidişi ile ne ölçüde büyürse, yüklendiği maliyet de o ölçüde artar, değeri yükselir. Buna karşılık, kente göçenin bu sübvansiyonun gerektiğince sürdürülmesi için kıra sunmak zorunda olduğu kentsel kolaylıklar, Afrika verisinde izlendiği gibi, abartılmış boyutlara ulaşır.[17]

1.4.1.6 Kırdaki Geleneksel Davranışları Sürdürmek Zorunluluğu Kentle Sosyal Bütünleşmeyi Geciktiriyor

Bir de ekonomik ve fizik mekandaki bu akım ilişkisine tekabül eden davranışsal boyut olduğu öne sürülebilir. Kente göçen, kırın en duyarlı olduğu temel geleneksel davranışları kentte de sürdürerek ilişkisinin kopmadığını kıra kanıtlamak zorundadır. Örneğin, namus konuları, kadınların davranış ve giyim konuları, kadınların kentlerde yaptıkları işler, törenlerin düzenlenme süreçleri gibi. Bu nedenle, göçenin kentle bütünleşmesi daha çok materyal kültür yolu ile gerçekleşmekte, sosyal ve davranışsal bütünleşme ise daha yavaş gelişmektedir. Kır-kent arasındaki materyal alış-verişin ekonomik boyutları çok değişik yoğunluklara ve mekanizmalara uzanabilmektedir. Göçenin aracılığıyla kent marjinal sektörü-alt gelir topluluğu kırdaki gelir, mal ya da mallar ve toprak üzerindeki hakların dağılımını denetlerken, kır kesimi de kentsel alt gelirler üzerine stopaj koymaktadır. Kentsel alt gelirler asgari geçim düzeyi (subsistance) diyebileceğimiz ama, niceliksel (kantitatif) çizgisini çizemiyeceğimiz bir düzeyin üstüne çıkınca göçenin gelirini zorlayan kırın talepleri artmakta, dolayısiyle, göçenin kır kesimi için yapmaya zorlandığı duraklama, iş arama, kentsel hizmetler için aracılık görevlerinin yoğunluk ve süresi artmakta, göçenin geliri yeniden geçim düzeyine düşmese bile buna yakın bir düzeye itilmektedir.

1.4.1.7. Kırla Akım İlişkisi Kentte Güvence Elde Edilinceye Kadar Sürüyor

Kır-kent arası bu akım ilişkisi göçen kentte iki önemli güvence kaynağı elde edene dek sürmektedir. Örgütlü bir iş ve fizik mekanda

kent toprağı. Bu iki kaynağın da ortak özelliği, değerlerinin enflasyonist ortamla çizgisel (lineer) bir ilişki içinde bulunmasıdır. İş örgütleri, hepsi aynı düzey, kapsam ve ayrıntıda olmasa bile, üyelerinin gelirlerini enflasyonist ortama karşı korumaya yöneliktirler. Kent toprağı ve üzerindeki barınak ise, gene bu ortam içinde, paranın satın alma gücü düşerken sürekli değer kazanarak sahibini korumakta, ayrıca, rantiye olma olanağı sağlamaktadır. Saha çalışması, bu sübvansiyon **ister kır gelirinin transferi, ister iç çevre dayanışması,** ister kır toprağı üzerindeki hakların saklı kalması biçiminde olsun, göçenin bunları iki güvenceden birine ya da ikisine kavuşmakta en önemli araçlar olarak kullandığını göstermiştir. Özellikle, kentteki ilk evrede, iş ve kalacak yer bulma konusundaki iç çevre ilişkileri, kentte ekonomik ve sosyal hiç bir başka ilişkisi olmayan göçen için tek olanaktır. "İşim bozulursa memlekete dönerim, akrabadan, tanıdıktan yardım isterim" güvencesi ise tek sigortasıdır.

Kente göçen kır toprağı üzerindeki hakkından da ancak, kent toprağı üzerinde denetim hakkı elde edebilmek için vazgeçer. Saha çalışması, kente göçenlerin ev sahibi olurken, varsa "memlekette" toprak sattıklarını ortaya koymuştur. İki güvenceden birini elde etmesi ile ikincisini elde etmesi arasında geçen süre içinde, kente göçen kır ile ilişki kanalını davranışsal boyutları ile birlikte açık tutmaktadır. Kır toprağı üzerindeki haklar kent toprağı satın almakta kullanıldıktan sonra kırla ilişki ekonomik niteliğini yitirmekte ve ziyaret-ahbaplık niteliği kazanmaktadır. Kır toprağından kaynaklanarak kentte, gerek fizik mekanda gerek ekonomik mekanda sürekli ve güvenli yerleşmeye dönüşen, kentsel bütünleşme açısından da önemli davranışsal boyut ve değişkenleri içeren bu akım, kendi başına, birçok açılardan sistemde emniyet kapağı görevi görmektedir.

1.4.1.8. Kırdan Göçü Sistemi Patlatacak Ölçülere Varmaktan Alıkoyan Nedenler

Kırdan büyük nüfus kopmalarının, kırdaki teknolojik-yapısal değişikliklere bağımlı olduğu bilinmektedir. Serbest piyasa ekonomisi içinde, kırı işlemek için gerekli nüfusun geçim düzeyini tutturabilmesi ve üstüne çıkabilmesi, bir kesimin ayrılmasını gerektirmektedir. Boyutları oldukça yaygın olan bu kesim kırda kalacak olursa, çok daha büyük bir topluluğu geçim düzeyinin altına çekecek ve sistemi patlamaya götürecektir. Bu akımın varlığı sistem için bir emniyet kapağı görevini görmekte, hem kırda hem kentte kişinin sistemi hedef alan radikal vaziyet alışlarını önlemektedir.

Ayrıca, kırdan göç, gelirler ve iş olanaklarının bir fonksiyonu ise, kentsel gelirler arttıkça, göçün kısa sürede sistemi patlatacak boyutlara varması olanağı da bu akımın varlığı dolayısiyle önlenmektedir. Kır kesimi, bir yandan, kırdaki marjinal üretimi tüketiminin üstünde olan kişiye sübvansiyon vermediği gibi; öte yandan, sübvansiyon ödediği kişilerin gelirleri üzerine stopaj koyduğundan ötürü, kente göçmüş kişinin geliri arttıkça, bu artışı kıra sunduğu kentsel hizmetler biçiminde kırla paylaşmak zorunda kalmakta, gelirler yeniden düşük düzeylere inmekte, böylece göç dengesi sağlanmaktadır.[18] Ancak, göçenin artan gelirleri yalnızca bu akıma gitmez. Gitseydi, kentte göçenlerden hiç biri marjinal sektörden çıkamaz, durumunu düzeltemezdi. Bu konuya ileride değinilecektir.

1.4.1.9. Tüketime Özendirme Sistemin Patlamasını Önleyici Başka Emniyet Kapakları Yaratıyor

Kente göçenin kırla ilişkilerinin ötesinde, kentteki ekonomik ve fizik mekanlarda kurduğu ilişkiler de sistemin işleyişine katkıda bulunmakta ve sisteme patlamasını önleyen başka emniyet kapakları açmaktadır. Söz konusu mekan ilişkileri içinden en temel belirleyici olan ekonomik ilişkiler ele alınırsa; ekonomik mekanda en önemli belirleyiciler marjinal kesimin özellikleri ve diğer ekonomik kesimler, sosyal sınıf ve tabakalar arasındaki ilişkilerdir. Çünkü, göçenin kentteki niteliğini, öteki bir anlatımla, "kente göçmüş bir sefil" mi, yoksa "radikal kentli" mi olduğunu saptayan ilişkiler bunlardır.

Serbest pazar mekanizmasının veri olarak kabul edildiği düzende, sistem kalkınırken belirli ve sınırlı bir kesimin yurt dışı finans-kapital ile bağlantı kurarak toplumdaki diğer sınıfları aşan bir gelir ve denetim düzeyine ulaştıkları bilinmektedir. Gerek yurt dışı göçler, gerekse yurt içi en yüksek yönetim düzeyi ile birlik içinde olan bu kesimin tüketim normları ve pazar içinde davranışları da toplumun orta ve alt sınıflarından çok ayrımlıdır. Toplumsal işlev ve gelir ayrımı ve bunun bir fonksiyonu olan tüketim düzeyi, geçim için seçenekler, kamu ve kentsel hizmetlerden yararlanma olanaklarının belirli bir mesafe içinde farklılaşması, toplumsal sınıflar arası sosyal mesafeyi sistem için tehlike yaratacak boyutlara ulaştırabilir.

Bu topluluk, sömürge modelinde, dış gruplarla bütünleşmekte ve iç toplumsal topluluklarla ekonomik ve sosyal mekanlarda bağlantı kurmamaktadır. Gelir dağılımını denetleyen bu topluluğun diğer topluluklara gelirden yeterli pay vermemesi sonucu toplumsal sınıflar arasında açılan sosyal mesafe sistemi patlamaya götüren faktörlerden biri olmuştur.

Çağdaş modelde ise, üst sınıflar söz konusu sosyal mesafeyi kısaltmayı, bu sürecin sürdürüldüğü izlenimini vermeyi, diğer sınıfları karşısına değil, müttefik olarak yanına çekmeyi amaçlamaktadır. Elbette, bu davranışın bir de ekonomik gerekçesi vardır. Amaç, tecimden yerli sanayiye dönüşen sermayeye iç pazar açma gereği ile de çakışmaktadır. Sanayi sermayesi tüketim toplumu yaratmaya yönelik bir iç pazar oluşturacaktır. Tüm toplulukların tüketici olarak bu pazara katılması, hem iç pazar için talep yaratma, hem de sınıflar arası sosyal mesafeyi daraltma işlevlerini görecektir. Pazarın ilk tüketicileri orta sınıflar sonra da alt gelir topluluklarıdır.

Ancak, pazarın işlemesi için mal sunmak yeterli değildir. Toplumun sınaî düzen öncesi nitelikten "tüketim toplumu" niteliğine geçebilmesi için alt yapı ile birlikte finansman, taşıma, iletişim, bakım örgütleri gibi örgütlerin ve uzmanlık dallarının gelişmesi de gerekmektedir. Türkiye'de sanayileşme hızının düşük olduğu, sanayiin orta çaplı tüketim malı üretimine dönük olduğu, geri ve pahalı teknoloji ile çalıştığı bilinmektedir. Anılan değişkenlere bağımlı olarak örgütleşme ve uzmanlaşmanın yeterince gelişmediği bir çok kaynaklarda tartışıldığı için burada değinilmesine gerek görülmemektedir. Değil bu özelliklerin, tüketicinin satın alma gücünün bile yeterince gelişmediği bir ortamda, tüketiciyi pazara yoğun bir biçimde katmanın önemli zorlukları vardır. Konuya ilişkin olarak yollar, park yerleri, bakım ve onarım istasyonları, yedek parça yapımı, istasyonları gelişmeden yerli otomobil furyasının başlatılması iyi bir örnektir. Söz konusu furyanın yöneldiği orta sınıfların satınalma gücü bile bugün için araba almaya yeterli değildir. Tüketim pazarına katılmayı sağlamak için orta sınıfları özendirecek etkenleri, üst gelir toplulukları kendi yaşantı ve tüketim biçimleri ile yol göstererek sağlamakta, iletişim araçları yoğun ve etkin reklam kampanyalarında kullanılmakta, satınalma gücü eksiğini tamamlamak üzere geliştirilen taksit ve kredi olanakları devrenin açıklarını kapatmaktadır.

1.4.2.0. Marjinal Kesim Sistemin Emniyet Kapaklarından Biri

Pazarın işlerliğini sağlamak için pazar yüzeyinin de bazı özellikler taşıması gerekmektedir. En önemli özellik, pazar yüzeyini oluşturan noktalar seti kapsamındaki herhangi iki noktayı birleştiren bir doğru parçası üzerindeki tüm noktaların set kapsamındaki noktalar olması gereğidir. Setin tüm konveks kombinasyonları sınırlı bir noktalar seti tanımlıyorsa bu set konveks bir "polyhedron" niteliği kazanır. Pazar yüzeyinin de sınırlı olması ve konveksite niteliği göstermesi gerekir. Pazarın sınırları değişebilir ama, kârların maksimize edile-

bilmesi, her noktaya hizmet götürebilmesi için konveksite kabulunun bozulmaması gereklidir. Dolayısıyle, sistemin emniyet kapaklarından biri olan bu pazarın işlev görmesini sağlayan, geometrik bir deyişle, yüzeyin konveksite özelliğini koruyan elemanlardan en önemlisi, kuşkusuz, marjinal kesimdir.

1.4.2.1. Satın Alma Gücü Düşük Toplulukların Tüketim Özlemlerini Marjinal Kesim Gideriyor

Satın alma gücü sınırlı olan orta sınıflar, seçim olanakları varsa da, genellikle daha ucuz ve mekanda gerektiği yerde bulunabilen örgütsüz kesimi kullanmayı yeğler. Benzin istasyonları yerine otoparklarda, sıra beklemeden, daha ucuza bu işi yapan çocuklara araba yıkatmak gibi. Ekonomik yapıda örgütlenemeyen kesimlerin görevini küçük esnaf-imalatçı topluluğu ile marjinal kesim yüklenmektedir. Örneğin, gerek nitelik, gerekse nicelik bakımından yetersiz, pahalı ve iyi çalışmayan yerli araba bakım istasyonlarının yanı sıra, yüzlerce küçük onarıcı, yapımcı ve bunlarla ve/ya da bunlara iş yapan marjinal kesim vb. gibi.

Yapı kesim kesim örgütlendiğinden ötürü, talep de, gerek ekonomik, gerek fizik mekan içinde yüzer ve gezer. Dolayısıyle, mekandaki yerleşik küçük esnaf - imalatçı topluluğu yerine, mekansal devinimi yüksek olan marjinal kesim, üst ve orta sınıflar arasındaki sosyal mesafeyi -görünümde- daraltma ve iç pazar gelişmesini destekleme işlevi yüklemiştir. Ve bu işlevi yerine getirmektedir. Marjinal kesim diğer sosyal sınıflar altında yüzerek, pazar yüzeyinin konveksitesini sağlarken, kentteki toplulukların niceliksel açıdan en büyüğünün, kent nüfusunun % 60-70'ini oluşturan boyutuyla marjinal kesim olduğu da unutulmamalıdır. Marjinal kesimin satın alma gücü çok daha düşüktür. Ama, görsel kent çevresi ve iletişim araçları, tüketim toplumu yaratma hedefine ayarlandıkları için, pazara katılması biçimsel olarak bile olanaksız görülen, kentlerin alışılmış dayanaklı ve dayanıksız tüketim malı satan çarşılarının işleyiş biçimine yabancı; ekonomik mekanda geçerli kefil gösteremedikleri için kredi olanakları bulunmayan, kentsel iş mekanını tanımayan marjinal kesimin sisteme yabancılaşmasını ve olumsuz vaziyet almasını engelleyen emniyet kapağı nedir?

1.4.2.2. Tüketime Özendirilen Marjinal Kesimin Geliri Tüketim Pazarına Emilince Kırdan Göçün hızı Yavaşlıyor

Her açıdan yabancısı olduğu bu pazara katılmaya itilen kente göçmüş kişi katılma sorununu da gene kendisi çözmektedir. Bu top-

luluğun da pazara katılması iki açıdan sistemin sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Önce, pazarın genişlemesi açısından, bu büyük topluluğun da, kendi tüketim normları uyarınca, niceliksel olarak pazara katılması gerekmektedir. İkinci olarak, tüketim toplumu imajı yaratmak için geliştirilen kampanya, sunulan olanaklar ve empoze edilen değer yargılarına bu topluluk da açıktır. Nitekim, saha araştırmasında, "Neden TV ya da buzdolabı almak istersiniz?" sorusuna gelen yaygın bir yanıt da "Konu komşuya rezil olmamak için" di. En önemli sorunları kent yaşantısı ile bütünleşmek olan topluluğun, bu özendiricilere daha duyarlı olacağı, tüketim toplumunun üyesi olmak için daha çok çaba harcayacağı açıktır. Topluluk üyelerinin kent yaşantısına sosyal entegrasyon yolları kapalı iken, bu ekonomik entegrasyon yolu açıktır; kısa süre içinde ve kendi olanaklarıyla aşabilmeleri olasılıdır. Sistemin sürekliliği için bu ekonomik ya da materyal entegrasyon kanalının açık kalması, iki bakımdan emniyet kapağı görevi yüklenmektedir. Sosyal entegrasyon yolları kendisine kapalı olan ve demografik boyutlar açısından sistemin en ağırlıklı topluluğunu oluşturan bu kesim, ekonomik entegrasyon olanakları da bulmazsa sisteme karşı eyleme dönüşecek vaziyetler alacaktır. Bu noktaya yukarıda değinilmişti. İkinci emniyet görevi ise, bu kanalın da, kır-kent arası birinci kanal gibi göçenin kentsel gelirleri üzerine stopaj koyması; gelir ve/ya da artırımlar belirli bir düzeye çıkar çıkmaz bunları derhal taksit-kredi örgütleri yolu ile tüketim pazarlarına aktarılmasıyla yerine getirmektedir. Anılan stopaj olgusu kentte marjinal kesim gelirlerinin çok yükselerek kır-kent nüfus dengesinin sistemi patlatacak boyutlara ulaşmasını önlemektedir. Kırla paylaşılacak parasal (nakit) gelirler, uzun vadede, böylece pazara emilmektedir. Bu kanalın işlevi, marjinal kesim konutlarında görülen ve diğer alanlara yaptıkları harcamalarla orantılı olmayan dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları harcamaları çelişkisini açıklamaktadır. Böylece, göçenin, durumu, zaman içinde orta ve üst gelir toplulukları ile arasındaki sosyal mesafe daralıyor gibi algınlanabilmektedir. Sistem açısından en önemlisi, bu yorumun göçenin kendisince yapılmasıdır.

1.4.2.3. Marjinal Kesim, Marjinal Kesimin Tüketim Pazarına Katılmasını Sağlıyor

Birinci kanalın açık tutulması gibi, sistem açısından çok daha önemli davranışsal boyutlar içeren bu ikinci kanalın açık tutulması da gene marjinal kesimce yüklenilmiştir. Marjinal kesimin tüketim pazarına katılmada önemli bir engeli vardır. Kesim, kentin yerleşik pazarlarının toprak ve bina rantlarını ödeyemeyeceği gibi, bu pazarları biçimsel olarak kullanmaya da alışık değildir. Bu olgu, yalnızca

metropolitan yerleşmelerde değil, Niğde (27 000), Safranbolu (12 000) ölçeğindeki küçük kent ve kasabalarda da gözlenmektedir. Söz konusu ölçekteki yerleşmelerde dükkanlar kesinlikle, kentsel nitelikler taşımaz, işporto-depo arası bir sergileme izlerler. Ama dükkancılar haftanın belirli günlerinde kırsal hinterlanddan gelenler ve yerleşmenin düşük gelirlileri için açık pazarlar kurarak mallarını sergilerler. Küçük yerleşmelerde, çoğu kez malların pazardaki fiatı dükkandaki fiatının aynıdır. Değişen yalnızca mekansal düzenlemedir. Alışveriş yapılan yerin mekansal özellikleri, kırdan kopup gelen ama, kent kültürü ile de bütünleşemeyen topluluklar için öylesine önem taşır ki, örneğin, Amerika Birleşik Devletleri metropollerinde toplumun alt ve marjinal toplulukları olan etnik gruplar için özel açık pazarlar kurulur, İtalyan pazarı gibi. Pazarda satılan yiyeceklerin fiatı, çoğu kez, mahalle supermarketlerindeki fiatların aynı olduğu halde, tüketiciler bu malları paketlenmemiş ve temizlenmemiş biçimde, alıştıkları mekansal düzenlemeler içinde elde etmeyi yeğlerler.

Durum kentteki kırdan göçmüşler ve alt gelir toplulukları için olduğu ölçüde kentin merkez işlevlerinden yararlanmak için kente gelen kırsal nüfus için de geçerlidir. Kente gelip giden kırsal nüfus da örgütsüz ve emek yoğun işlerde çalışma tecrübesine sahiptir. Bu açıdan da iki kesim çok bağımlıdır. Pazar mekanizması içinde bu iki marjinal kesim arasında bir de tecimsel mal akımı vardır. Birinci akım içinde kırdan kente gönderilen tüketim maddeleri, göçeni, kent piyasasının enflasyonist hareketlerinden bir derece korurken, kırsal gelirler arttıkça, örneğin bir toprak-tarım reformu yapıldığında, kırdan kente yalnızca pazara yönelik mal akımı artmayacak, kırın talebi de artacaktır. Kentin marjinal kesimine hem daha çok ham madde gelecek, hem de kesimin arzını kırdakiler daha geniş ölçüde satın alacaklar, kentsel marjinal kesimin hacmı genişleyecek, böylece daha çok kırsal nüfus emecektir. Son yıllarda sanayi sermayedarları ve tecimi denetleyen topluluklarca ittirilen tarım reform tasarıları (kırın talep yapısını değiştireceğinden ötürü) bu model kapsamı içinde ele alındığında rasyoneli açıktır. Bu tür bir politika, hem kır talebini artırarak tüketim pazarının sınırlarını genişletecek, hem de sistemi, sistem için daima potansiyel patlatıcı olan demografik artış, devingenlik ve mekanda çökme dengelerini koruyacaktır.

1.4.2.4. Marjinal Kesim Sistemin Sürekliliğini Sağlıyor

Marjinal kesimin ekonomik mekan içindeki yerine, bu kez sınıfsal içeriği katmadan bakalım : Kesimin varlığı, herşeyden önce işsiz-

lik sorununu ortadan kaldırmaktadır. Ekonomik mekanda ise, ödemeler dengesi ve kapital pazarlarına hiç bir yük yüklememektedir. Gelen toplulukların yatırım yapacak sermaye ve becerileri yoktur. Kısa vadede sermaye ve beceri kullanmadan kendilerine istihdam olanakları açmakta ve burada kapital ya da hüner kazananadek kalmaktadırlar. İthalat yapmazlar, sermaye kullanmazlar ya da kullandıkları sermaye ikinci el, onlarca kullanılmasa atılacak türdendir. Eski, modası geçmiş araç-gereç, yıkılacak dükkanlar, eski imalathaneler ve hanlar, kısaca modern üretim için elverişli olmayan malları kullanmaktadırlar. Becerilerini kendi taleplerini yaratacak (ucuz ve yüksek bir mekansal devingenlik içinde) biçimde arzederler.

Alt yapıya yakın yerleştikleri için bu açıdan da sorun çıkartmazlar. Emek-yoğun marjinal kesim modern kesimi belirli bir dönem için, hem ona ucuz iş gücü vererek, hem de ekonomiye fazla maliyet yüklemeden toplumda modern kesimin hizmet götüremediği yerlere hizmet götürüp toplumsal gruplar arası denge sağlayarak tamamlamaktadır. Becerili işçinin etkin ve verimli çalışabilmesi için yalnızca sermaye değil, niteliksiz işçi de gereklidir. Her birim sermaye için hem becerili, hem niteliksiz işçiye gerek vardır. Niteliksiz işçi sayısı, sermaye ölçüsüne ve nitelikli işçi sayısına bağlıdır. Böylece, marjinal kesim ekonomik mekan içinde, serbest pazar mekanizması verisine göre, kesinlikle en akılcı çözümlere vararak sistemin sürekliliğini sağlamaktadır.

1.4.2.5. İş Değiştirme Sıklığı Niteliksiz İşgücüne Sistemin Sunduğu "Sosyal Sigorta"

Marjinal kesimin, kesime kolay giriş-çıkış, geçicilik, esneklik, emek-yoğunluk, güvenlik ve süreklilik eksikliği gibi özellikleri bilinmektedir. Tüm kesimin gözlenen ortak özelliği ise örgütlenememektir. Kesimin bu özelliği ekonomik ve fizik mekanlarda yüzüp gezmesine olanak sağlamaktadır. Kesimin en işlevsel yönlerinden biri olan çeşitli mekanlarda yüzüp gezme olgusu biraz daha ayrıntılı incelenebilir. Örgütlü olmama özelliği kesimin yalnızca pazar yüzeyi altında değil kendi içinde ve kentin az uzmanlaşma isteyen diğer kesimleri arasında da, literatürde biçimi henüz saptanmamış bir eğri çizmesine olanak vermektedir. Kente geldiği anda, genellikle, giriş koşulları kendi kişisel koşullarına en uygun olan marjinal kesimde iş edinen göçen, biraz para biriktirebildiğinde ya da sosyal ilişkilerini belirli bir birikim ya da biçim düzeyine getirdiğinde ekonomik mekan içinde belirli bir eğri çizmeye başlar, örneğin, kendi başına ufak bir iş kurar, bu işi yürütemezse bir süre sonra bir hizmet örgütünde iş-

çilik ya da kentte bir apartmanda kapıcılık bulabilir. Marjinal işler - küçük esnaf, ticaret-küçük imalat-hizmet kesiminde işçilik-fabrika işçiliği (bu zincir, ara ara yeniden marjinal kesime dönüş ile kesilecektir) arasında düzgün bir eğri çizdiği mi, yoksa bu biçimde nitelendirilmeyecek başka bir izdüşüm mü gösterdiği bilinemeyen göçenin devinimi "güvenli" bir iş bulabildiği anda biter. Bu boyut, model içinde araştırılan boyutlardan biridir.

Bütün bu iş kesimleri arasında daha iyi (güvence, sosyal haklar, süreklilik getiren, geliri iyi, örgütlü işler) iş olanakları peşinde dolaşan göçenin, içinde dolaştığı iş çevresi de yeterince örgütlenmemiştir. Bu çevrenin örgütlenmemiş (örneğin, işsizlik sigortası olmaması) olması yanı sıra varolan yetersiz örgütleri de (örneğin, İş ve İşçi Bulma Kurumu) zaten kullanamayan, güvence ve sigorta olanakları kısıtlı göçenin, enflasyonist ortamda bunca sık iş değiştirme atılımını nasıl yapabildiği sorulacaktır. Göçenin, gerek kırla, gerek tüketici pazarları ile kurduğu akım ilişkilerinin, gelirini ancak geçim düzeyinde duyarlı bir dengede tuttuğu da bilinmektedir. Bu koşullar altında, göçenin bunca atılım yapması, koşullarıyla çelişen bir davranış olarak yorumlanabilir. Oysa göçenin bu davranışı kişisel cesaret, düşüncesizlik, ya da çaresizliğinden değil, kesimin böyle bir hareketlilik eğrisi çizilmesine olanak veren esnek dokusundan kaynaklanmaktadır. Geçimini sağlamak yolunda en akılcı çözümlere varan göçen, dokunun bu özelliklerini olanakları ölçüsünde sömürmektedir.

Ekonomik mekandaki bu ikinci tür devinimlik, göçenin, deneme yöntemi ile durumunu düzeltmesini sağlamakta, umutsuzluğa düşmesini engellemektedir. Bu açıdan da, ekonomik mekanda çizilen bu uğraşa ilişkin devinimler eğrisi, sistemin bir öteki emniyet kapağıdır. Göçene, söz konusu devinimleri başlatması için gerekli güveni veren, gene, marjinal kesimin varlığıdır. Marjinal kesim, iş hayatı örgütlenmesi tamamlanmamış toplumda, niteliklerinden ötürü işsizlik sigortası görevini yüklenmiştir. Saha araştırmasındaki marjinal işlere girmenin kolay olduğunu, işleri bozulursa yeniden marjinal kesime döneceklerini ifade eden yanıtlar da bu noktaya işaret etmektedir. Açlığın almaşığı (alternatif) marjinal kesimdir. Bu sigortayı toplumun diğer kesimleri de örneğin, ek iş yapması gereken ya da işini yitiren devlet görevlileri (memurlar) vb. gibi kullanmaktadır.

Böylece marjinal kesim, pazar ilişkisinin ve talebin yayılma ve yoğunlaşma hızında örgütleşemeyen belirli bir eksiğini kapatarak, oranları büyük kentlerde % 70'e değin yükselebilen niteliksiz işçilerin ekonomik mekanda durumlarını düzeltmelerini en azından du-

rumlarının düzelebileceği umudunun yaşamasını sağlayan uğraşsal devinim eğrileri çizmelerini olanak sınırları içine almaktadır. Konu model içinde irdelenmekte, sonuçları tartışılmaktadır.

Marjinal kesim sorununun, gerek bilim adamları, gerek plancılar, gerekse hükümetlerin ilgisini çeken önemli bir boyutu da, göçenlerin, kente vardıklarında üretim araçları ile değişen ilişkileri sonucu sisteme bilinçli karşı vaziyet almaları olasılığıdır. Sorunun bu politik boyutu önerdiğimiz model yaklaşımı içinde incelenebilir.

1.4.2.6. Siyasal Bilimciler Marjinal Kesimin Yol Açtığı Kaygının Politik Nitelikli Olduğunu Öne Sürüyorlar

Ekonomistlerin sorunun istihdam boyutu üzerinde durmalarına karşın, siyasal bilimciler kesimin yol açtığı kaygının ekonomik değil politik olduğunda birleşirler. Siyasal bilimcilerin genel olarak test etmeye çalıştıkları varsayım şudur : Göçenler kendilerine tamamen yabancı olan kent ortamına girdiklerinde çözemedikleri kişisel sorunlarla karşılaşırlar; büyük düş kırıklığına uğrarlar; eski dünyalarında edindikleri inançlar, normlar çöker (anomie); çevre ile geçerli, yaşayan ilişki kuramadıklarından ötürü çevreye de yabancılaşırlar (alienation); gerek kişisel iç dünyasında gerekse dış dünyayla ilişkilerinde başarılı olamayan, geçerli bir dayanak ve sigortası kalmayan göçen çaresizliğe düşer (frustration gap); bu çaresizlik zaman içinde sistemi hedef alan politik radikalizme dönüşür.

Böyle bir varsayımın geçerli olabilmesi için bazı ön koşullar gereklidir. Ön koşullar şöylece sıralanabilir :

1 — Göçen için kentsel ortam 'anomie' yaratacak kadar yabancı, umulmadık, sert ve düşman bir ortamdır.

2 — Göçenler bu çevreye uyamayacak ölçüde çevreden habersiz, uyum için gerekli bilgiden, eğitimden, görenek ve psikolojik esneklikten yoksundurlar.

3 — Göçenler kente vardıklarında, kendileri ve aileleri için koydukları hedefler, yetenek ve olanakları ile uzun süre karşılanamayacak ölçüde yüksektir.

4 — Göçenin kentte katıldığı uğraşlar kesiminde devingenlik düşük, giriş olanakları dar, yükselme olanakları yok denecek ölçüde azdır. Dolayısıyle, göçenin içine girdiği koşullar ona kırdaki yaşantısından çok daha üstün düzeyde bir yaşam sağlamaz.

5 — Göçenler kentsel çevrede geçerli işlev göremezler, bu nedenle çevre ile yaşıyan ilişki kuramazlar, çevreye yabancılaşırlar.

6 — Göçenler, kentte ekonomik, sosyal koşulları benzeyen homojen bir topluluk oluştururlar. Sınıfsal dost ve düşmanlarını tanırlar. Ekonomik ve sosyal sıkıntılarını politik eyleme dönüştürebilirler.

7 — Anomi ve yabancılaşma sistemi hedef almıştır. Politik açıdan hızla bilinçlenen göçenler topluluk olarak da örgütlenebilirler.

Siyasal bilimcilerin bir bölümü yukarıdaki ön koşulları benimseyip marjinal toplulukların potansiyel düzen değiştirici rollerine dikkat çekmişlerdir.[19] Ancak olgu biraz daha yerleştiğinde inceleyen araştırmacılar, önkoşulları doğrulayan ampirik veri bulunmadığını, bu toplulukların düzene karşı değil, düzen doğrultusunda yer aldıklarını yazmaya başlamışlardır.[20]

1.4.2.7. Kente Göçenler Kenti Tanıyarak Geliyorlar

Ön şartların model kapsamı içinde ne ölçüde geçerli olduklarını inceleyelim. Ön koşul 1'i inceleyebilmek için göç örüntüsüne (paternine), ulaşım-iletişim kanalları yaygınlığı ve niteliğine ve kentte bunları karşılayacak örgütlerin varlığına bakmak gerekmektedir. Büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde yapılan araştırmalar, bu kentlere gelen göçün kentlerin yakın çevrelerinden geliyorsa doğrudan kente geldiğini, eğer uzak çevreden geliyorsa kademeli bir yol izlediğini göstermektedir. Yakın çevreden gelenler için kent çok korkutucu bir ortam olamaz; göçen ya daha önceden kenti ziyaret etmiştir, ya da yakın çevresinde ziyaret edenlerle bilgi alışverişinde bulunmuştur. Uzaktan gelenler arasında mesafeyi bir seferde alanlar çoğunlukta değildir. Örüntü genellikle, göçenin, önce çıkış noktasına en yakın ve iş olanakları en elverişli merkezde bir süre çalıştığını ve durumunu, özellikle parasal açıdan, düzelttikten ve deneyim-beceri kazandıktan sonra büyük kente gediğini göstermektedir.

Yatırım almış büyük kentler bu nedenle göç eşiği niteliği kazanmışlardır. Kuzey kıyılarda istihdam olanakları en geniş olan Zonguldak ilinin, Karadeniz bölgesinden batıya göçenler için bir duraklama eşiği olması bu yüzdendir.[21] Ayrıca, daha 1970'lerde, Türk kentleri arasındaki göç örüntüsü incelendiğinde oldukça yerleşmiş kanal ve durak noktaları belirlendiği görülmektedir. Eşik kentler belirli yöre-

lerden göç alıp belirli büyük kentlere göç verirler. Zaman boyutunun ilerlemesi bu kanaldan geçen akımın hacmını artırır. Ancak, kanal ve eşiklerin mekansal dağılımı aynıdır. Bunun nedeni göç sürecinde bir sosyal mesafe kavramının belirmesidir. Duraklama ve göçün bitiş noktalarına yerleşen ilk topluluklar bu sosyal mesafeyi minimize eden mekanizma görevini yüklenirler. Bu mekanizmalar, kente uyum (adaptasyon) sürecinin kolaylaştırıldığı, göç başlangıç-bitiş noktaları arasında iki yönlü akım ilişkisinin kurulduğu, sosyal güvenliğin sağlandığı 'tampon' nitelikte işlev gören mekanizmalardır.

Böylece, göç örüntüsüne bakıldığında, kente göçenlerin çoğunun kente gelmeden, kent olanak ve yaşantısına ilişkin doğrudan ya ya da dolaylı ama, en azından göçmeye ikna edici yeterlikte bilgi sahibi oldukları görülebilmektedir. Göç örüntüsü bu olanağı sağlamasa bile, göçenler, bugün, köylerde bile, radyo ve özellikle TV aracılığı ile kent yaşantısını öğrenmektedirler. İletişim, özellikle görüntülü iletişim yabancılaşma olanaklarını oldukça azaltmaktadır. Görüntülü iletişim yalnızca göçenlerin çıkış noktalarında ya da duraklama eşiklerinde değil, kente geldiklerinde bile, kent yaşantısını öğrenme süreçlerini minimize eden bir etken olmaktadır.

Özetle, kente gelen nüfus için, kentsel çevre anomi yaratacak ölçüde beklenmedik ve yabancı bir ortam olmadığı gibi, göçenler de bu çevreye uyamayacak ölçüde bilgisiz, katı ve cahil değildirler (ön koşul 2).

1.4.2.8. Kente Göçenlerin Umma Düzeyleri Yüksek Değil

Gelenlerin umutlarının çok yüksek olmasına gelince (ön koşul 3), kente varmadan önce çoğu kez dolaylı olarak tanınan ortam anomi yaratacak ölçüde yabancı değilse de, göçenlerin, en azından geldikleri anda yeteneklerinin ve olanaklarının çok ötesinde kesin umutlara kapatılmalarına elverecek ölçüde yakından tanınan bir ortam da sayılamaz. Göçen, daha çok, kendi gelir topluluğunun, kendi sınıfının kentin ekonomik, sosyal ve fizik mekanlardaki olanaklarına ve deneyimlerine ilişkin bilgi toplamıştır. Kentteki güncel iş bulma olanakları, iş türlerine göre değişen gerekli nitelikler, kentte olasılıkla ilk evrede yerleşeceği mekan, bu mekanı iyileştirme olanakları, kurabileceği sosyal ilişkiler hakkında bilgisi vardır. Bunlara ulaşan ilk bağlantıyı da, çoğu kez, bir kişisel referans ile kente gelmeden önce kurmuştur. Ama, kendi sınıfının ötesinde kent yaşantısının çeşitli düzeylerinde yaşantı ve iş düzeninin özelliklerini bilmez. Örneğin, kente Çankaya'da bir apartman katı ya da Bebek'te bir villa edinmek

umudunu taşıyarak değil, daha çok periferide bir gecekondu edinmek umuduyla gelir ki, bu umudun gerçekleşme olanağını önceden etüd etmiştir. Gecekondusunu kurabilmesi için hangi nitelikte bir iş bulması gerektiğini, hangi sosyal ilişkileri kurması gerektiğini, hangi tüketim düzeyinde yaşaması gerektiğini biliyordur, ve sürekli araştırıyordur.

Gereğince bir iş bulursa —ki, çoğu kez, değinildiği gibi, göçen bu iş için kentte bir tanıdığına güvenir— gecekondu sahibi olma olasılığı oldukça yüksektir. Apartman katı ya da villa, Çankaya ya da Bebek gibi semtler, kentte ancak bir süre yaşadıktan sonra edinilecek bilgilerdir. Ayrıca, sınıflı toplumlarda, özellikle tepedeki sınıflar, yaşantılarını titizlikle orta sınıflara bile kapalı tutmaktadırlar. Bu nedenle alt gelir toplulukları üzerinde rahatlıkla araştırmalar yapılır, bu toplulukların yaşantı özellikleri, oldukça gerçekçi bir biçimde, kültür yapıtlarına konu olurken; üst gelir toplulukları üzerinde yapılan araştırmalar sınırlıdır ve bu toplulukların yaşantılarını konu edinen kültür yapıtları çoğu kez gerçeklerden uzak yansımalar verirler. Ayrıca, alt gelir topluluklarının umma düzeyi ile kente gelince katıldıkları sosyal ilişkiler ağı ve kendilerini karşılaştırdıkları referans toplulukları arasında bir ilişki olması gereklidir ki, bu ilişki model içinde araştırılmaktadır. Ekonomik ilişkiler incelenirken göçenin ayrımlı anlamda bazı güvencelerinin olduğu da görülmüştü. Söz konusu güvenceler de umutların yitmesini önleyen etkenler arasındadır.

1.4.2.9. Kente Göçenlerin Umma Düzeyleri Seçtikleri Referans Topluluğuna Bağlı

Ön koşul 4 ve 5, sivil şiddet eylemlerinin, göçenin göreli yoksunluk duygu, yorum ve inancı ile doğrusal bir ilişki içinde olduğu varsayımına dayanmaktadır. Varsayımın, göçenin referans topluluğunun saptanması ile ilgili olduğu ve ancak, referans topluluğu göçenin kendi gelir ve uğraşı topluluğu üstündeki kentsel topluluklardan biri ise gerçekleşeceği bilinmektedir. Göçenlerin sivil karışıklık çıkartma potansiyelleri ve olanakları üzerinde çalışan siyasal bilimciler, referans topluluğu seçme olayının, politik devrim dahil, her türlü sivil karışıklığın ön koşulu olan psikolojik bir değişken olduğunda birleşmektedirler.[22] Referans topluluğu, kişinin kendisini, sosyo-ekonomik statü ve durumunu karşılaştırdığı ölçüttür. Kişi bu topluluğun yaşam biçimine, tüketim normlarına, toplumsal prestijine özenmektedir. Eğer referans topluluğu kendinden yüksek bir gelir topluluğu, ise, kendini o topluluğa göreli olarak yoksun hisseder.[23] Bu durum kişinin umutları ile umutlarını gerçekleştirme yeteneği arasındaki ay-

rımdan doğar; algılanan sosyo-ekonomik mesafe ve bunun fonksiyonu olan hoşnutsuzluktur. Literatürde geniş olarak tartışılan bu konu burada da tartışılacak değildir. Ancak, tek nedeninin bu olmadığı; Türkiye'de, özellikle alt sınıflardan orta sınıflara katkı yaparak orta sınıf yaratma ve orta sınıfların boyutlarını geliştirme politikası sonucu, göçenlerin materyal koşullarında da belirgin ve ölçülebilir ilerlemeler olduğu eklenmelidir. Kentteki marjinal kesim, sağladığı kişi başına gelir, ekonomik koşullar, sosyal statü ve gelecek için beslenen umutların çeşitliliği ve gerçekleşme olanağı açısından kırdaki marjinal kesimden açıkça, daha üstündür.

1.4.3.0. Kente Göçenlerin Materyal Uyumu İçin Sistem Gerekli Mekanizmaları Kuruyor

Kentin göçene sunduğu, bazıları mekanda oturduğu semte gelen hizmetlerin yanı sıra göçen, TV'de ya da kente daha önce göçmüş tanıdıklarının evinde gördüğü, özellikle, kadın göçenlerin çalıştıklarını evlerde gördükleri dayanıklı ve yarı-dayanıklı tüketim mallarını sistematik bir biçimde (belirli bir zaman süresi içerisinde sıra ile birbiri ardına) alabilmektedir. Son yıllarda, orta sınıfın satın alma gücünü desteklemek için, özellikle büyük mağazaların uyguladığı taksit müessesesi ve koşulların alt gelir toplulukları için elverişsiz olduğu noktalarda, boşluğu kapatmak amacıyla, marjinal kesim bu boşluğa kaymaktadır. Yerli yapım bir araba ile dolaşıp ayda 25-50 TL. gibi minimum taksitle alt gelir topluluklarına desenli çarşaf ve döşeme eşyası, çamaşır satan modern bohçacı örnek olarak gösterilebilir. Göçen özendiği tüketim mallarına sahip olmaktadır böylece. Bu olgu, gittikçe referans topluluğu önemine yaklaşmaktadır. Göçen, artık, kendisini kentli ile karşılaştırsa bile, özellikle daha çok ilişki kurduğu orta sınıflarla materyal-kültür açısından, kendisini çok fazla yoksun hissetmeyeceği açıktır. Bu noktada, yukarıdan bu yana sözü edilen ekonomik ve sosyal bütünleşme boyutlarının haklılığına yeniden değinmek gerekmektedir. Bizim savımız, ekonomik bütünleşmenin bazı ölçütlerinin, yoğun iletişim araçları, en fazla TV aracılığıyla abartılarak, kendisini çevreyle bütünleşmiş görmesi için kişiye verildiğidir. Bu boyut sosyal bütünleşme yoksunluğunun önemini göçenin gözünde azaltarak sistemi patlamaktan korumaktadır. Nitekim, Türkiye'de yapılmış monografik çalışmalar, birincil toplulukların dağılması (ailenin çözülmesi), anomi, geniş çapta yabancılaşma gibi bulgular göstermemektedir.

Göçenler, içinde bulundukları marjinal kesimin özelliklerine koşut olarak, sınıfsal boyutları çerçevesinde örgütlenememektedirler.

Acaba marjinal kesimde çalışanlar kendilerini tek bir topluluk olarak görmekte midirler? Kesimin çok karmaşık, akışkan (fluid) bir yapısal niteliği olduğu bilinmektedir. Kesim kapsamındaki iş kolları legalden illegale doğru derecelenirken, bu skalaya, ara ara, çalışanlar, geçici olarak çalışanlar, iş arayanlar, işini yitirenler, umudunu yitirenler, yeni yeni umutlara bağlananlar, kısa sürelerle girip çıkmaktadırlar. Kesimdeki işlerin nitelik, özellik ve çeşitliliği, hem yatay, hem düşey düzeyde bunca farklılaşırken, bu işlerin her birinin sağladığı ekonomik yarar, sosyo-psikolojik davranış, prestij ve değer yargıları da ayrımlı olduğuna göre, kesimdekilerin hangi merkezde nüveleşmesi beklenebilir?

Sınıfsal boyutların belirememesinin en önemli nedenlerinden biri de, hem ekonomik, hem de fizik mekanda örgütlü, formel, standardize kesimlerin bıraktığı boşlukları doldurduğu için talebin sınırlı ve yüzer olması nedeniyle, göçenlerin son derece yarışmacı ortamlar içerisinde olmalarıdır. Marjinal işler yalnızca sınırlı olmakla kalmaz, aynı zamanda, sürekli nitelik ve boyut değiştirir. Katılanların da iş yapısındaki devinim ile sürekli kaymaları ve yarışmaları gerekir. Bu kesin yarışma gereği karşısında, birçok marjinal iş kollarında enformel örgütler kurulduğunu, örneğin, sucuların, gazete dağıtıcılarının aralarında kent sokaklarını parselledikleri, yarışmaya katılabilmek için hava paraları ödendiği bilinmektedir. Enformel örgütlere uymamanın yarattığı tıkanıkların, çoğu kez, ölümle biten kavgalar sonucu çözümlenmesi, sektörde arz-talep dengesinin ne denli duyarlı olduğunu, en küçük bir denge bozulmasının kişisel maliyetinin ne denli yüksek bulunduğunu ve yarışmanın ne denli acımasız olduğunu göstermektedir. Böyle bir ortam içerisinde gecekondularda kurulabilen tek örgütün semti güzelleştirme derneği olabilmesi tesadüfî değildir.

1.4.3.1. Kente Göçenler Sistemle Her Yönden Bütünleşme İsteğiyle İktidardaki Parti Ya da Partileri Yeğliyorlar

Göçenler politize gruplar mıdır? Kırsal yörelerde, politik ilişkilerin, bir partiye bağlılıktan çok **"patron-clientele"** ilişkisi biçiminde geliştiği bilinmektedir. Çok ayrımlı bir ortam olan kentte, anonim olmayan ilişkilerin sürdürülebilmesi olanağı sınırlıdır; bu ilişki, genellikle, çabuk sonlanır. Kentsel ortamda tutunabilmenin en iyi yolu, **"patron-clientele"** ilişkisi kurmak ve sürdürmekten çok, yeni ortamın hakim politikasına katılmaktır. Bu boyut, ortamla bütünleşme sağlayan önemli noktalardan biridir. Nitekim, gecekondu bölgeleri oy verme örüntüleri bu yörelerin iktidar partileri ile bütünleşmeyi yeğlediğini

ortaya koymaktadır. Bunun en önemli nedeni, sistemle her yönden bütünleşme çabasıdır.

Geçenler statükocu politik davranış gösterirken, pek çok politik etkinlik (aktivite) yapmazlar. Nedeni, partiye kayıtlı olanlara karşı ayırım yapılması, ayrıcalı davranılmasıdır. Politik etkinliği çoğu kez, yalnızca oy verme biçiminde sürdürürler. Gecekondu toplulukları politik etkinlik gösterdiklerinde, bu genellikle, topluluğun kendi güdüsüyle başlattığı bir olgu değil, dışarıdan örgütlenmiş bir olgu olarak belirir. Türkiye'de, henüz bu konuda yapılmış kanıtlayıcı çalışma yoktur ama, dışarıda yapılmış bazı çalışmalar bu savı doğrulamaktadır. Örneğin **Myron Weiner** 1953'te Calcutta'da Ingilizlerin işlettiği tramvay şirketinde başlayan grevi bu açıdan incelediğinde, toplu şiddet hareketlerinin kaotik görüntüsüne karşın anomik temelli olmadığını; kökende, hükümet politikasını biçimlendirmeyi ya da hükümeti devirmeyi amaçlayan politik partilerce ya da çıkar gruplarınca düzenlendiğini ve önceden planladığını ortaya koymuştur.[24] **Weiner**'in Calcutta'da belirli bir dönemde (1953-1957) yaptığı araştırma, kent içerisindeki şiddet hareketlerinin çoğundan orta sınıfların sorumlu olduğunu göstermiştir. Kısaca özetlersek, son yıllarda yapılan çalışmalar, çoğu kez, genel kuramsal sonuçlara varmayı amaçlamamış, ünivers içerisinde bu sonuca varacak biçimde örnek seçmemiş ve dolayısiyle, monografik ölçekte kalmış olsalar bile, genelde göçenlerin ne "zavallı sefil göçerler", ne de "radikal kentliler" rolüne girmediklerini ortaya koymuştur. Anılan varsayım ve savların varlığı, bize, bilim adamlarının yanılgısını değil, olgunun devingen (dinamik) ve belirli evrelerde gelişen bir süreç olduğunu göstermektedir. Siyasal bilimcilerin koydukları anılan varsayımları ve çalışmaları, kentleşme sürecinde belirli bir dönemin özelliklerinin yansıması olarak nitelemek gerekmektedir.

1.4.3.2. Fizik Mekan Boyutu

Fizik mekanı sosyo-ekonomik yapının yansıdığı bir boyut olarak nitelendirdiğimize göre, mekansal biçim ve düzenlemeler; aynı kolaylıkla izlenemeyen ve çok karmaşık ilişkiler içeren sosyo-ekonomik yapıyı çözümlemede yol gösterici olarak kullanılabilir.

Kırsal çalışmalarda genellikle mekan boyutu üzerinde durulmazken, kentsel çalışmaların çoğunun mekan boyutuna önem verdiği görülmektedir. Marjinal kesim sorununun "gecekondu" sorunu olarak ortaya konmasında da bu boyut ağır basmaktadır. Böyle bir yaklaşım iki varsayıma dayanmaktadır. 1. — Mekansal boyutun bağımsız bir

değişken olma varsayımı ve 2. — Kent nüfusunda bazen yüzde yetmişe değin çıkan, yüksek oranlardaki kesimin homojen bir kitle olduğu varsayımı. Benzer konutlarda yaşamak ya da benzer biçimde mekanda yerleşmiş kişilerin bu özeliiklerinden ötürü benzer sosyo-ekonomik yapılara sahip olduklarını varsaymak gerçeğe ters bir yargıdır. Ayrıca, böyle geniş demografik boyutlara ulaşan ve aynı mekanlarda benzer biçimlerde toplanmış olan topluluklar, salt bu nedenle sınıf bilincine varmış olsalar, toplumsal dengede en önemli karar verici olarak yerlerini talep etmezler miydi? Bu topluluklar genellikle homojen bir yapı göstermemektedir.

Marjinal kesimin homojen olmamasının en önemli nedeni, yukarıda da değinildiği gibi, **"turnover"**ın, öteki bir anlatımla, iş değiştirmelerin yüksek olmasıdır. Örneğin, sahaya gidip bir zaman noktasında saptama yapmak, devingen bir akımı anlık özelliklerine göre tanımlamaktır. Sahada marjinal kesimde olduğunu saptadığımız bir kişi, araştırmacı sahadan çıktığında, küçük esnaf ya da işçi kesimine katılmıştır bile. Marjinal kesimi tek başına değil, mutlaka ekonomik mekanda en çok geçiş yaptığı diğer kesimlerle birlikte ele almak gerekmektedir. Fizik mekana yansıyan, kökende, ekonomik mekandaki böylesine devingen bir kişinin yaşantısıdır.

1.4.3.3. Marjinal Kesimdeki Ekonomik Devingenlik Fizik Mekana "Esnek Çözümler" Biçiminde Yansıyor

Kesimler arası devingenlik büyük bir yarışma ortamı içerisinde gerçekleşmektedir. Dolayısiyle, ekonomik mekanda kişisel yararlar ortak bir çarpana indirgenemez, örgütlenemez. Fizik mekanda ise durum farklıdır. Ekonomik mekandaki bu "devinim", fizik mekana "esneklik" biçiminde yansır. Gecekonduların "esnek çözümler" olduğuna ilişkin veriler birçok araştırmacı tarafından toplandığı için burada tartışılmayacaktır. Ancak, bu araştırmacıların ortaya koymadıkları bir noktaya değinmekte yarar vardır. Sosyo-ekonomik yapı mekana yansıyor derken, yansıyan özellik "devinim"dir. Diğer kesimler bu denli devingen olmadıklarından ötürü "rijid" mekansal çözümlere gidip (apartman katı) maliyetini yüklenirler. Göçen ise, yüksek "rijidite maliyeti"ni değil, daha ucuz olan "esneklik maliyeti"ni ödeyebilir. Saha araştırması kapsamında bu esnekliğin iki form içerisinde geliştiği görülmüştür. Ya dört duvar çıkılıp zaman içerisinde kişinin devinim eğrisine göre iç bölmeler gerçekleştirilmekte ve kat çıkılmakta ya da bir nüve yapılıp nüveye eğri uyarınca, yatay ve düşey ekler katılmaktadır.

Göçen, elbette, böyle bir çözüme rijidite-esneklik, ekonomik yapı yansısı gibi bilimsel yaklaşımlar ve karşılaştırmalar sonucu varmamaktadır. Enflasyonist ortamda göçenin yaptığı bilinçli ve akılcı seçim, ilerde tapusunu elde etme olanağının yüksek bulunduğunu bildiği bir toprak parçasına sahip olmaktır. Böyle bir toprak sahibi olmak, hem enflasyonist ekonomi içerisinde değeri en hızlı artan malın sahibi olmak, hem de en sağlam sigortayı elde etmek, hem sözü edilen ekonomik entegrasyon açısından toplumsal rolünü değiştirmek, hem de saha araştırmasının ortaya koyduğu gibi rantiye geçinmek şansını sağlamaktadır.

Mekandan giderek olaya yaklaşım, öteki bir anlatımla, mekanı bağımsız değişken olarak kabullenme bazı yanlış planlama kararlarına varılmasına da yol açmıştır. Örneğin, sürecin başlarında mekandaki bu farklı yerleşim "hastalık" olarak nitelendirilmekteydi. Varsayım, gecekondularda yaşayanlar kentin imarlı bölgelerindeki ruhsatlı yapılara benzer türdeki konutlara aktarılırlarsa durum düzelir biçiminde konduğundan ötürü sosyal konut savı öne sürülmüştür. Ne var ki, gecekondularda yaşayanların boyutları hükümetin üreteceği apartman tipi konutlarda barındırılamayacak ölçülere ulaşınca koşullar değişmiş ve öne sürülen sav geçerliğini yitirivermiştir.

1.4.3.4. Bütünleşme Yalnızca Kentsel İşte Çalışmak Değil, Ayrıca Yeterli Gelir Elde Etmek

Mekansal biçimlenme bağımsız değişken değilse, marjinal sektör tanımına temel olacak bağımsız değişken bütünleşme boyutudur ve ölçütü ise istihdamdır. Bütünleşme, salt kentsel yapı içerisinde bir işte çalışmakla elde edilmez. Örneğin, kapıcılar, kent yaşantısına en yakın mekanlarda oturmalarına karşın sosyo-kültürel boyutta en az bütünleşmiş gruplardan birini oluşturmaktadırlar. Ülke ağır sanayiinin yer aldığı Karabük-Safranbolu ikilisinin oluşturduğu bölgede yaşamakta olan işçilerin çoğunluğu kırla ilişkilerini koparamadıklarından ötürü gerçek anlamda **"işçileşememek"**te, gerçek kent yaşantısına (tüketim alışkanlıkları, değer yargıları ve davranışlar açısından) geçememektedirler.[25] Şu halde, bütünleşmeyi, salt, "kentsel" diye nitelenen "bir işte çalışmak" değil, ayrıca bu işten yeterli gelir elde etmek diye tanımlamak da gerekmektedir. Yeterli gelir, kentsel yaşama katılma olanağı sağlayan gelir düzeyidir.

1.4.3.5. Bütünleşme Düzey ve Biçimi Saptama Ölçütü, Örgütleşmek Ve Örgüt Kullanmak

Ayrımlı bütünleşme düzeylerinde davranışlar, yargılar ve potansiyel toplumsal roller farklılaşır ve topluluklar bu düzeylerde homo-

jenleşir. Alt gelir toplulukları için bu düzeye erişebilme, ancak, örgütleşmeyle gerçekleşir. Bütünleşme düzey ve biçiminin saptanma ölçütü, örgütleşme, örgüt kullanma düzey ve biçimidir. Kişinin kendi çalışma şartlarını saptayabilmesi, örneğin, gelir diliminden aldığı payı belirleyebilmesi, gelirini enflasyona göre ayarlayabilmesi, içinde bulunduğu iş örgütünün niteliğine ve üyelerin iş örgütünü etkileyebilme olanağına bağlıdır. Kişi, ancak, bu kapsamda bir örgüt üyesi olursa, sürekli ve güvenceli bir işe kavuşmuş demektir. Güvencenin sorun olmaktan çıkma ölçüsüne göre tutuculuk da güvence veren bir müessese olmaktan çıkar. Davranışlar, değer yargıları ve roller değişir. Ekonomik mekanda devinim sona ermiştir. Bu aşamanın mekandaki yansısı da farklıdır.

Mekanda yerleşme, marjinal kesimin ekonomik gelişmesi uyarınca aşamalarla izlenebilen bir olgudur. Birinci aşamada, 1945-1950 arası dış dinamiğin (Marshall yardımı ile tarıma traktör girmesi) kırda teknolojiyi değiştirmesiyle kopan nüfus, kentte kendisini emecek kaynak bulamamaktaydı. Sistemde gelir payları bugünkünden farklı dağıtılmaktaydı. İç pazara yönelme henüz başlamamıştı. Ekonomik mekanda marjinal kesimin işlevi henüz yoktu. Bu işlevsizlik mekana teneke damlı ve önemli niteliği illegallik olan yerleşme biçiminde yansıdı.

Söz konusu dönemde, ulaşım maliyetleri yüksek, kamu ulaşımı yetersiz, özel ulaşım araçlarını getirecek pazar da henüz yaygın olmadığından ötürü tüm topluluklar merkeze yakın yerleşmek istiyorlardı. Ancak, pazarlık gücü yüksek gelir toplulukları merkezdeki toprakları kaptıklarından ötürü, kırdan kente göçenler, periferide, düşük yoğunluklu, kötü koşullu yerleşmelerde (teneke damlı gecekondu dönemi) barınmak zorunda kalıyorlardı. İkinci aşamada ise, "illegal" kavramı bir nitelik değil, artık, bir tanım olmuştu. Kırdan göçenler, açılan tüketim pazarında ve kapitalistleşme sürecinde hayatî görevlerini yüklenmişlerdi. Bu değişim, fizik mekana, kentin çoğunluğunu kapsayan iki-üç katlı, düşük yoğunluklu, düzgün ve düzenli yerleşimler biçiminde yansımıştır. Yerleşimler merkezde kiracılık, dış halkalarda sahiplik oranlarında artma göstererek yatayda farklılaşmıştır.

Kentte, artık, yoğun toprak kullanım biçimleri segrege edilmekte ve kuşatılmaktadır. Batı ülkelerinde sosyal boyutta segrege edilen toplumun alt ve çoğu kez etnik toplulukları ufaktır, periferiye atılabilinmektedir. Geri kalmış ülkelerde ise, kentin % 60-70'ini mekanda segrege etmek olanaksızdır. Ancak, kalan % 30-40'ının segrege edilmesi söz konusu edilebilir. Bu nedenle, mekansal kuşatma, kuşa-

tılanlar açısından kritik noktalara yaklaştığında, bu topluluklara, toprak, tapu ya da yasalar yoluyla "legalizasyon" ölçütleri ve gelir artışları biçiminde sübvansiyonlar verilmektedir. Sübvansiyonlar sonucu, eski kötü koşullu mahalleler yıkılarak yerine, düzenli ama, kent özelliğinden çok kasaba özelliği yansıtan yoğunlukta, bahçeli, yaygın yerleşmeler yapılmıştır. Bu yerleşmelerin minimum alış-veriş merkezleri, düzgün alt-yapıları vardır. Söz konusu yerleşim aşamasının en kolay izlenebildiği kent Ankara'dır. İstanbul ise, Ankara'ya oranla, daha heterojen bir sosyo-ekonomik yapıyı barındırdığı ve zaman perspektifi içerisinde kentsel birikimi daha yüksek bir merkez olduğu için, söz konusu doku aynı kolaylıkla izlenemez.

Bu gelişme alttan gelen bilinçli sınıfsal bir baskı sonucu değil, niceliksel (kantitatif) bir baskı sonucudur. Dolayısiyle, sistemde temel çözümlere gidilmemekte, örneğin, süreç legalize edilmeyip konut legalize edilmektedir. Kesimin kent toplumsal yapısı içindeki göreli düşük düzeyi aynen süregiderken, işlemsel sorunları çözümleme yolu seçilmektedir: gecekondu yerine sosyal konut yapılması, alt-yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, vb., gibi.

1.4.3.6 Kentlerin Kırsal Görünümü Sürüp Gidecek mi?

Bu noktada, soru: "kentler bu kırsal görünümünü korumayı sürdürecekler mi" olmaktadır. Sorunun yanıtı, üçüncü aşamada verilmektedir. Bir önceki aşamada görülen az yoğunluklu yayılma, zabıta denetimiyle toplumsal olguların önüne geçilemeyeceğinden ötürü doğaldır. Üçüncü aşamada ise, kuvvet yolu ile işgal edilen toprak üzerinde değer birikmekte, toprak değerlenmekte ve pazarda satılabilme olasılığı doğmaktadır. Toprak üzerinde biriken bu rantı ödeyecek artı-değer kentte yaratıldıkça, toprak yoğun kullanışa açılacaktır.

Üçüncü aşamada kentlerin genel arazi kullanım örüntüsünde de farklılaşmalar görülecektir. Bilindiği gibi, gecekondu sorunu, eski konut dokusu rezervi kısıtlı kentlerde ortaya çıkan bir sorundur. Şimdi ise, özel araba sahipliği üst ve orta gelir topluluklarına kent merkezinden ayrılma olanağı sağlamıştır. Periferide belirli eksenlere yerleşen anılan toplulukların terkettiği konut dokusu ise eskimekte, **"slum"**laşmakta ve Batı kentlerinin tipik geçiş (transition) bölgelerinin özelliklerini kazanmaktadır. Türk metropollerinde, ilk kez, büyük ölçekte "slum" mahalleleri doğmaktadır. Böylece, mekanda yaygın, düşük yoğunluklu, periferial ilk aşama özellikleri taşıyan göçen yerleşimleri kent merkezlerindeki çok katlı, yoğun geçiş bölgelerine atlarken; periferideki kent toprakları üst gelir konutlarıyla, on-

ları çok yakından izleyen üst orta sınıfın çok katlı kooperatiflerince kapılmaktadır. **Çevre ve merkez arasındaki düzgün, ikinci aşama** gecekondu bölgeleri ise, yukarıda da değinildiği gibi, kentte doğan artı-değer sonucu, çok katlı, alt orta ve orta orta sınıf konutlarına dönüşecektir.

Merkezin "slum"laşması olgusu, bugün, özellikle, Beyoğlu ve Sirkeci'nin arka kesimlerinde açıkça gözlemlenmektedir. Ankara'da ise, çevrede orta sınıf kooperatif ve üst gelir yerleşimleri hızla gelişirken, merkezdeki konut dokusu henüz eskimediğinden ötürü "slum" laşma açıkça gözlenememektedir.

1.5. Değerlendirme ve Sonuç

Özetlersek, bu çalışmada, bir gecekondu ya da bir marjinal sektör sorunu değil, belirli bir kapitalistleşme modeli ile karşı karşıya bulunulduğu savı öne sürülmektedir. Anılan model, politik boyutlarına girmeden, sınırlı kapital, geri-basit teknoloji ve ucuz emeğe dayalı bir model olarak tanımlanabilir. Sınırlı kapitalin denetimi (sistemde dağıtılması ve kârların paylaştırılması) toplumdaki topluluklardan küçük bir dilimin elindedir. Söz konusu küçük dilim, sınırlı kapitali, sistemin ekonomik ve fizik mekanlarında tüm yüzeye yayma yerine, belirli noktalara yığma yolunu seçmiştir. Yığılmalardan gelen kârlar ise, gene fizik mekanın belirli noktalarında daha etkin denetim ve dağıtım için toplanmaktadır.

Gerek niceliksel ölçekte, gerekse mekansal dağılım örüntüsü açısından sınırlı olan kapital, ancak kendi işlevini sürdürecek ölçüde bir alt-yapı ve örgüt gelişmesine olanak tanımaktadır. Sistemde kapital ve kârları denetleyen topluluklar, gelir düzeyi ve denetim işlevine bağımlı olanaklar açısından sistemin diğer elemanlarını aşan boyutlara ulaşmaktadırlar.

Gelişmiş teknolojinin ithali, dış politik-ekonomik dengeler (geri kalmış ülkelerin pazarlık gücü üzerindeki kısıtlamalar) nedeniyle olanaksızdır. Alt-yapı ve örgütleşme ölçüsü böyle bir kabule hazır değildir. Sistem içerisinde sınırlı kapitalin geri teknolojiyle kâr sağlayabilmesi için, sistemin kalan kesimlerini ucuz emek biçiminde sömürmesi gerekmektedir. Böylece, denge, sosyo-ekonomik dengesizlik (dualizm) üzerine kurulmuştur. Model, bu noktada, temeli etkilemeyen farklılıkların dışında sömürge modeliyle aynı yerde durmaktadır. Farklılaşma bu noktadan sonra gelmektedir.

Sömürge modelinde, sistemde azınlığın elde ettiği ve dağılımını denetlediği kârlar sistem dışına transfer edilmekteydi. Çağdaş mo-

del ise, gerek dış pazarlarda yarışma koşullarının değişmesi, gerekse zaman boyutu içinde sistemde bilinçlenme derecesinin artmasıyla ucuz emek boyutunun eskisi ölçüsünde kolaylıkla manipüle edilememesi sonucu ve sömürge deneyiminden aktarılan öğretiler ışığında, sömürge modelinden farklılaşmaktadır. Ve sistemin kalan kesimlerinin, yalnızca ucuz emek değil, tüketici olarak da sömürüleceği bir pazar açılmaktadır.

Pazarın iki yönlü yararı izlenmektedir. Deneticiler açısından dış pazar yarışma şartlarına uygun olmayan mallara iç pazar açılırken, öte yanda, kalan kesimlerin tüketici olarak bu pazara girebilmelerini sağlamak amacıyla kârlardan sistemin anılan kesimlerine ayrılan paylar, kesimlerin pazarlık güçlerine bağlı olarak artmaktadır. Örneğin, katsayılar, toplu sözleşmeler, teknik eleman ödenekleri, tapu dağıtımı, taban fiyatları ayarlaması, vb. gibi. İleride bu önlemler, tarım sektörüne sigorta ve/ya da kentlerde işsizlik sigortası kurma boyutlarına da varabilecektir. Sistemde talebin böylece artması, yerli sanayiin kurulma rasyonelini de güçlendirmektedir.

Kârların dışa değil, eşitsiz de olsa, sistem içerisinde dağıldığı böyle bir modelde ekonomik ve sosyal mekanlarda değişmenin en uç noktasında kalan, eski sisteme en uyumlu topluluklar ki, bunlar niceliksel boyutları bakımından sistemin en büyük topluluklarıdır, modelin işlemesi için son derecede önemli katkılarda bulunmaktadırlar. Söz konusu katkılar, yukarıdaki tartışmadan yararlanılarak, aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir :

— Sisteme ucuz ve devingen emek sağlamaktadırlar. Sistemde sınırlı kapital, basit ve pahalı teknoloji nedeniyle ucuz emeğin hayatî önemi tartışılmıştı. Mekanda talep arkasında bu emeğin yüzer ve gezer olması ve bu devinimin maliyetini gene kendi topluluğu içinde ödemesi, ucuzluk boyutuna ayrı bir katkıda bulunmaktadır. Sanayiler emeğe çok bağımlı olmadan, ya da emek için ayrı ya da etkin maliyetler ödemeden mekandaki yerlerini başka kısıtlayıcılarla (constraint) göre optimize eden çözümlere gidebilmektedirler. Emek, gerek ekonomik mekanda (marjinal sektörde iş eğrileri çizmesi, kır-kent arası birinci kanalın varlığı) gerek fizik mekanda yerleşme sorununu (gecekondu) ekonomiye ayrı bir yük yüklemeden çözmektedir.

— Sistemdeki sınırlı kapitalin belli bir dağılım biçimi sonucu gerçekleşen ikili yapı çerçevesinde, örgütleşme ve uzmanlaşmanın ancak sanayi kuruluşlarının kâra geçmesini sağlayacak ve etkin talep yaratacak biçimde sınırlı geliştiğine, pazar yüzeyi boyunca yayılamadığına, talebi tüm yüzey boyunca aynı hizmet düzeyinde kar-

şılayamadığına, bu durumun pazar yüzeyinde boşluklara yol açacağına değinilmişti. Bu tür boşluklar, hem kârların maksimize edilemeyeceği düzlemlerdir, hem de sisteme karşı vaziyet alışlara yol açar. Marjinal kesim, devinimli özelliğinden yararlanarak, küçük yapım ve ev imalatı, küçük tecim, küçük çaplı hizmetler sunarak sanayileşememe, örgütleşememe, uzmanlaşamamanın **pazar yüzeyinde yarattığı boşlukları kapatmakta ve böylece** pazar işlevinin sürekliliğini sağlamaktadır.

— Kesimin önemli bir işlevi de, işleyiş özelliği nedeniyle sistemin temel dengesini tehlikeye düşürecek biçimde bozulan demografik boyutun sistem için bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılmasını sağlamaktır. Sistemde iç pazar yaratabilmek için bu tüketim pazarının kırsal nüfusa da açılması gereklidir. Bu da, ancak tarımda teknoloji değişimiyle gerçekleşir. Bir çok ülkelerde, dış ya da iç dinamikle başlatılan bu olgu, elbette ki, aynı amaçla başlatılmamış olabilir. Ne var ki, bugün, çoğu kez, tarım reformu biçiminde ittirilmesi bu nedenlendir. Tarımda teknoloji değişmesinin demografik dengeyi bozduğu, bu kişilere sistem tarafından mekanlarda çözüm verilmediği bilinmektedir. Mekanlarda çözüme varılmazsa, denge bozulmasının sistemi patlatacağı ise açıktır. Sistemin denge bozulmasına bulduğu tek çözüm dış ülkelerde işçilik kanalıdır. Kesim, kendisi gerek kırla (kırdan aldığı sübvansiyon kanalını açık tutmak için gelirinin bir bölümünü paylaşma gereği) gerek pazar ile (gelirinin artan bölümlerini özendirici etkenler ve bütünleşme kaygıları altında pazara kattıklarından ötürü) işlevsel kanallar açmakta ve kırsal akım, kentsel gelirler ve iş bulma umudunun bir fonksiyonu olduğuna göre, bu akımı denetim altında tutmaktadır.

— Kesimin sosyal mekanda gruplar arası mesafe azaltıcı işlevine değinildi. Bu işlevi de sistemde temel öğe olan ikili yapının sürdürülmesini sağlamaktadır. Sosyo-kültürel boyutta bütünleşme güçsüzlüğüne karşı pazar genişletme amacıyla tutarlı materyal boyutta bütünleşmeye ittirilen orta sınıflar, bu bütünleşmeyi gerçekleştirebilmektedirler. Alt sınıflar ise, kültürel boyutta o denli az bütünleşebilmişlerdir ki bu pazara biçimsel olarak bile katılamamaktadırlar. Marjinal kesim, hem kapalı mekan rantı ödemeyen, hem de çoğu kez devinimli, periferial mal ve hizmet pazarları açarak, hem kendilerine, hem de kente merkez işlevler için gelen kırsal kesime katılım kanalları açmaktadır. Materyal boyutta bütünleşme sosyal mesafelerin kısaldığı görünümünü vermekte, sisteme karşı vaziyet alışları önlemektedir.

— Marjinal kesimin çeşitli mekanlarda işlevini tanımlayan en önemli değişkenin devinimlilik olduğunu görmekteyiz. Bu boyut

yukarıda ayrıntılı olarak tartışıldı. Bağımsız değişken olan ekonomik mekandaki devinimin, öteki bir anlatımla kesimin bir çok kesimler arasında yüzerek iş değiştirmesinin bağımlı değişken olan fizik mekana "esnek" bir yerleşim çözümüyle yansıdığı tartışılmıştı. Fizik mekandaki rijid çözümler, ancak bağımsız değişkende izlenecek durulma ile gelecektir. Bu nedenle, kesim üzerinde yapılacak araştırmaların, anılan bağımsız değişken ve bağımlı değişkenlerin ilişki, biçim ve niteliği üzerinde durmaları gerekmektedir. Saha araştırmasında bağımsız değişkenin söz konusu ilişkileri incelenmiştir.

Olguya anlatılmaya çalışılan model kapsamı içerisinde bakmak, yalnızca doğru planlama kararları verebilmek için değil, yapılan monografik ya da farklı disiplinlerden gelen çalışmaları da belirli çerçeveler içerisinde değerlendirmek için gereklidir. Örneğin, böyle bir modelin kapsamı içerisinde kırdan gelişi önlemek, marjinal kesim işleri mekanda sabit çarşılar içerisinde toplamak, ya da kesim üyelerini fizik mekanda apartmanlara yerleştirmek gibi önerilerin, kesimin çeşitli mekanlardaki devinimlilik özelliğini öldürerek sistem içerisindeki işlevini engelleyeceği açıktır. Parçacı yaklaşımlar ise, böyle çerçeveler içerisinde bütüne katkıda bulunacaklarından ötürü ayrı değer yükleneceklerdir. Örneğin, bir göreli yoksunluk çalışması, böyle bir model kapsamı içerisinde sosyal mesafe azaltıcı boyutlarla birleştirildiğinde daha çok önem kazanacaktır.

Ayrıca, olguyu, gene böyle bir modelin kapsamı içinde değerlendirmek, araştırmacıyı farklı yargılara götürebilir. Örneğin, model incelendiğinde, sistemde işlev gören her parçanın bütünleşmiş olduğu izlenmektedir. Bu açıdan, parçalar sistemi patlatmaz, radikal vaziyet olmazlar. Marjinal kesim, farklı değişkenler etrafında bütünleşmiş bir kesimdir. Kültürel ve sosyal ilişkiler açısından bütünleşmemiştir ama, ekonomik ve fizik mekanlarda, —veriler ışığında,— kesinlikle en akılcı çözümlere vararak sistemin olanaklarını oldukça iyi kullandığı ortaya çıkmaktadır.

Olguya böylesine statik bir bakış açısı getirmek yeterli değildir. Gerek ekonomik, gerekse fizik mekanlar içerisinde devinimli olan bu topluluk statik yaklaşımlarla incelenemez. Zaman perspektifini koymak gerekir. Sanayileşme ve pazar genişledikçe, örgütleşme, yavaş da olsa gelişecek, artacak, yayılacak, bir yandan yüzeydeki eski boşluklar kapanırken, uçlarda yeni boşluklar açılacak, marjinal kesim bu boşluklara kayacaktır. Ama, bu süreç içerisinde pazar yüzeyi de genişleyecek, alt kesimden örgütlü işlere geçebilenler, pazarın alt orta sınıflarına yükselerek pazara katılacaklardır. Alt kesimlerin

niceliksel boyutları genişledikçe, üst kesimler çeşitli mekanlarda periferiye itilecek, daha da segrege olacak, sisteme vermeleri gereken paylar artacaktır. Böylece, alttan, gene kanalların denetiminde, kente katılan yeni topluluklar daha nitelikli olanaklarla bezenmiş mekanlara gireceklerdir. Teneke damlı mahallelerin artık kaybolmuş olması, böyle bir gelişmenin sonucudur. Geleceğe dönük boyutta çözümlere varabilmek için, en iyi yol gösterici, göçenin ekonomik mekandaki iş kesimleri arasında çizdiği eğridir. Temel belirleyici bu mekandaki ilişkiler olduğuna göre bu eğriyi inceleyerek ekonomik mekanda varılan genel bütünleşme biçimlerini saptamak gerekmektedir. Modelin genel yaklaşımından çıkan varsayım, örgütlü işlere gelince bu akımın durduğudur. Modeli, bu anlamda, geleceğe yönelik fikir üretmekte, eğilimler saptamakta, tahminler yapmakta (predictive) kullanmak olanaklıdır.

Modelin iç çelişkileri sonuç bölümünde ele alınarak değerlendirilmektedir.

Model, olguyu, çok yönlü ele alan, genelden özele inen bir bakış açısıyla değerlendirme olanağı vermektedir. Ne var ki, modelin kapsadığı tüm varsayımları sınırlı bir saha araştırmasıyla sınamak olanağı yoktur. Gültepe'de toplanan veriler, modelin temel belirleyicileri olan bağımsız değişkenleri test etmeye olanak tanımaktadır. Ve Gültepe saha araştırması da bu amaçla yürütülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. GİRİŞ

Bu bölümde gecekondu olgusunun İstanbul'daki gelişimi, Birinci Bölümde geliştirilen genel yaklaşım çerçevesi içerisinde incelenmektedir. Genel model yaklaşımı açısından önemli olan, olguya ilişkin kararları verenlerin yorumlama ve değerlendirmelerinde izledikleri tutumlardır.

Önceki Bölümde, karar-vericilerin yanlış yorum ve değerlendirmelerle olguya olumsuz vaziyet aldıkları ve topluma gerek sosyal, gerekse ekonomik büyük maliyetler yüklendiği, gecekondularda yaşayanlarla kentsel yaşantı arasındaki sosyal mesafenin açıldığı vurgulanmıştı.

Gecekondu olgusu karşısında karar-vericilerin tutumlarını en iyi biçimde yansıtan belgeler, kuşkusuz, karar-vericilerin denetimindeki üst-yapı kurumlarından biri olan ve kamuoyu oluşturmakta kullanılan yazılı basın organlarıdır. Bu nedenle, bilimsel tartışmaları içeren yazılar, istatistikler ve yasaların yanı sıra, sürecin zaman perspektifi içerisinde gelişimini karar-vericiler açısından sergileyen, hem karar-vericilerin olguya müdahalelerini, hem de tepkilerini yansıtan günlük gazete kolleksiyonlarının taranmasında yarar görülmüştür.

Gazetelerin taranmasından elde edilen bulgular, "gecekondu" olgusunun mekandaki gelişimini somut olaylarla örnekleyerek açık-

lamaktadır. Ancak, olgunun mekandaki gelişimini açıklayan bu bulguları değerlendirirken, bu çalışmanın Birinci Bölümündeki ele alışla tutarlı biçimde, gecekondu olgusunun ekonomik mekandaki kararların, gelişmelerin, olguların ipucu olduğu, kanıtı olduğu, ya da yansısı olduğu gözden kaçırılmamıştır. Bulgular, anlatılmaya çalışılan bakış açısına bağlı kalınarak yorumlanmıştır.

Son otuz yıl içerisinde konuya ilişkin "olaylar"ı saptamak amacıyla, 1945-1976 yıllarını kapsayan **Hürriyet** ve **Cumhuriyet** gazeteleri taranmış; söz konusu dönemdeki olaylar makro ölçekte değerlendirilmiş; Gültepe'nin kurulduğu yıl olan 1955'ten sonrası ise Gültepe ölçeğinde incelenmiş ve yorumlanmıştır.

2.1.1.0. Gültepe'nin Araştırma Sahası Olarak Seçilmesinin Nedeni

Birinci Bölümde sunulan model, ekonomik mekan - fizik mekan bütünlüğünü getiren; ekonomik, sosyal-davranışsal ve mekansal boyutları içeren bütüncül bir sistem yaklaşımıdır. İkinci Bölümün amacı, Üçüncü Bölüm ile birlikte, bu modeli, bağımlı değişken olan mekansal verilerden giderek test etmektir. Bu noktada, araştırmacının karşısına iki seçenek çıkmıştır: 1. Modeli, tüm boyut ve ayrıntıları ile, bağımlı ve bağımsız değişkenlerini aynı çalışma kapsamı içerisinde inceleyen; mekansal karşılaştırmalara dayalı, çok geniş boyutlu bir saha araştırmasıyla sınamak; 2. Modeli, temel belirleyici bağımsız değişkenleri tartışarak çözümlemek. İkinci seçenek, bağımsız değişkenler ve kontrol parametreleri ortaya konabilirse, bağımlı değişkenlerin davranış biçimlerinin türetilebilirliği ve saptanma olanağının varlığı kabulüne dayalıdır. Bağımlı ve bağımsız değişkenleri aynı kapsam içerisinde ele almaktansa, bağımlı değişkenleri, bağımsız karar-verici parametrelerden türetmek, yalnızca araştırmacının olanakları açısından değil, çalışma yöntemi olarak da daha ussal gözüktüğünden ötürü, ikinci seçeneğin benimsenmesi uygun görülmüştür.

Ana çizgileri açıklanmaya çalışılan bir "ele alış" benimsenince, kente yeni gelmiş, dolayısiyle olanakları, davranışları, sisteme vaziyet alışları açısından homojen bir nüfusun yerleştiği yeni kurulmuş bir gecekondu bölgesi yerine; klasikleşmiş bir gecekondulaşma sürecinden geçmiş, bir ucundan kentsel yapı ile kaynaşmış, ekonomik yapıda heterojen bir dağılım gösteren, eski ve kent merkezine yakın bir yerleşmenin seçilmesi yararlı bulunmuştur.

Araştırma konusu nüfus, ekonomik mekanda, becerili işçi, memur, küçük esnaf ve imalatçı, büyük çaplı tacir, serbest meslek, mar-

jinal kesim arasında çeşitlenmektedir ki, kesimler arası devingenliğin diğer mekanlarda çizdiği eğriler saptanabilsin, bağımlılık ilişkileri tanımlanabilsin. Kağıthane, gerek merkeze yakınlığı, gerek merkezle bütünleşmiş oluşu, gerekse kendi içinde bir sanayi merkezi niteliği göstermesi bakımından araştırmanın gereksindiği özellikleri içermekteydi. Kendi içinde sanayi ve metropolitan ve ülke çapında hizmet veren kuruluşları barındırmasına karşılık, kente yakın ve kent merkeziyle işlevsel ilişkiler içerisinde bulunmaktaydı. Kağıthane'nin 1975 yılında barındırdığı 163 bin nüfus, yalnızca kendi "iç" mekanında yer alan sanayiye bağımlı değildi. (Öyle olsa, bu nüfus, çok daha küçük bir nüfus olurdu.) Bu nüfus, kent merkezi ile dolaysız bağlantı içerisinde olmaktan doğmuştur ve Büyükdere asfaltı üzerindeki iş yerlerinde çalıştığı gibi, kent içindeki bir çok iş yerine de dağılmıştır.

Nüfusun iş merkezi içinde yatay ve düşey boyutlarda yayılmış olması, mekansal ve davranışsal yansımalar verecektir. Araştırma ise, özellikle, daha kesin biçimlerde görülen mekansal verileri, kimi noktada ipucu, kimi noktada kanıt olarak kullanarak, mekanlar arası ilişkiler kurmaya yönelecektir.

Kağıthane sınırları içindeki 14 mahalle, Sanayi-Seyrantepe gibi klasik gecekondu görünümü veren mahalle niteliğinden, Gültepe gibi daha kentleşmiş, bütünleşmiş mahalle niteliğinedek değişen ayrımlar göstermektedir. Gültepe, İstanbul metropolünün sanayileşme ve kentleşme sürecine bağımlı olarak doğmuş ve bu sürece bağımlı olarak gelişmiş bir mahalledir. Araştırmacının amacı, modeli bir "vakum" içerisinde değil, sanayileşme-kentleşme süreci içerisinde sınamaktır. Dolayısiyle, Gültepe, bu amaca uygun iyi bir örnek olduğu için seçilmiştir.

Özetlenirse, Gültepe kentin metropolitanlaşma sürecine bağımlı, sürecin tipik bir mekansal ürünü olduğu, sürecin yirmi yıllık süre içinde bıraktığı mekansal izleri taşıdığı ve temelde, göçenlerin iş kesimlerine dağılışları bakımından heterojen bir yapı gösterdiği, bir ucundan kentle bütünleşmiş, bir ucundan marjinal kesimden henüz kopamamış bir nüfusu barındırdığı için önerilen model yaklaşımını sınamak üzere seçilmiştir.

Kağıthane'nin imar planı, ilk kez, 1974 yılında Yüksek Mimar Fahri Yetman tarafından yapılmıştır.[26] Sayın Yetman çalışmasını 1972 ve 1974 verilerine dayanarak yürütmüştür. 1976 ilkbaharında, biz sahaya girdiğimizde, resmi makamların elinde Sayın Yetman'ın kullandığı verilerden sonra, nüfus verisi dışında, yeni bilgi birikmedi-

ği görülmüştür. Aynı verileri yeniden toplamamak için, Kağıthane'ye ilişkin temel veriler, Sayın Yetman'ın araştırmasından yararlanarak değerlendirildi ve yorumlandı. Böylece, çalışma, araştırılması amaçlanan Gültepe üzerinde yoğunlaştırılabildi.

2.2. Gecekondu Olgusunun İstanbul Kent Bütününde Gösterdiği Gelişim

1945-1955 yılları arasındaki gazetelerde yer alan ve ülkenin ana siyasalarını yansıtan haberler, genellikle, ABD-Türkiye arasında geliştirilen iyi ilişkileri, bu ilişkilerden duyulan övüncü, Kore Savaşını ve yoğun bir SSCB aleyhtarlığını içermektedir. İç olaylara değgin haberler de yukarıdaki çerçeveye aykırı düşmeyecek bir tutumla yansıtılmaktadır.

1945 yılında gazetelerde henüz gecekondu sözcüğüne rastlanmamaktadır. Ancak; İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde nüfus baskısı altında kent hizmetlerinin yetersizleşmeye başladığına değinildiği izlenmektedir. Kentlere ilişkin haberler, kentsel alt-yapı, güvenlik ve konut sorunlarını içermektedir. Özellikle, konut sorununa değgin haberler (kentlere göçün yoğunlaşmasından önce) alt ve orta bürokrat toplulukların konut bulamadıklarına, konut sahibi üst orta ve üst üst gelir topluluklarının bu yetersizliği spekülatif kazanç sağlamakta kaynak olarak kullandıklarına ilişkindir.

Durum, **gecekondulaşmanın eski konut dokusu yetersiz yerleşmelerde doğduğuna** değgin savı kanıtlayıcı özelliktedir.

2.2.1.0 1940'ların Ortalarında Sorun Orta Gelir Topluluklarının Sorunu

Kentteki konut varlığının barınma gereksinmesini karşılamakta yetersiz kalmaya başladığı bazı gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin, Vali Lütfi Kırdar, sayfiye yerlerinde, özellikle adalarda kiraların % 70 arttığını bildirdiği sırada, 1945 yılında, kentte 130 bin konut bulunduğu ve konut başına 10 nüfus düştüğü de açıklanmaktadır. Konut yetersizliğinin spekülatif kazançlara olanak verdiğine değgin haberler de, arada bir, gazetelerde yer almaktadır. Örneğin, 1 Eylül 1945 günü **Cumhuriyet** gazetesi, kirayı artıran ve 1000 TL. hava parası alırken yakalanan birkaç ev sahibinin cezalandırıldığını duyurmaktadır. 1945 ve 1946 yılının gazetelerinde bu türdeki haberlere, seyrek de olsa, rastlanmaktadır.

Anlaşılacağı gibi, **1940'ların ortalarında, sorun, henüz orta gelir topluluklarına özgüdür ve ivedi çözümler gerektiren boyutlara ulaşmamıştır.**

2.2.1.1. Gecekondulaşma Sorunlaşıyor

Gecekondu sorununun belirli bir yoğunlukta gazetelere yansımaya başlaması 1947 yılındadır. Anılan yılda, **gecekonduya değgin haberler ile,** gene ara ara gazetelere geçmekte olan, **sanayi bölgeleri saptama kararları arasında belirli mekansal koşutluklar** (paralellikler) **izlenmektedir.** Belediye İmar Müdürlüğünün **İstanbul Sanayi Bölgelerine Ait Talimatnamesi** 27 Nisan 1947 günlü gazetelerde yayımlanmıştır. Talimatnameye göre, ağır sanayi Eyüp-Silahtarağa, Eyüp-Edirnekapı, Yedikule-Bakırköy arasında; orta çaplı sanayi Haliç'in iki yakasında yerleşecek; küçük sanayi ise olduğu yerde kalabilecekti. Sanayiin yerleşeceği bölgelere ilişkin ikinci karar, 4 Ağustos 1949 günlü gazetelerde yayımlanan ilgili komisyonun raporudur. Rapora göre, İstanbul'un ağır sanayi bölgeleri, eski bölgeleri de kapsayarak şöyle dağılmaktadır: Eyüp'ün ilerisi, Edirne-Rami yolunun sol yanı, Maltepe dolayları, Davutpaşa yolu, Kazlıçeşme, Bakırköy'ün dış tarafı, Yeşilköy, Çekmece ve Zeytinburnu çevresi; Kadıköy yakasında, Maltepe-Kartal arası, Pendik dolayları ve Kadıköy-Gazhane çevreleri.

Gazetelerden edinilen iki bilgi arasında geçen süre (1947-1949) içerisinde sanayi kuruluşlarının yerleştiği alanların dolaylarında **gecekonduların kurulduğu, mahallelerin oluştuğu** gözlenmektedir. Oysa, söz konusu döneme değin kente gelenler, gene, derme-çatma barakalarda oturmaktaydılar ama, mekana serpiştirilmiş, dağınık, mahalle niteliği taşımayan yerleşim örüntüleri (paternleri) oluşturmaktaydılar. Anılan barakalar, bir anlamda, kişisel girişimleri yansıtmaktaydılar. Oysa, saptanıp duyurulan **sanayi bölgeleri dolaylarında kurulan ve hızla "mahalle"leşen yerleşimlere kente yeni göçenlerin değil de, İstanbul yaşantısına alışmış kişilerin öncülük ettiği görülmektedir.**

2.2.1.2. "Gecekondu Evleri Niçin ve Nasıl Yapılıyor"

Gözlenen olguyu kanıtlayıcı bir örnek, 20 Temmuz 1947 günlü **Hürriyet** gazetesinde yayımlanan **Ferdi Öner** imzalı yazıdır. Yazar, "Gecekondu Evleri Niçin ve Nasıl Yapılıyor" başlıklı yazısında, önce Mecidiyeköy sırtlarında görülen "gecekondu evleri"nin son bir ay içerisinde Yedikule dışında Balıklı Hastahanesi arkası ile Gazhane İstasyonu çevresi ve Zeytinburnu iskelesi dolaylarınadek yayıldığını (ki, adı geçen semtlerin hepsi yeni sanayi kuruluşlarının yerleştiği alanlardır -T.Ş.), ancak mantar gibi biten bu acaip, çardak ve kulübe azmanı yapılara Belediyenin şiddetle muarız (karşı) olduğunu" belirt-

mektedir. Yazar, adı geçen bölgelerde yaptığı açık mülâkat sonucu, meslek dağılımının, daha çok, seyyar satıcılık, inşaat işçiliği ve bazı fabrikalarda (örneğin, Bakırköy Bez Fabrikası) işçiliği içerdiğinin ortaya çıktığını eklemektedir. **Kendileri ile görüşülenlerin bir bölümü, daha önce Yedikule ve Bakırköy gibi semtlerde kira ile oturduklarını, ancak, kiraların 15 TL'den 35 TL'ye çıkması üzerine bu** "kondu"**ları kurmak zorunda kaldıklarını söylemektedirler.**

Böyle önemli bir girişimi, bir bakıma, her türlü olanaktan, birlik ve beraberlikten yoksun olan kente yeni göçenlerin gerçekleştirmeleri beklenemezdi. Yerleşim örüntüsünü, belki, mekanda tek tek vardıkları dağınık yerleşim çözümü ile yeni göçenler belirlemiştir ama, **tek tek birimlerin mekanda toplu güç olarak yığışmasının öncülüğünü, kentin yönetsel sınırlarını iyi tanıyan, bu sınırların esnekliğini zorlayabilecek ilişkiler kurmuş olan daha eskiden kente göçmüş kimselerce üstlenilmesi doğaldır.**

Belirlenmesi gereken önemli nokta şudur: **Yeni sanayi bölgelerinin saptanıp duyurulması, bu bölgelerde yeni sanayi kuruluşlarının kurulmasıyla, bu kuruluşlarda çalışmaya başlayan ve bir süredir kentte yaşayan eski göçenler, sanayi bölgelerinin çevrelerine topluca yerleşmeye başladılar.** Böylece toplu gecekondular kuruldu. **Gecekondu mahalleleri ortaya çıktı.** İşte gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, gecekondular bir sorun olarak görülmeye başlandı. Bu toplu yerleşmelerin ortaya çıkışına değin, mekanda tek tek ve dağınık olarak gecekondular vardı ama, önemli bir gelişme olarak nitelendirilmemekteydi.

2.2.1.3. Kentin 1000 Yıllık Mekansal Yapısı Değişiyor

Gelişimin bu aşamasında belirginleşen ikinci önemli boyut, gecekonduların açtığı geniş spekülasyon olanaklarıdır.

22 Temmuz 1947 günlü **Cumhuriyet** gazetesi, gecekonduların karaborsaya düştüğünü, 300 TL.'sına malolan bir gecekondunun karaborsada 850 - 1 500 TL. arasında değişen değerlere ulaştığını duyururken, aynı gün, gene **Ferdi Öner** imzasıyla yayımlanan bir yazıda, Bakırköy ve Yeşilköy'de birkaç evi bulunanların da fırsattan istifade ederek "gecekondu evi" yaptıkları ve kiraya verdikleri anlatılmaktadır.

Bu noktada, kent yönetimi, güç toplulukları arasında günümüze değin sürecek bir devinimli dengeyi sağlama uğraşına girişmektedir. Kentin 1000 yıllık mekansal yapısı, ilk kez, ekonomik mekanda tarım dışı ve tarımsal teknolojinin değişimine bağlı olarak köklü de-

ğişikliklere uğramaktadır. Ancak, kentin gerek varolan alt yapısı, gerekse sosyo-ekonomik yapısı söz konusu değişikliği özümlemeye yeterli ve hazır değildir. Olgu, yapısal ve çok yönlü çerçeveler içinde yorumlanmadığından ötürü, Birinci Bölümde de değinildiği gibi, kentin uğradığı bir "sosyal afet" olarak nitelendirilmekte, müdahale edilmemesi durumunda, afetin büyüyeceği, çözümü olanaksız boyutlara varacağı kestirimlenmektedir (tahmin edilmektedir). Örneğin, 28 Eylül 1948 günü, yazar **Metin Toker,** sistemin sosyo-küitürel tepkisini dile getirerek, "İstanbul'un mutena semti Şişli'nin iki adım ilerisinde insana dehşet ve tiksinti veren mahalleler"den söz etmektedir. 2 Kasım 1949 günü, gene, aynı yazar, gecekondularda yaşayan nüfusun 30 bine ulaştığına değinerek, yöneticileri "Vali (F.K. Gökay) gecekonduculari himayesine almış, bir diyeceğimiz yok. Yalnız bugün kendine mahsus kanunu, nizamı, kabinesi bulunan gecekondular yarın inzibat kuvvetlerine, hatta orduya sahibolurlarsa buna asla şaşmamak gerek" diye uyarmaktaydı.

Öte yandan, gecekondularda barınan yığınların kente sundukları ucuz emeğin yanısıra, eski kentlilere açtıkları geniş bir spekülatif gelir kanalı da vardı. Önceleri tek tek bireylerin yararlandığı bu kanalın varlığını sezen sınırlı sayıdaki finans örgütleri, bu alana el atmakta gecikmediler Finans örgütlerini, ileride göreceğimiz gibi, tecim kapitali izledi. Söz konusu örgütler, elbette, satmalma gücü çok düşük olan ve kendilerine, kesinlikle "müşteri" olamayacak gecekonduculara yönelmiyorlardı. Fakat, gecekonducuların fizik mekan üzerine yığdıkları talep sonucu, merkezden dışa doğru tüm yerleşme halkalarında yükselen rantı eski bulundukları halkada ödeyemeyecek duruma düşen kentli toplulukların, rantını ödeyebilecekleri ama, henüz imar görmemiş halkaları imara açmak görevini üstleniyorlardı. 1950'den önce bu konudaki öncü örgüt Emlak ve Kredi Bankasıydı.

Emlak ve Kredi Bankası Toprak Spekülasyonuna Örneklik Ediyor

Emlak ve Kredi Bankası, 1946 yılında, henüz merkez yöreleri imara açmaktaydı. 7 Nisan 1946 günlü gazetelerde, Bankanın, 250 dolayında konut yapmak için, Belediye'den Atatürk Bulvarında arsa aldığı okunmaktadır. Bankanın, toprak spekülasyonu alanındaki işlevine ve bu yolla kazanç sağladığına değgin en iyi örnek Levent Çiftliğini (daha sonra mahallesi diye anılmaktadır) imara açmasıdır.

Emlak ve Kredi Bankası, vatandaşları konut sahibi yapmak için Devletçe 1926 yılında kurulmuştur. Hükümetçe, Bankanın kuruluş amacına uygun olarak, her yıl Banka emrine bir fon ayrılmaktadır.

Genel amaç, savaş sonrası konut darlığını gidermek üzere orta sınıfların kullanımına sunulacak konutlar üretmektir.

Örnek Olay : Levent Çiftliği (1952-1954)

Emlak ve Kredi Bankası, kurulduktan sonra, Silivrikapı'da 26, Mecidiyeköy'de 30 konut yaptı. Ve bu gerçekleştirmeden cesaret alarak büyük bir "mahalle" kurmaya karar verdi. Ancak, kent içerisinde böyle bir projeye uygun arsa bulmak güçtü. Ayrıca, ödenecek istimlak bedellerinin tutarı da çok yüksekti.

Yeni yerleşim, Kazlıçeşme'de (o zamanlar belediye sınırları dışındaydı) kurulmak istendi ama, toprağın sahibi olan "Evkaf" ile Banka arasında anlaşmaya varılamadı. (Sonradan buraların gecekondularla kaplanması uzun süre eleştirilere yol açtı.) Bu arada, Belediye işe karışıp Bankaya Levent Çiftliğini önerdi. Çiftlik, önceleri Devlet malıydı. Ama, tacir Şekerciyan'a 36 bin TL'na satılmıştı. Şekerciyan, Belediye yetkilileri rica edince, Çiftliği aldığı para karşılığında geri vermeyi kabul etti. Belediye devraldığı çiftliği Bankaya önerdi ve alt-yapısını gerçekleştireceğine söz verdi. Böylece, Banka 1 milyon 200 bin metrekarelik toprağı 400 bin TL. ödeyerek Belediyeden satın aldı.

Daha sonra, Emlak ve Kredi Bankası bir broşür yayımlayarak, satın aldığı bu toprak üzerinde 37 tip konut yapacağını bildirdi. Her birinin "geçici" satış bedelini saptayarak isteklilere duyurdu. Talipler, beğendikleri tipin belirli bir yüzdesini Bankaya hemen yatıracaklardı. İnşaat tamamlandığında, eğer yatırılan para kesinleşen bedelin % 25'inden azsa, aradaki fark Bankaya hemen ödenecek, geri kalanı, belirli bir süre içerisinde, örneğin, 20 yıl taksitle ve % 5 faizle tamamlanacaktı.

Banka, Levent Çiftliğinde 391 konut yaptı. Ancak, 1,5 yıl içerisinde konut fiatlarını inanılmaz ölçüde artırdı. Örneğin, DE Tipi konutlar için Banka'ya peşin ödenecek para 6 500 TL. idi. Demek ki, evin tüm bedeli 26 500 TL. olarak düşünülmüştü. 19 500 TL. 12 yılda ödenecekti, yani ayda 150 TL. taksit tutarı düşmekteydi. Ama, inşaatın bitiminde, 1,5 yıl önce 26 000 TL. bedel biçilen konuta 68 000 TL. fiat konuldu. **Böylece, bir anlamda, Banka bilfiil emlak spekülasyonuna örneklik ve önderlik etmiş oldu. Devlet aracılığıyla kentin çevresindeki toprakları ucuza kapatarak büyük spekülatif kazançlar sağlama yolunu açmış oldu.**

Gecekonduların Varlığından Kaynaklanan Spekülatif Kazançları Elde Edenler Yerel Yönetim Üzerine Baskı Koyan Topluluklardan Biri

Marshall Yardımının da katkısıyla kırdan kopma olayı gittikçe hızlanmakta, kentte birikenler, örgütlü olmasa bile, sayıca çokluklarından yararlanarak yönetim üstünde önemli baskı koymaktaydılar. 13 Ağustos 1947 günü, Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar basına yaptığı açıklamada, kentteki gecekondu sayısının 5 bine yaklaştığını bildirmekteydi. 3 Şubat 1951 günü **Vatan** gazetesi ise, İstanbul Belediye İstatistik Yıllığının 5. cildinin yayımlandığını ve kentteki gecekondu dağılımı ve sayısının, adalarda 4, Bakırköy'de 72, Beşiktaş'ta 374, Beyoğlu'nda 1 073, Eminönü'nde 293, Fatih'te 4 183, Eyüp'te 233, Kadıköy'de 36, Sarıyer'de 23, Üsküdar'da 297 olmak üzere, toplam 8 508 gecekondu olarak gösterildiğini duyurmaktaydı. 1 Ocak 1954 günlü **Hürriyet** gazetesinde **Kemal Özbayraç** imzalı yazıda, Yedikule - Zeytinburnu arasında 18 bin gecekonduda 50 bin nüfus barındığı belirtilmekteydi. 22 Ağustos 1955 günlü **Hürriyet** gazetesi, Gecekonduları Güzelleştirme Derneğinin yaptığı basın toplantısında İstanbul'da 60 çeşitli yerde 250 bin kişinin gecekondularda yaşadığının belirtildiğini haber vermekteydi.

1957 yılında, 1947'de ekin ve ayçiçegi yetiştirilen Zeytinburnu tarlaları üzerinde kurulan 60 bin nüfuslu kent, 22 kilometrelik bir alanı kaplamakta ve 26 bin konutu içermekteydi. 1953 yılına değin muhtarlıkla yönetilen Zeytinburnu, 1953'te sakinlerinin isteği üzerine bucak, 1 Eylül 1957'de ise ilçe oldu.

İlk gecekonduların 1950 yılında görüldüğü Kağıthane sırtları ile 1952'de görüldüğü Taşlıtarla kısa sürede çok sayıda gecekonduyla kaplandı. 1961'de İstanbul'da 78 bin gecekondu, tüm kent nüfusunun % 20'si demek olan 293 bin kişiyi barındırmaktaydı.

Hızla artan gecekondulu nüfusun yerel yönetim örgütü üzerine koyduğu baskıya, kişisel ve örgütlü spekülatörlerin baskısı, kentin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanan baskılar ve 1949-1950 yıllarında bir de hükümetlerin gecekondulu nüfusu siyasal iktidar yolunu açan "oy deposu" olarak görmelerinden doğan devlet baskıları eklenince, Belediye yıkma-yapma kararları arasında sürekli bir sarkaç devinimi göstermeye başladı.[27] Bu iki uç arasında gidip-gelmenin iki nedeni vardı. Yukarıda değinildiği gibi, çözüm, ya bu hastalıklı parçanın sistemden kesilip atılmasında, (ki, bu noktada yalnızca zora başvurulmuyordu. 1 Ağustos 1951 günü **Cumhuriyet** gazetesinin verdiği bilgiye göre, Belediye, her ay "500 aç ve perişan kişiye" Anadolu'ya dönüş bileti almaktaydı.) ya da kentin diğer gelir topluluklarının oturduğu türdeki konutlara aktarılmasında görülmekteydi ki, ikinci çözüm biçimi büyük spekülatif kazançlara yol açmaktaydı. Söz

konusu konutları, önceleri, Belediye yapmaya kalkışmıştı. Örneğin 12 Mart 1953 günü **Hürriyet** gazetesinde Vali Gökay verdiği demeçte, konut sorununun, artık İstanbul'un en önemli sorunlarından biri olduğuna değinerek, Emlak ve Kredi Bankası ile birlikte **ucuz konut** yaparak Belediyenin bu sorunu çözeceğini, blok apartmanlar yaptırarak konutu olmayanlara vereceğini, ayrıca Koşuyolu ve Eyüp'te **işçi konutları** da yaptıracağını, 1953 yılının inşaat yılı olacağını bildirmekteydi. Aynı gazete, 15 Mayıs 1953 günü, Belediyenin yaptığı incelemelere göre, İstanbul'un konut gereksinimini karşılayabilmek için 30-40 bin dolayında konut yapılması gerektiğini, bunun için gerekli anaparanın 30 milyon TL tuttuğunu, Belediyenin bu parayı bulmasının olanak dışı olduğunu bildirmekteydi. **Birinci Bölümde de belirtildiği gibi, sayılar, artık kamu eliyle üretilecek konutlarda barındırılabilecek boyutları çoktan aşmıştı.**

2.2.1.4. Gecekondularda Yaşayanların Oylarıyla Siyasal İktidar Değişiyor: DP Gecekondularda Yaşayanların Oylarını da Alarak İktidarda

1950'de Demokrat Parti (DP) halk yığınlarının ve kentlerde de özellikle gecekondu kesiminin oylarını alarak iktidara geldi. Gecekondu olgusunun başlangıç ve gelişim dönemlerini yaşayan CHP yönetimi ve Vali Lütfi Kırdar, sorununun boyutları küçükken sistemden kesip atma yolunu denemeyi yeğlemişti.

Gecekonduları oy deposu olarak kullanabilme olanağını geç keşfettiler. 15 Ekim 1949 günlü **Cumhuriyet** gazetesinde, "Ara Seçim İstanbul'da ve 11 İlde Yarın Yapılıyor" ve "Gecekondu Yıkılması İşi Dün Durduruldu" başlıklı haberler yer almaktadır. 25 Ekim 1949'da da yeni Vali F.K. Gökay göreve başlamaktadır ve yönetim çıkmazın içine girmektedir.

1 kasım 1949 günlü **Hürriyet** gazetesi Valinin gecekondu mahallelerini gezdiğini ve binlerce gecekondu sakininin kendisini sevgiyle karşılayıp yoluna çiçekler serptiğini bildirmektedir. 6 Kasım günü ise, Kazlıçeşme'deki mahallenin su, elektrik ve okul gereksinimlerinin karşılanacağı ve 22 Kasımda Kazlıçeşme'ye elektrik bağlandığı duyurulmaktadır. Bir yıl sonra, 7 Eylül 1950'de Kazlıçeşme Deri Fabrikasına değin giden Vali, Kazlıçeşme, Zeytinburnu ve Telsiz semtleri gecekondu sahipleri ile görüşmüş ve "lamba taktıklarından ötürü semt halkına teşekkür etmiş"tir. Telsiz ve Demirkapı semtlerinde oturanların lamba, su, kömür, okul, hamam, iskele, karakol, kömür tevzi müessesesi, tren geçidi isteklerini kabul etmiştir.

21 Ekim 1950 günü, İl Genel Meclisinde gecekondu sorunu tartışıldığında Vali, gecekondu inşaatına izin verilmediğini, izin veren kaymakamların Vekalet emrine alınacaklarını, gelişmenin daha önceki yönetim sırasında engellenemediğini, kendi yönetimi sırasında önlendiğini söylemekteydi.

Böylece, Vali, **yöneticilerin uzun yıllar izleyecekleri davranışı, ilk kez sergilemiş olmaktaydı. Oysa, yerleşmiş olan gecekondulara hizmet götürme gereği vardı, yeni yapılanlara engel olmanın olanağı ise yoktu. Ama, zaman içinde bazı kritik noktalarda, her denge değişmesinde, bir önceki aşamada yapılan konutlar yasallaştırılacak, daha sonra yapılanlara kesinlikle izin verilmeyeceği ve yıktırılacağı bildirilecektir. Ve aynı "cycle" yinelenip duracaktır.**

Yeterli sayıda ucuz konut üretilemeyeceği anlaşılınca bu kez imar planlarıyla bölgesel planlardan medet umuldu. 21 Ekim 1950 günlü **Hürriyet** gazetesinde, Kent Meclisinde Valinin "... yıkılan Almanya'nın imar planları getirildi, istifade edilecek" (!) dediğini yayımlamaktaydı.

Emlak Kredi Bankasının Sermayesi Yükseltiliyor-Çözüm Hala "Sosyal Konut" Yapımında Görülmekte

14 Temmuz 1953'de TBMM'de Emlak Kredi Bankasının sermayesinin 300 milyona çıkarılmasına ilişkin yasa tasarısı tartışılırken Köylü Partisinden **Cezmi Türk** "Muazzam mesken buhranı karşısında Emlak Bankası sermayesi bir şey ifade etmez. Vatan çapında şumullü program ister. Türk inşaat hamlesi edebiyatla yapılmaz. Boş apartman kiraları ortalama 100 lira, halkın ödeme gücünden uzak. İstatistiklere göre Ankara'da 6 kişiye bir oda düşüyor. Türkiye'de 15 kişiye bir oda düşüyor" diye eleştirince, **Başbakan Menderes,** "Biz hep rakkam veririz, gene de edebiyat derler" diyerek, kentlerde büyük çapta inşaata geçildiğini, yakında köy inşaatları için de kanun önerisi getireceklerini bildirmekteydi. **Türk** ise, "Münferit misal değil, şumullü proğram gerek ama, Başvekil iyi niyetlidir. Bu olanlar eski iktidardan kalmadır. Sayın Menderes gelip geçmişler içinde en dirayetli Başvekildir. Ondan iyisini bulamazsınız. Biz aslında eski dönemi tenkit ediyoruz" diyerek eleştirisini geri almış, Banka sermayesinin 300 milyon TL'na artırılması onaylanmıştır.

2.2.1.5 Kent Topraklarında Spekülasyon Hızlanıyor

16 Temmuz 1953'te **Hürriyet** gazetesi Başyazarı **Sedat Simavi, Cezmi Türk**'ün "15 Türke 1 Oda" sözünden çıkışla, Türkiye'de "mes-

ken buhranı"nın nedenlerini şöyle sıralamaktadır: Belediyenin hala bu konuda bir programı bulunmaması, bankaların para, otomobil, buzdolabı dağıtmaları - kamu hizmetleriyle ilgilenmemeleri, mimarların hepsinin villa mimarı olmaları, ucuz inşaat büroları kurmaya yanaşmamaları ve hepsinden önemlisi, arsa spekülasyonunun varlığı. Spekülasyon konusuna örnek veren **Simavi,** bir süre önce, Çamlıca'da arsa almak istediğini, ancak, "burada arsa yok, bu dağ ve yerler Valinin" yanıtı aldığını, bu konuda bir yasa çıkartılıp iki yıl içerisinde inşaat yapılmazsa spekülasyona açık bu arsaların alındığı fiata hükümete devredilmesini önermekteydi. (Vali Gökay, daha sonra Simavi'ye bir tekzip yollayarak Çamlıca tepesini 12 yıl önce, o zaman için yüksek fiatlı bir müzayededen satın aldığını bildirmiştir.) **Simavi,** ayrıca, şu önerileri de getirmekteydi: Ulusal inşaat seferberliği ilan edilsin, her belediye üç yıl süreyle bütçesinden % 20, bankalar ise sermayelerinin yarısını bu işe yatırsın; mimar, usta, kalfa ve yapı okulu mezunları da bu seferberliğe katılsın; her kent ve kasaba bütçesine göre blok apartmanlar yapsın, halka ufak faiz ve uzun vadeli olarak versin, uzun süre vergi alınmasın ve müteahhit araya girmesin; kat mülkiyeti kanunu çıksın. **Simavi**'nin önerilerini uzun uzadıya tartışmakta yarar yoktur. Ancak, bu öneriler, Birinci Bölümde tartışılan; **yapısal bir sorunu yansıdığı mekandaki görüntüsünden kaynaklanarak çözmeye çabalamanın nice anlamsız olduğuna, fizik mekanda işlevsel bir çözümü, kentin çoğunluğunu kapsayan ancak bu kesim için işlevsiz olan bir yapı dokusuna benzetmeye çalışmanın, mekandaki çözüm ekonomik yapıda başka bir çözümün izdüşümü olduğundan ötürü yürümeyeceğine örnektir.**

2.2.1.6. Tecim Kapitali de Toprak Yağmasına Katılıyor

1953'te kent toprağı üzerinde gittikçe artan rantın, oldukça ilginç başka bir olguyu başlattığı izlenmektedir. Bu rant, o dönemde çok sınırlı olan finans-kapitalinden sonra daha geniş kapsamlı tecim-kapitalini de arsa spekülasyonu alanına çekmiş, olgu artık, bir **toprak yağması** niteliğini kazanmıştır. 1953-1956 yılları gazetelerinde yer alan sayfa boyu duyurular, tecim kapitalinin, eteklerdeki (fringe) tarım toprağını hızla orta sınıfların kullanımına açtığını kanıtlamaktadır. Orta sınıfları, kentsel yerleşime açılan bu yeni alanlara çekebilmek için, yerleşmiş değer yargılarına uygun düşen villa tipi, bağımsız (müstakil) konut ve parselasyon biçimlerinin gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirileceği duyurulmaktadır. İskana açılan alanlar ise, genellikle, Sirkeci-Yeşilköy hattı üstündedir. Bu duyurulardan, o yıllardaki yağmanın boyutlarına ilişkin bilgi edinilmektedir. Aşağıda bazı örnekler verilmektedir:

İDEAL BAHÇELİEVLER KOLLEKTİF ŞİRKETİ — Florya Küçükçekmece'de deniz kenarında satılık arsalar, 210, 260, 300, 350, 400 m² büyüklüğünde arsalar, yarısı peşin kalanı 12 ay taksitle ve m². si 7 liradan satılık. Kadastro ve parselasyonu modern şehircilik sistemine (!) göre yapılmış. Florya plaj sitesi ile karşılıklı. Arka cepheleri K. Çekmece gölü, ön cepheleri Marmara Denizi, Florya, Adalar, Haydarpaşa'yı görüyor. Soğuksu tren istasyonundan bir istasyon geride, Florya'dan ilerde. Elektrik ve elektrikli banliyö treni işliyor. Terkos suyu var. 1 Haziran 1954 gününe değin yukarıdaki fiatlar geçerli. Tamamı ödenirse % 15 tenzilat yapılıyor. Denizden geride kalanların m².si 4 liradan satılıyor. Yarısı peşin ödenirse, 12 taksitte m².si 5 lira. İnşaat yapacaklar için tuğla arsaların içinde üretiliyor. Tuğla dışındaki gerekli malzeme çevrede bulunuyor. İnşaat zorunluğu olmadığı belirtiliyor. İstanbul dışından satın almak isteyenler 250 TL. kapora yollayarak kaç m² istediklerini belirtecekler.

ALTINEVLER İNŞAAT KOLLEKTİF ŞİRKETİ — Rıza Gür ve Mehmet Gür. Eminönü Meydanı No. 22, kat : 1, 2, 3. Florya Küçükçekmece köprüsünü geçince Londra asfaltı ve Turistik Avrupa Bulvarı üzerinde 150-300 m². lik arsalar, m² si 12-18 TL.'dan satılıyor. Fakat 20 gün için fiat 6-9 TL. na düşürülmüş. Aynı şirket, daha sonra 100 000 kişilik ALTIN ŞEHİR kuracağını duyuruyor. Yeri, Avrupa Turistik Garı bitişiğinde Yarım Burgaz istasyonu sahası içerisinde. Karayolu ile Sirkeci'ye 24 km. uzaklıkta. M² si 6-8-10-12 TL. olan arsalar 3-4-5-6 TL.'ndan satılıyor.

BAHÇELİ FERAH EVLER ARSALARI MÜESSESELERİ — Baruthane'de 30 000 nüfuslu kent kuracağını duyuruyor. İstanbul Marpuççular Büyük Şişeci hanı 18-19 noda tuhafiyeci mağazası ve arsaların sahibi Haydar Kütük'e başvurulması isteniyor. Duyuruya göre, Londra asfaltı üzerinde Baruthane karşısında; terkos suyu, elektrik, telefon, 100 dolayında ev, gazino, otobüsü bulunan Bahçelievler mevkiinde Bahçeli Ferah Evler kurulacaktır. Ev yapıp yapmamak serbest. Ev istenirse, malzeme için, 2, 3, 4 ve daha çok odalı "villa"ları 3 500 - 8 000 TL. arasında yarısı peşin yarısı taksitle yapacak. Parseller m² si 6, 20, 12, 10, 8 TL. dan satılıyor. Yaklaşık olarak 236 551 m² arsa parsellenmiş. Taşradan 250 TL. göndermekle alınabiliyor. Peşin alışlarda % 10 indirim yapılıyor.

ATLAS EVLER YAPI MÜESSESİ — Mühürzade Han, kat 2. Florya köyü batısında, Avrupa Bulvarı ve Londra asfaltı üzerinde m² si 6, 5, 7, 8, 10 ve 20 TL.'na arsalar satılıyor. ELEKTRİKLİ

TREN GELİYOR diye duyuruyor. "Müessese" piyasadaki en tanınmış sayılan tüccar ve iş adamlarınca kurulmuş. "Müessese" nin iştiraki ile Florya İpekyalı Yapı Kooperatifi de % 20 peşin 10 yıl vadeli ev yapacak.

GÜVEN İNŞAAT KOLLEKTİF ŞİRKETİ — Nuruosmaniye Cad. No. 106. Bakırköy'ün Kartaltepe mahallesi İncirli caddesi üzerinde bir yanı Zuhuratbaba, öteki yanı Dikilitaş'a değin uzanan bölgede 250-500 m² lik arsalar m² si 18 TL.'dan satılıyor. Satışlar peşin. Ayrıca, Kuleli Çiftliği mevkiinde 30 000 nüfuslu Küçük Şehir'e 8 dakika uzaklıkta 150 şer m² lik arsalar m² si 7 TL.'dan peşin yarısı 10 taksitte olmak üzere satılıyor.

İSTANBUL YAPI KOLLEKTİF ŞİRKETİ — Bahçekapı İş Bankası arkası, Yeni Vakıf İşhanı, kat 2. Küçükçekmece Mühendisler mahallesinde satılık yalı arsaları, plajlar, gazino yerleri, kum depoları. Bu arsaları satın alanların yarısının Y. Mühendis olduğundan Mühendisler mahallesi adı verildiğini belirtiliyor. 254 - 278 m² lik arsalar 6 500 - 8 000 TL. gibi ucuz bir değere satılıyor ve az kaldığı bildiriliyor.

TÜRKİYE KREDİLİ İNŞAAT MÜESSESESİ — Selahattin Karakaşlı, Çarşıkapı 9717 Beyazıt Palas. Bakırköy-Yeşilköy arasında eski Baruthane'de bir kent kurulacağı duyuruluyor. 2 640 000 m² toprak var. Buraların satışından 100 milyon TL. elde edilecek. Arsaların m² si 20-50 TL. arasında değişiyor. 6 tip ev inşa edilecek.

AMERİKAN ŞİRİN EVLER MÜESSESESİ — Karaköy, Rıhtım caddesi, Kefeli Hüseyin Han bitişiği, Küçük han, kat 1. Arsalar, İstanbul Belediyesinin Bakırköy-Yeşilköy arasındaki 50 m genişliğindeki Turistik Asfalt yolla sınırlı. Parsellerin büyüklüğü 8 x 12 = 96 m². 1500 parsel satılıyor. Arsa değeri + "villa" planı + tapu harcı + çap, hepsi 390 TL. taşradan para yollamak olanaklı.

LEVENT EVLER YAPI KOOPERATİF ŞİRKETİ — Yeşilköy - Bakırköy arasında satışa çıkarılan parsellerin değerleri şöyle. 110 m² = 445 TL; 150 m² = 745 TL; 210 m² = 945 TL; 300 m² = 1 055 TL. Harç ve tüm giderler içinde, m² si 5 TL.'na geliyor.

5 Ağustos 1955 günlü **Hürriyet** gazetesine göre, Belediye sınırları dışında çekici reklamlar aracılığıyla 20 milyon metrekare toprak satılmıştır. Ancak, Vilayet buralarda inşaata izin vermeyince, İmar Müdürlüğü Belediye Meclisine, "Belediye Sınırlarını Tevsi Planı" önermiştir. Bu öneriye göre, Florya'da biten belediye sınırları Küçük-

çekmece gölüne değin uzatılacak ve Florya asfaltının 500 metre kuzeyinden geçerek eski Florya asfaltına, oradan da Eyüp'te Alibeyköy'e bağlanacak ve Kağıthane belediye sınırları içinde kalacaktı. Gerçekte bu öneri gerçekleştirilememiştir ama, spekülasyonun özellikle bu önerinin içerdiği topraklar üzerinde gerçekleştiği gözden kaçırılmamalıdır.

Aynı yıllarda, ekonomide hızlı bir enflasyon yaşandığı bilinmektedir. Paranın satın alma değeri düştükçe, orta sınıflar da **reel** değerlere hücum etmektedirler. Bu nedenle, taşınmaz mallar, arsa, altın ve sağlam döviz talepleri yığılma göstermektedir. Ayrıca, kiraların yüksekliği küçük biriktirim sahiplerini, merkezde kira ödemek yerine, çevrede konut sahibi olmaya, konutu yaptıramasa bile, parasını değerini gittikçe yükselen bir "biçim"e transfer etmeye ittirmektedir. Ancak, nüfus hızla arttığı, paranın satın alma gücü de hızla azaldığı için satışa arzedilen arsaların merkeze uzaklığı, bu mahalleler ile merkez arasındaki boş arazinin büyüklüğü gittikçe artmaktadır. Merkezden 50-60 km. uzaklıkta (Bu durumu, 1955'lerin ulaşım teknolojisi içinde değerlendirmek gerekir.) 250-300 metrekare arsalar satılmaktadır. Kent, böylece, düşük yoğunluklu bir yayılma göstermektedir ki, belediyenin bunca geniş bir araziye hizmet ve alt-yapı götürmesi olanak dışıdır.

6 haziran 1954 günlü gazeteler, arsa fiatlarındaki korkunç artışa değinmekte, Maçka ve Bayıldım yokuşundaki arsaların metrekaresi 1952 yılında ortalama 150 TL., 1953 yılında 350-400 TL. iken, 1954 yılında 2500-300 TL.'na çıktığını, Şişli, Maçka ve Beyoğlu'nda arsa fiatlarının % 500-1000 arasında yükseldiğini bildirmektedir. 16 Nisan 1955 günlü bir haberde, arsa ve emlak fiatlarının bir önceki yıla göre % 70 arttığı, her ay % 10-12 yükseldiği okunmaktadır.

Basın Spekülatif Kazançlara El Atıyor

20 Ekim 1954 günlü **Hürriyet** gazetesi, okuyucuları için ilk kez kupon biriktirme ve kura çekme yoluyla konut kredisi dağıtacağını açıklarken, mimar ve mühendisler arasında 3 ayrı maliyetli konut geliştirmek için yarışma açmaktadır. Gazetenin bu girişimi, kökende, enflasyonist ortamda satınalma gücü sınırlanan yığınların bir başka alandaki umutlarını sömürerek kendi pazarını genişletme amacını gütmekteydi. Ama, bir anlamda da, konut darlığının, artık, kentlerde herkesçe paylaşılan bir soruna dönüştüğünü kanıtlamaktaydı. Kente yakın çevredeki toprakların kent sınırları içine alınmasını ve bu arada, kent sınırları içindeki toprakların spekülatif değerlerinin hızla artmasına yardımcı olduğu da bir öteki gerçekti.

Menderes "İstanbul'u Yeniden Fetih" Proğramını Açıklıyor

1956 yılının Ağustos ayında Başbakan Menderes, enflasyon nedeniyle sarsılan saygınlığını yeniden kazanmak, kamu oyunu oyalamak, ilgisini yeniden kazanmak ve belki de İstanbul'da arsa spekülasyonu işlerine iyice girmiş olan tecim-sermayesinin de baskısı ya da ittirmesiyle "İstanbul'u yeniden fetih" proğramını açıklamaktaydı. Açıklanan programda en önemli yeri Kumkapı-Yenikapı-Bakırköy-Yedikule ve Yeşilköy'den geçecek olan Sirkeci-Florya sahil yolu almaktaydı. Bu eksenin toprak yağmasına en çok uğrayan eksen olduğu bilinmektedir.[28]

Ağustos ayı gazetelerine göre, Başbakan imar işleriyle çok yakından ilgilenmekte, il konağında oturarak semtlerin imar planlarını getirtip izahat alıp direktifler vermektedir. Menderes, Eylül ayında, İstanbul'a turistik, trafiği kolay bir kent niteliği kazandırmak için 500 milyon harcanacağını açıklamaktadır. Ama, belediyenin parasal olanakları istimlak karşılıklarını ödemeye yetmeyeceğinden ötürü, belediyenin elindeki emlak satılacak, Bakanlıklar da yardım edeceklerdir. Böylece, çevredeki toprakların özel kişilerce yağmalanmasına, merkezdeki toprakların ve taşınmaz malların kamuca yağmaya açılması da eklenmektedir.

24 Eylül 1956 günü ise, Başbakan bir basın toplantısı yaparak **istimlak proğramını** açıklamaktadır. Ancak, bu proğram çok boyutlu bir planlama yaklaşımından kaynaklanmadığından ötürü nedeni belli olmayan bazı yıkım noktalarını belirlemektedir. Menderes, gerekli gelir için belediye arsalarının satılacağını, meydanlara ise büyüklerin heykellerinin dikileceğini bildirmektedir. Salt bu sözler bile, olgunun ele alınışındaki ölçekler arasındaki çelişkiyi açıklamaya yeterlidir.

Basın toplantısından 5 gün sonra, Maliye Bakanlığı, İstanbul'da hazine malı olan tüm arsa ve binaların satışını kararlaştırmakta ve İstanbul Defterdalığına buyruk vermektedir. İstanbul'da 500 dolayında bina ve 10 bin parça arsa satışa çıkarılmaktadır böylece. Üç gün sonra, 2 Ekim 1956 günü, Milli Emlak'e ilişkin bina ve arsalar satışa çıkarılmaktadır. 16 Ekimde, Millî Emlak'in Yeşilköy, Feriköy, Kurtuluş, Vaniköy, Mecidiyeköy, Bakırköy ve Sütlüce'deki 48 parça arsa ve binasının 700 bin TL'ya satıldığı bildirilmektedir.

Kentin bir çok yerinde yıkım işleri başlamakta, yıkım işlerine askerî birlik ve araçlar da katılmaktadır. Kentin 22 yerinde başlatılan "imar faaliyeti"ni Menderes kendisi yönetmektedir. 30 Ekimde, bele-

diyenin istimlak tahsisatı tükenmekte, 500 milyon daha istenmektedir. Enkazın açık artırma ile satılması ve belediye emlakinin satışa çıkarılması için Meclisten yetki istenmesine karar verilmektedir. Belediyenin elinde 200 milyon liralık emlaki bulunduğu ve satılmasıyla 400 milyon TL'lık gelir sağlanacağı sanılmaktadır. Parasal sıkıntıların baş göstermesi üzerine Menderes, bankaları da imar faaliyetine katmak amacıyla banka yöneticileriyle bir toplantı yapmaktadır. İlk aşamada, Balıkpazarı'nın istimlaki tamamlanınca, buraların kesim kesim bankalara satılması, bankaların da buralara bina yapması kararı verilmektedir. Menderes bütün "imar faaliyetini" bizzat denetlemektedir.

2.2.1.7. Tüm "İmar Faaliyeti" Sistemdeki Bozulmanın Giderilmesi Amacına Yönelik

İmar işlerinin Menderes'in isteklerine uygun biçimde yürütülebilmesi amacıyla, 14 Ekimde istifa eden Nafia Vekili Çavuşoğlu'nun yerine, 17 Ekimde Ethem Menderes atanmaktadır. Nafia bütçesi 1 milyar TL.'na çıkarılmaktadır. 18 Ekimde İstanbul'da hemen bir "imar toplantısı düzenleyen Ethem Menderes, gecekondu sorununun bütüncül çerçeveler içinde, ekonomik ve fizik mekan bütünlüğü kurmadan incelemenin yanılgısını yinelemekte ve Kazlıçeşme'deki gecekonduların yerine Emlak ve Kredi Bankasının blok apartmanlar yapacağını bildirmektedir.

Belediye Meclisinin 18 ve 26 Aralık günleri arasında olağanüstü bir toplantı yaparak, Alibeyköy, Küçükköy ve Sağmalcılar içindeki bazı kesimlerin ve Rami göçmen mahallesinin belediye sınırları içine alınmasını tartışacağı bildirilmektedir. Bu önerilerin hepsi gerçekleşmediyse de, özellikle, Sağmalcılar'ın toprak yağmasına konu olduğu, burada tecim kapitalinin epeyce arsa sattığını ve toprak kapattığını gözden kaçırmamak gerekir. 30 Aralık 1956 günü İstanbul Belediyesinin 1954 yılında gelir sağlamak için Emlak ve Kredi Bankası aracılığıyla çıkarttığı ve o günedek satılmayan 50 milyon TL değerindeki tahvillerden alanlara, özellikle Balıkpazarı'na yapılacak yeni dükkanlarda rüçhan hakkı tanınacağı açıklanmakta, bunun üzerine tahvillerin tümü satılmaktadır.

1 Ocak 1957'de bir yeni yıl bildirgesi yayımlayan Vali Gökay, Menderes koşutunda, 1957'nin **imar yılı** olacağını, kentin yeni bir biçim alacağını, İstanbul'un imarı için 1 milyar TL harcanacağını, çatı katı yasağının da kalkacağını duyurmaktadır.

2.2.1.8. Kent Plancılarının Yaklaşımı :

İmar Başladıktan sonra Plancılar Geliyor ve Onlar da Soruna Yapısal Açıdan Yaklaşmıyorlar

Bu sırada, kentin çoğu yeri yıkılmış ve bazı ana arterler de açılmışken 29 Aralık 1956'da Prost ve Högg İstanbul'a çağrılmaktadır. Eski planları hazırlayan Prost 15-20 gün kalıp fikir verecektir. Högg ise, Belediye ile ayda net 5 bin TL almak üzere iki yıllık anlaşma imzalamaktadır. Yılda üç kez de giderleri Belediyece ödenmek üzere Almanya'ya gidecektir. 24 Ocak'ta basına yazılı bir demeç veren Högg, kendisinin savaşta yıkılmış Alman kentlerinin imarında emeği bulunduğunu büyük kentlerin, İstanbul'da olduğu gibi, yayılmasının önlenmesi gerektiğini, kentlerin ne çok yoğun, ne de çok yayılmış olmamasını, İstanbul'u toplu bir biçime sokmaları gerektiğine değinerek, "bazı yerlerde yüksek bina gerekli ama, binalar abideler etrafında açık kalmalı" diyerek sorumlu teknisyen plancı olarak soruna yapısal değil, oldukça biçimsel açıdan yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Yabancı uzmanların gerçekçi olmayan ele alışlarına bir öteki örnek de, Haliç Sanayi Bölgesindeki 249 sınaî tesisi bir tarafında su olmayan Londra asfaltına taşıyarak, Haliç'i turistik bir bölge olarak geliştirme kararıdır. Kararın gerçekleşmediği bilinmektedir.

Uzmanlaşmamış ve tümüyle farklı etmenler altında başka amaçlara yönelik yönetici-politikacılara karşılık, uzmanlaşmış plancının soruna, böyle ve oldukça klasik bir biçimsellik açısından yaklaşması, yapısal bir sorun olan gecekondulara "çözüm" getirebilmek (ki, bu "çözüm", artık, gecekonduların sistemdeki görüntüsünü silmek ya da sistemin genel görünümünü bozan gecekonduları görüntüden çıkarmak diye yorumlanmalıdır) için, sistemin yabancı saymadığı görünümü sağlayan apartmanlara sığdırılmaya çalışılacağını, sığmayanların —ki, çoğunun sığmayacağı bilinmektedir— topluma büyük dolaysız pahalar ve fırsat maliyetleri yükleyerek mekanın bir yerinden başka bir yerine taşınacağını ifade etmektedir.

2.2.1.9. Siyasal İktidar Oy Deposu Olarak Gördüğü Gecekondularda Tapu Dağıtıyor

4 Şubat 1957'de imar işlerini kolaylaştırmak amacıyla, statüsünü 1-2 ay içerisinde Högg'ün hazırlayacağı bir "Şehircilik Bankası" kurulacağı açıklanmaktadır. Banka için, çeşitli kanallardan, 1 milyar TL. sermaye sağlanacaktır. Bankanın istimlakler için tahsisat vereceği, açılan yerlerde gerekli tesisleri yapacağı ve bu tesisleri ister satacağı, isterse kiraya vereceği bildirilmektedir.

26 Şubat 1957 günlü gazetelerde önemli bir haber okunmaktadır. DP, ilk kez, gecekondu kesimini "oy deposu" olarak kullandığını, gecekondunun yalnızca bu boyutta kendisi için önem taşıdığını açığa vurmakta ve Zeytinburnu ilçesinin Yenidoğan mahallesinde oturan 62 vatandaşa, mahalledeki DP Ocağı eliyle tapu dağıtmaktadır. Ocak binasının kapısına asılan bir duyuruda da, tapuların Menderes'in buyruğu ile verildiği, gelecekte daha çok vatandaşa tapu dağıtılacağı bildirilmektedir. Bu olaya yerel CHP örgütünün, hükümet işlerinin parti işlerine alet edildiğini öne sürerek karşı çıktığı da aynı günlü gazetelerde yer almaktadır.

Menderes'in bu sorumsuz ve plansız "imar faaliyeti"ne ilk eleştiriyi, 27 Şubat 1957 günü, TBMM'de "Nafia" bütçesinin görüşülmesi sırasında Osman Bölükbaşı yöneltmektedir. Bölükbaşı, imar adı altında vatandaşın konutsuz bırakıldığından, plansız imar yapıldığından, döviz sıkıntısının hiç göz önüne alınmadığından yakınmaktadır. Daha sonraki itirazlar, kentte tutunabilmiş, ancak geçimini sağlayabilen esnafın, sınırları tanımlanmamış, gelişigüzel yürütülen imar işlerinden paniğe kapılmasından doğmaktadır. İstanbuldaki esnaf, derhal bir yardımlaşma derneği kurarak, yıkılacağı bildirilen 400-500 dükkanın yerine yenileri yapılmadan harekete geçilmemesini önermektedirler. Ayrıca, yıkılacak dükkanların yerine yapılması tasarlanan 5 katlı blokların küçük tecimi öldüreceğini öne sürmekte, ertesi gün neresinin yıkıma uğrayacağını bilemediklerinden mal almaktan korktuklarını da eklemektedirler.

Müşteri ile günlük ve yüz yüze ilişki kurarak yaşayan küçük esnafın nitelik ve özelliklerine aykırı düşen katlı binalara sığıştırılmaya çalıştırılması, ya da gene, önerildiği gibi, kentteki 18 306 iş yeri arasından konut bölgeleri içerisindeki % 80'inin Haliç, Yedikule ve Bakırköy sanayi bölgelerine taşınmaya çalışılması gerçeklerin ve esnafın yaşantısı hakkında bilgi sahibi olmamaktan doğan yaklaşımlardır.

2 Nisan 1957 günü, TBMM'de Hür Partiden **Emrullah Nutku,** imar konusunda soru önergesi vermektedir. "İmar faaliyeti"nin kanunsuz, plansız, proğramsız olduğunu öne sürmektedir. Kendisini yanıtlıyan Devlet Bakanı **Cemil Bengü,** "Düne kadar imkansız görülen bu hareketler Kolomb'un yumurtasına benzer" deyince, **Nutku,** "Dünyada Kolomb'un yumurtası ile devlet idare edilmez; bu olsa olsa Patagonya'da olur" diyerek, yapılan işler için finansmanın nereden bulunduğunu sormaktadır.

5 Haziranda Belediye Meclis üyeleri bu tepeden inme imara baş kaldırmaktadırlar. Üyeler, imar hareketlerini gazetelerden izledikleri-

ni, "ecnebiler"in Meclisten önce bilgi aldıklarını, kimin planının uygulandığını bilmediklerini, mal sahiplerinin iyi-kötü bir bedel almalarına karşılık, kiracıların perişan olduklarını öne sürmektedirler.

Plansız imar işlerinin toplumda yol açtığı tepkilerin gittikçe yoğunlaştığı, buna parasal sıkıntılar da eklenince Menderes'in girişimlerini yavaşlatmak zorunda kaldığı ve 1960 yılında iktidardan uzaklaştırıldığı bilinmektedir.

2.2.2.0. Gecekondu Sorununa Yanlış Yaklaşılmasının Sonuçları

Gecekondu olgusu, Birinci Bölümde de tartışıldığı gibi, başlangıcından bugüne, çok yönlü, yapısal boyutlar içeren, ekonomik-fizik mekan bütünlüğü içerisinde ve tek yönlü bağımlılığı getiren çerçeveler içinde incelenseydi, kırdan kente göçen nüfusu sürekli olarak kentin farklı yerlerindeki boş topraklara sürüp blok apartmanlara yerleştirmeye çalışmakla boşuna zaman ve para harcanmamış olur; bu tür yaklaşımların yol açtığı spekülatif kazançlar, toprak yağması olayı önlenir; bu nedenle topluma yüklenen fırsat maliyetleri, sosyal ve psikolojik boyutlu, kişisel ve toplumsal temelli maliyetler doğmaz; boşa harcanan paralar kente göçenlerin alt-yapısı hazır ve önceden saptanmış bölgelere yerleştirilmesinde kullanılırdı.

Süreç içerisinde sanayi ilginç bir mekansal gelişim gösterdi. Prost Planında Haliç'in sanayi bölgesi olarak özgülendiği biliniyor. 1955 yılında danışmanlar topluluğunun hazırladığı sanayi planında ise, Haliç'teki sanayi kısmen dondurulduu. Topkapı, Rami ve Levent'te yeni sanayi alanları planlandı. Sanayi bölgeleri ilan edilince, ilan edilmeden önce bile bu topraklarda hızlı bir değer artışı görüldüğünden ötürü, yatırımcılar bu topraklar yakınında denetimsiz ve düşük değerli toprakları kullanıma açmayı yeğlediler. Kağıthane, Halkalı, Maltepe ve Kartal, böylece, plan dışı gelişti. 1963 yılında, sanayi böylesine düzensiz yayılınca, Belediye yeni bir "Sanayi Planı" hazırladı. Anılan Plan 1966 yılında onaylandı ise de, plan dışı sanayi yerleşmelerine engel olunamadı. 1960-1970 döneminde, eski sanayi yerleşimlerinin çevreleri yoğunlaştı ve yaygınlaştı. Eyüp -Rami- G.O. Paşa yöresi, Küçükköy - Alibeyköy - Kağıthane'yi kapsayan kuzey eksenine uzanırken, Zeytinburnu - Bakırköy sanayii Londra asfaltına paralel olarak Halkalı - Safraköy - Firuzköy doğrultusunda yayıldı.

Beyoğlu yakasında, Haliç - Bomonti - Büyükdere asfaltının batısı daha da yoğunlaştı. Anadolu yakasında ise, sanayi devlet karayolu boyunca yayıldı. Eski gelişme bölgesi Kartal - Maltepe kesimine Tuzla - Yakacık - Çayırova - Gebze ekseni eklendi. Karar-vericilerin al-

dıkları tüm önlemler ise sözde kaldı. Anılan sanayi yerleşim çekirdeklerinin çevresini hemen gecekondular sardı.

Spekülasyon sonucu, merkezde yükselen rantı ödeyemeyen, mekanda sıkışan, konut ve diğer kullanışlarla çevrildiğinden ötürü diğer sanayilerle bir arada bulunmaktan doğacak dışsal ekonomilerden yararlanamayan sanayi, kentin ana giriş-çıkış eksenleri çevresinde bulabildiği en boş, gelişmeye en elverişli, en ucuz alanlara atladı. Bu alanlarda küçük yerleşimler varsa da, gerek ucuz işgücü çekirdeği oldukları, gerekse alt-yapı getirilmesi için baskı grubu oluşturabileceklerinden ötürü yeğlenmekteydi.

Aynı süreç içinde, iç kentsel halkalardan yalnız sanayi değil, artan rantı ödeyemediklerinden dolayı ve spekülatif amaçlı imar hareketleri sonucu istimlake uğrayan topluluklar da çevreye sürgüne zorlanmaktaydı. Kent, değişen rant düzeylerine göre nüfusu yüzeyinde kaydırıp yeni dengeler kurmaktaydı. Çevrede sanayi ve nüfusun üst üste düşebildiği noktalar ise hızlı gelişme gösteriyorlardı ki, Kağıthane köyü de böyle noktalardan biriydi.

2.3. Kağıthane'nin Yerleşim Tarihçesi ve Gültepe'nin Yerleşmeye Açılması

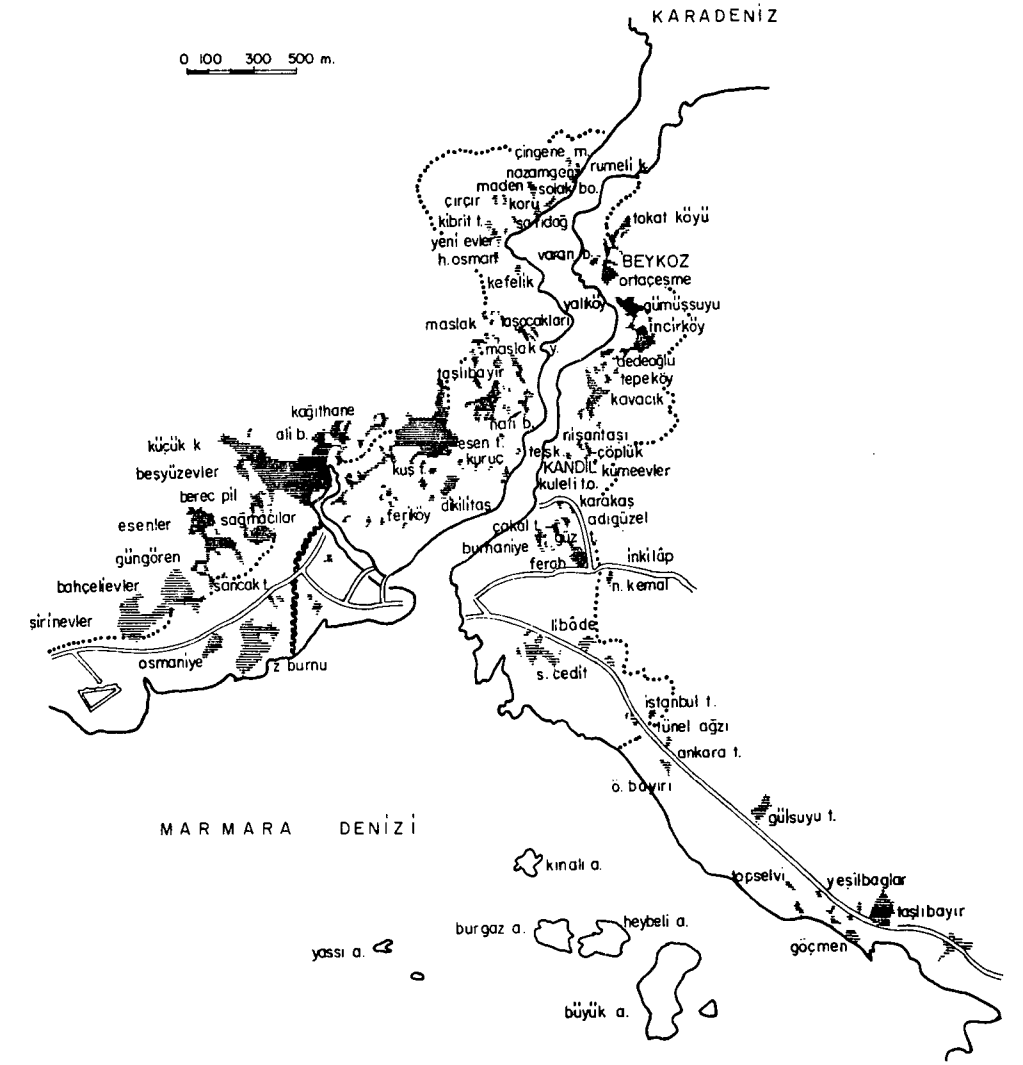
Doğu Marmara Bölgesinde yer alan Kağıthane, Istanbul ili Şişli ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır. Batısında Alibeyköy, doğusunda Beşiktaş ve Levent, güneyinde Silahtarağa ve Şişli, kuzeyinde ise Ayazağa'nın mücavir alanları yer almaktadır. Kağıthane köyünün İstanbul kenti yerleşim tarihi içerisinde özel bir yeri vardır. Kağıthane deresi ve derenin aktığı vadi, yüzyıllar boyunca Istanbul kenti için eğlence ve dinlenme işlevi görmüştür. Köyde, ayrıca, küçük çapta sulu tarım ve özellikle süt hayvancılığı yapılır, yöre ürünleri Haliç kıyısındaki Sütlüce'de pazarlanırdı.

Köyün eski yerleşim dokusu İkinci Dünya Savaşı sıralarında yıkıma uğramıştır. Bir iki cami dışında bugüne kalan başka tarihi yapıt yoktur.

Yörenin yüklendiği eğlence-dinlenme işlevi, Cumhuriyet döneminde, daha dar bir kapsam içerisinde, 1955 yılına değin süregelmiştir. Anılan dönemde, köyün bugünkü merkez mahallenin yerinde bulunduğu, sulu bahçe tarımı yapıldığı, sınırlı tecim ve imalatın da buraya yerleştiği izlenmektedir. 1934 yılında, kentteki bir yangın sonucu konutlarını yitirenlere bugünkü Merkez mahalle ve dolaylarında yer gösterilmiş; Çağlayan, Orta Bayır ve Hürriyet mahallelerinin te-

İSTANBUL

GECEKONDU SAHALARI

meli böylece atılmıştır. Ancak, 1955'e değin yerleşmenin tümünde 45-100 hane bulunduğu, 1935 nüfusunun ise yalnızca 1 180 dolayında olduğu bilinmektedir. 1950 yılında, eski mesire yerleri İstihkâm Okulu yapımı için satın alınınca, dinlenme-eğlence işlevi önemli ölçüde sınırlanmış; köy, tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik etkinlikle yaşamını sürdürebilmiştir.

Kağıthane köyünün temel yapısını değiştiren olgu, 1955-1970 yılları arasında, önceki sayfalarda tartışılan İstanbul'daki imar devinimleri; kenti saran gecekondu ve göçmen topluluklarının toprak üzerine yığdığı talep sonucu merkezde yüksek rantlar oluşması; kentin yayılma olanaklarının sınırlılığından ötürü ve sayılan koşullar altında dışsal ekonomilerden yeterince yararlanamayan sanayiin kent çevresine kaçmasıdır. Sanayi için gerekli bol su, ucuz işgücü ve yayılma için elverişli olanaklar sunan ve kent merkezine yakın olan Kağıthane, çevreye atlayan sanayi için çok uygun bir yerleşme alanıydı. 1955 yılında, ilk olarak Şark Mensucat Sanayii bu yöreye yerleşti. Şark Mensucat'ı, diğer dokuma ve hafif metal işleme sanayii, —özellikle 1960-1970 yılları arasında artan bir hızla, izlediler.

Kağıthane'nin gelişimi açısından ikinci önemli olay da, 1950'lerin ortalarında en şiddetli noktasına ulaşmış kent içi imar çalışmalarının kısa mesafe içinde nüfus devinimliliğine yol açmış olmasıydı.

Bilindiği gibi, kent içinde konutları istimlâk edilenlere, Belediye, istimlâk bedeli ve/ya da kent çevresinde yeni konut yapmaları için yer göstermekteydi. Bugünkü Aksaray Alanının, Vatan ve Ordu caddelerinin ve Şişli-Mecidiyeköy Caddesinin açılması sırasında, konutları istimlâk edilenlere Kağıthane'de yerleşme alanı gösterildi.[29] İstanbul Belediyesi ile Kağıthane köyü arasındaki protokole göre, bugün Gültepe, Yahya Kemal ve Orta Bayır mahallelerinin yer aldığı köydeki boş toprakların denetimi, İstanbul Belediyesine verildi. Söz konusu topraklar, 1955 yılınadek tavukçuluk, taş ocakçılığı ve tarımla uğraşanlara kiralanmaktaydı.[30] Belediye bu toprakları 62,5 metrekarelik parsellere bölerek, tek katlı konutlardan oluşacak bir yerleşim örüntüsü geliştirilmek üzere istimlâkzedelere dağıtmıştır. Ancak, toprağın mülkiyeti Kağıthane köyünün olduğundan ötürü, konut yapmak için gelenlere tapu yerine "parsel kağıdı" verilmiştir.[31] Eski kiracılar ise, köy idaresi ile yaptıkları anlaşmalarda, arazi üzerinde kullanım yönünden bir değişiklik yapmıyorlar ama, kiracılık haklarını devredebiliyorlardı. Ne var ki, bu bölgeye konut yapmak amacıyla bir akın başladıktan sonra, eski kiracılar, Belediye'nin denetimindeki toprakların çevresinde bulunan ve kiralamış oldukları toprakları

hukukî geçerliği olmayan tapu belgeleri vererek satmaya başladılar.[32] Böylece, Gültepe'de, hem izinli, hem izinsiz ama, hukukî açıdan "tapusuz" hızlı bir yerleşme gelişmeye başladı. Aynı yıllarda, Gültepe'ye bitişik, Mecidiyeköy - Abideyi Hürriyet Tepesi ve Çağlayan mahallesinin çevrelediği yamaçlarda, Kuştepe'de, aynı nedenlerle ve aynı koşullar altında, bir başka gecekondu mahallesi gelişmekteydi.

Anılan yöreler Belediye sınırları dışında bulunduğu ve köy yasasına göre yönetildiği için yapılan binalar ivedi ve kaçak değil, sağlam ve düzgün nitelikliydi.

1962 yazında, öğrencileri ile birlikte araştırma için Gültepe'ye giren **Profesör Hart,** gözlenen yaşam koşullarının son derece güç olduğunu belirtmektedir[33]. 1957 yılında yerleşmeye açılan Gültepe'de, 1962 yılında henüz elektrik, konutlarda akar su, kanalizasyon ve hangi iklim koşulunda olursa olsun geçit veren yol yoktu. **Profesör Hart**'ın bildirdiğine göre, bölgeye otobüs işlememekte; Gültepe'yi dış dünyaya bağlayan ana cadde olan Vatan Caddesini sürekli su bastığı için I. Levent ile bölge arasında çalışan dolmuşlar yolda kalmaktadır. Kullanım için gerekli su, Vatan Caddesi üzerinde bulunan 9 genel çeşmeden alınmaktadır. Akşam 18 ile sabah 6 arasında sular kesildiğinden ötürü, gündüzleri bu çeşmelerin önünde uzun kuyruklar oluşmaktadır. Toprak sert, dik eğimli ve engebeli olduğundan ötürü, helâ çukurları açmak için dinamit kullanmak gerekmektedir. Dolayısiyle, pek derin olmayan helâ çukuru açılabilmekte, bunlar sık sık tıkanıp vadiyi kirletmektedir. Ayrıca, kentin çöpleri, Gültepe'nin 1-2 km. ötesine dökülmektedir. Yaz rüzgârları çöp kırıntılarını, toz ve külleri Gültepe'nin üstüne taşıyıp yağdırmaktadır.

Aynı yıllar hukuk dışı bir gelişim görülen Zeytinburnu'nda çalışan **Prof. Hart,** Gültepe'de oturanların, anlatılan koşullara karşın Belediye'den aldıkları "parsel kağıtları"nın sağladığı güvenceyle yıkım tehditi altında yaşamadıklarını; bu nedenle, sağlıksız yaşam çevresine katlandıklarını; ileride hukukî yerleşimlerine alt-yapı getirileceğinden emin olduklarından ötürü alt-yapıya göre ayarlanmış iyi nitelikli, sağlam ve düzgün konutlar yaptıklarını belirtmektedir.[34]

2.3.1.0. Kağıthane Nüfusunun Gelişimi

Kağıthane nüfusunun salt sayısal gelişimi, yörenin 1955 yılından sonra hızlı bir gelişim gösterdiğini sergilemektedir. (Bkz. Çizelge: 1) 1935-1955 yılları arasında, 1180'den ancak 3084'e yükselebilen nüfus sayısı, gerek sanayi yerleşmelerini izleyen nüfus, gerekse buraya

ÇİZELGE 1

KAĞITHANE'NİN 1935-1970 SENELERİNDE İLÇE, İL, ALT BÖLGE VE ÜLKE NÜFUSU İÇİNDEKİ YERLERİ.

		KAĞITHANE	ŞİŞLİ	İSTANBUL (Batı yakası)	İSTANBUL	DOĞU MARMARA	ÜLKE
1935	Nüfus	1180	40832	605476	758488	878309	4247768
	%	—	2.3	0.19	0.16	0.13	0.02
1940	Nüfus	1210	43758	652747	815638	952900	4778163
	%	—	2.8	0.19	0.15	0.12	0.02
1945	Nüfus	3503	50446	719902	908050	1056368	5064840
	%	—	10.5	0.49	0.39	0.33	0.07
1950	Nüfus	1431	—	788601	1002085	1182393	5585372
	%	—	—	0.18	0.14	0.12	0.02
1955	Nüfus	3084	125554	1036703	1297372	1543805	7174346
	%	—	2.46	0.29	0.24	0.20	0.04
1960	Nüfus	22818	181402	1100413	1560589	1874856	8947726
	%	—	12.6	2.07	1.46	1.22	0.25
1965	Nüfus	56157	268143	1408732	1792071	2189108	10805817
	%	—	20.9	3.99	3.13	2.56	0.52
1970	Nüfus	107347	473399	1802440	2312751	2824935	13817717
	%	—	22.7	5.9	4.7	3.8	0.8

* % ler bölgeler içinde Kâğıthane nüfusu oranıdır.

KAYNAK : F. **Yetman'ın** çalışması.

yerleştirilen nüfus gibi, iki dışsal etken sonucu gelen nüfus dolayısiyle, beş yıl içerisinde, 1960'ta 22 818'e, 1970'te ise 107 347'ye ulaşmıştır. 1976 yılında ise, yaptığımız saptamalara göre 163 311'dir. Böylece, yerleşme, 1955'ten bu yana, 20 yıllık bir dönemde, 5 binin altında bir nüfus büyüklüğünden 150 binin üstünde bir büyüklüğe ulaşmıştır. Kağıthane'nin yanı sıra Sağmalcılar, Haliç-Zeytinburnu yöreleri de aynı nüfus sıçramalarını göstemişlerdir. Merkezde küçük sanayi kuruluşlarının yerleştiği alanları bırakarak, çevredeki 3-4 binlik köy nüvelerine, kolay ve ucuz gelişme-yayılma, dışsal ekonomilerden yararlanma gibi nedenlerle atlayan orta büyüklükteki sanayi, bu amaçlara planlandığı gibi varabildiğinden ötürü, 10-15 yıllık süreler içerisinde söz konusu kırsal nüvelerin nüfusunu 100 bin dolayına yükselmiştir. Nüvelerin (gelişimlerinin orta evresinde) çevre yolları dolayısıyle daha geniş pazar alanlarına, hammadde kaynaklarına, ana ulaşım kanallarına ve birbirlerine bağlanmaları, gelişim hızlarını artıran bir diğer etken olmuştur.

Nüfus bileşiminde ise, erkek nüfus oranı yüksektir. (1967'de % 57 erkek, % 43 kadın nüfus. 1955'te benzer oranlar : % 74 erkek, % 26 kadın nüfus.) Görünüm, hem büyük ölçüde göç alan yerleşim özelliği, hem bir sanayi yöresi özelliğini yansıttığından ötürü doğaldır. Okuma-yazma oranları ise, gene aynı nedenlerden ötürü, yüksektir.

Hızlı nüfus artışı dolayısiyle Kağıthane bazı yönetsel değişikliklere de uğramıştır. Köy yönetimi 1963'te Belediye'ye dönüşmüş; 1970'te ise Belediye Meclisi ilçe olma kararı almışsa da, bütçe olanaksızlıkları yüzünden, İl, henüz bu kararı onaylamamıştır. 1972 yılında varolan 8 mahalle bölünüp 14 mahalle haline getirilmiştir. Bu arada, Telsizler mahallesi de Gültepe'den ayrılmıştır. Dolayısiyle, 1972'den öncesi için mahalle temelinde verilen bilgiler 8 mahalleye göre verilmektedir.

1970 nüfusunun 8 mahalleye dağılımı şöyledir : Çağlayan 16 856, Çeliktepe 16 146, Yahya Kemal 15 300 ve Gültepe 15 130. Yeni bölünmeye göre 1975 mahalle nüfusları sıralaması ise şöyledir : Çağlayan 23 251, Çeliktepe 19 831, Merkez 16 531, Ortabayır 15 916, Gültepe 15 481. En küçük mahalle ise, 2 970 nüfuslu Gültepe'den ayrılmış olan Telsizler'dir.

Nüfus yoğunluğu açısından en yoğun mahalleler, Hürriyet (549 kişi/ha.) ve Gültepe (477 kişi/ha.) dir. (Bkz. Çizelge 2) En düşük yoğunluklu mahalle ise, tek katlı gecekonduların oluşturduğu Sanayi (109 kişi/ha.) mahallesidir. 1975 yılında, Hürriyet ve Gültepe (700 ve 647 kişi/ha.) mahalleleri gene en yoğun mahallelerdir. Sanayi mahallesi gene en düşük (212 kişi/ha.) yoğunluklu mahalle kimliğini taşı-

maktadır. Ortalama yoğunluk ise 394 kişi/ha. dır. Görüldüğü gibi, yerleşim nüfusu, mekandaki ekonomik olanaklarla dengelenmiştir. Sisteme başka bir dış dürtü girmediği taktirde, nüfusun mekandaki bu dengeyi koruması beklenir. Ancak, nüfus büyümesinin ayrı bir sorun olduğu açıktır. İstanbul Nazım Plan Bürosu Kağıthane nüfusunun 1990'da 140 bine ulaşacağını tahmin etmiş, oysa nüfusu 1975'te 163 311'e çıkmıştır. 1990'da ise, **Yetman**'ın araştırmasında belirtildiği gibi, 250 bine ulaşması beklenmektedir.

ÇİZELGE 2

MAHALLELERE GÖRE NÜFUS VE YOĞUNLUK

Mahalleler	MESKUN ALAN (ha)		1970 Nüfusu	Ortalama Brüt Yoğunluk (kişi/ha)	1975 Nüfusu	Ortalama Brüt Yoğunluk (kişi/ha)
	Yeni bölüme göre	Eski bölüme göre				
Merkez	38.20	38.20	9304	243	16531	433
Hürriyet	20.75	20.75	11403	549	14521	700
Sanayi	58.31				12342	212
Şirintepe	18.87	122.05	13422	109	5205	276
Yeşilce	26.19				6640	254
Seyrantepe	18.68				4011	215
Çağlıyan	53.12	53.12	16856	317	23251	438
Çeliktepe	37.75	59.88	16146	269	19831	525
Emniyet Evleri	22.13				5281	238
Yahya Kemal	24.87	52.—	15300	294	8757	352
Harmantepe	27.12				12755	470
Gültepe	23.94	31.70	15130	477	15481	647
Telsizler	7.75				2970	382
Ortabayır	36.75	36.75	11901	323	15916	433
TOPLAM	**414.45**	**414.45**	**109462**	**264**	**163311**	**394**

* 1975 nüfus ve yoğunlukları tarafımızdan eklenmiştir.

KAYNAK : F. Yetman'ın çalışması.

2.3.1.1. Ekonomik Yapı ve Temel Etkinlikler

Yetman'ın saptamalarına göre, Kağıthane'de, 1970 yılında, çalışan nüfusun % 1'i tarım, % 71'i imalat, % 27'si hizmetler ve diğer kesimlerde çalışmaktaydı. Aynı yılda İstanbul Metropolitan Alanında-

ki çalışan nüfusun % 9'u tarımda, % 30,2'si imalatta ve % 60,8'i ise hizmetler ve diğer kesimlerde bulunmaktaydı.

Görüldüğü gibi, Kağıthane'nin temel ekonomisi tecim-sanayi ikilisine dayalıdır. Sanayiin vadide, su kenarındaki en verimli topraklara yerleşmesiyle, yaygın bahçe tarımı vadinin boş alanlarına itilmiştir. Bugün, tarım, temelde, ailenin öz gereksinimini karşılamaya dönük niteliktedir. Aile kullanımından artan yıllık 60-70 bin tonluk sebze ve meyve pazara sürülmektedir. Tarım, artık, kesinlikle, vadinin temel ekonomik etkinliklerinden biri değildir.

Yetman'ın, tecimevleri ve küçük imalathanelerde % 100 örnekleme ile saptadığı duruma göre, 1972'de 1 594 işyerinde 3 752 kişi çalışmaktadır. Bir iş yerine ortalama 2,3 kişi düşmektedir. Tecimin niteliği, genellikle perakendedir. Dükkanların çoğunda kira ile oturulmaktadır. Tecim, daha çok ana caddeler üzerinde, çizgisel bir yayılım göstermektedir. Tecimin bileşimi ise, yerleşimin gelir durumuna ilişkin bilgiler sunmaktadır. Varolan tecimevleri az gelirli kalabalık bir nüfusa hizmet edebilecek niteliktedir. Örneğin, 272 gıda maddeleri satan birim arasında, yalnızca 5 tatlıcı, 3 yufkacı, 1 helvacı, 2 sakatatçı, 1 pastırmacı, 1 balıkçı vardır. Bürolar ve meslekî hizmetler topluluğu ise toplam 30 iş yerini içermektedir. Bu iş yerleri arasında avukat, reklamcı, nakliyeci, tiyatro, taksi yazıhanesi yoktur. Gazino-lokanta topluluğu ise, oldukça kalabalık ama, gene düşük gelirli bir işgücünün varlığını yansıtmaktadır. 66 kahvehane, 8 kahve ocağı, 45 lokantanın varlığına karşılık, birahane ve gazino yoktur. Gene, bölgenin canlı tecimsel yapısını yansıtan 15 banka vardır.

ÇİZELGE : 3

TİCARET VE KÜÇÜK SANATLARIN DAĞILIMI

Ticaret Kullanış Sınıflandırması	Merkez	Hürriyet	Sanayi	Çeliktepe	Çağlıyan	Talat P. Cad	Toplam
A Toptan tic.	—	—	—	—	11	—	11
B Gıda mad. sa.	19	36	42	42	82	51	272
C Büro-mes. h.	5	4	4	5	7	5	30
D Diğerleri	41	29	80	95	165	95	505
E Gazino-Lokan.	11	12	22	14	45	19	123
F Bankalar	—	—	2	3	5	5	15
G Ardiye-depo	8	—	16	8	5	11	48
H Boş dükkân	9	6	157	16	44	22	254
K Küçük sanat	7	24	142	20	133	10	336
Genel Toplam	**100**	**111**	**465**	**203**	**497**	**219**	**1594**

KAYNAK : F. Yetman'ın çalışması.

Tecim etkinliğinin yanı sıra, ateşli ve gürültülü küçük sanatlar da 336 iş yerine dağılmıştır. Sayılar ve dağılımları bölgede ne denli yoğun bir küçük esnaf-tecim-imalat kesiminin yer aldığını kanıtlamaktadır. Tecimsel iş yerlerinin mahallelere dağılışı 3 sayılı çizelgede verilmiştir. Tecimsel iş yerleri Gültepe, Yahya Kemal ve Orta Bayır mahallelerinde, bu mahallelerin ortasından geçen Talat Paşa Caddesi üzerinde sıralandığından, yalnızca bu üç mahalle için ayrıma gidilmiştir. Çizelgede, küçük sanatların Sanayi ve Çağlayan mahallelerinde toplanmasına karşılık, tecimsel kuruluşların Çağlayan mahallesi ve Talat Paşa Caddesi üzerinde toplandığı görülmektedir. Talat Paşa caddesi üzerindeki tecim, "diğer" diye anılan ve tecim alanlarının merkezinde yer alan türde benzinci, berber, eczane, fotoğrafçı, kırtasiyeci, konfeksiyoncu, mobilyacı, plakçı, radyo ve saat onarımcısı, vb. gibi kullanışları kapsamaktadır. Gültepe'nin de içinden geçen Talat Paşa Caddesi, Kağıthane'nin merkezi iş yöresi kimliğindedir.

Tecim kesiminde toplam 927 iş yerinde 1 147 işçi ve 1 308 iş sahibi olarak toplam 2 455 kişi çalışmaktadır. (Bkz. Çizelge : 4) Bir iş yerine ortalama 2,6 kişi düşmektedir. Ortalama iş yeri kirası 400 - 600 TL/ay iken ortalama aylık gelir 1 700 - 5 000 TL. arasında değişmektedir.

ÇİZELGE : 4

TİCARET

GRUPLAR		İŞ YERİ		ÇALIŞANLAR		
No.	Mahalle Adı	Ad.	Alan	İş Sahibi	İşçi	TOPLAM
I	Hürriyet	81	3780	127	142	269
II	Sanayi	150	7752	205	194	399
III	Merkez	69	2450	87	88	75
'V	Çeliktepe	159	5826	230	99	329
V	Talat P. Cad.	177	7672	206	183	389
VI	Çağlayan	291	15726	453	441	894
T O P L A M		**927**	**43206**	**1308**	**1147**	**2455**

KAYNAK : F. Yetman'ın çalışması

Yöredeki küçük sanatlar 370 iş yeri oluşturmaktadır. (Bkz. Çizelge : 5) Söz konusu iş yerlerinde 781 işçi, 568 iş sahibi olmak üzere 1 349 kişi çalışmaktadır. Küçük sanatlar, demirci, marangoz atölyeleri ve oto-onarımcılarından oluşmaktadır. Bir iş yerinin kapladığı ortalama alan 78,2 metrekaredir ve ortalama 46,6 m² iik tecimsel iş yeri alanı büyüklüğünden fazladır. Her iş yerine ortalama 2,1 kişi düşmektedir.

ÇİZELGE : 5

KÜÇÜK SANATLAR

GRUPLAR		İŞ YERİ		ÇALIŞANLAR		
No.	Mahalle Adı	Ad.	Alan	İş Sahibi	İşçi	TOPLAM
II	Hürriyet	24	3039	45	68	113
II	Sanayi	154	15632	237	333	570
III	Merkez	8	187	10	2	12
IV	Çeliktepe	23	850	36	24	60
V	Talat P. Cad.	10	340	10	6	16
VI	Çağlayan	151	8883	230	348	578
T O P L A M		**370**	**28931**	**568**	**781**	**1349**

KAYNAK : F. Yetman'ın çalışması.

Tecim kesiminde olduğu gibi, çoğu iş yeri kira ödemektedir. Ortalama aylık kira 570-600 TL'dır. Tecimin yerel gereksinimlere dönük olmasına karşılık, küçük sanatların hizmet alanı yöre sınırlarını taşmakta kent merkezine değin ulaşmaktadır.

1976 yazında sahada bizim topladığımız verilere göre tecim ve küçük sanatlar iş yerlerinde oldukça büyük artışlar göze çarpmaktadır. (Bkz. Çizelge : 6) Gültepe, hâlâ, merkez niteliğini korumaktadır.

ÇİZELGE : 6

TECİM ve KÜÇÜK SANATLARIN DAĞILIMI

Mahalleler	A Toptan Ticaret	B Gıda Maddeler	C Büro Mesleki h.	D Diğer	E Gazino Lokanta	F Banka	G Ardiye Depo	H Boş Dükkan	K Küçük Sanat
Merkez	3	81	4	90	27	3	15	101	148
Çağlayan	1	188	6	285	82	5	14	—	209
Ortabayır	—	68	2	65	12	—	—	50	68
H. Tepe	—	53	1	36	8	—	4	33	25
Hürriyet	—	68	4	86	27	4	31	55	96
Çeliktepe	—	100	8	123	30	3	18	64	56
Sanayi	—	87	1	116	31	1	18	56	70
Y. Kemal	—	49	—	49	30	—	—	10	10
Telsizler	—	47	2	1	1	1	—	54	—
Gültepe	2	100	5	162	49	6	3	28	56
Yeşilce	—	22	—	38	10	—	21	32	166
Şirintepe	—	20	—	12	2		1	7	13
S. Tepe	—	18	—	10	8	—	6	20	19
E. Evleri	—	54	—	41	13	—	1	16	31
Toplam	**6**	**955**	**33**	**1114**	**330**	**23**	**132**	**526**	**967**
F. Yetman Çalışması Sonuçları	11	272	30	505	123	15	48	254	336

Süre içinde tecim niceliği yanısıra niteliği de gelir artışı ile birlikte artmış **Yetman** çalışmasında görülmeyen daha uzmanlaşmış tüketim malları sunan dükkanların sayısı çoğalmıştır.

Kağıthane'de yerleşmiş sanayi çok çeşitlidir : Modern tuğla fabrikaları, demir çekme ve izabe fabrikaları, dokuma, mermer, cam, çeşitli gıda, ev eşyası fabrika ve yapımevleri. Sanayi kuruluşları 3 ayrı yerde yığılma göstermektedir. Kağıthane deresinin iki yanında her tür sanayi yerleşmiştir. Çağlayan ve Hürriyet mahallelerinde yerleşen sanayi, daha çok, makarna, bisküvi, aliminyum doğrama, civata gibi, genellikle apartmanların alt katlarında etkinlik gösteren küçük imalathanelerdir. Gene küçük imalathanelerin oluşturduğu bir bölüm Büyükdere Asfaltına koşut iş hanlarında iş görmektedir. Bunlar arasında plastik imalatı en önemli yeri tutmaktadır. Çevredeki büyük kuruluşların çoğu Kağıthane Belediye Sınırları dışındadır. Bölgede 215 fabrika ve imalathane sayılmıştır. Bu iş yerlerinde 7 123 işçi ve diğer personel çalışmaktadır. (Bkz. Çizelge : 7)

ÇİZELGE : 7

SANAYİ KURULUŞLARI

SANAYİ TESİSLERİ	Tesis Adı	ALAN m² Arsa	ALAN m² Bina	Çalışan İşçi Diğer P.	ORTALAMA İş Yeri m²	ORTALAMA İş Yeri Kişi
10 işçiden az olanlar	69	86185	32226	425	467	6,1
10 işçiden fazla olanlar	123		149600	6698	1216.—	54,4
T O P L A M	**192**		**181826**	**7123**	**947.—**	**37,1**

* 23 iş yerinde bilgi alınamadı.

KAYNAK : **F. Yetman**'ın çalışması.

2.3.1.2. Mekan Yapısı ve Konut Dokusu

Arazi yapısı doğuya doğru dik eğimli sırtlarda bunları bölen derin sel yataklarından oluşmaktadır. Bu nedenle mahalleler arasında organik bağlantı yoktur. Mahalleler, daha çok, Talat Paşa Caddesi, Sultan Selim Caddesi, Gazi Osman Paşa Caddesi gibi ceplerle Büyükdere Caddesine asılmaktadırlar. Bir öteki çıkış, Kağıthane deresi boyunca uzanan ve Haliç'e bağlanan çıkıştır. Bir de Şişli'ye bağlanan yol vardır.

Belediye kurulduktan sonra imar planı için hazırlıklar yapılmış, ancak imar planı yaptırılması gerçekleştirilememiş; 1972 yılında yeniden harita yapılarak imar planına geçilmiştir. İmar planı olmamasına karşın, imar yönetmeliği esaslarına bağlı inşaat ruhsatı verilmiştir. 1966-1971 yılları arasında verilen inşaat ruhsatlarının 1968 ve 1969 yıllarında doruk noktasına vardığı görülmektedir. (Bkz. Çizelge : 8) Ruhsat sayısının sonradan azalmasının nedeni imar planı yapımı hazırlıklarına bağlanabilir.

ÇİZELGE : 8

KONUT ÖRNEKLEME SONUÇLARI

ÖRNEKLEME		YOĞUNLUK		Parsel		
No.	Mahalle Adı	Brüt kişi/ha.	Net kişi/ha.	büyüklüğü m^2	Ortalama kat ad.	Taban alanı kat sayısı
I	Merkez	216	261	266.—	1,3	0,28
II	Seyrantepe	198	260	293,—	1,1	0,17
III	Yahya Kemal	599	810	97,20	1,6	0,80
IV	Çağlıyan	280	373	227.—	1,7	0,50
V	Çeliktepe	782	1118	93.—	2,0	0,80
VI	Harmantepe	653	832	90.—	1,5	0,70
VII	Hürriyet	404	500	164.—	1,5	0,50
VIII	Gültepe	425	639	109.—	1,3	0,51
IX	Sanayi	196	238	205.—	1,0	0,27
X	Ortabayır	170	210	311.—	1,4	0,30

KAYNAK : **F. Yetman**'ın çalışması

Mekanda varolan konut dokusunun niteliklerine gelince; dokunun, yarı yarıya beton ve yığma inşaattan oluştuğu gözlenmektedir. (Bkz. Çizelge : 9) 1966'dan bu yana yığma inşaat oranının % 73,3'den % 10.4'e indiği, betonarme inşaat oranının ise % 26,7'den % 89,4'e çıktığı; yapıların hızla betonlaştığı; kat sayısının çoğaldığı; kent toprağında çok katlı, yoğun ve rantlar açısından ussal kullanıma geçildiği; Kağıthane'nin kentin "regüler" mahallelerinden biri haline geldiği gözlenmektedir. Ruhsatlara bakıldığında, Çeliktepe'den sonra en hızlı gelişen mahallenin Gültepe olduğu görülmektedir.

Yerleşmenin gecekondu özelliğine karşın sağlam, düzgün ve düzenli olduğuna daha önce de değinilmişti. Tek katlı, düşük nitelikli, az yoğun gecekondu türü ise, Seyrantepe, Sanayi mahalleleri ile vadinin dış çemberinde yer almaktadır.

Yetman, 1970 nüfusunu temel alarak yaptığı % 5 örneklem sonucunda, ortalama aile büyüklüğünü Kağıthane için 4,4; Gültepe için

ÇİZELGE : 9

1966-1971 YILLARI ARASINDA VERİLEN İNŞAAT RUHSATLARINDA BİNALARIN YAPI ÖZELLİKLERİ

	KAT ADETLERİ							1-2	3 ve	İNŞAAT ŞEKİLLERİ					
Yıllar	1. Kat	2. Kat	3. Kat	4. Kat	5. Kat	6. Kat	7 Kat	kat %	fazla %	Yığma	%	B.arme	%	Bilinm.	Toplam
1966	252	153	33	—	—	—	—	92,4	7,6	321	73,3	117	26,7	—	438
1967	374	259	53	3	—	—	—	91,8	8,2	501	72,7	188	27,3	—	689
1968	454	316	110	15	5	—	—	85,5	14,5	566	62,8	334	37,2	—	900
1969	424	242	109	17	5	1	—	83,4	16,6	346	43,3	435	54,5	17	798
1970	196	200	95	15	9	—	—	76,8	23,2	132	25,6	383	74,4	—	515
1971	89	215	157	88	17	9	1	52,7	47,3	60	10,4	515	89,4	1	576
TOPLAM	**1789**	**1385**	**557**	**138**	**36**	**10**	**1**			**1926**	**49,1**	**1972**	**50,3**	**18**	**3916**

KAYNAK : F. Yetman'ın çalışması.

4,6 bulmuştur. İstanbul'da hane başına ortalama 4,42 nüfus düşerken Kağıthane'de 4,14-5,08 arasında oynamaktadır. Bu durum, Kağıthane'nin bünyesinde halâ klasik gecekondu türü (Sanayi, Seyrantepe mahalleleri) yerleşmeleri barındırdığını yansıtmaktadır. Nitekim, 5,08 değeri Sanayi mahallesine ilişkindir.

Gecekondu yerleşimleri dışında bahçeli konut düzeni azdır. Çoğunlukla küçük parseller üzerine oturan yapılar, parselin % 70-80'ini kaplamaktadır.

Alt-yapıya gelince; **Prof. Hart'ın** sözünü ettiği alt-yapı resmi artık geçmişte kalmıştır. Bugün evlerin çoğunluğunda akar su ve elektrik vardır. Kanalizasyon sorunu henüz çözümlenmemiştir ama, Kağıthane deresine koşut olarak yaptırılan "büyük kanal" tamamlanınca büyük ölçüde çözüme kavuşmuş olacaktır. İlk ve orta eğitim veren kuruluşlar, Gültepe'de bir de Sanat Okulu vardır. Lise henüz açılmadığından bu aşamadaki öğrenciler Levent ve Şişli Liselerine gitmektedir. Gültepe'deki dispanserler bazı mahallelerdeki sağlık ocakları ivedi gereksinimleri karşılamaktadır.

Prof. Hart'ın değindiği ve bugün Kağıthane gelişme alanı içerisinde kalan İstanbul kent çöplüğünün başka yere kaldırılması için İstanbul Nazım Plan Bürosuna başvurulmuştur.

Özetle, hizmetler açısından Kağıthane, İstanbul'un alt gelirli semtlerinin çoğundan daha kentleşmiş bir görünüm vermektedir.

2.3.1.3. Planlama Kararları

Yetman'ın imar planı raporunda getirdiği planlama kararları şöylece özetlenebilir : 1990 yılı için nüfusun alt-taban 165 bin, üst-tavan 250 bin olacağı hesaplanmış ve 180 bin nüfus plan çalışmalarında temel olarak benimsenmiştir. Ancak, **Yetman'ın** araştırmasından sonra geçen süre içerisinde, 1975 yılında nüfusun 163 bine ulaştığı varsayılırsa, üst-tavan nüfus tahminini kullanmak daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Kağıthane'ye gelecek nüfus 63 ha. olarak saptanan boş alanlara ortalama 315 kişi/ha. yoğunlukla yerleştirilecektir.

Nüfus akımını sınırlamak için alınacak bir başka önlem de, sanayiin dondurulması ve yeni tesis yapılmamasıdır. Yeni sanayi için Gazi Osman Paşa, Bakırköy, Ekşinaz ve Çatalca yörelerine ek yapılacak, Alibeyköy, Kağıthane ve Ayazağa dolaylarındaki sanayi dondurulacaktır. Küçük sanatlar ve konut dokusu içerisinde kalması sakıncalı görülen imalathaneler ise Sanayi mahallesinde yapılmış olan

"Site"de toplanacaktır. İkinci bir sanayi sitesinin planlanmasına da başlanacaktır.

Merkez mahallede yeni bir tecim merkezi önerilmiştir.

İmar planı açısından, Büyük İstanbul Nazım Planında önerilen expres çevre yolu Kağıthane'den geçeceği için dokuyu oldukça etkileyecektir. Henüz kesinlik kazanmayan bu yol imar planı kapsamına alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Giriş

Birinci Bölümde, kentleşme olgusunun önemli bir boyutu olan marjinal kesim ve marjinal kesimin fizik mekandaki izdüşümü olan "gecekondu" sorunu için çok yönlü ve geniş kapsamlı bir çerçeve kurabilmek amacını güden bir model yaklaşımı önerisi getirilmişti. Söz konusu model yaklaşımı, ekonomik, sosyal ve fizik mekan ilişkilerine ağırlık vererek, özellikle, ekonomik mekanda tanımlanan belirleyici bağımsız değişkenlerden çıkışla diğer mekanlardaki bağımlı değişkenleri ve ilişki örüntülerini açıklamaya yönelikti.

En kolay gözlemlenebilen ve ölçülebilen, modelin fizik mekan boyutudur. Fizik mekan boyutu referans noktası olarak saptanıp fizik mekandan sağlanan veriler, diğer mekanlardaki ilişkilerin türevleri ve izdüşümleridir diye yorumlanarak, mekanlar arası ilişkilerin çözüm yolları, bağımlılıkları, yönleri, yoğunlukları ve nitelikleri araştırılabilir. Modelin bu özelliği bu araştırmanın yöntemini de belirlemiştir. Böyle bir yaklaşımın uygulanabilmesi için en elverişli ortam, kuşkusuz, mekanlar arası ilişkilerin en çok geliştiği ve karmaşıklaştığı anda fizik mekanın yüzeyine çöktükleri noktalar, öteki bir deyişle, metropollerdir. İşte, İstanbul metropolü bu nedenle seçilmiştir.

İkinci Bölümde, fizik mekanda saptanacak referans alanındaki olguların zaman perspektifi içerisindeki gelişimi model uyarınca yorumlanmış, böylece, referans alanına ve inceleme kapsamına zaman

boyutu katılmıştır. Üçüncü Bölümde ise, referans alanındaki bulgular bağlantılı bir sistematik yapı içerisinde sergilenmekte ve model kapsamındaki varsayımlarla ilişkileri tartışılmaktadır. Bu çalışmanın başındaki GİRİŞ Bölümünde de değinildiği gibi, referans alanı olarak seçilen Gültepe'ye 1976 ilkbaharında girilmiş, tesadüfî örneklem yöntemiyle 1/9 oranında bir örnekleme uygulanmıştır. Gültepe 1975 nüfusu 15 481'dir. Örneklem ise 1 709 kişiyi kapsayan 350 hane başkanı ile yapılan görüşmeleri içermektedir.

Bulgular, mekansal boyutlarla ilişki gözden kaçırılmadan, genel bir örneklem tanımının arkasından, mekansal doku, sosyal ve ekonomik ilişkiler bölümleri altında toplanmıştır.

3.2. Nüfus Yapısı Ve Özellikleri

Gültepe'de kendileriyle görüşülen 350 hane başkanının 336'sı erkek, 14'ü ise kadındır. Anketörlere, hane başkanlarıyla görüşme yapmaları kadınlarla ancak hane başkanı oldukları kesin olarak saptanırsa görüşmeleri talimatı verilmişti. Erkek hane başkanının anket uygulama süresi içerisinde İstanbul'da bulunmaması durumunda, anketöre başka bir adres verildi. Dolayısiyle, örnekleme katılan hane başkanlarının % 96'sı erkek, % 4'ü ise kadındır.

3.2.1.0. Hane Başkanları

Hane başkanları, genç ve orta yaşları kabarık tipik bir kent nüfusu piramiti oluşturmaktadır. (Bkz. Çizelge : 10) Hane başkanlarının % 66'sı 25-44 yaşları arasındadır. 18 yaşından küçük bir tek hane başkanı ile 18-24 yaşları arasındaki 12 hane başkanı örnekleme girmiştir. Hane başkanlarının % 20'si ise 45-54 yaşları arasındadır.

ÇİZELGE : 10

HANE BAŞKANININ YAŞI

Yaş	%
18 den küçük	0
18 — 24	3
25 — 34	36
35 — 44	30
45 — 54	20
55 — 64	6
65 ve üstü	4

Hane başkanlarının "medenî hali" açısından dağılımları tipik bir mahalle yerleşiminin niteliklerini yansıtmaktadır: % 93'ü evli, % 2'si bekâr, % 4'ü ise duldur. Boşanmış 1 hane başkanı örnekleme girmiştir.

Ölçülebilir özellikleri bakımından, Gültepe'deki nüfus, anomi, aile ilişkilerinin yıkılması gibi izler taşımamaktadır.

3.2.1.1. Eğitim Düzeyi

Nüfusun eğitim düzeyi düşüktür. (Bkz. Çizelge: 11) Nüfusun % 58'i ilk okul bitirmiştir. % 15'i okur-yazar değildir. % 7'si okuyup yazmayı bilmektedir ama eğitim ve öğretim görmemiştir. Nüfusun ancak % 19'u ilk okul üstü eğitim kuruluşlarına devam etmiştir.

HANE BAŞKANININ EĞİTİMİ

ÇİZELGE: 11

Eğitim durumu	%
Okuma-yazma bilmiyor	15
Okuma-yazma biliyor - tahsili yok	7
İlk okul mezunu	58
Orta okul mezunu	11
Lise mezunu	4
Sanat okulu mezunu	0
Meslek okulu mezunu	2
Yüksek okul mezunu	2
Belirsiz	0

3.2.1.2. Aile Büyüklüğü

Ailelerin % 58'i 4-6 nüfusludur. (Bkz. Çizelge: 12) Çocuk sayısı çok fazla değildir. (Bkz. Çizelge: 13) Ailelerin % 66'sı 1-3 çocuklu, % 19'u 4-6 çocukludur. 6'dan çok çocuklu aileler oranı % 2'dir. Ailelerin % 12'si ise çocuksuzdur. Çocuk sahipliğine ilişkin örüntü de kentsel nitelik göstermektedir.

Aile büyüklüğü 4,3 kişi olarak bulunmuştur. **F. Yetman** anılan değeri 4,6 olarak saptamıştır. Gene **Yetman**, Kağıthane'nin tümü için aile büyüklüğünü 4,4 kişi olarak bulmuştur.

ÇİZELGE : 12

HANE HALKI SAYISI

Kişi sayısı	%
Tek	2
2	7
3	15
4	24
5	19
6	15
7	8
8	6
9	3
10	1
10 - 15	1
15 - fazla	—

ÇİZELGE : 13

BERABERİNDEKİ ÇOCUK SAYISI

Çocuk	%
1	16
2	29
3	21
4	12
5	5
6	2
7	1
8	1
Çocuğu yok	12
Çocuklar başka yerde	0
Diğer	0

3.2.1.3. Birlikte Oturulan Akrabalar

Ailelerin % 74'ü çekirdeksel (nükleer) özelliktedir. % 26'sı akrabalarıyla birlikte oturmaktadır. Birlikte oturulan akrabalar içerisinde en büyük oranı ana-babalar, ikinci büyük oranı gelin ve damatlar tutmaktadır. (Bkz. Çizelge : 14) Akrabaların % 40'ı bir işte çalışmaktadır. (Bkz. Çizelge : 15) Belki de, Gültepe'nin bir sanayi yerleşmesi oluşu nedeniyle buraya gelmiş bulunan arkabaların % 30'u fabrika işçiliği yapmaktadır; % 24'ü Gültepe'nin yerleşik nüfusunun kent merkeziyle daha önceden kurmuş oldukları ilişkilerden yararlanarak hizmetler kesiminde işçi olarak çalışmaktadır. Akrabaların % 16'sı yerleşik ve güvenceli ortamlara geçmiş olan hane başkanlarının desteğiyle küçük girişimci olarak çalışırken, % 14'ü klasik başlangıç noktası marjinal kesime girmiştir.

Gültepe nüfusunun nitelik ve özellikleri, kırdan göçmüş ama, genel olarak kentsel mekanların alt gelir kesimlerine çökmüş, yerleşik ve kentsel yaşantının genel hatlarıyla uyum kurmuş bir nüfusu sergilemektedir. Nüfusa ilişkin bulgular bu açıdan yorumlanırsa :

Nüfusun temelini birinci kuşak göçenler oluşturmaktadır. Kente genç yaşta göçtüklerinden dolayı, bu nüfus, bugün orta yaşlıdır. Kentteki güç koşullar altında verilen yaşam savaşımı, söz konusu nüfusun, kente özgü çekirdeksel aile birimine bölünmesine yol açmıştır. Akrabaları ile oturma zorunluğunda kalan hanelerdeki akrabalar, çokluk hane başkanının ya da eşinin ana-babasıdır ki, yaşlı nüfusu üretken hale getiremeyen, kullanamayan ve bakımları için gerekli öl-

çüde artı-değer ayıramayan toplumlarda yaşlı nüfusun bakımının çocuklarınca üstlenilmesi, yalnızca alt gelir topluluklarının değil, orta gelir topluluklarının da yaygın sorunudur. Akrabaların % 40'ı çalışarak aile gelirine katkıda bulunmaktadır. Yaşlı akrabalar dışında kalan bu topluluğun içerisinde, birinci kanal yoluyla, kendi başlarına ekonomik açıdan geçimlerini sağlayınca, daha önce bu süreçi yaşamış akrabalarının yanından ayrılacaklar vardır. Öte yandan, Gültepe'de hane halkıyla birlikte yaşayan akrabalar oranının çok yüksek olmaması, birinci kanal işlevinin nüfusun çoğunluğu için nitelik değiştirdiğini göstermektedir. Durumun nüfusun mekanlarda çökmesiyle ilgili olduğu Birinci Bölümde tartışılmıştı. **Sosyal İlişkiler** başlığı altında bu Bölümde de ele alınacaktır.

ÇİZELGE : 14

BERABERİNDEKİ AKRABALAR

Akrabalar	%
Gelin-damat	7
Kardeşler	4
Ebeveyn	10
Başka akraba	4
Arkadaş	1
Birlikte yaşayan akraba yok	74
Diğer	1

ÇİZELGE : 15

AKRABALARIN ÇALIŞMA DURUMU

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	14	Örgütlü iş işçisi	24
Küçük esnaf	16	Memur	8
Büyük ticaret	—	Serbest meslek	3
Fabrika işçisi	30	İşsiz	2
İnşaat işçisi	3	Belirsiz	—

GÜLTEPE

1/5000

Talat Paşa Caddesi

Şehit C. Bayraktar Caddesi

Talât Paşa Caddesi

ÇİZELGE : 20

İSTANBUL'DA GEÇEN SÜRE

Süre	%
İstanbul'da doğanlar	6
3 aydan az	0
3 — 6 ay	0
6 ay — 1 yıl	1
1 — 2 yıl	3
2 — 5 yıl	7
5 — 10 yıl	21
10 — 20 yıl	32
20 — 30 yıl	19
30 yıldan fazla	11
Belirsiz	0

3.3. Fizik Mekan Dokusu

3.3.1.0. Konutların Özellikleri

Kağıthane genel yapısının incelendiği bölümde, Gültepe'deki konutların düzenli bir doku oluşturduğuna değinilmişti. Sahada toplanan bilgiler de düzenli bir dokunun varlığını göstermektedir. Konutların % 23'ü tek katlı, % 77'si iki ya da daha çok katlıdır. (Bkz. Çizelge : 21) Yapı malzemesi açısından konutların % 43'ü betonarmedir. Teneke ya da mukavva damlı ya da tümüyle bu tür malzemeden inşa edilmiş yapılara hiç rastlanılmamıştır. Elde edilen oranlardan da anlaşılacağı gibi, konutlar çok katlı, çok birimli ama, küçük alanlı bir düzeni oluşturmaktadır. % 75'inin bahçesi yoktur. Bahçesi olan konutların % 6'sında, bahçe, ekim, hayvan yetiştirmek ve öteki nedenlerle kullanılmakta; kalanı boş tutulmaktadır. Bu veriler, Gültepe'de kent toprağının yoğun olarak kullanıldığını, fizik mekan dokusunun alt ve alt orta gelirli nüfusların barınma özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

ÇİZELGE : 21

KONUTLARDA KAT SAYISI

Kat	%
1	23
2	31
3	29
3 —	17
Belirsiz	—

2 Sayılı Haritada izlenebileceği gibi, konutların mekandaki konumları oldukça düzenli parseller üzerindedir. Özetle, Gültepe'deki fizik mekan dokusu, düzenli ve yeni olmakla birlikte yoğun kullanılan, sakin bir ortamdaki planlı bir gelişimi yansıtmaktadır.

Konut sahipliği ve kiracılık oranları yarı yarıyadır. (Bkz. Çizelge : 24) Konutların birden çok katlı oluşları, göçenlerin kira geliri edinmelerini sağlamakta; konut sahiplerinin % 34'ü aynı semtte, aynı konutta oturmaktadır. Bu bakımdan, Gültepe'de gözlenen gelişim, gecekondu alanlarının gelecekte alacakları biçime ilişkin ilginç ipuçları vermektedir. Anlaşılıyor ki, genel eğilim, konut sahiplerinin kira yoluyla elde ettikleri ek gelirle, kentteki üst gelir topluluklarının oturduğu mahallelere taşınmak biçiminde değildir. Büyüme olanakları, oturulan noktada ama, dikey eksende sonuna değin kullanılmak istenmektedir. Ek gelirler de aynı yolda, öteki bir anlatımla, büyüme

ÇİZELGE : 22

KONUTLARIN YAPI TÜRÜ

Yapı türü	%
Ahşap	2
Yığma	37
Kerpiç	3
Kargir	4
Briket	11
Prefabrike	—
Teneke - Mukavva	—
Betonarme	43
Başka	1

ÇİZELGE : 23

KONUTLARDA BAHÇE KULLANIM BİÇİMİ

Bahçe kullanım biçimi	%
Hayvan yetiştiren	4
Eken	17
Boş	75
Başka kullanış	4

ÇİZELGE : 24

KONUT SAHİPLİĞİ

	%
Sahibi	49
Kiracı	49
Konuk	1
Belirsiz	1

ÇİZELGE : 25

KONUTLARA EKLENTİ YAPILIP YAPILMADIĞI

	%
Yapıldı	21
Yapılmadı	72
Belirsiz	7

olanaklarını dikey eksende geliştirmek için kullanılmaktadır. Göçen, belki, tüm olanaklar dikey eksende kullanıldıktan sonra, aynı enflasyonist piyasa mekanizması içerisinde bir yatay sıçrama gösterecektir. Ancak, bugünkü genel tutum, değerli kent toprağını en ussal biçimde sonunadek kullanarak, potansiyel rantını zirveye çıkarmaktır.

Nitekim, tartışılan konuyu aydınlatmak üzere sorulan sorulara verilen yanıtlara göre, örnekleme kapsamındaki konutların % 21'ine sonradan eklenti yapılmıştır. Bu konutların % 42'sine ilk inşaatın bitiminden sonraki 5 yıl içerisinde, % 52'sine ise daha sonraları eklenti yapılmıştır. (Bkz. Çizelge : 26) Yapılan eklentilerin % 43'ü oda, % 38'i ise kattır. Konutunu yıkıp yeniden yapanlar oranı çok düşüktür (% 5).

Örneklem kapsamındaki konutların % 7'sine ikinci kez eklenti yapılmıştır. İkinci kez eklenti yapılan konutlarda kat ekleme ağır basmaktadır (% 43). Üçüncü kez eklenti yapılan konutlar oranı ise % 3'tür ve bu oran sayı olarak 10 konuttur. Söz konusu 10 konuttan ikisine oda eklenirken, 4'üne kat eklenmiş; 4'üne ise diğer eklemeler yapılmıştır.

Sahadan elde edilen bulgular da, toprağın yoğun kullanılması yolundaki eğilimin varlığını kanıtlamaktadır.

Konutların konfor açısından yeterli durumda oldukları, 28 sayılı Çizelgeden izlenebilmektedir. Konutların iç düzeninin, kentteki ruhsatlı (apartman tipi) yapıların alışılmış düzeninde kurulduğu; konutların % 34'ünde olsun çocuklara ayrı yatak odası verildiğinden ve % 76'sında odaların dışında bir holün bulunmasından anlaşılmaktadır. Konutların % 85'i 2-3 odalıdır. Tek odalı konutların oranı ise % 3'tür. Ancak, konutların yüzölçümleri küçüktür. İki odalı konutların 25-35 m^2, üç odalı konuların 60-75 m^2 lik bir alanı kapladığı saptanmıştır.

ÇİZELGE : 26

KONUTLARA İLK EKLENTİNİN YAPILDIĞI SÜRE

İnşaatın bitiminden... sonra	%
1 Yıl	14
1 — 3 Yıl	14
3 — 5 Yıl	14
5 — 10 Yıl	33
10 + Yıl	19
Belirsiz	5

ÇİZELGE : 27

KONUTLARA YAPILAN EKLENTİ TÜRÜ

Eklenti	1. Ek %	2. Ek. %	3. Ek %
Oda	43	29	20
Kat	38	43	40
Yıkıp yeniden	5	—	—
Diğer	14	29	40
Belirsiz	0	0	—

ÇİZELGE : 28

KONUTLARDA KONFOR DURUMU

	Var %	Yok %
Elektrik	96	4
Akar su	96	4
İcerde hela	93	7
Komşu ile ortak hela	3	97
Ayrı mutlak	88	12
Ayrı banyo	48	52
Ayrı yatak odası	74	26
Çocuklara ayrı oda	34	66
Odaların dışında hol	76	24

ÇİZELGE : 29

KONUTLARDA ODA SAYISI

Oda Sayısı	1	2	3	4	5	5 +	Belirsiz
%	3	43	42	8	2	2	0

ÇİZELGE : 30

KONUTLARIN MÜLKİYET SÜRESİ

Yıl	%
— 5	14
5 — 10	24
11 — 20	61
21 — 30	0
30 +	—
Belirsiz	0

Gültepe'deki konut dokusu çok yeni sayılamaz. Örnekleme katılanların % 49'unu oluşturan konut sahiplerinden derlenen bilgilere göre, konutların % 38'i son on yıl içerisinde yapılmıştır. % 61'i ise 11 ile 20 yıllıktır. Eski konut dokusu, şimdi kat eklenerek yoğunlaştırılmaktadır.

3.3.1.1. Konut Sahipliği ve Kiracılık

Konut sahibi ve kiracı özellikleri de araştırılmıştır. Bulgulara göre, Gültepe nüfusu eski ve fazla devinimli olmayan bir nüfustur. (Bkz. Çizelge : 31) Nüfusun % 43'ü Gültepe'ye yerleşeli on yıldan daha çok bir zaman geçmiştir. Nüfusun % 25'i 5-10 yıl önce yerleşmiştir. Dolayısiyle, nüfusun % 68'inin Gültepe'ye yerleşmesi 5 yıldan eski iken, % 24'ünün yerleştiği günden bu yana 1-5 yıl geçmiştir. Bir yıldan daha az bir süre içerisinde Gültepe'ye yerleşenler oranı ise, % 7'dir.

Nüfusun Gültepe'ye yerleşme nedenleri içerisinde eşit ağırlık alanlar, işe yakınlık ve kiraların ucuzluğudur. (Bkz. Çizelge : 32) Bunları izleyen neden, akraba-hemşehri topluluğun bu semtte oturuyor olmasıdır.

Gültepe'ye gelmeden önceki iki evrede oturulan bölgeleri araştıran soruya verilen yanıtlara göre, nüfusun % 38'inin iki evre önce de Gültepe'de oturmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfus Gültepe'nin en eski ve bir bakıma "yerli" nüfusudur. Çoğunluğunun, İkinci Bölümde anlatılan kentteki istimlâkler dolayısiyle, İstanbul'un çeşitli yerlerinden Gültepe'ye gelenler olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Çizelge : 33)

Nüfusun % 81'inin ise Gültepe'ye dışarıdan geldiği saptanmıştır. Evreler arası süre, bu konuda herhangi bir soru yöneltilmediğinden

ötürü, bilinmemektedir. Ama, nüfus çoğunluğunun Gültepe'de 5 yıldan çok bir süredir oturuyor olması göz önünde tutulursa bu devinimin, nüfusun kente ilk göçtüğü yıllara rastlayan bir devinim olduğu yargısına varılabilir. Ayrıca, önerilen model doğrultusunda, ekonomik mekandaki devinimlilikten kaynaklanan fizik mekandaki devinimliliğinin varlığı böylece kanıtlanmış olmaktadır.

ÇİZELGE : 31

BÖLGEDE YERLEŞME SÜRESİ

Süre	%
3 aydan az	1
3 — 6 ay	2
6 ay — 1 yıl	4
1 — 2 yıl	8
2 — 5 yıl	16
5 — 10 yıl	25
10 yıldan fazla	43

ÇİZELGE : 32

BÖLGEYE YERLEŞME NEDENİ

Neden	%
Tanıdıklar burada	17
Kira ucuz	21
İşe yakın	21
Burada konut buldu	10
Gecekondu semti	8
Diğer	15
Belirsiz	7

ÇİZELGE : 33

DAHA ÖNCE OTURULAN YERLER

Semtler	Buraya gelmeden önce oturduğu (%)	Daha önce oturduğu (%)
Adalar	1	—
Bakırköy	1	2
Beşiktaş	6	8
Beykoz	1	—
Beyoğlu	7	8
Eminönü	3	2
Eyüp	1	8
Fatih	5	—
Gazi Osman Paşa	—	2
Kadıköy	3	2
Sarıyer	1	18
Şişli	25	—
Üsküdar	1	2
Zeytinburnu	1	2
Çatalca	1	—
Aynı semt	28	38
Memleket	8	—
Belirsiz	6	8

ÇİZELGE : 34

KONUT EDİNME YOLU

	%
Satın alan	24
Yaptıran	75
Miras kalan	—
Diğer	0
Belirsiz	0

Bir gecekondu yerleşiminde beklenen özellik uyarınca, konut sahiplerinin % 75'i konutunu kendi yapmış, % 24'ü satın almıştır. Konut sahiplerinin meslek dağılımı ise, çoğunluğun (% 32) küçük esnaf-küçük imalatçı topluluğundan olduğunu göstermektedir. Küçük esnaf-küçük imalatçı topluluğunu % 12 ile fabrika işçileri, % 10 ile memurlar, % 10 ile örgütlü hizmetlerde çalışan işçiler izlemektedir. Örgütsüz hizmetlerde çalışanlarda konut sahipliği oranı çok düşüktür. (Bkz. Çizelge : 35) Bu bulgu, model doğrultusunda, ekonomik mekana çökemeyenlerin fizik mekanda da yerleşik duruma gelemeyeceklerini kanıtlamaktadır.

Konut ya da arsa için gerekli parayı, nüfusun % 78'i kişisel çabasıyla, % 17'si ise akraba-hemşehri-tanıdıklardan sağlamıştır. Konut sahiplerinin % 64'ünün tapusu, % 30'unun sahiplik kanıtlayıcı

ÇİZELGE : 35

KIRADAKİ KONUTLAR SAHİPLERİNİN MESLEK DAĞILIMI

Konut sahibinin mesleği	%
Marjinal işler	4
Küçük esnaf	32
Büyük ticaret	2
Fabrika işçisi	12
İnşaat işçisi	2
Örgütlü iş işçisi	10
Memur	10
Serbest meslek	2
İşsiz	6
Diğer	4
Belirsiz	16

ÇİZELGE :36

KİRADAKİ KONUTLAR SAHİPLERİNİN OTURDUKLARI SEMTLER

Konut sahibinin oturduğu semt	%
Beşiktaş	4
Beyoğlu	2
Eminönü	2
Kadıköy	2
Şişli	4
Sarıyer	2
Aynı semt	68
İstanbul dışı	14
Belirsiz	2

başka belgeleri vardır. (Bkz. Çizelge : 37) Oranlar, Gültepe'nin devinimi durulmuş nüfusunun fizik mekandaki statülerini zaman içerisinde yasallaştırdığını sergilemektedir.

Gültepe'de konut kiralarının oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Kiracıların % 50'si ayda 500 TL'dan daha az kira öderken, % 50'si 500-1000 TL arasında kira vermektedir. 1000 TL'dan çok kira ödeyene rastlanmamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgularla **Yetman**'ın bulguları çakışmaktadır. **Yetman,** en düşük kirayı 100 TL, en yüksek kirayı ise 460 TL. olarak saptanmıştır.

Kiracıların % 78'i kira sözleşmeleri bulunmadığını, % 18'i ise bulunduğunu bildirmiştir. Gecekondu ortamının hakim örgütsüz boyutu, bu alanda da, yazılı olmayan anlaşma biçiminde gözükmektedir.

3.3.1.2. Nüfusun Fizik Mekana İlişkin İstekleri

Nüfusun fizik mekana ilişkin isteklerine gelince; Gültepe nüfusunun çoğunlukla, istimlak nedeniyle İstanbul'un çeşitli semtlerinden geldiği bilinmektedir. Dolayısiyle, nüfus, İstanbul'un genel kent mekânını geniş açılar içinde tanımaktadır. Bu nedenle, "Nerede eviniz olsun isterdiniz" sorusuna, özellikle Beşiktaş'a yönelik bir yığılma dışında,

ÇİZELGE : 37
KONUT SAHİPLİĞİ BELGE DURUMU

	%
Tapu var	64
Başka belge var	30
Belge yok	4
Belirsiz	2

ÇİZELGE : 38
KONUTU BULMA YOLU

	%
Komisyoncu	2
Tanıdık	50
Kendi	42
Diğer	2
Belirsiz	4

ÇİZELGE : 39
ÖDENEN AYLIK KİRA

Aylık kira (TL.)	%
— 500	50
500 — 1000	50
1001 — 1500	—
1500 +	—
Belirsiz	—

ÇİZELGE : 40
KİRA SÖZLEŞME DURUMU

Yazılı kira sözleşmesi	Var	Yok	Belirsiz
%	18	78	4

tüm semtlere yayılan bir talep örüntüsünü oluşturan yanıtlar alınmıştır. "Beşiktaş merkez ilçesi" başlığı altında toplanan talep yığılmasını izleyen yoğunlaşmalar, sırayla, Ortaköy, Etiler, Levent, Bebek ve Arnavutköy'de görülmektedir. "Sarıyer" ilçesi altında toplanan talep Emirgan ve Rumelihisarı'nda; "Kadıköy" ilçesi altında toplanan talep ise Suadiye üzerinde yoğunlaşmaktadır. Semtlerin yanı sıra, arzulanan konut türleri de "villa" ya da "köşk" diye tanımlanmıştır. (Bkz. Çizelge : 41)

Çocukların oturması için arzulanan semtlere yönelik talepler de benzer bir örüntü göstermektedir. (Bkz. Çizelge : 42) Hane başkan-

ÇİZELGE : 41

KONUT SAHİBİ OLUNMAK İSTENEN SEMTLER

Semt	%
Adalar	2
Bakırköy	1
Beşiktaş	33
Beykoz	1
Şişli	7
Üsküdar	5
Çatalca	0
Kartal	1
Beyoğlu	3
Eminönü	1
Fatih	2
Kadıköy	6
Gebze	1
Sarıyer	11
Aynı semt	3
Belirsiz	23

ÇİZELGE : 42

ÇOCUKLAR İÇİN DÜŞÜNÜLEN YERLEŞİM BÖLGELERİ

Semt	%
Adalar	3
Bakırköy	3
Beşiktaş	35
Beykoz	1
Beyoğlu	1
Eminönü	1
Fatih	1
Kadıköy	7
Sarıyer	5
Şişli	6
Üsküdar	4
Çatalca	0
Kartal	1
Gebze	1
Aynı semt	8
Tercihte bulunmak istemeyen	22
Belirsiz	2

ÇİZELGE : 43

ÇOCUKLAR İÇİN DÜŞÜNÜLEN KONUT TÜRÜ

Konut türü	%
Apartman katı	21
Müstakil ev	35
Gecekondu	1
Diğer	1
Tercihte bulunmak istemeyen	40
Belirsiz	2

larının % 22'si çocukları adına bir talepte bulunmayacaklarını belirtirken, % 35'i Ortaköy, Etiler, Levent, Bebek, Arnavutköy topluluğunu yinelemiştir. Hane başkanlarının % 40'ı çocuklarının oturacağı konut türü karışmak istemediğini belirtirken, "müstakil ev" isteyenler çoğunluğu oluşturmuştur. Çocuklara karışmama ve aynı konutta ve/ya da aynı semtte kalmalarına yönelik belirgin taleplerin ortaya çıkmaması, nüfusun, kente özgü, çekirdeksel birimlere bölünme eğilimini gösterirken; eski ve deneyimli nüfusun, kentin fizik mekandaki farklılaşmış noktalarına ilişkin bilgisi olabileceği ve talep geliştirebileceğine değgin varsayım doğrultusunda bir sonuç olarak değerlendirilmelidir.

3.4. Ekonomik İlişkiler

Birinci Bölümde önerilen model kapsamında, ekonomik mekanda tanımlanan ilişkiler bağımsız, belirleyici değişkenler olarak alınmıştır. Bu ilişkilerin, ekonomik mekana bağımlı diğer mekanlarda belirlediği ilişki ve davranış örüntüleri tartışılmıştı. Tartışmalarda ağırlık, marjinal kesime özgü "devingenlik" olgusuna verilmişti. Bu noktada öne sürülen varsayım ise, örgütsüz iş kolları ile örgütlü iş kolları arasında belirli bir geçiş örüntüsünün tanımlanabileceğidir. Tek aşamalı ve kesin bir geçişi yansıtmayan bu örüntü, literatürde, biçimi henüz saptanamayan bir eğri olarak geçer.

Göçenin ekonomik mekandaki örgütlü ve/ya da örgütsüz iş kollarının içinde ve arasında yüzer ve gezer oluşunun nedenleri ve işlevleri üzerinde durulmuş; bu özelliğin sosyal mekanda sistem doğrultusunda davranış biçimleri geliştirdiği, sınıf bilincinin gelişimini engellediği; fizik mekana ise "esnek çözümler" biçiminde yansıdığı da tartışılmıştı. Bu tartışmalar burada bir kez daha yinelenmeyecektir. Burada, ağırlık, göçenin ekonomik mekandaki örgütlü ve örgütsüz iş kollarında ve aralarındaki çizdiği varsayılan eğrinin özelliklerine, niteliklerine ve biçimine verilecek ve sahadan toplanan veriler bu yönden yorumlanacaktır. Saha araştırmasında uygulanan anketteki soruların çoğunluğu da bu amaca yöneliktir.

3.4.1.0. İş Türlerinin Toplulaştırılması

Devingenlik eğrisinin varlığına ilişkin kanıt ve biçimine değgin bilgileri toplayabilmek amacıyla, göçenlere : İstanbul'da tuttukları ilk işler ile bu işlerden sonra, sırayla tuttukları 3 iş; işten işe geçiş nedenleri ve her işte kalış süreleri sorulmuştur. Aynı devinim örüntüsü oğulları için de aranmıştır. Göçenin devingenlik eğrisini belirleyen

noktalar arasında hangi bilinç ve yeğleyim tanımları içerisinde kaydığını ortaya koyabilmek amacıyla da, söz konusu noktalara ilişkin görüş ve değerlendirmelerini saptamaya dönük bir dizi soru yöneltilmiştir.

Göçenin ekonomik mekandaki devinimlerini açık-seçik ortaya koyabilmek amacıyla, bu topluluklara sistemdeki açık iş kolları, deviniminin dalgalanmalarını belirleyecek yolda toplulaştırılmıştır. Sistemin örgütsüz, dağınık, yüzer ve gezer iş kolları "marjinal" başlığı altında toplanırken, küçük tecim-küçük esnaf, küçük imalat - - özetle, "küçük girişim" topluluğu, devinim eğrisinin bir başka noktasını tanımlamakta kullanılmıştır. Büyük tecim-büyük çaplı imalat ya da "büyük girişim" topluluğu ile modern sınaî düzenin örgütlü, güvenli iş kolu, - - "fabrika işçiliği" ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Gene örgütsüz ve güvencesiz bir kesim olmakla birlikte, bir ölçüde beceri gerektiren ama, hiç kapital gerektirmeyen ve mevsimlik özelliği taşıyan "inşaat işçiliği" de ayrı bir başlığı oluşturmaktadır. İzlendiği gibi, "işçi" tanımına giren işler ayrımlaştırılmış ve fabrika ve inşaat işçiliğinden başka, bir de "örgütlü hizmet işlerinde çalışan işçiler" tanımlanmıştır. Bu toplulukta, örneğin, çöpçüler, otobüs biletçisi, havagazı tahsildarı, odacılar, kamu kuruluşlarında görev yapan şoförler, gişe memuru, telefon bakım ve onarım işçisi, vb. gibi "işçi" statüsüyle çalışanlar yer almaktadır. "Alt-kademe memurlar" ve doktor, avukat, eczacı, vb. gibi "serbest meslek" sahipleri de ayrı ayrı toplulaştırılmıştır.

İlgili çizelgelerden de izleneceği gibi, göçenlere gerek yeğleyimleri, gerekse anılan iş kollarına değgin değerlendirmeleri ve yorumları sorulmuş ve alınan yanıtlar sonucunda bu dağılım doğrultusunda ayrımlaşmalar gösteren benzer vurgulu bir sıralama yinelenmiştir. Sonuç, yukarıda anlatılan toplulaştırmanın ne denli anlamlı olduğunu kanıtlamıştır. Göçenler, özellikle, marjinal kesim, küçük girişim, fabrika işçiliği, hizmetler kesimi işçiliği, memurluk ve inşaat işçiliği arasında kesin ve açık, ancak vurguları değişmeyen yorumlar geliştirmişlerdir.

Ekonomik mekandaki ilişkiler Birinci Bölümde oldukça ayrıntılı olarak tartışıldığından ötürü, burada, tartışma ve varsayımları yineleme yerine, oldukça anlamlı sonuçlar veren saha verileri incelenecektir.

44 sayılı Çizelgeden de izlendiği gibi, nüfusun % 61'i fabrika işçiliği, örgütlü hizmet kesimi ve küçük girişim dalları arasında yakın oranlarda bir dağılım göstermektedir. Sıralananları memur ve marji-

nal kesim izlemektedir. Nüfusun % 11'i halâ marjinal kesimde iken, ancak % 3'ü inşaat işçiliği yapmaktadır. Böyle bir dağılım, Gültepe nüfusunun bir ucunun halâ örgütsüz iş kollarında dolaştığını, bir ucunun ise örgütlü ve güvenli iş kollarına varabildiğini göstermektedir. Saha araştırmasının amacı da, böyle bir dağılım gösteren bir nüfusu incelemekti.

Görüldüğü gibi, örnekleme giren nüfus, az gelir getiren ve az prestij sağlayan iş kollarında çalışmaktadır. Örneğin, büyük tüccar - büyük imalatçı çıkmamıştır örnekleme katılan nüfus içerisinde. Örnekleme serbest meslek sahibi ancak 1 hane başkanı girmiştir.

"Diğer" başlığı altında toplananlar, genellikle, askerler ve emeklileri kapsamaktadır.

3.4.1.1. Gelir Dağılımı

Gelir düzeyine göre nüfusun dağılımı da, Gültepe nüfusunun az önce açıklanan niteliğini pekiştirmektedir. (Bkz. Çizelge : 45) Nüfusun % 70'i ayda 1 800-5 000 TL. arasında, % 21'i ise, "asgarî gelir"

ÇİZELGE : 44

HANE BAŞKANLARININ MESLEK DAĞILIMI

Meslek	%
Marjinal	11
Küçük esnaf	18
Büyük ticaret	—
Fabrika işçisi	22
İnşaat işçisi	3
Örgütlü iş işçisi	21
Memur	14
Serbest meslek	0
İşsiz	7
Diğer	3
Belirsiz	0

ÇİZELGE : 45

SON BİR YILDAKİ AYLIK GELİR

Gelir (TL.)	%
1800 den az	21
1800 — 3000	48
3001 — 5000	22
5001 — 8000	6
8000 den fazla	1
Belirsiz	2

tutarı olan 1 800 TL'nın altında gelir elde etmektedir. 5 000 TL'den daha çok aylık gelir olanlar nüfusun % 7'sidir. "Ortalama aylık gelir" 2 240 TL'dır. **F. Yetman,** 1972 yılında, Gültepe ortalama aylık aile başına geliri 1 379 TL. bulmuştur. İki bulgu, ölçüm yılları arasında geçen süredeki enflasyonist etkilerin yol açtığı artışlar göz önünde tutulacak olursa, birbirini doğrulayan değerler niteliği taşımaktadır.

Saha araştırmalarında, elde edilen gelirler, genellikle, olduğundan az gösterilmektedir. Ama, önemli olan, gelir düzeyinin duyarlıkla saptanması değil, nüfusun iş kolları arasındaki dağılımına bağımlı olarak gelirlerin düşük olduğunu saptamaktır. Gelir dağılımı açısından da, Gültepe nüfusu, gene iş kolları arasındaki dağılıma bağımlı biçimde, alt-alt, alt-orta, ve az da olsa, orta-orta sınıfları içeren bir yapı göstermektedir.

3.4.1.2. "Rahat Yaşamak İçin Gerekli Gelir"

Nüfusun gelir düzeyini ölçmek amacıyla, örneklemde, bir de: "Sizce İstanbul'da rahat yaşamak için kaç para gerekli" sorusu sorulmuştur. (Bkz. Çizelge : 46). Anılan soruya alınan yanıtlar, göçenin, gelir düzeyi açısından, sistemdeki yerini nasıl yorumladığını göstereceği gibi, gelirine ilişkin soruya verdiği yanıtı bir anlamda test etmek olanağı verecekti. Nüfusun % 52'si İstanbul'da rahat yaşamak için gerekli gelir tutarının 5 bin TL. ya da daha az olduğunu bildirirken, % 42'si 5 bin ile 10 bin TL. arasında olduğunu belirtmiştir. 10 bin TL'nın üstünde gelir gerektiğini öne süren hane başkanı sayısı, yalnızca 2'dir. Elde edilen bulgular, göçenin kentin ekonomik ve sosyal mekanları içerisinde nice segrege yaşadığını yansıtmaktadır. Çünkü, bugünün bilinen ölçüleri içinde, İstanbul metropolünde, metropole özgü olanak ve hizmetlerden yararlanarak yaşayabilmek için gerekli aylık gelirin çok daha yüksek olduğu bilinmektedir. Ama, kentin, kendine özgü, gerçek yaşantısından uzak bir yaşamları olan göçenler, sözü edilen olanaklardan ve bu olanaklardan yararlanmak için gerekli paranın tutarından habersiz olabilirler. Gültepe nüfusu, artık, kentin eskimiş nüfusu olmasına karşın, sözü edilen olanaklardan ve koşullardan habersiz bulunmaktadır. Durum, segregasyonun, gerçekte, bazı toplum üyelerince arada bir belirtildiği gibi, asla, fizik mekanda değil, ekonomik ve sosyal mekanlarda söz konusu olduğunu vurgulamaktadır.

Bütünleşme sağlamak amacıyla, fizik mekanda alınan ve ödün niteliği taşıyan önlemlerin (Örneğin, sosyal konut yapımı.), gerçekte hiç bir işe yaramayacağını; sistemin gerçek segregasyonu çıplak

gözle izlenemeyen mekanlarda gerçekleştirerek, kendisini koruduğunu öne sürmek, böylece, kolaylaşmaktadır.

Gültepe nüfusunun kentte "rahat yaşamak" için öngördüğü para tutarı ile bulunduğu gelir düzeyi çakışmaktadır. Olgu, göçenin kendisini, sistem içerisinde "rahat geçimini sağlayan" başarılı biri olarak yorumlamasına yol açmaktadır ki, böylece, göçenle arasına bir bilgi boşluğu koyarak sistem kendisini korumakta, göçenin karşı vaziyet almasını önlemektedir.

ÇİZELGE : 46

İSTANBUL'DA YAŞAMAK İÇİN GEREKLİ GELİR

GEREKLİ GELİR (TL)	%
5000'den az	52
5 000 — 10 000	42
10 0001 — 15 000	4
15 001 — 20 000	0
20 000'den çok	0
Belirsiz	1

ÇİZELGE : 47

GELİR YETERLİLİĞİ

Yeterli mi?	Evet	Hayır	Belirsiz
%	33	64	2

3.4.1.3. Elde Edilen Gelir Yeterli Bulunmuyor

Bu yorum, "şimdiki işinizden kazandığınız para size yetiyormu?" sorusuna alınan % 64 oranındaki "hayır" yanıtı ile, ilk bakışta, çelişkili gibi görünmekteyse de, şimdi elde edilen gelirin yetersiz bulunmasındaki nedenler ayrımlıdır. Enflasyonist ortamda, gelirlerini, paranın satın alma gücündeki düşmenin hızına koşut biçimde artırabilen toplulukların dışında kalan tüm toplulukların ellerine geçen paranın satın alma gücü, gelirlerinin artış hızından daha büyük bir hızla düşmektedir. Aynı sorun orta gelir topluluklarına yöneltilmiş olsaydı, tüketim ekonomisinin özelliklerine çok daha duyarlı olan bu toplulukta, gelirlerinin yetmediğinden yakınanlar oranı çok daha

yüksek bulunacaktı. Sistem içerisinde kendi çabasıyla vardığı yeri göreli yorumlamak ile toplumsal sınıfların çoğunluğuyla birlikte eline geçen paranın gün geçtikçe değerini yitirmesinden yakınmak ayrımlı kapsamlı sorunlardır. Göçen, parasının yetmemesi sorununun kendi dışında nedenlere bağlı olduğunun, daha çok geliri bulunanların da fiatların sürekli artması karşısında çaresiz kaldığının bilincindedir. Burada kişisel başarısızlık söz konusu değildir. Göçen, bu sorunun kişisel çabasıyla çözümlenemeyeceğini bilmektedir. Ama, sorunun ağırlığı altında ezilmemektedir de. Nitekim, nüfusun % 43'ü gelir yetmezliği sorununa karşı hiç bir şey yapamayacağını bildirirken, (Bkz. Çizelge : 48) % 53'ü işi bozulursa başka bir iş arayacağını, % 19'u eski yaşamına, "memleket"e döneceğini ya da akraba-tanıdıktan yardım isteyeceğini belirtmişlerdir. (Bkz. Çizelge : 49) Çaresiz kalacaklarını bildirenler oranı ise yalnızca % 4'tür.

ÇİZELGE : 48

GELİR YETERSİZLİĞİNE ÇARE

Çare	%
Parasının arttırılmasını isteyecek	2
İş değiştirecek	12
Ek iş bulacak, işini genişletecek	6
Aileden biri daha çalışacak	1
Hiç birşey yapmayacak	43
Diğer	23
Belirsiz	12

ÇİZELGE : 49

İŞİ BOZULSA NE YAPARDI?

Ne yapardı	%
Başka iş ararda	53
Eski yaşamına ve işine dönerdi, akraba tanıdıktan yardım isterdi	19
İş bulamaz, parasız kalırdı	4
Diğer	10
Belirsiz	14

3.4.1.4. Daha İyi Bir İş Tutmaktaki Engeller

Tartışılan yorum, "sizce daha iyi bir iş tutmakta en önemli engeliniz nedir?" Sorusuna alınan yanıtlarla da tutarlıdır. Suçu kendilerinde gören % 23 eğitim ve becerilerinin eksikliğinden yakınırken, nüfusun yarısından çoğu, - - % 52'si parasal sorunları neden göstermişlerdir. (Bkz. Çizelge : 50) Gültepe nüfusunun yarısı, paraları olsa, sistem içerisinde daha da başarı kazanacakları, başarı kazanmaya yeterli ve gerekli kişisel yeteneklere, bilgiye ve ilişkilere sahip oldukları inancını taşımaktadır. Çizelge 50-A ise örgütlü işlerde çalışanların eğitim eksikliğine daha büyük bir ağırlık verdiğini göstermektedir.

3.4.1.5. Özenilen İş Türü

Gültepe nüfusunun % 47'si için, iç ya da dış engeller ortadan kalksa, bulabilecekleri en iyi iş küçük esnaf-küçük tecim-küçük imalat kesiminde olacaktır. (Bkz. Çizelge : 51) Sahadan toplanan veriler, düşük gelir sağlayan işler topluluğu içerisinde, anılan kesimdekilerin en çok özenilen işler olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu özenmeyi saptamak amacıyla, göçenlere, fabrika işçisi, memur, bakkal, ya da kapıcıdan hangisinin durumunun daha iyi olduğu sorulmuştur.

ÇİZELGE : 50

DAHA İYİ İŞ TUTMADA ENGELLER

Engeller	%
Eğitim eksik, beceri yok	23
Parasal sorunlar	52
Kişisel sorunlar	7
Atılım cesareti yok	1
Diğer	7
Belirsiz	10

ÇİZELGE : 51

ENGEL OLMASA TUTULACAK İŞ

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	2	Örgütlü iş işçisi	4
Küçük esnaf	47	Memur	8
Büyük ticaret	3	Serbest meslek	3
Fabrika işçisi	5	Diğer	1
İnşaat işçisi	1	Belirsiz	26

ÇİZELGE : 50-A

ŞİMDİKİ İŞ - DAHA İYİ BİR İŞ EDİNMEDE ENGEL

Şimdiki iş	Engel: Eğitim yok	Parasal sorun	Kişisel sorun	Cesaret yok	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal iş	4	21	5		4	5	39
	10	54	13		10	12	100
	5	12	20		17	14	11
Küçük esnaf	6	49	1		2	6	64
	9	77	2		3	9	100
	7	27	4		8	17	18
Büyük ticaret							0
							0
							0
Fabrika işçisi	16	42	4	1	5	9	77
	21	55	5	1	7	12	100
	20	23	16	50	21	26	22
İnşaat işçisi	3	6				3	12
	25	50				25	100
	4	3				9	3
Örgütlü iş işçisi	24	32	4		9	5	74
	32	43	5		12	7	100
	29	18	16		38	14	21
Memur	20	21		1	2	4	48
	42	44		2	4	8	100
	24	12		50	8	11	14
Serbest meslek					1		1
					100		100
					4		0
İşsiz	4	9	7		1	2	23
	17	39	30		4	9	100
	5	5	28		4	6	7
Diğer	5	1	4				10
	50	10	40				100
	6	1	16				3
Belirsiz		1				1	2
		50				50	100
		1				3	1
Toplam N	82	182	25	2	24	35	350
Sıra yüzdesi	23	52	7	1	7	10	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	100	100	100	100

ÇİZELGE : 51-A

ŞİMDİKİ İŞ - ENGEL OLMASA EDİNECEĞİ İŞ

Şimdiki iş	Engel olmasa edineceği iş: Marjinal işler	Küçük esnaf	Büyük ticaret	Fabrika işçisi	İnşaat işçisi	Örgütlü iş işçisi	Memur	Serbest m.	İşçi	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal işler	2	18		5		3	1			1	9	39
	5	46		13		8	3			3	23	100
	33	11		28		23	4			20	10	11
Küçük esnaf		38	9	2		1	2	2			10	64
		59	14	3		2	3	3			16	100
		23	82	11		8	8	18			11	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fabrika işçisi	1	36	1	2		2	10	2			23	77
	1	47	1	3		3	13	3			30	100
	17	22	9	11		15	37	18			26	22
İnşaat işçisi		6			1					1	4	12
		50			8					8	33	100
		4			33					20	4	3
Örgütlü iş işçisi	2	34		2	1	6	6	4		1	18	74
	3	46		3	1	8	8	5		1	24	100
	33	21		11	33	46	22	36		20	20	21
Memur		21	1	2		1	5	3		1	14	48
		44	2	4		2	10	6		2	29	100
		13	9	11		8	19	27		20	16	14
Serbest meslek											1	1
											100	100
											1	0
İşsiz	1	8		3	1		2			1	7	23
	4	35		13	4		9			4	30	100
	17	5		17	33		7			20	8	7
Diğer		4		2			1				3	10
		40		20			10				30	100
		2		11			4				3	3
Belirsiz		1									1	2
		50									50	100
		1									1	1
Toplam N	6	166	11	18	3	13	27	11	0	5	90	350
Sıra yüzdesi	2	47	3	5	1	4	8	3	0	1	26	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	100	100	100	100	100	0	100	100	100

(Bkz. Çizelge : 52) Elde edilen sonuçlar, alt gelir topluluklarının, sistemde kendilerine açık olan iş kollarını değerlendirmeleri ve yorumlamaları açısından ilginçtir. Bu yargılar, kesinlikle, henüz tam sanayileşememiş, ekonomik ve toplumsal işlevleri, bir ucu sanayi öncesinin, şimdi nitelik değiştirmiş olsa bile, gene, ekonomik mekanın marjininde kalan, geri teknolojiye dayalı iş kollarınca karşılanan bir toplumun yarı çarpık değer yargılarıdır.

Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş toplumlarda, işçi, henüz bir üretim faktörü olarak yerine oturmamıştır. Yarı-sanayileşmenin, niteliklerini göz önüne alamadan sınırlarını genişlettiği tüketim pazarında, hesapsız-plansız genişlemeden doğan delikleri ve açıklıkları halâ sanayi öncesi arz biçimleri ve ek olarak devingen marjinal kesim karşılamaktadır. Ulusal gelirin dağılımını denetleyen güçler, pazarın her noktasında kârlarını maksimize edebilmek için deliksiz bir yüzeyi gereksinirler. Sanayinin yerini alacağı bu pahalı ve geri kesimlerin, sanayi karşısında zorla yaşatılmasının nedeni budur. Ancak bu sübvansiyonlar sayesinde, sanayi öncesi arz biçimi ve kesimler nitelik değiştirseler de, sisteme maliyet yükleme karşılığında marjinde safra olarak taşınırken; sanayi işçisinin örgütlenerek modernleşme-gelişme süreci içerisinde en önemli üretim faktörü olarak ulusal gelir

ÇİZELGE : 52

KİMİN DURUMU İYİ?

Kimin durumu iyi	%
Fabrika işçisi	28
Memur	17
Bakkal	44
Kapıcı	10
Tercih yapmayanlar	1

ÇİZELGE : 53

DURUM İYİLİĞİNE GÖSTERİLEN NEDENLER

Nedenler	Fab. İşçisi %	Memur %	Bakkal %	Kapıcı %
İşin özellikleri iyi	24	41	61	76
Geliri iyi	14	5	30	18
Güvencesi var	47	29	1	—
Prestiji var	—	5	1	—
Diğer	14	15	6	—
Belirsiz	—	5	0	6

dağılımındaki payını etkin olarak denetlemesine karşı çıkılır. Betimlenen tutum, elbette ki, belirli bir ekonomi-politik çerçeve seçimi sonucu ortaya çıkan bir vaziyet alış anlamındadır. Ama, sözü edilen ekonomi-politik çerçeve seçimi dolayısiyle, işçi, sistemdeki çağdışı ve fakat halâ işlev gören iş kesimleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Sistemdeki geçerli başarı simgesi, "Sosyal İlişkiler" Bölümünde de tartışılacağı gibi, "kapitalist" bir kabulü yansıtan, "PARA"dır. Aynı doğrultuda, toplumsal prestij dağılımının örüntüleşme ölçütü de, "rahat koşullar altında kolay kazanılan para" olmaktadır. "Rahat koşullar altında kolay kazanmak" ölçütü ise, modern sınaî üretimin örgüt ve ilişki biçimlerine, kökende, uymamaktadır. Böyle bir ölçüt, sanayi öncesinin dar alanlı pazarlarının dayandığı ve sınırlı teknolojiyle, yani küçük girişimlerin ağır bastığı üretim biçiminin ölçütüdür.

Modern sınaî üretim düzenindeki ağaç biçimi örgüt ilişkilerinin alt basamaklarında yer alan işçi, kendi çalışma koşullarını ve toplam gelirlerden alacağı payın niceliğini ve artış ölçüsüyle hızını denetleyememektedir. Anılan türdeki denetlemeleri kendi adına yürütecek uzmanlaşmış ve ayrımlaşmış örgütlere dayanmak zorundadır. Yarı sanayileşmiş ülkelerde anılan örgütler yüklendikleri işlevleri yerine getirebilmek için yeterli niteliklere ve uzmanlık derecesine ulaşamadıkları gibi, hem işçi, hem de işçi adına, artık, anonimleşmiş işçi haklarını savunacak olan bu örgütler, toplumun bir ucunda geçerliğini koruyan sanayi öncesi ekonomik ilişkilerin, söz konusu ilişkileri korumak amacıyla sistemin yarattığı sübvansiyonların, değer yargılarının ve özendirici etkenlerin etkilerine de açıktırlar. Öte yandan, küçük girişimci, geri kalmış ülkenin karmaşık ve eklektik yapılı, kapitalist nitelikli tüketim pazarında kendi çalışma koşullarını ve kâr marjını (bir anlamda gelirini), işçiye görece büyük bir özgürlük derecesi içinde saptayabilmektedir. Aynı anlamda, işçi hiç bir zaman "patron" olamazken, küçük girişimci üretim faktörlerine sahip olmamakla birlikte "patron"dur. Dolayısiyle, küçük girişimcinin toplumsal prestiji, sistemin koşullandırmaları altında, işçiye görece daha yüksektir. Toplum düzeni, üretim faktörlerinin başlıcalarından biri olan "emek"i temel ölçüt olarak benimsemediği sürece, gerek işçi, gerekse işçinin haklarını savunacak örgütler ve yöneticileri, "kolay ve rahat para kazanmaya" olanak sağlayan "ölçüt"lere özeneceklerdir. Tüketim pazarına sürüklenmeleri, bu pazarın kendine özgü değer yargılarından etkilenmeleri, sistem için geçerli ölçütlere saygınlık duyulmasından ötürüdür. Bu açıdan, işçinin üretim süreci içerisinde vazgeçilmez, vazgeçilemez bir öge olduğu bilinci yerleşmediği sürece, sistemin is-

tediği ölçütlerin geçerliği korunacak, emekçiler sistemin özendirici etkilerine ve dolayısiyle sömürülmeye açık olacaklardır.

Öte yandan, emeğin vazgeçilmezliği ilkesinin geçerli olmadığı "kapitalist" düzenlerde, en geçerli başarı ilkesi "kolay ve rahat para kazanmak" ise, elbette ki, işçi adına onun haklarını koruyacak ve savunacak örgütler de aynı ilkeyi benimseyeceklerdir. Böylece, işçi adına elde edilen hakların düzeyi, yürürlükteki düzenin emeğe verdiği değerin düzeyini aşamayacaktır. Özellikle işçi örgütlerinin az geliştiği, az uzmanlaştığı, emeğe biçilen değerin düşük olduğu geri kalmış ülkelerde, anılan örgütler işçilerin gerçek haklarını hiç bir zaman alamayacaklar; işçiler ağır koşullar altında, emek ve gelir payları arasındaki mesafeyi kapatamadan çalışacaklar; sistemin pazar yüzeyinin sürekliliğini koruma yolunda özellikle savunduğu küçük girişimcinin geniş bir özgürlükle kendi başına saptadığı çalışma koşullarının ve kâr marjlarının (gelir düzeyinin) karşısında sürekli olarak ezileceklerdir.

Tartışılan olguları, aynı yorumun uzantısı olarak politik boyutta da ele almak olanaklıdır ama, tartışmanın bütünlüğünü korumak amacıyla bu noktada bir boyut değişikliğinden bilinçli olarak kaçılmıştır.

Tartışılagelen yorum doğrultusunda, araştırmacı, göçenin kendisine açık iş dallarını değerlendirmesini ve yorumlamasını ortaya koyabilmek amacıyla ısrarla ama, ayrımlı açılardan sorduğu sorulara aynı sonuca götüren yanıtlar almıştır. Alt gelir topluluğu, kendilerine açık iş dalları içinde en çok özenilenin "kolay ve rahat para kazanma" olanağını, tek kişilik bir iş kursa bile "patron" etiketini ve bu etiketin sağladığı "prestij" boyutunu taşıyan küçük girişim olduğunu açıkça ve kesin biçimde ortaya koymuştur.

Saha verilerine göre, fabrika işçisi-memur-bakkal-kapıcı arasında tercihi sorulan göçenlerin % 44'ünün **bakkal** yanıtı verdiklerine değinilmişti. (Bkz. Çizelge : 52) Tercihini bakkallığa kullananların % 61'i işin özelliklerinin iyi olmasını (özellikle, çalışma koşulları, kendi kendisinin patronu olmak gibi), % 30'u ise gelirinin iyi olmasını tercih nedeni olarak göstermiştir. Memurluk ve kapıcılığı yeğleyenlerin çoğunluğu, neden olarak, anılan işlerin özelliklerinin iyi olduğunu öne sürerken; fabrika işçiliğini yeğleyenlerin çoğunluğu, neden olarak güvence varlığını göstermişler, işin özelliklerine ilişkin neden ise, ikinci sırayı almıştır. Bir öteki ilginç nokta da, memurluğu yeğleyen topluluğun % 5'inin, bakkalığı yeğleyen topluluğun % 1'inin yeğleyim nedeni olarak "toplumsal prestij"i göstermelerine karşılık, fabrika işçiliğini yeğleyenler arasında böyle bir nedenden söz eden bir tek hane başkanının bile çıkmamış oluşudur .

İş kollarına ilişkin vaziyet alışlarda ayrımlaşmayı ortaya koyabilmek amacıyla yöneltilen ayrımlı sorulara aynı sıralamayı yansıtan yanıtlar alınmıştır.

"İstanbul'da nasıl bir iş tutmak isterdiniz?" sorusunu yanıtlayanların % 50'si (Bkz. Çizelge : 54); "Daha iyi bir iş bulmakta engeliniz olmasaydı nasıl bir iş bulabilirdiniz?" sorusunu yanıtlayanların % 47'si (Bkz. Çizelge : 51); "18-20 yaşlarında bir oğlunuz olsaydı, İstanbul'da bulabileceği en iyi iş neydi?" sorusunu yanıtlayanların % 21'i (Bkz. Çizelge : 55); "Oğlunuzun ne iş tutmasını isterdiniz?" sorusunu yanıtlayanların % 26'sı (Bkz. Çizelge : 56); "Sizce bu semtte oturanlar içerisinde en iyi işi olan hangi işte çalışıyor?" sorusunu

ÇİZELGE : 54

TUTMAK İSTEDİĞİ İŞ

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	3	Örgütlü iş işçisi	4
Küçük esnaf	50	Memur	5
Büyük ticaret	3	Serbest meslek	1
Fabrika işçisi	9	Diğer	2
İnşaat işçisi	1	Belirsiz	22

ÇİZELGE : 55

OĞLUNUN BULABİLECEĞİ EN İYİ İŞ

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	2	Örgütlü iş işçisi	4
Küçük esnaf	21	Memur	7
Büyük ticaret	0	Serbest meslek	3
Fabrika işçisi	19	Diğer	3
İnşaat işçisi	1	Belirsiz	39

ÇİZELGE : 56

OĞLUNUN TUTMASI İSTENEN İŞ

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	0	Örgütlü iş işçisi	4
Küçük esnaf	26	Memur	11
Büyük ticaret	—	Serbest meslek	20
Fabrika işçisi	9	Diğer	2
İnşaat işçisi	—	Belirsiz	28

ÇİZELGE 54-A

ŞİMDİKİ İŞ-EDİNMEK İSTENEN İŞ

Şimdiki iş	Edinmek istenen iş: Marjinal iş.	Küçük es.	Büyük tic.	Fab. işç.	İnşaat işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Ser. mes.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal işler	2	16	1	7			1			3	9	39
	5	41	3	18			3			8	23	100
	18	9	10	22			6			50	12	11
Küçük esnaf		42	6	5		1	2	1			7	64
		66	9	8		2	3	2			11	100
		24	60	16		7	13	20			9	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fab. işçisi	1	45	2	3		1	2	1			22	77
	1	58	3	4		1	3	1			29	100
	9	26	20	9		7	13	20			29	22
İnşaat işçisi		6			2						4	12
		50			17						33	100
		3			67						5	3
Örg. iş işçisi	6	34		7	1	10	2	2		1	11	74
	8	46		10	1	14	3	3		1	15	100
	55	19		22	33	67	13	40		17	14	21
Memur	1	20	1	6		1	4	1		1	13	48
	2	42	2	13		2	8	2		2	27	100
	9	11	10	19		7	25	20		17	17	14
Serbest mes.											1	1
											100	100
											1	0
İşsiz		9		2			4			1	7	23
		39		9			17			4	30	100
		5		6			25			17	9	7
Diğer	1	3		2		2	1				1	10
	10	30		20		20	10				10	100
	9	2		6		13	6				1	3
Belirsiz											2	2
											100	100
											1	1
Toplam N	11	175	10	32	3	15	16	5	0	6	77	350
Sıra yüzdesi	3	50	3	9	1	4	5	1	0	2	22	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	100	100	100	100	100	0	100	100	100

ÇİZELGE 55-A

ŞİMDİKİ İŞ-OĞULUN EDİNECEĞİ KESTİRİMLENEN EN İYİ İŞ

Şimdiki iş	Oğulun edin. en iyi iş: Marjinal iş	Kü. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnş. işçisi	Ör. iş işçisi	Memur	Ser. meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplam
Marjinal iş	2	3		10		1				2	19	39
	5	8		26		3	5			5	49	100
	25	4		15		7	8			22	14	11
Kü. esnaf	1	21	1	11		2	5	3		4	16	64
	2	33	2	17		3	8	5		6	25	100
	13	28	100	16		14	20	23		44	12	18
Bü. ticaret												0
												0
												0
Fab. işçisi	2	15		16		4	4	3			33	77
	3	20		21		5	5	4			43	100
	25	20		24		29	16	27			24	22
İnş. işçisi		2		5	1						4	12
		17		42	8						33	100
		3		8	20						3	3
Ör. iş işçisi	1	20		11	2	5	7	3		2	23	74
	1	27		15	3	7	10	4		3	31	100
	13	27		16	40	36	28	27		22	17	21
Memur	1	7		10		1	2	2			25	48
	2	15		21		2	4	4			52	100
	13	9		15		7	8	18			19	14
Ser. meslek					1							1
					100							100
					20							0
İisiz		6		2	1	1	4				9	23
		26		9	4	4	17				39	100
		8		3	20	7	16				7	7
Diğer	1	1		2			1			1	4	10
	10	10		20			10			10	40	100
	13	1		3			7			11	3	3
Belirsiz											2	2
											100	100
											1	1
Toplam N	8	75	1	67	5	14	25	11	0	9	135	350
Sıra yüzdesi	2	21	0	19	1	4	7	3	0	3	39	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	100	100	100	100	100	0	100	100	100

ÇİZELGE 56-A

ŞİMDİKİ İŞ-OĞULUN TUTMASI İSTENEN İŞ

Oğulun tut. ist. iş

Şimdiki iş	Marjinal iş	Küçük es.	Büyük tic.	Fab işç.	İnşaat işç.	Örg. iş işç.	Memur	Ser. mes.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal işler	1	9		8		1	2	4		1	13	39
	3	23		21		3	5	10		3	33	100
	100	10		24		7	5	6		14	13	11
Küçük esnaf		25		3		1	5	15		2	13	64
		39		5		2	8	23		3	20	100
		28		9		7	14	21		29	13	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fab. işçisi		18		6		2	11	13		1	26	77
		23		8		3	14	17		1	34	100
		20		18		14	30	19		14	27	22
İnşaat işçisi		1		4				2		2	3	12
		8		33				17		17	25	100
		1		12				3		29	3	3
Örg. iş işçisi		20		6		3	10	18			17	74
		27		8		4	14	24			23	100
		22		18		21	27	26			18	21
Memur		9		4		5	2	14		1	13	48
		19		8		10	4	29		2	27	100
		10		12		36	5	20		14	13	14
Serbest mes.											1	1
											100	100
											1	0
İşsiz		5		1		2	6	2			7	23
		22		4		9	26	9			30	100
		6		3		14	16	3			7	7
Diğer		4		1			1	2			2	10
		40		10			10	20			20	100
		4		3			3	3			2	3
Belirsiz											2	2
											100	100
											2	1
Toplam N	1	91	0	33	0	14	37	70	0	7	97	350
Sıra yüzdesi	0	26	0	9	0	4	11	20	0	2	28	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	0	100	100	100	0	100	100	100

yanıtlayanların % 36'sı küçük girişimciliğe ilişkin işleri seçmişlerdir. (Bkz. Çizelge : 57) Dikkati çeken bir nokta fabrika işçilerinin % 33'ünün küçük girişim türündeki işleri semtteki en iyi işler olarak göstermelerdir. (Bkz. Çizelge : 57-A) Sıralanan yüzdeler, sıralanan sorulara verilmiş yanıtlar içerisinde en yüksek oranları oluşturan yanıtlardır. Küçük girişimciliğe ilişkin tercihleri fabrika işçiliği izlemektedir. Yalnızca çocukları için meslek tercihi yapanlar küçük girişimcilik kesiminden sonra, gene, "kolay ve rahat para kazanma" olanağı sağlayan ve daha çok toplumsal prestij getiren ama, sistemin alt gelir topluluklarına pek açmadığı "serbest meslekler"e de yönelmişlerdir. Ne var ki, sistemin kendilerine sunduğu olanakların sınırlarına karşı çok duyarlı olduklarından ötürü, gene, gerçekçi bir davranışla, tercihlerini küçük girişimciliğe sıralamada en üst sırayı sağlayacak yönde kullanmışlardır. Bu noktada gene fabrika işçilerinin oğulları için küçük girişime ağırlık vermeleri dikkati çekmektedir. (Bkz. Çizelge : 55-A, 56-A)

"Serbest meslekler"i, gene, temelde aynı özelliklere sahip ama, görece daha az prestij sağlayan memurluk izlemektedir. İşçilik, ancak 4. sırayı almaktadır. Örgütlenmemiş, güvencesiz, prestij sağlamayan marjinal kesim işleri ile inşaat işçiliğini yeğleyen kimse çıkmamıştır.

Göçenler, fabrika işçiliği ile hizmetler kesimi işçiliği arasında da duyarlı bir ayırım yapmaktadırlar. Üretime fiilen katılan fabrika işçisinin güvencesinin ve gelirinin daha çok olduğunun bilincindedirler.

Özetle, göçen, sistemin ekonomik mekanda kendisine sunduğu olanakları bilmektedir. Söz konusu olanakları gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirmekte, yorumlamakta ve kullanmaktadır. Örneğin, oğlu için tercihlerinde, örgütsüz, güvencesiz ve devingen işleri istememekte ama, kendisi söz konusu olunca, anılan işlerin kendisine sunduğu olanakları dikkate almaktadır.

ÇİZELGE : 57

SEMTTEKİ EN İYİ İŞ

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	1	Örgütlü iş işçisi	5
Küçük esnaf	36	Memur	9
Büyük ticaret	0	Serbest meslek	1
Fabrika işçisi	19	Diğer	1
İnşaat işçisi	1	Belirsiz	26

ÇİZELGE 57-A

ŞİMDİKİ İŞ-SEMTTEKİ EN İYİ İŞ

Semtteki en iyi iş

Şimdiki iş	Marjinal iş	Küçük esn.	Büyük tic.	Fab. işç.	İnş. işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Serbst m.	işsiz	Diğer	Belirsi z	Sıra toplam
Marjinal işler	2	13		9		3	3			1	8	39
	5	33		23		8	8			3	21	100
	40	10		13		19	9			50	9	11
Küçük esnaf	2	27	1	10	1	3	7				13	64
	3	42	2	16	2	5	11				20	100
	40	21	100	15	50	19	22				14	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fabrika işçisi	1	25		18		1	5	1			26	77
	1	33		23		1	7	1			34	100
	20	20		27		6	16	25			28	22
İnşaat işçisi		6		2	1		1				2	12
		50		17	8		8				17	100
		5		3	50		3				2	3
9rg. iş işçisi		24		12		7	6	1		1	23	74
		32		16		10	8	1		1	31	100
		19		18		44	19	25		50	25	21
Memur		19		9		2	2	1			15	48
		40		19		4	4	2			31	100
		15		13		13	6	25			16	14
serbest mes.		1										1
		100										100
		1										0
İşsiz		8		6			5				4	23
		35		26			22				17	100
		6		9			16				4	7
Diğer		4		1			3	1			1	10
		40		10			30	10			10	100
		3		2			10	25			1	3
Belirsiz				1							1	2
				50							50	100
				2							1	1
Toplam N	5	127	1	68	2	16	32	4	0	2	93	350
Sıra yüzdesi	1	36	0	19	1	5	9	1	0	1	27	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	100	100	100	100	100	0	100	100	100

"İstanbul'da ne gibi işlere girmek kolay?" sorusuna alınan yanıtlarda ilk sırayı "marjinal kesim işleri" ve "fabrika işçiliği"nin aldığı izlenmektedir. (Bkz. Çizelge : 58 ve 58-A) Gültepe gibi bir sanayi bölgesinde oturan ve büyük bölümü fabrika işçisi olarak çalışan nüfusun, fabrika işçiliğini kendine açık bir iş dalı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Fabrika işçiliğini, gene, örgütsüz ve giriş-çıkışı kolay olan inşaat işçiliği izlemektedir. Daha sonra, küçük girişimcilik ve hizmet işçiliği gelmektedir. En düşük oranlar, girişi en zor olan memurluk ve serbest meslekler için elde edilmiştir. Büyük girişimcilik ise kimsenin aklından bile geçmemektedir.

"İstanbul'da nasıl bir iş tutmak isterdiniz?" sorusuna alınan yanıtlar, göçenin özlemlerini, gene, olanaklarına bağımlı ve gerçekçi bir biçimde sınırladığını sergilemektedir. Nüfusun % 50'si küçük girişimcilik isterken, % 9 gibi düşük bir oranı fabrika işçiliği, % 5'i memurluk, % 4'ü hizmetler kesiminde işçilik, % 3'ü büyük çaplı tecim yapmak istediğini bildirmiştir. Çizelge 54-A meslek dallarına göre arzulanan iş türlerini sergilemektedir. İlgi çeken bir nokta sanayileşmekte olan bir ülkede, bir sanayi bölgesinde yapılan örneklemenin % 56'sının küçük girişimi arzulamasıdır.

Gerçekleri biraz saptırarak, bağımlı olduğu koşullardan sıyrılarak göçenin nasıl bir tercih yapacağını araştıran bir soruya da araştırmada yer verilmiştir : Parasal, eğitimsel, kişisel ve diğer engellerin ortadan kalkması durumunda hangi iş yapmak istediğini araştıran bu soruya verilen yanıtlar sonucunda, küçük esnaf, memur, fabrika işçisi, hizmetler kesimi işçisi sıralaması değişmemiş; büyük tecim ve serbest meslek kesimlerini yeğleyenlerin oranı örgütsüz marjinal işleri ve inşaat işlerini geçmiştir. Bu sıralama meslek dallarına göre de değişmemiş, fabrika işçilerinin % 47'si tercihlerini küçük girişim yönünde kullanmışlardır. (Bkz. Çizelge : 51-A)

ÇİZELGE : 58

GİRİLMESİ KOLAY İŞLER

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	18	Örgütlü iş işçisi	7
Küçük esnaf	10	Memur	1
Büyük ticaret	—	Serbest meslek	0
Fabrika işçisi	18	Diğer	1
İnşaat işçisi	12	Belirsiz	32

ÇİZELGE : 58-A

ŞİMDİKİ İŞ-İSTANBUL'DA GİRİLMESİ KOLAY İŞ

Şimdiki İş	Kolay iş: Marjinal iş	Kü. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnş. işçisi	Örg. iş işçisi	Memur	Ser. meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal iş	11	4		9	1	2					12	39
	28	10		23	3	5					31	100
	17	11		15	2	8					10	11
Küçük esnaf	10	14		11	11	6					12	64
	16	22		17	17	9					19	100
	16	40		18	27	24					10	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fab işçisi	16	7		11	11	6				1	25	77
	21	9		14	14	8				1	33	100
	25	20		18	27	24				50	22	22
İnşaat işçisi	1				3						8	12
	8				25						67	100
	2				7						7	3
Örg. iş işçisi	11	4		14	9	8	2			1	25	74
	15	5		19	12	11	3			1	34	100
	17	11		23	22	32	40			50	22	21
Memur	9	2		10	3	1	3	1			19	48
	19	4		21	6	2	6	2			40	100
	14	6		16	7	4	60	100			17	14
Ser. meslek	1											1
	100											100
	2											0
İşsiz	3	2		6	1						11	23
	13	9		26	4						48	100
	5	6		10	2						10	7
Diğer	1	1		1	2	2					3	10
	10	10		10	20	20					30	100
	2	3		2	5	8					3	3
Belirsiz	1	1										2
	50	50										100
	2	3										1
Toplam N	64	35	0	62	41	25	5	1	0	2	115	350
Sıra yüzdesi	18	10	0	18	12	7	1	0	0	1	33	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	0	100	100	100

Oğlu için bir gerçekçi tahminde (bulabileceği en iyi iş) bulunmasını, bir de dileğini (ne iş tutmasını isterdiniz?) bildirmesini amaçlayan sorulara verilen yanıtlar da, yukarıda da değinildiği gibi, iki ayrı örüntü oluşturmuştur. Gerçekçi tahminler, gene, küçük girişimcilik, fabrika işçiliği, memurluk, hizmetler kesimi işçiliği, serbest meslek ve örgütsüz işler sıralamasını verirken; dilekler ayrımlı bir örüntü çıkarmıştır ortaya. Göçen, oğlunun kendisi gibi sıfırdan başlamayacağını, değişik mekanlarda çökme sorununun, kendisince oğlu adına çözüldüğünün bilincindedir.

Göçenin gerçekçi özenmelerini bir kez daha vurgulamak amacıyla Gültepe'deki komşuları arasında en iyi işi olanları belirtmesi de istenmiş ve sonuçta, küçük girişimci-fabrika işçisi-memur-hizmetler kesimi işçisi ve en altta örgütsüz işler sıralaması yinelenmiştir.

3.4.1.6. Oğulların ve Eşlerin İşleri

Çocukların ve eşlerin iş yaşantısının ortaya koyduğu görüntüler, hane başkanlarınınkinden ayrımlıdır. Nüfusun % 22'sinin oğlu çalışmaktadır; % 78'inin oğlu yoktur, çalışma yaşına gelmemiştir, ya da çalışmamaktadır. Çalışan oğulların büyük çoğunluğunun, % 47, fabrikada işçilik yaptığı gözlenmektedir. (Bkz. Çizelge : 59) Daha sonraki büyük oran, % 22, marjinal kesimdedir. Küçük girişim ve hizmet kesiminde işçilik eşit ağırlıktadır, % 11.

Fabrika işçiliği oranının yüksek oluşu, Kağıthane'nin sanayi bölgesi özelliği taşımasından ve sınaî iş yerlerine girişin, özellikle, babalar sanayi ile daha önceden ilişki kurduklarından dolayı daha kolay olmasından ötürüdür.

Fabrika işçiliğini izleyen büyük oranın marjinal kesimde gözükmesi, dikey toplumsal devinimliliğin göçenlere fazla açık olmamasının sonucudur. İkinci kuşak da, savaşımına marjinal kesimden başlamak

ÇİZELGE : 59

ÇALIŞAN OĞULUN İŞİ

Meslek	%	Meslek	%
Marjinal işler	22	Hizmetler işçisi	11
Küçük esnaf	11	Memur	7
Büyük ticaret	—	Serbest meslek	—
Fabrika işçisi	47	İşsiz	1
İnşaat işçisi	—	Diğer	1

zorunda kalmaktadır. Göçenlerin ekonomik durumlarının gittikçe düzelmesine karşın yürürlükteki sistem içerisinde kolay kolay sınıf değiştiremedikleri ortaya çıkmaktadır.

Kadın nüfusun çalışma durumuna gelince; Gültepe nüfusu ilk göçme devresindeki kritik tutunma dönemini atlattığı, mekanda tutunabildiği için çalışan kadın nüfusu azdır (% 8).

3.4.1.7. İş Değiştirme Ya da Ekonomik Mekanda Çizilen Devinimlilik Eğrisini Kanıtlayan Bulgular

Birinci Bölümde tartışılan modelin en belirleyici bağımsız değişkeni ekonomik mekandaki çeşitli işler arasında göçenin çizdiği devingenlik eğrisiydi. Anılan eğrinin özelliklerini saptayabilmek amacıyla göçenlere bir dizi ilişkili sorular soruldu. Yapılan hesaplamalara göre, İstanbul'da iş edinenlerden % 62'si ilk edindikleri işi bırakmış, % 33'ü ise edindikleri ilk işte bugüne değin kalmıştır. % 7'sinin durumu ise belirsizdir. (% 7'lik topluluk içerisinde, sorulara düzenli yanıtlar verememeyen kadın hane başkanları da vardır.) Edinilen ikinci işe ilişkin veriler incelendiğinde, % 51'in edindiği ikinci işte bugüne değin kaldığı, % 40'ının ise ikinci işi de bıraktığı gözlenmektedir. İkinci işini de bırakıp üçüncü bir işe girenlerin % 53'ü bu işte bugüne değin kalırken, % 47'si dördüncü bir işe atlamıştır.

Yukarıdaki anlatımlardan, her aşamada iş edinenlerin kabaca yarısının bir başka işe geçtiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, devingenlik eğrisinin biçimine ilişkin bilgi edinmek için de, işler arasında ilişki aranmıştır. 61 sayılı Çizelge, her bir iş edin-

ÇİZELGE 61
ÇALIŞTIĞI İŞLER

Meslek	1. iş (%)	2. iş (%)	3. iş (%)	4. iş (%)
Marjinal işler	22	18	12	6
Küçük esnaf	15	21	22	12
Büyük ticaret	—	—	—	—
Fabrika işçisi	22	21	31	39
İnşaat işçisi	9	4	4	—
Örgütlü iş işçisi	17	20	27	27
Memur	10	8	4	12
Serbest meslek	0	0	—	—
İşsiz	1	1	0	—
Diğer	1	1	0	3
Belirsiz	3	5	—	—

ÇİZELGE 62

ÇALIŞTIĞI İŞTEN AYRILMA NEDENİ

Neden	(%) 1. iş	(%) 2. iş	(%) 3. iş	(%) 4. iş
İşin özellikleri uygun değildi	57	41	56	27
İş yeri kapandı	3	7	11	—
Kendi iş kurdu	6	4	11	27
İflas etti	1	4	—	7
Sosyal hakları elverişsizdi	0	0	—	—
Ailevi ve kişisel nedenler	8	26	11	13
Diğer	21	15	11	27
Belirsiz	4	4	—	—

ÇİZELGE 63
İŞTE KALMA SÜRESİ

Süre	1. iş (%)	2. iş (%)	3. iş (%)	4. iş (%)
3 aydan az	3	3	0	6
3-6 ay	7	3	4	—
6 ay - 1 yıl	9	3	9	9
1 - 2 yıl	11	12	4	13
2 - 5 yıl	15	78	9	13
5 - 10 yıl	9	0	4	6
10 yıldan fazla	8	—	4	—
Halâ aynı iş	33	0	65	50
Belirsiz	5	—	0	3

me aşamasında, nüfusun iş dalları arasındaki dağılımını göstermektedir. Her aşamadaki dağılımlar karşılaştırıldığında, açık-seçik ortaya çıkan bir olgu, örgütsüz işlerde (marjinal kesim, inşaat kesimi, vb.) çalışanlar oranı sonraki aşamalarda gittikçe azalırken; örgütlü işlerde (fabrika işçiliği, memurluk, vb.) çalışanlar oranı gittikçe yükselmektedir. Bir öteki dikkati çeken olgu da, her hangi bir aşamada, sınıf değiştirme işareti sayılabilecek, büyük girişim ya da serbest mesleklere geçişin görülmeyişidir. Söz konusu Çizelge, genelde, örgütsüz işlerden örgütlü işlere geçme eğilimini göstermekte, ama, bu genel geçiş doğrultusundaki devinimleri ortaya koymamaktadır.

Anılan devinimleri izleyebilmek amacıyla, çeşitli iş aşamalarındaki iş dalları arasında geçiş ilişkileri aranmıştır. I. ve II. aşamalar arasındaki ilişkileri araştıran 64 sayılı Çizelgede sıralar ilk edinilen işi, sü-

ÇİZELGE 64

BIRAKILAN İLK İŞ — EDİNİLEN İKİNCİ İŞ

Birinci iş	Marjinal iş	Kü. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnşat işç.	Örg. iş işçisi	Memur	Ser. meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz ve işinde kalanlar	sıra toplamı
	İkinci iş											
Marjinal işler	21	14		9	2	11	2			1	17	77
	27	18		12	3	14	3			1	22	100
	53	30		20	22	26	12			33	12	22
Küçük esnaf	5	11		5		6	2		1		22	52
	10	21		10		12	4		2		42	100
	13	23		11		14	12		50		15	15
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fabrika işçisi	6	10		22	2	8	4			1	17	77
	8	13		29	3	10	5			1	22	100
	15	21		49	22	19	24			33	12	22
İnşaat işçisi	3	2		4	4	5	1	1		1	9	30
	10	7		13	13	17	3	3		3	30	100
	8	4		9	44	12	6	100		33	6	9
Örg. iş işçisi	5	7		5	1	13	3		1		26	61
	8	12		8	1	21	5		2		43	100
	13	15		11	11	30	18		50		18	17
Memur		1					4				30	35
		3					11				86	100
		2					24				21	10
Serbest mes.							1					1
							100					100
							6					0
İşsiz											2	2
											100	100
											1	1
Diğer											2	2
											100	100
											1	1
Belirsiz		2									11	13
		15									85	100
		4									8	4
Toplam N	40	47	0	45	9	43	17	1	2	3	143	350
Sıra yüzdesi	11	13	0	13	3	12	5	0	1	1	41	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

tunlar ise ikinci edinilen işi göstermektedir. Kutular içerisindeki değerler, yukarıdan aşağıya sırayla, gözlem sayısını, sıra yüzdesini, sütun yüzdesini vermektedir. Sıra yüzdeleri : belirli bir birinci işte çalışanlardan belirli bir ikinci işe geçenlerin oranını; sütun yüzdeleri : belirli bir ikinci işte çalışanlardan ne kadarının belirli bir birinci işten geldiğini göstermektedir. Örneğin, 64 sayılı Çizelgenin 4. sıra 2. sütununu oluşturan kutudaki değerler, I. aşamada fabrika işçisi olarak çalışanların % 13'ünün II. aşamada küçük girişim kesimine geçtiğini; II. aşamada küçük girişim kesiminde çalışanlardan % 21'nin I. aşamada fabrika işçiliği yaptıklarını anlatmaktadır. Diyagonal kutular ise, iş değiştiren ama, gene ilk işinin yer aldığı kesimde bir işe girenlere ilişkin değerleri göstermektedir.

I. aşamada marjinal kesimde çalışanların yalnızca % 21'i yerinde kalırken, % 79'u iş değiştirmiş; iş değiştirenlerin büyük bölümü gene marjinal kesimde iş bulurken, bir küçük bölümü küçük girişim, fabrika işçiliği ve hizmetler kesimindeki iş kollarına geçmiştir. Girilmesi görece zor olan memurluk kesimi ile ancak çok çaresiz kalındığında başvurulan inşaat kesimine geçiş ise çok azdır.

Marjinal kesimden sonra, en büyük kopma inşaat kesiminden olmaktadır. (% 70). İnşaat kesiminden kopanların büyük oranları gene aynı kesimde, işçilik kesimlerinde ve marjinal kesimdeki işlere geçmekte, küçük girişim kesimine geçenlerin oranı düşük kalmaktadır.

Çizelge bazı genellemelere gitme olanağı sağlamaktadır. Şöyle ki : Girilmesi görece zor ve yapısal nitelikleri öteki kesimlerden değişik memurluk kesimi dışındaki tüm kesimlerde ilk işini edinenlerin yarısından çoğu iş değiştirmiştir. İş değiştirme yüzdeleri, örgütsüz, güvencesiz, yüzer-gezer iş kesimlerinde daha yüksektir. Ancak, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye'de işe ilişkin örgütler henüz yeterince gelişmediklerinden ötürü çalışma koşulları da yetersizdir. Dolayısiyle "işçilik" kesimlerinde devinimlilik fazladır. En çok giriş alan kesimler ise, güvencesi daha yüksek ve sürekli işleri içeren memurluk kesimiyle küçük girişim kesimidir. Anılan kesimler, ikinci işler aşamasında kendi kesimlerinden başka, küçük girişim kesiminden % 77, memur-bürokrat kesiminden % 77 oranında olmak üzere, öteki kesimlerden giriş almıştır. En düşük giriş oranı ise marjinal kesimdedir : % 43. Kesimler arasındaki devinimliliğin genel karakteri, örgütsüz-güvencesiz, yüzer-gezer iş kesimlerinden örgütlü, güvenceli memur kesimiyle, alt gelir topluluklarına açık işler arasında kapitalist düzenin iç mantığıyla tutarlı hedef olan küçük girişim kesimine yönelme eğilimi olarak özetlenebilir. Yanı sıra bir gözlem de, alt gelir

topluluklarına açık işlerin göçenlerin talep ve eğilimlerini gerçekleştirmesini sağlayan kararlı basamaklar olmadıklarıdır. Göçen, bu iş dallarından zaman zaman kaymakta ve geriye (marjinal kesime) düşmektedir. İlk edinilen işlerde, işçilik kesimlerinden marjinal kesime ve inşaat kesimine kaymalar görülmesi bu yüzdendir.

Kesimler arasında en kapalı kesim olan memurluktan küçük girişim kesimi dışındaki hiç bir kesime kayma olmaması dikkat çekicidir. Öteki kesimlere az geçiş yapılan bir başka kesim de göçenlerin taleplerinin yığıldığı küçük girişim kesimidir.

Bu konuda bir öteki gözlem, göçenin deviniminin bu kesimler arasında kaldığını; kendisini bu kesimlerden kurtararak sınıf değiştirme doğrultusunda bir atılımı gerçekleştiremediğine değgindir.

İlk edinilen işlerin bırakılma nedenleri de araştırılmıştır. (Bkz. Çizelge : 65) Çizelgeden izlenebileceği gibi, tüm alt gelir işleri bırakma nedeni olarak en çok yinelenen neden "iş özelliklerinin uygun olmaması"dır. Anılan genel neden, iş güçlüğü, çalışma koşullarının rahat olmaması, gelirinin azlığı, iş yeri ve anlaşmazlık, daha iyi bir iş bulmak gibi alt-nedenleri kapsamaktadır. Söz konusu nedeni öne sürerek ilk işini bırakanların en yüksek oranlar verdiği kesimler, % 30 ile marjinal kesim, % 25 ile -çalışma koşullarının güç olduğuna değinilen- fabrika işçiliği kesimidir. Anılan kesimleri % 18 ile örgütlü hizmet işçiliği kesimi izlemektedir. Yapısal ayrımlar içeren memurluk kesiminde ise, tartışılan nedene dayalı işten ayrılma oranları dikkati çekecek ölçüde düşüktür.

Marjinal kesim işlerini bırakmada ikinci önemli neden, göçenin "kendi işini kurması"dır. Kendi işini kuranlar oranı öteki kesimlerde düşüktür. Bu olgu marjinal kesimdeki devingenliği ve devingenliğin yaratığı olanakları vurgulamaktadır.

"İş yerinin kapanması" nedeni ise, en çok "işçilik" kesimleriyle marjinal kesmilerde izlenmektedir. Marjinal kesimin örgütsüz ve güvenceden yoksun olduğu bilinmektedir. Ama, işçilerin çalıştığı özel orta çaplı ya da küçük çaplı imalathaneler ya da iş yerlerinde yeterli ölçüde güvence olmadığı da gözlenmektedir. İflas olayı, kendi başına kurulan ve yürütülen işleri kapsayan marjinal kesimle küçük girişim kesiminde izlenmektedir. Modern sınaî düzenin işi değerlendirme ölçütlerinden biri olan "sosyal haklar" ise, anılan düzenin koyduğu kurallar ile koşulların geçerli olmadığı söz konusu iş kesimlerinde geçersizdir.

ÇİZELGE : 65

İLK İŞİ BIRAKMA NEDENİ

İlk İş

İşi bırakma nedeni	Marjinal iş	Küçük esn.	Büyük tic.	Fab. işç.	İnş. işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Serbest m.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
İşin özellikleri	38	18		30	14	22	2	1				125
Uygun değil	30	14		24	11	18	2	1				100
	49	35		39	47	36	6	100				36
İş yeri kapandı	2			3		1	1					7
	29			43		14	14					100
	3			4		2	3					2
Kendi iş kurdu	8			4	1	1						14
	57			29	7	7						100
	10			5	3	2						4
İflas etti	1	1										2
	50	50										100
	1	2										1
Sosyal hakları elverişsiz		1										1
		100										100
		2										0
Ailevi-kişisel nedenler	5	5		3		2	2					17
	29	29		18		12	12					100
	7	10		4		3	6					5
Diğer	10	4		13	4	11	1				4	47
	21	9		28	9	23	2				9	100
	13	8		17	13	18	3				31	13
Belirsiz	13	23		24	11	24	29		2	2	9	137
	9	17		18	8	18	21		1	1	7	100
	17	44		31	37	39	83		100	100	69	39
Toplam N	77	52	0	77	30	61	35	1	2	2	13	350
Sıra yüzdesi	22	15	0	22	9	17	10	0	1	1	4	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Devinim olgusuna zaman boyutunu katabilmek amacıyla ilk işte çalışılan süreler de araştırılmıştır. (Bkz. Çizelge : 66) Marjinal işlerde çalışanların % 20'si bir yıldan daha kısa sürede iş değiştirirken, % 40'ı 1-5 yıl arasında bir sürede işini bırakmıştır. İnşaat kesiminde

ÇİZELGE : 66

İSTANBUL'DA EDİNİLEN İLK İŞ VE KALMA SÜRESİ

Kalma süresi	İlk iş: Marjinal iş.	Kü. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnş. işçisi	Örg. iş işçisi	Memur	Ser. meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
	4	1		3	1	1						10
— 3 ay	40	10		30	10	10						100
	5	2		4	3	2						3
	5	3		5	5	4	1					23
3 — 6 ay	22	13		22	22	17	4					100
	7	6		7	17	7	3					7
	6	4		7	5	8					1	30
6 ay — 1 yıl	19	13		23	16	26					3	100
	8	8		9	17	13					8	9
	12	6		10	2	7	1				1	39
1 — 2 yıl	31	15		26	5	18	3				3	100
	16	12		13	7	12	3				8	11
	19	7		13	3	4	3	1			1	51
2 — 5 yıl	37	14		26	6	8	6	2			2	100
	25	14		17	10	7	9	100			8	15
	9	2		7	3	9	2				1	33
5 — 10 yıl	27	6		21	9	27	6				3	100
	12	4		9	10	15	6				8	9
	8	6		7	1	6					1	29
10 + yıl	28	21		24	3	21					3	100
	10	12		9	3	10					8	8
	13	20		22	9	20	28			2		114
Hâlâ aynı iş	11	18		19	8	18	25			2		100
	17	39		29	30	33	80			100		33
	1	3		5	1	1			2		8	21
Belirsiz	5	15		15	5	10			10		40	100
	1	6		4	3	3			100		62	6
Toplam N	77	52	0	77	30	61	35	1	2	2	13	350
Sıra yüzdesi	22	15	0	22	9	17	10	0	1	1	4	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

bir yıldan az bir sürede iş değiştirenler oranı % 37, 1-5 yıl arasında iş değiştirenlerin oranı ise % 17'dir. Bir yıldan daha az bir sürede iş değiştirenlerin oranı fabrika işçilerinde % 20 iken, hizmetler kesimindeki işlerde çalışanların % 21'dir. 1-5 yıl arasında ilk işini değiştirenler oranı fabrika işçilerinde % 30, hizmetler kesiminde % 18'dir.

İzlendiği gibi, inşaat kesimi dışındaki üç kesimde 0-1 yıl içerisinde işten ayrılma oranı, 1-5 yıl içerisinde işten ayrılma oranına göre daha azdır. İnşaat kesiminde ise ilk yıl içerisindeki işten ayrılma oranı, sonraki yıllardan daha çoktur.

İş değiştirmek için, başta gelen koşul, iş çevrelerine ilişkin bilginin varlığıdır. Daha önce de tartışıldığı gibi, göçen kente geldiğinde, kentsel çevreye ilişkin, özellikle kentteki iş çevresine ilişkin fazla bilgisi yoktur. Kentteki ilk yılın ana sorunu, kentte tutunabilmek ve çevreye ilişkin bilgi edinebilmek, varolan bilgiyi artırmaktır. İşte bu nedenle, inşaat kesimi dışındaki kesimlerden ayrılma oranları birbirine yakın değerler vermektedir. Çevreye ilişkin bilgi birikimi yeterince geliştiğinde, göçen yeni sosyal ilişkiler kurduğunda, yeni bir atılıma hazırdır, hedeflerini daha bilinçli olarak seçer.

İş değiştirmede en önemli nedenin "iş koşullarının elverişsizliği" olduğu saptanmıştı. İş koşullarının en ağır olduğu kesim, kuşkusuz, inşaat kesimidir. Kesimin iticiliğine yol açan bir öteki neden ise mevsimlik niteliğidir. İnşaat kesimi becerisiz işçiyi kabule hazırdır. Oysa, marjinal kesimde, çoğu kez, az da olsa, başlangıçta belirli ölçüde anaparaya gereksinim vardır. İnşaat kesiminde iş tutacak göçen için ise böyle bir koşul söz konusu değildir. İtici koşulları dolayısiyle, ilk yıl içinde işi bırakmak eğilimi çok yüksektir. İnşaat kesiminden ayrılanlardan biraz becerisi ve bilgisi olanların öteki "işçilik" kesimlerine atladıkları; yanı sıra, genellikle koşulları daha elverişli olan marjinal kesime geçişlerin de varlığı görülmektedir. İnşaat kesiminde kalanlar ise, zaman içerisinde uzmanlaşmakta, daha rahat "para" kazanmanın yanı sıra bir anlamda, "patron"laşma fırsatını da elde etmektedirler. Örneğin, bir kaç inşaatta birden kendisine bağlı işçi çalıştıran ve onları denetleyen sıvacı ya da sıhhî tesisat "usta"ları, bir anlamda "patron" olarak görmektedirler kendilerini. Bu nedenle, kesimde kalanların ilk yıldan sonraki yıllarda ayrılma eğilimleri güçsüzleşir. İlk yıldan sonra kesimden ayrılanlar oranının düşük değerler vermesi bu nedenledir.

Göçenin kendisine açık iş kollarını hiyerarşik bir sıralama içerisinde değerlendirdiğine, alt sırada örgütsüz iş kesimleri yer alırken, en üst sırada küçük girişim kesiminin yer aldığına değinilmişti. Söz

konusu hiyerarşik sıralamaya uygun biçimde, kişisel becerileri olan ya da beceriyi süreç içerisinde kazananlar, sosyal ilişkiler kurma yoluyla bilgi kaynaklarını ve varlıklarını genişletenler, parasal olanakları daha elverişli bulunanlar yukarı sıralara tırmanarak devinimlerini sürdürürler.

İnşaat kesiminde ayrılmalar başlangıçta yoğun, sonraları yavaşlayan bir tempo göstermektedir. Oysa, kaypak bir yüzeye sahip olan marjinal kesimden -- kesimde uzun yıllar kalmak zorunda olanlar bile -- fırsat bulunca, hiyerarşik sıralamanın üst sıralarındaki iş kollarına geçerler. Dolayısiyle, marjinal kesim hızlı ve zaman içerisinde sürekli devinimler göstermektedir.

Daha az kaypak yüzeyli "işçilik" kesimlerindekiler ise, en üst sıradaki küçük girişim kesimine katılabilmek için gerekli anapara ve bilgi birikimi sağlananadek bekleyebilmektedirler. Koşullar beklemeye daha elverişlidir.

İkinci işini de bırakıp bir üçüncü işe geçenlerin, üçüncü işlere dağılımı incelendiğinde göze çarpan ilk olgu, devingenliğin bu aşamada daha sınırlanmış olmasıdır. (Bkz. Çizelge 67) Bir önceki aşamada saptanan genel eğilimler daha dar bir ölçek içerisinde bu aşamada da yinelenmektedir. Her kesim, en yüksek oranlı girişleri, genellikle, kendi içindeki işlerden almaktadır. Bu aşamada da, sınırlı da olsa, örgütlü iş kollarından örgütsüz iş kollarına kayanlar vardır. Memurluk kesiminin kapalı yapısal özelliğinin sürdüğü gözlenmektedir.

Üçüncü işinden ayrılıp bir dördüncü işe geçenlerin, dördüncü işlere dağılımında da genel örüntü değişmemektedir. (Bkz. Çizelge 69) İlginç nokta, bu aşamada, örgütlü işlerden örgütsüz işlere kaymanın son derece azalmış olmasıdır. Çalışma koşulları ağır fabrika işçiliğinden ve marjinal kesimden öteki kesimlere geçişler ve inşaat kesiminden, -- yukarıda tartışılan nedenler sonucu, -- örgütlü işlere kaymalar gözlenmektedir. Küçük girişimcilikten "işçilik" ve "memurluk" kesimlerine kaymalar görülürken, memurlar kesiminden öteki kesimlere geçiş yoktur. Üç iş değiştirdikten sonra, dördüncü işte marjinal kesimden küçük girişimciliğe geçişler görülmesi ilginçtir.

Dördüncü işten sonra devingenlğin azaldığını gösteren bir öteki bulgu, dördüncü işlerle, araştırma sahasına girildiğinde yapılan işlerin dağılımları arasındaki ilişkilerdir. (Bkz. Çizelge : 73) İlk dört iş göçenlere sıra ile sorulmuştur. Dördüncü işten sonra, sahaya girildiğinde yapılmakta olan işe değin arada iş değiştirme olup olmadığı,

ÇİZELGE : 67

BIRAKILAN İKİNCİ İŞ - EDİNİLEN ÜÇÜNCÜ İŞ

İkinci İş	Üçüncü İş: Marjinal iş.	Kü. esnaf	Bü ticaret	Fabrika işç	İnşaat işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Ser. Meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz ve işinde kalan	Sıra toplamı
Marjinal işler	5	5		9		2					19	40
	13	13		23		5					48	100
	50	26		35		9					7	11
Küçük esnaf	1	8		6		2					30	47
	2	17		13		4					64	100
	10	42		23		9					11	13
Bü. ticaret												0
												0
												0
Fab. işçisi	2	3		8		7					25	45
	4	7		18		16					56	100
	20	16		31		30					9	13
İnşaat işçisi	1	1			2	2			1		2	9
	11	11			22	22			11		22	100
	10	5			67	9			100		1	3
Örg. iş. işç.	1	1		2	1	9					29	43
	2	2		5	2	21					67	100
	10	5		8	33	39					11	12
Memur						1	3				13	17
						6	18				77	100
						4	100				5	5
Ser. meslek											1	1
											100	100
											0	0
İşsiz											2	2
											100	100
											1	1
Diğer		1		1							1	3
		33		33							33	100
		5		4							0	1
Belirsiz ve işinde kalan											143	143
											100	100
											54	41
Toplam N	10	19	0	26	3	23	3	0	1	0	265	350
Sıra yüzdesi	3	5	0	7	1	7	1	0	0	0	76	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	0	100	0	100	100

ÇİZELGE : 68

İKİNCİ İŞİ BIRAKMA NEDENİ

İkinci İş

İşi bırakma nedeni

	Marjinal iş	Küçük esn.	Büyük tic.	Fab işç	İnş işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Serbest m.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra Toplamı
İşin özellikleri uygun değil	9	8		9	3	5	3			1		38
	24	21		24	8	13	8			3		100
	23	17		20	33	12	18			33		11
İş yeri kapandı	1			4	1	1						7
	14			57	14	14						100
	3			9	11	2						2
Kendi iş kurdu	2	2		1								5
	40	40		20								100
	5	4		2								1
İflas etti		3										3
		100										100
		6										1
Sosyal haklar elverişsiz	1											1
	100											100
	3											0
Ailevi-kişisel nedenler	5	4		5	2	6	1					23
	22	17		22	9	26	4					100
	13	9		11	22	14	6					7
Diğer	4	3		3	1	1				1		13
	31	23		23	8	8				8		100
	10	6		7	11	2				33		4
Belirsiz	18	27		23	2	30	13	1	2	2	143	260
	7	10		9	8	12	5	0	1	0	55	100
	45	57		51	22	40	77	100	100	33	100	74
Toplam N	40	47	0	45	9	43	17	1	2	3	143	350
Sıra yüzdesi	11	13	0	13	3	12	5	0	1	1	41	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ÇİZELGE : 69

BIRAKILAN ÜÇÜNCÜ İŞ - EDİNİLEN DÖRDÜNCÜ İŞ

Üçüncü İş	Dördüncü İş: Marjinal iş	Kü. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnş. işçisi	Örg. iş. işç.	Memur	Ser. meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz ve işinde kalanla.	Sıra toplamı
Marjinal işler	1	2		1		2					4	10
	10	20		10		10					40	100
	50	50		8		22					1	3
Küçük esnaf		1		3		2	2				11	19
		5		16		11	11				58	100
		25		23		22	50				4	5
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fab. işçisi	1	1		4		1	1				17	25
	4	4		15		4	4				65	100
	50	25		31		11	25				5	7
İnşaat işçisi				1		1					1	3
				33		33					33	100
				8		11					0	1
Örg. iş işçisi				4		3					16	23
				17		13					70	100
				31		33					5	7
Memur							1				2	3
							33				67	100
							25				1	1
Ser. meslek												0
												0
												0
İşsiz											1	1
											100	100
											0	0
Diğer												0
												0
												0
Belirsiz ve işinde kalanlar										1	265	266
										0	100	100
										100	83	0
Toplam N	2	4	0	13	0	9	4	0	0	1	317	350
Sıra yüzdesi	1	1	0	4	0	3	1	0	0	0	91	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	0	100	100	0	0	100	100	100

ÇİZELGE : 70

ÜÇÜNCÜ İŞİ BIRAKMA NEDENİ

İşi bırakma nedeni

	Üçüncü İş: Marjinal iş	Küçük esn.	Büyük tic.	Fab. işç.	İnş. işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Serbest m.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
İşin özellikleri uygun değil	4	2		3	1	6	1					17
	24	12		18	6	35	6					100
	40	11		12	33	26	33					5
İş yeri kapandı				2	1							3
				67	33							100
				8	33							1
Kendi iş kurdu	1	2										3
	33	67										100
	10	11										1
İflas etti												0
												0
												0
Sosyal haklar elverişsiz												0
												0
												0
Ailevi-kişisel nedenler		2		1								3
		67		33								100
		11		4								1
Diğer	1	2		2								5
	20	40		40								100
	10	11		8								1
Belirsiz	4	11		18	1	17	2		1		265	319
	1	3		6	0	5	1		0		83	100
	40	58		69	33	74	67		100		100	91
Toplam N	10	19	0	26	3	23	3	0	1	0	265	350
Sıra yüzdesi	3	5	0	7	1	7	1	0	0	0	76	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	0	100	0	100	100

ÇİZELGE : 71

ÜÇÜNCÜ İŞTE KALMA SÜRESİ

Kalma süresi	Üçüncü İş: Marjinal iş	Kü. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnş. işçisi	Örg. iş işçisi	Memur	Ser. meslek	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
— 3 ay						1						1
						100						100
						4						0
3 — 6 ay	2				1		1					4
	50				25		25					100
	20				33		33					1
6 ay — 1 yıl	1	2		2		3						8
	13	25		25		38						100
	10	11		8		13						2
1 — 2 yıl	1	1		3								5
	20	20		60								100
	10	5		12								1
2 — 5 yıl	1	3			1	1						6
	17	50			17	17						100
	10	16			33	4						2
5 — 10 yıl	1	1		2		1						5
	20	20		40		20						100
	10	5		8		4						1
10 — yıl		1		1								2
		50		50								100
		5		4								1
Halâ aynı iş	4	11		17	1	16	2					51
	8	22		33	2	31	4					100
	40	58		65	33	70	67					15
Belirsiz				1		1			1		265	268
				0		0			0		99	100
				4		4			100		100	77
Toplam N	10	19	0	26	3	23	3	0	1	0	265	350
Sıra yüzdesi	3	5	0	7	1	7	1	0	0	0	76	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	0	100	0	100	100

ÇİZELGE : 72

DÖRDÜNCÜ İŞTE KALMA SÜRESİ

Kalma süresi

Dördüncü iş	— 3 ay	3 — 6 ay	6 ay — 1 yıl	1 — 2 yıl	2 — 5 yıl	5 — 10 yıl	10 —	Hala aynı iş	Belirsiz	Sıra toplam
Marjinal iş			1		1					2
			50		50					100
			33		25					1
Kü. eesnaf			1	1				2		4
			25	25				50		100
			33	25				13		1
Büyük ticaret										0
										0
										0
Fab. işçisi			1	2	2	1		6	1	13
			8	15	15	8		46	8	100
			33	50	50	50		38	0	4
İnş. işçisi										0
										0
										0
Örg. iş işçisi	2			1	1	1		4		9
	22			11	11	11		44		100
	100			25	25	50		25		3
Memur								4		4
								100		100
								25		1
Ser. meslek										0
										0
										0
İşsiz										0
										0
										0
Diğer									1	1
									100	100
									0	0
Belirsiz									317	317
									100	100
									99	91
Toplam N	2	0	3	4	4	2	0	16	319	350
Sıra yüzdesi	1	0	1	1	1	1	0	5	91	100
Sütun yüzdesi	100	0	100	100	100	100	0	100	100	100

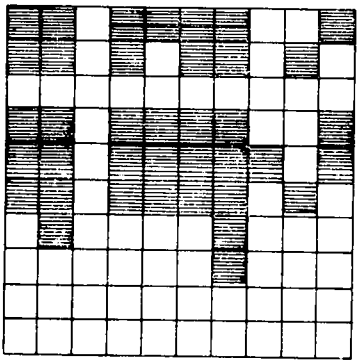
ÇİZELGE : 73

EDİNİLEN DÖRDÜNCÜ İŞ - ŞİMDİKİ İŞ

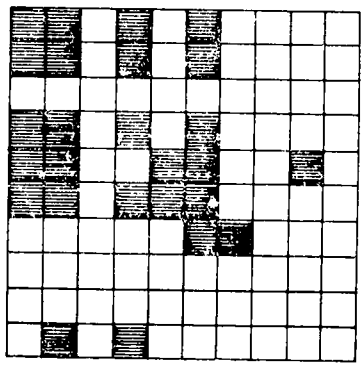
Dördüncü İş	Şimdiki İş: Marjinal iş.	Küç. esnaf	Bü. ticaret	Fab. işçisi	İnşaat işç.	Örg. iş. işç.	Memur	Serbest mes	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra Toplamı
Marjinal işler	1								1			2
	50								50			100
	3								4			1
Küçük esnaf		3		1								4
		75		25								100
		5		1								1
Büyük tic												0
												0
												0
Fab işçisi				8		2			2	1		13
				62		15			15	8		100
				10		3			9	10		4
İnşaat işçisi												0
												0
												0
Örg. iş. işç.	2	1				6						9
	22	11				67						100
	5	2				8						3
Memur							4					4
							100					100
							8					1
Serbest mes.												0
												0
												0
İşsiz												0
												0
												0
Diğer										1		1
										100		100
										10		0
Belirsiz ve şinde kalanlar	36	60		68	12	66	44	1	20	8	2	317
	11	19		22	4	21	14	0	6	3	1	100
	92	94		88	100	89	92	100	87	80	100	91
Toplam N	39	64	0	77	12	74	48	1	23	10	2	350
Sıra yüzdesi	11	18	0	22	3	21	14	0	7	3	1	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ÇİZELGE : 74
ZAMAN İÇERİSİNDE İŞTEN İŞE GEÇİŞ DURUMU

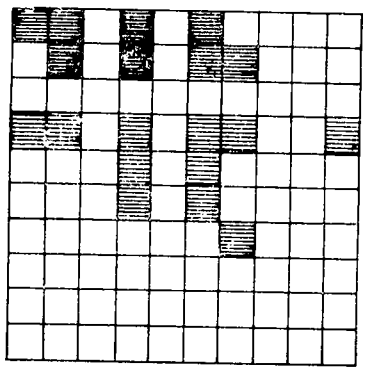
I. İş - II. İş

II. İş - III. İş

III. İş IV. İş

olduysa kaç iş değiştirildiği konusunda bilgi toplanmamıştır. Ancak, 73 sayılı Çizelgedeki bulgulara dayalı olarak devingenliğin durulması ve kesimlerin kendi içlerindeki geçiş oranlarının artması dolayısıyle, en çok bir iş değiştirmenin gerçekleştirilebildiği yargısı öne sürülebilir.

İş bırakma nedenleri değişmemiştir. İkinci işini bırakanlar, hangi kesimden olursa olsun, gene en ağırlıklı neden olarak işin özelliklerini öne sürmüşlerdir. Bu nedenle işini bırakanlar oranı, sırasıyla, çalışma koşullarının en ağır olduğu inşaat işçiliği, marjinal kesim ve fabrika işçiliği kesimlerinde yüksektir. Sosyal hakların yetersizliğini öne sürerek işini bırakan yalnızca 1 örnek vardır.

Üçüncü işi bırakma nedeni de aynı sonucu yinelemektedir. İşte kalma süresine ilişkin bulgular incelendiğinde marjinal kesimden ayrılmanın belirli bir zaman aralığına oturmadığı, -- herhangi bir sürede işin bırakıldığı görülmektedir. Öteki iş kollarında ise, çalışma koşulları ağır kesimlerden erken ayrılmaların ağır bastığı; basamak niteliği gösteren işlerden ayrılmak için para ve öteki olanaklar birikiminin beklendiği anlaşılmaktadır.

3.4.1.8. Sosyal Güvenlik Örgütlerine Üyelik

Çalışan nüfusun % 22'si hiç bir sosyal güvenlik örgütüne üye değilken % 77'si böyle örgütlere bağlıdır. İş, meslek ve siyasal örgütlere üyelik oranları düşüktür. Nüfusun % 31'i sendikalı, % 18'i meslek örgütüne üye, % 13'ü siyasal örgüt üyesidir. Sayılan değerler, iş örgütlerinin nice az kullanıldığının yanı sıra siyasal yaşantıya yalnızca oy verme yoluyla katılındığını ortaya koymaktadır.

3.4.1.9. Gösterişçi Tüketim Malları

Gültepe araştırmasından elde edilen bir öteki ilginç bulgu da, Birinci Bölümde tartışılan "ikinci kanal" uyarınca, göçenlerin gelirlerini tüketim pazarına kaptırdıkları savını doğrulayan bulgudur. Gültepe'deki ortalama gelirin 2 240 TL gibi düşük bir düzeyde bulunduğuna değinilmişti. 75 sayılı Çizelgede göçenlerin evlerinde bulunan dayanıklı tüketim malları görülmektedir. Çizelgeden anlaşılacağı gibi, hanelerin en az dörtte birinde gelirlerinin çok üzerinde bir gelir düzeyini yansıtan dayanıklı tüketim malları bulunmaktadır.

Tül perde, koltuk takımı ve karyola gibi eşyalar, alt gelir topluluklarının prestij sağlama amacıyla edindikleri tüketim malları olarak 10-15 yıl önce yapılan araştırmalarda kullanılmaktaydı[35]. Oysa, geli-

ÇİZELGE : 75

KONUTLARDA TÜKETİM MALLARI DAĞILIMI

Tüketim malı	Var (%)	Yok (%)
Televizyon	63	37
Buzdolabı	70	30
Fırın	19	81
Çamaşır makinesi	30	70
Teyp	24	76
Pikap	23	77
Düdüklü tencere	21	79
Elektrik süpürgesi	10	90
Tül perde	91	9
Koltuk	57	43
Karyola	92	8

şen tüketim ekonomisi sonucunda, anılan mallar alabildiğine yaygınlaşmış durumdadır alt gelir topluluklarında. 75 sayılı Çizelge, alt gelir topluluğu içerisinde bu tür mallara sahip ailelerin artık ayrıcalı sayılamayacağını ortaya koymaktadır. Bugün prestij sağlayan tüketim mallarının, artık, buzdolabı, TV, çamaşır makinesi, teyp, pikap, vb. mallar olduğu gözlenmektedir. Özellikle, buzdolabı ve TV sahipliği oranlarının yüksek bulunması, olanaklar elverdiğince ilk satın alınan -prestij sağlayıcı- tüketim mallarının buzdolabı ve TV olduğunu belirlemektedir.

Düşük gelirlerin tanımladığı dar olanaklar sınırı içerisinde, güvencesiz ve zor yaşam koşulları altında çetin bir savaşım veren alt gelir topluluklarının, gelirlerini yukarıda anılan dayanıklı tüketim mallarına kaptırmaları, koşullarını daha çabuk iyileştirmelerine önemli bir engeldir.

3.4.2.0. İş Yerlerinin Dağılımı :

İş yerlerinin dağılımı çizelge 76'da izlenmektedir. Düşük gelirli kesimler mekansal eşiklere çok duyarlı oldukları için genellikle konut ve iş yerleri arasındaki uzaklığın zaman ve maliyet eşikleri içermemesine özen gösterilir. Çizelge 76'da iş yerlerinin özellikle Gültepe, Şişli, Beşiktaş ve Beyoğlu'nda yığıldığı izlenmektedir.

ÇİZELGE : 76
ŞİMDİKİ İŞ - İŞ YERİNİN BULUNDUĞU SEMT

Semtler

Şimdiki İş	Adalar	Bakırköy	Beşiktaş	Beykoz	Beyoğlu	Eminönü	Eyüp	Fatih	Gaziosmanp.	Kadıköy	Sarıyer	Şişli	Üsküdar	Zeytinburnu	Çatalca	Kartal	Gebze	Aynı semt	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal işler	2		2		4	2					1	4						4	20	39
	5		5		10	5					3	10						10	51	100
	67		3		10	17					8	5						10	27	11
Küçük esnaf	1	1	6		9	1			1			9	2					24	10	64
	2	2	9		14	2			2			14	3					38	16	100
	33	50	8		23	8			50			12	100					59	14	18
Fabrika işçisi		1	29		2	1	3	2			6	28						2	3	77
		1	38		3	1	4	3			8	36						3	4	100
		50	39		5	8	100	25			46	37						5	4	22
İnşaat işçisi			1									1						1	9	12
			8									8						8	75	100
			1									1						2	12	3
Örg. iş. işçisi			24		13	3		6	1		5	16						3	3	74
			32		18	4		8	1		7	22						4	4	100
			32		33	25		75	50		39	21						7	4	21
Memur			13		8	5				1	1	15				1		4		48
			27		17	10				2	2	31				2		8		100
			17		21	42				100	8	20				100		10		14
Serbest meslek																		1		1
																		100		100
																		2		0
İşsiz																			23	23
																			100	100
																			32	7
Diğer					2							2						1	5	10
					20							20						10	50	100
					5							3						2	7	3
Belirsiz					1													1		2
					50													50		100
					3													2		1
Toplam N	3	2	75	0	39	12	3	8	2	1	13	75	2	0	0	1	0	41	73	350
Sıra yüzdesi	1	1	21	0	11	3	1	2	1	0	4	21	1	0	0	0	0	12	20	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100	0	0	100	0	100	100	100

3.5. Sosyal İlişkiler

Araştırmada, kente göçenin kentsel çevre içerisinde kurduğu sosyal ilişkiler, kendi içinde, bağımsız ilişkiler olarak ele alınıp incelenmedi. Saha araştırmalarında çok denenmiş olan bu tür yaklaşım, sosyal ilişkilerin birçok özelliklerini, niteliklerini, kentin yerleşik ilişki örüntüleri ile arasındaki ayrımlaşma ve benzerlikleri ortaya koymakla birlikte, kente göçenin yaşantısının en önemli yanı olan kente uyum sürecini yönlendirme biçimlerini ve bu süreç içerisindeki belirleyici etkilerini açıklamamaktadır. Birinci Bölümde de belirtildiği gibi, bu çalışmanın amacı, olgunun belirleyici ve denetim değişkenlerini plancıya vermek, bu değişkenlere bağımlı değişkenlerin ayrımlı koşullar altında oluşturdukları örüntüleri saptamaktadır. Sosyal ilişkiler, belirlenen amaç koşutunda, bir değişkenler sistemi içerisinde ele alınmış, kente göçenin hangi değişkenlere bağımlı olarak sosyal ilişkiler kurduğu, bu ilişkilerin göçenin uyum sürecini nasıl çizdiği, - - belirlediği, eski yaşantısından yenisine geçişte bu ilişkilerin nasıl kullanıldığı ve nasıl değiştiğine bakılmış; söz konusu ilişkiler kente göçenin davranışsal nedenlerini çözümlemekte belirleyici faktörler olarak yorumlanmıştır.

Böyle bir yaklaşımın çerçevesi içerisinde, saha araştırması, sosyal ilişkilerin birçok kez tekrarlanmış özelliklerini aynı vurgu ile tekrarlamaktansa, Birinci Bölümde tartışılan model doğrultusunda belirli boyutlarını vurgulamaya yönelik biçimde tasarlanmış ve yorumlanmıştır.

Vurgulanan boyutları şöylece sıralayabiliriz :

— Birinci Bölümde konan varsayımlardan biri de, sosyo-kültürel ve ekonomik-materyal bütünleşme boyutlarının kentleşme süreci içerisinde ayrı ele alınmaları gereği idi. Kentsel ortamda, sosyo-kültürel mekanda bütünleşmenin gerçekleşmediği, ekonomik mekanda ise, satın alma gücünün ötesinde olsa bile, toplumsal değer yargıları, özendirici-itici etmenler etkisinde, gerektiğinde, marjinal nitelikli pazara katılım kanalları da kurularak göçene bazı yapay entegrasyon ölçütleri verildiği; anılan ölçütlerin göçen üzerinde ekonomik ve sosyal mesafelerin daraldığı izlenimi yarattığı tartışılmıştı. Bu bölümde, saha araştırmasından elde edilen veriler, sosyal mekandaki bütünleşmenin özellikleri, biçimi, yeterliği (ya da yetersizliği) açısından yorumlanmıştır.

— Birinci Bölümde tartışılan varsayımlardan bir diğeri de, birinci kanal nitelemesi ve değişik bir yaklaşımla incelenen akraba-hem-

şehri topluluğunun işlevine ilişkindi. Kır kesiminin, tüketimi marjinal üretiminden çok olan nüfusunun kırdan ayrılması için :

— Kırın kente göçene; ara sıra gönderilen ve kente göçeni enflasyonist ortamın kısa vadedeki yıkıcı etkilerinden koruyan yiyecek ve dayanıksız mallar, toprak ve taşınmaz mallar üzerinde saklı tutulan haklar, gereğinde yardım ya da geri dönüş olanakları biçiminde sübvansiyonlar ödediği;

— Kente göçenin ise, bu akımı açık tutabilmek amacıyla kıra; danışma, iş bulma, duraklama, kentsel hizmetlerden yararlandırma, konaklama, vb. hizmetler sunduğu tartışılmıştı. Betimlenen akımın, göçenin kentte sürekli ve güvenli bir iş bulmasına ve bir konut edinmesine değin sürdüğü de eklenmişti. Göçen, ekonomik ve fizik mekanlara çöktükten sonra, kır-kent arasındaki söz konusu ilişkiler, salt ziyaret-ahbaplık niteliği kazanmaktadır. Eğer Gültepe 1-2 yıllık yeni bir gecekondu yerleşimi olsaydı, kırdan kente akımı kolayca gözleme olanağı; 5-6 yıllık bir yerleşim olsaydı kentten kıra akımı gözlemek olanağı bulunacaktı. 20 yıllık bir yerleşim ve oturmuş bir nüfusu olan Gültepe'de, bugün, söz konusu ilişkiler akımı, nüfusun büyük kesimi için ziyaret-ahbaplık niteliği kazanmıştır.

Saha araştırması için yeni bir yerleşim bölgesi seçilebilir ve söz konusu ilişkiler akımı, belirli bir zamanda alınan bir kesitle saptanabilirdi. Ama, araştırmacı bu yolu seçmedi. Gültepe'nin sağladığı bir avantajdan da yararlanmak amacıyla. Çünkü, Gültepe, 20 yıl gibi halâ hatırlanabilir bir süre içerisindeki, kente göçenle akraba ve hemşehrileri arasındaki ilişkilerin evrimini ve bu ilişkilerin göçenin kente uyum sürecine katkısını elde etmek olanağını sağlamaktadır. Saha araştırmasında, bir bölüm soru söz konusu katkı örüntüsünü belirlemek amacıyla yöneltilmiştir.

— Birinci Bölümde savunulan bir öteki varsayım ise, kent ortamında karşılaşılan güçlüklerin göçenin çözemeyeceği ve umut kırıcı nitelikte olmadığı idi. Siyasal bilimciler, göçenin, kent ortamının kendisine sunacağı olanakları bildiği görüşünde birleşmektedirler. Araştırmacı, bu görüşe katılmakla birlikte, bu görüşün ya da yargının da Birinci Bölümde tartışılan model kapsamı içerisinde yorumlandığında anlam kazanacağı kanısındadır. Yargının, yukarıda açıklanan birinci varsayım ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Şöyle ki : kır-kent bütünlüğünü en iyi kullananlar, kuşkusuz, anılan bütünlük içerisinde, kente göçenlerdir. Gene bu bütünlük içerisinde, kente ilişkin haberler tasnif edilmekte, değerlendirilmekte, yorumlanmakta ve özümlenmektedir. Sonuçta, kente göçüldüğünde, umut düzeyi, ken-

tin sunacağı olanaklara göre belirlenmiş olmaktadır. Göçen, bu düzeyi belirlerken, çoğu kez, gerekli kişisel referansları bile almıştır, bilmektedir. Göçenin kentte anomi, yabancılaşma, çöküntü gibi durumlara itilmesini (ki, sistemin sürekliliği açısından bu çok önemlidir) önleyen, böyle durumların gerçekleşmesini önleyen neden, göçenin kentte mekanların segrege, sınırlı, tanımlanmamış kesimlerinde yaşamakta oluşudur. Anılan bu sınırlı mekanlar göçen tarafından çok iyi tanınmakta ve her noktası, olanaklar açısından sonunadek sömürülmektedir. Kır-kent bütünlüğü içerisindeki bilgi akımı ve paylaşılan bilgi, söz konusu mekanların sömürülmesine ilişkindir. Böylece, kente göçüldüğünde, kentin bir kesimine ilişkin ayrıntılı bilgi edinilmiş olmakla birlikte, diğer bir kesime ilişkin bilgi yoksunluğu vardır. Özetlenirse : Sistemi, göçenin karşı vaziyet almasından koruyan olgu, kentte kendi kullanacağı alt-mekanlara ilişkin bilgisi bulunmasına karşılık, üst gelir topluluklarının kullandığı mekanlara değgin bilgiden yoksun oluşudur.

Araştırmacının savı, kendi kullanacağı mekanlara ilişkin bilgisine dayanarak göçenin bu mekanlar kapsamında karşılaştığı güçlüklere yenilmediği, onları yenebildiğidir. Bu nedenle, saha araştırmasında, göçenin yaşadığı mekanlarda karşılaştığı güçlükleri ve çözüm biçimlerini araştıran sorulara yer verilmiş ve yanıtları, belirtilen açıdan yorumlanmıştır.

— Göçenin belirli mekanlarda segrege edilmesinin sonucu olan kent mekanlarının bir kesimine değgin bilgi ve diğer kesimlerine değgin bilgi yoksunluğu, göçenin yalnızca bilgi edindiği kesimlere yerleşebilmesine yol açmakla kalmamakta, yaşantı koşullarını daha üst kesimlerle karşılaştırarak umutsuzluk, şiddete başvurmak gibi durumlara itilmesini de önlemektedir. Üst kesimlerdeki yaşantı niteliğine değgin bilgisi, salt görseldir. Göçenin gözlediği görsel özelliklerin, sistemce, bu özellikleri türeten yaşantı niteliğinden soyutlanarak, yapay mekanizmalar yoluyla göçene sunulduğu ve böylece, göçeni karşısına almayıp kendi yanına (doğrultusuna) çektiği Birinci Bölümde tartışılmıştı. Bu bölümde, göçenin kendisini kimlerle karşılaştırdığı, sistem içerisindeki yerini nasıl yorumladığı, kendi iç çevresinin dışına ne ölçüde taşabildiği araştırılmaktadır.

Göçenin sosyal ilişkileri kentteki yaşantısı açısından son derece önemlidir. Önemi iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, sistemin göçene, kentte yeni bir yaşantı kurabilmesi ve bu yaşantıyı "legalize" edebilmesi için yazılı, standardize, formel kalıplar ya da ölçütler vermemesidir. Yaşantısını kurabilmek ve "yasallaştırmak" için huku-

ki-malî danışmanlık, çeşitli sigortalar, kredi olanakları, örgütlü eğlenme-dinlenme ve tüketim olanakları giib uzmanlaşmış yapısal ögeleri kullanma olanağı yoktur. Bir bakıma, bu olanaklar göçenin hukukî statüsü tanımlanmamış mekanlarında bulunmaz. Göçen, yaşantı kurma ve yasallaştırma sürecini kendi girişimciliğine ek olarak sosyal ilişkileriyle gerçekleştirecektir. İkincisi ise, söz konusu süreci gerçekleştirebilmek için gerekli olanakların da mekanda yüzer halde bulunmalarıdır. Bu olanaklar, zamana, mekana ve ortama göre değişmektedir. Göçen için tek çıkış yolu, geniş bir sözlü bilgi alış-veriş alanı kurarak, elde ettiği bilgiyi biriktirmektir. Örneğin, ilk yerleşim sırasında bir tanış, gecekondusunu kurabilmesi için gerekli en ucuz araç ve gereç pazarının kaymış olduğu son noktayı haber verirken, bir öteki tanış iş bulma olanakları hakkında bilgi sunar. Bir öteki en yeni marjinal kesim emek pazarının nerede açıldığını duyurur. Kentte kalma süresi uzadıkça, göçenin kişisel olarak yaklaşmak isteyeceği sorunların sayısı, elbette, artacaktır ama, bu sorunların çözümünde kişisel ilişkilerin katkısı, gene, büyük olacaktır.

Saha araştırması, göçenin sosyal ilişkilerinin, akraba-hemşehri, "memleket"ten tanışlar toplulukları ile kentte kurduğu yeni arkadaşlıkları içerdiğini göstermektedir. (Bkz. Çizelge : 77 ve 92)

3.5.1.0. Kentte Edinilen Tanışlar ve En İyi Üç Arkadaşın Özellikleri

İlişkiler, yukarıdaki tartışma kapsamında incelenince, kente gelenlerin % 86'sının kentte yeni tanışlar edindikleri izlenmektedir. (Bkz. Çizelge : 77) Yeni tanış edinemeyenler oranı ancak % 8'dir.

ÇİZELGE : 77

İSTANBUL'DA EDİNİLEN TANIŞLAR

İstanbulda yeni tanışı	Oldu	Olmadı	Belirsiz
%	86	8	6

ÇİZELGE : 78

TANIŞLARIYLA TANIŞTIĞI YER

Tanıştığı yer	%
İş yeri	45
Mahalle	37
Diğer	9
Belirsiz	8

ÇİZELGE : 79

TANIŞLARIYLA AİLECE GÖRÜŞME

Ailece görüşür mü?	%
Evet	74
Hayır	26
Belirsiz	1

ÇİZELGE : 80

TANIŞLARLA GÖRÜŞME SIKLIĞI

Kaç zamanda bir görüştükleri	%
Hergün	10
Haftada bir	17
Ayda bir-iki	33
Bayramlarda	5
Görüşmeyen	1
Belirsiz	34

Akraba-hemşehri topluluğunun göçenle aynı sosyo-ekonomik yapıda olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, kentte edinilen yeni tanış topluluğunun özellikleri araştırılmış; yeni tanışlara değgin soruların yanı sıra, göçenin en iyi üç arkadaşını belirleyecek sorulara da yer verilmiştir. Alınan yanıtlar bazı önemli olguları aydınlatmıştır.

Göçenin kentte kurduğu ilişkiler fizik mekan temelli olmaktan çok ekonomik temellidir. Göçenlerin % 45'i yeni tanışları iş yerinde edinirken, % 44'ü en iyi üç arkadaşıyla, gene, iş yerinde tanışmıştır.

İş mekânlarından kaynaklanan yeni ilişkiler fizik mekana yansımaktadır; Bunun tersi geçerli değildir.

En iyi üç arkadaşın mesleklerine bakıldığında, göçenle aynı meslekten ya da benzer mesleklerden oldukları görülmektedir. 81 sayılı Çizelge, bu açıdan, oldukça açıklayıcıdır. Görüldüğü gibi, göçen arkadaşlarını, büyük oranlarda, kendi meslek topluluğu içinden seçmektedir. Öteki tanışların meslek dağılımına bakıldığında (Bkz. Çizelge : 81 ve 82, 83, 84, 85), onların da yakın meslek topluluklarından seçildiği ortaya çıkmaktadır.

ÇİZELGE : 81
EN İYİ ÜÇ ARKADAŞIN MESLEKLERİ

Meslekler	1. arkadaş (%)	2. arkadaş (%)	3 arkadaş (%)
Marjinal işler	7	7	7
Küçük esnaf	23	25	24
Büyük ticaret	—	1	—
Fabrika işçisi	22	23	21
İnşaat işçisi	2	3	3
Örgütlü iş işçisi	15	16	15
Memur	15	10	10
Serbest meslek	3	3	4
İşsiz	1	1	1
Diğer	3	2	1
Belirsiz	8	9	14

ÇİZELGE : 82
EN İYİ ÜÇ ARKADAŞLA TANIŞILAN YER

Tanışılan yer	%
İş yeri	44
Mahalle	17
Memleket	13
Diğer	8
Belirsiz	18

ÇİZELGE : 83

ŞİMDİKİ İŞ - BİRİNCİ ARKADAŞIN İŞİ

Birinci arkadaşın işi

Şimdiki iş	Marjinal iş.	Kü. esnaf	Büyük tic.	Fab. işç.	İnş. İşçisi	Örg. iş işç.	Memur	Ser. mes.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal işler	12	9		5	2	1	4			2	4	39
	31	23		13	5	3	10			5	10	100
	50	11		7	25	2	7			18	14	11
Küçük esnaf	4	32		5	1	10	6	2	1	1	2	64
	6	50		8	2	16	9	3	2	2	3	100
	17	40		7	13	19	11	20	33	9	7	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fab işçisi	2	11		48		4	5	1			6	77
	3	14		62		5	7	1			8	100
	8	14		62		7	9	10			21	22
İnş. işçisi		3			5	1		1		1	1	12
		25			42	8		8		8	8	100
		4			63	2		10		9	3	3
Örg. iş. işç.	5	12		7		25	12	2		2	7	74
	7	16		10		37	16	3		3	10	100
	21	15		9		50	22	20		18	24	21
Memur		5		8		3	24	4		3	1	48
		10		17		6	50	8		6	2	100
		6		10		6	44	40		27	3	14
Serbest mes.							1					1
							100					100
							2					0
İşsiz	1	6		1		3	2		2	1	7	23
	4	26		4		13	9		9	4	30	100
	4	8		1		6	4		67	9	24	7
Diğer		1		3		5					1	10
		10		30		50					10	100
		1		4		9					3	3
Belirsiz		1								1		2
		50								50		100
		1								9		1
Toplam N	24	80	0	77	8	54	54	10	3	11	29	350
Sıra yüzdesi	7	23	0	22	2	15	15	3	1	3	8	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ÇİZELGE : 84

ŞİMDİKİ İŞ - İKİNCİ ARKADAŞIN İŞİ

İkinci arkadaşın işi

Şimdiki iş	Marjinal iş	Küçük es.	Büyük tüc.	Fab. işç.	İnş. işç.	Örg. iş. işç	Memur	Ser. mes.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal işler	11	12		2	1	5	1			1	6	39
	28	31		5	3	13	3			3	15	100
	42	14		3	11	9	3			13	18	11
Küçük esnaf	6	31		6	2	9	4	2		1	3	64
	9	48		9	3	14	6	3		2	5	100
	23	36		8	22	16	12	17		13	9	18
Büyük ticaret												0
												0
												0
Fabrika işçisi	3	13		49		5					7	77
	4	17		64		7					9	100
	12	15		81		9					21	22
İnşaat işçisi		2		1	6		1	1			1	12
		17		8	50		8	8			8	100
		2		1	67		3	8			3	3
Örgütlü iş işç.	2	17		8		25	8	3	1	1	9	74
	3	23		11		34	11	4	1	1	12	100
	8	20		10		44	24	25	33	13	26	21
Memur	1	5	1	9		7	18	5		1	1	48
	2	10	2	19		15	38	10		2	2	100
	4	6	100	11		13	53	42		13	3	14
Serbest mes.				1								1
				100								100
				1								0
İşsiz	3	5		2		2	2		2	1	6	23
	13	22		9		9	9		9	4	26	100
	12	6		3		4	6		67	13	18	7
Diğer		2		1		3		1		2	1	10
		20		10		30		10		20	10	100
		2		1		5		8		25	3	3
Belirsiz				1						1		2
				50						50		100
				1						13		1
Toplam N	26	87	1	80	9	56	34	12	3	8	34	350
Sıra yüzdesi	7	25	0	23	3	16	10	3	1	2	10	100
Sütun yüzdesi	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ÇİZELGE : 85

ŞİMDİKİ İŞ - ÜÇÜNCÜ ARKADAŞIN İŞİ

Şimdiki iş	Üçüncü arkadaşın işi: Marjinal iş	Küçük esn.	Büyük tic.	Fab. işçisi	İnş. işçisi	Örg. iş işç.	Memur	Ser. mes.	İşsiz	Diğer	Belirsiz	Sıra toplamı
Marjinal iş	12	9		4	1	3	1				9	39
	31	23		10	3	8	3				23	100
	46	11		6	11	6	3				18	11
Küçük esnaf	5	30		8		8	5	2	1	1	4	64
	8	47		13		13	8	3	2	2	6	100
	19	36		11		16	14	15	20	25	8	18
Büyük tic.												0
												0
												0
Fab. işçisi	3	13		42	1	7	3				8	77
	4	17		55	1	9	4				10	100
	12	16		58	11	14	8				16	22
İnşaat işçisi		3			6			1			2	12
		25			50			8			17	100
		4			67			8			4	3
Örg. iş işç.	3	12		6	1	25	9	3			16	74
	4	16		8	1	34	12	4			20	100
	12	15		8	11	49	25	23			32	21
Memur	2	8		7		3	17	5	1	1	4	48
	4	17		15		6	35	10	2	2	9	100
	8	10		10		6	47	39	20	25	8	14
Ser. meslek				1								1
				100								100
				1								0
İşsiz	1	5		3		2	1	1	2	1	7	23
	4	22		13		9	4	4	9	4	30	100
	4	6		4		4	3	8	40	25	14	7
Diğer		3		2		3		1			1	10
		30		20		30		10			10	100
		4		3		6		8			2	3
Belirsiz									1	1		2
									50	50		100
									20	25		1
Toplam N	26	83	0	73	9	51	36	13	5	4	50	350
Sıra yüzdesi	7	24	0	21	3	15	10	4	1	1	14	100
Sütun yüzdesi	100	100	0	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ÇİZELGE : 86

EN İYİ ÜÇ ARKADAŞIN OTURDUĞU SEMTLER

Semt	%	Semt	%
Adalar	0	Sarıyer	2
Bakırköy	2	Şişli	13
Beşiktaş	5	Üsküdar	2
Beykoz	1	Zeytinburnu	0
Beyoğlu	2	Çatalca	—
Eminönü	—	Kartal	0
Eyüp	1	Gebze	—
Fatih	5	Aynı semt	57
Gazi Osman Paşa	1	Belirsiz	8
Kadıköy	1		

ÇİZELGE : 87
EN İYİ ÜÇ ARKADAŞLA AİLECE GÖRÜŞME

Ailece görüşür mü?	%
Evet	71
Hayır	23
Belirsiz	6

Her topluluğun en yüksek yüzdeyle ilişki kurduğu meslek topluluğu kendi topluluğudur. İlginç bir nokta da, küçük esnaf-küçük imalatçı topluluğunun tüm meslek toplulukları ile yakın ilişki kurmasıdır. Tüm meslek toplulukları, kendi meslekleri dışında, en çok anılan topluluktan arkadaş edinmektedir. Bu bulgu, başka sorularla da araştırıldığında, küçük tecim-imalat kesiminin en çok arzulanan ve rahat ve bol kazanç sağlayan kesim olarak görülmesiyle tutarlıdır.

Ayrıca, yakın meslekler arasında yakınlaşmalar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, memurlarla memurlar ve aynı iş yerinde çalışan kol işçileri ile hizmet işçileri arasında arkadaşlık kurulması yüksek oranlar vermektedir.

Benzer sosyo-ekonomik yapılar yansıtan topluluklardaki yığılmalar sıkı ilişkileri de içermektedir. Nüfusun % 74'ü İstanbul'da edindiği tanışlarla ailece görüşmektedir; % 52'si için bu görüşmeler ayda bir iki kez ya da daha sıktır. Nüfusun % 71'i en iyi üç arkadaşı ile ailece ilişki kurmuştur; % 58'i iş yerindeki arkadaşlarıyla iş yeri dı-

şında da görüşmektedir. İş arkadaşlarının % 25'i hemşehri ya da akrabadır.

3.5.1.1. Kentteki Sosyal İlişkilerin Temel Nitelikleri

Birinci Bölümde tartışılan modelde, diğer mekanlarda izdüşümü görülen bağımsız değişkenin ekonomik mekanda çizilen devinim eğrisi olduğu belirtilmişti. Bu belirlemeye dayanarak, göçenin sosyal mekanda kurduğu ilişkilerin sınırını çizme olanağı vardır. Göçenin sosyal mekanda kurduğu ilişkiler, ekonomik devinim eğrisi altında kalan alanda gerçekleşmektedir. Göçen, sosyal mekanda, ekonomik devinim eğrisiyle, kapsamına girdiği sosyal katmanlarla (tabakalarla) ilişki kurmaktadır. Göçenin, marjinal sektörün yanı sıra, küçük esnaf - küçük imalat kesiminde çalışabildiği, örgütlü hizmetlerde işçilik, fabrika işçiliği ve en iyi durumda memurluk yapma olanağı bulabildiği bilinmektedir. Dolayısiyle, kendi meslek topluluğundan başka, küçük esnaf-küçük imalat kesimi dışında, işçiler, memurlar ve inşaat işçileri (düz işçiler) ile ilişki kurmaktadır. Örneğin, öteki meslek toplulukları, serbest meslekten olanlarla ilişki kurarlarken, marjinal kesim kurmamaktadır. Ekonomik devinim eğrisi sınırlı kesimler arasında bir iz çizdiğinden ötürü, ekonomik devinimlerin sosyal mekandaki izdüşümü de sıkı ve sınırlı ilişki adacıkları biçimindedir. Eğer göçen, ekonomik mekan içerisinde böyle sınırlı bir eğri çizmek yerine, üretim araçlarıyla daha sürekli, daha temelli, daha değişik nitelikte ilişkiler kurabilseydi, elbette, sosyal mekanda da daha yaygın, geniş kapsamlı, sınıfsal nitelikleri daha belirgin ilişkiler kurabilecekti. Ekonomik devingenlik eğrisinin sınırladığı adacıklar içerisinde kendisininkine benzer sosyal yapılarda kapalı kalan göçen, sosyal mekanda adamakıllı segrege olmuştur. Alt gelir toplulukları ile odalarını, sofralarını paylaşırlarken, aynı biçimde ve nitelikte bir sosyo-kültürel alışverişi, orta ya da üst sınıflarla kuramazlar. Sosyal mekandaki bu küçük alt-mekanlar, sosyo-politik boyutta bütünleşmeye dönüşemez. Ekonomik mekanda talebin sınırlı ve akışkan olması nedeniyle oldukça yarışmacı ortamlar içerisinde çizilen devingenlik eğrisi, bu tür boyutlarda bütünleşmeyi engeller.

Sosyal ilişkilerin fizik mekandan çok fazla kaynaklanmamasının nedeni, yarışmacı boyutun fizik mekanda niceliksel ve çıplak gözle izlenebilen bir ortama girmesidir. Tanışlarıyla sıkı ilişkiler kuran nüfusun % 17'i komşularının arasında tanımadıklarının bulunduğunu belirtirken % 40'ı komşularını davranışlarına göre sınıflandırma yoluna gitmiştir. Bir hane başkanı, komşularına ilişkin görüşünü : "Arkamı dönsem de toprağımdan bir karış daha çalsa diye bakar" sözleriyle

açıklarken, kökende, yarışmacı ortamın baskısını dile getirmiştir. Gültepe bir yanda kentle daha da bütünleştikçe ve öte yanda çoğu zaten düzenli yapılar olan konutların mülkiyeti yasallaştıkça gözlenen bu davranış azalacak, yerine kentsel ilişki biçimi "anonimite" yerleşecektir.

ÇİZELGE : 88

İŞ YERİNDEKİ ARKADAŞLARLA İŞ YERİ DIŞINDA GÖRÜŞME

İş yeri dışında görüşür mü?	%
Evet	58
Hayır	29
Belirsiz	14

ÇİZELGE : 89

İŞ YERİNDEKİ ARKADAŞLARLA HEMŞEHRİLİK - AKRABALIK İLİŞKİSİ

Hemşeri yada akraba mı	%
Evet	25
Hayır	61
Belirsiz	14

ÇİZELGE : 90

KOMŞULARI TANIMA DURUMU

Tanıdıkları var mı?	%
Var	82
Yok	17
Belirsiz	1

ÇİZELGE : 91

KOMŞULARA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Düşünceler	%
Genellikle 'iyi' diyenler	50
Davranışa göre ayırım yapanlar	40
Anonim ilişki	7
Etnik gruba göre ayırım yapanlar	1
Diğer	1

ÇİZELGE : 92

İSTANBUL'DA AKRABASI OLANLAR

İstanbulda akrabası	Var	Yok
%	83	17

ÇİZELGE : 93

AKRABALARIN OTURDUKLARI SEMTLER

Semt	%	Semt	%
Adalar	1	Kadıköy	4
Bakırköy	5	Sarıyer	4
Beşiktaş	6	Şişli	19
Beykoz	4	Üsküdar	5
Beyoğlu	4	Zeytinburnu	1
Eminönü	1	Kartal	1
Eyüp	2	Aynı semt	33
Fatih	8	Belirsiz	1
Gazi Osman Paşa	2		

ÇİZELGE : 94

AKRABALARLA GÖRÜŞME SIKLIĞI

Görüşme sıklığı	%
Hergün	12
Haftada bir	19
Ayda bir-iki	37
Bayramlarda	8
Görüşmeyen	4
Belirsiz	20

3.5.1.2. Akraba-Hemşehri-Tanıdıklarla İlişkilerin Evrimi

Yeni tanışların yanı sıra akrabalar da göçenin yaşantısında önemli yer almaktadır. Göçenlerin % 83'ünün İstanbul'da akrabaları vardır ve % 33'ü Gültepe'de akrabalarıyla birlikte oturmaktadır. Gül-

tepe'deki kiracıların % 49'u, oturdukları konutu akrabalarının yardımıyla bulmuştur.

Akraba-hemşehri topluluğunun önemi, "kentleşme" sürecinin ilk evrelerinde çok daha fazladır. Sürecin sonraki evrelerinde sisteme ilişkin bilgiler biriktiren göçenin tek başına üstesinden gelebileceği sorunların sayısı artar. Örneğin, nüfusun % 26'sı akrabaları bu kentte olduğu için İstanbul'a göçmüştür. İstanbul'da ilk işini akraba yardımıyla bulanların oranı % 59, kendi bulanların oranı ise % 22'dir. Saha araştırması yapıldığı sırada çalıştığı işi akraba yardımı ile bulanlar oranı % 31'e düşmüştü. Kendi işini bulanların oranı aynı kalmakla birlikte, İş ve İşçi Bulma Kurumunu kullananların oranı biraz artmıştır. (Bkz. Çizelge : 95 ve 96)

ÇİZELGE : 95

İLK İŞİ EDİNME YOLLARI

İş edinme yolları	%
İş ve İşçi Bulma Kurumu	3
İş komisyoncusu	1
Tanıdık-akraba	59
Kendi	22
Atandı	3
Hiç çalışmadı	—
Diğer	1
Belirsiz	11

ÇİZELGE : 96

ŞİMDİKİ İŞ EDİNME YOLLARI

İş edinme yolları	%
İş ve İşçi Bulma Kurumu	5
İş komisyoncusu	1
Tanıdık-akraba	31
Kendi	22
Diğer	1
Atandı	1
Belirsiz	39

Akrabaların "kentleşme" süreci içerisinde değişen rollerini incelemek için, göçenin kentsel ortamda karşılaştığı sorunlara bakılmalıdır. Göçenlerin % 59'u kente ilk geldiklerinde karşılaştıkları güçlüğü akraba-tanıdık-hemşehri yardımıyla çözümlemiştir. Karşılaşılan ikinci güçlük çözümlenirken aynı kaynaklı yardım görenlerin oranı % 33'e düşmüştür. Oysa, karşılaştıkları sorunları kendi başına çözümleyenler oranı % 28'den % 23'e düşmüştür. Şimdi karşı karşıya oldukları güçlüğü çözümlemek konusunda, nüfusun yalnızca % 2'i tanıdıklarının yardımından medet umarken, % 22'i kendinin çözümlemeyeceğini belirtmiştir. Örgüt kullananlar oranı ise, % 1'den % 6'ya çıkmıştır. "Diğer" başlığı altında toplanan yanıtlar oranı da yükselmiştir. (Bkz. Çizelge : 97 ve 98)

ÇİZELGE : 97

KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İlk %	Sonra %	Şimdi %	Güçlükler
37	11	6	İş bulmak
12	16	43	Geçim sıkıntısı
11	11	6	Konut sorunu
1	1	1	Kentsel hizmetlerden yararlanamamak
11	1	1	Kentsel çevreye alışamamak
3	6	7	Kişisel ve ailevi sorunlar
3	4	3	Diğer
12	25	27	Hiç güçlüğü olmayan
10	24	6	Belirsiz

ÇİZELGE : 98

GÜÇLÜKLERİ ÇÖZÜMLEME YOLLARI

İlk %	Sonraki %	Şimdi %	Güçlükleri çözümleme yolları
27	27	23	Kendisi
59	33	2	Tanıdık yardımı
1	2	6	Örgütler yardımı
1	18	22	Çözümlemeyen
9	16	35	Diğer
2	4	11	Belirsiz

Göçen kentle bütünleştikçe, bu çevre içerisinde belirli, tanımlanmış, geçerli yerlere oturdukça esnekliğini yitirmektedir. Buna karşılık, kente geldiği anda, kendi çapı -- kendi olanakları içerisinde sorunlar tanımlamakta ve hem tanımladığı sorunları hem başka sorunları en önemli özelliği olan ekonomik mekandaki devinimliliği dolayısiyle çözebilmektedir. Marjinal kesiminin öteki kesimlerde görülmeyen kendine özgü özelliği mekanlardaki devinimliğidir. Sorunlarını bu özelliğinden yararlanarak çözümlemektedir. Kentle bütünleştikçe, gelirini sürekli ve güvenli bir kentsel işten sağlar duruma girince bu devinimlilik özelliğini yitirmektedir. Böylece, kentsel etkilere ve özendirici etmenlere açık hale gelmektedir. O zaman, söz konusu etkiler ve etmenler kendisi için birer sorun niteliğini kazanmaktadır. Ama, göçenin yükselen sosyal statüsü, azalan devinimliliği sorunları çözümleme yetilerini, olanaklarını kısıtlamaktadır. Nitekim, ilk sorunu çözenler % 75 iken, şimdiki güçlükleri çözebilirim diyenler % 37'dir.

3.5.1.3. Kentte Karşılaşılan Sorunlar ve Sorunların Niteliksel Değişimi

Görüldüğü gibi, göçenin kentte geçirdiği süre ilerleyip kentle bütünleştikçe, tanıdıkların önemi azalmakta, sorunlarını kendisi çözebilecek duruma gelmektedir ama, sorunlarının niteliği de değişmektedir. Örneğin, kente ilk geldiğinde en önemli sorunu "iş bulmak"tır (% 37). İş bulma sorununu "geçim sıkıntısı" izlemektedir (% 12). Konut sorunu ile çevreye alışamamak sorunları aynı yerde durmaktadır (% 11). İkinci aşamada ise, geçim sorunu öne fırlamakta (% 16), iş bulma sorununun önemi azalmakta ve konut sorunu ile aynı ağırlığı almaktadır (% 11). Kentsel çevreye alışamamayı bir sorun olarak görenlerin oranı ise, birden % 1'e inmektedir. Bir iş bulmanın yararı görülmektedir.

Sahaya girildiği anda ise, konut ve iş bulma sorunları kesinlikle çözümlenmiştir (% 6). Ama, geçim sıkıntısı birinci önemi kazanmıştır (% 43). Çünkü, göçen, artık, kentin düzenli iş çevresine "oturmuş"tur. Enflasyonist ortam dolayısiyle, kentteki üst gelir toplulukları dışındaki tüm gelir topluluklarınca paylaşılan "geçim sıkıntısı"nı o da paylaşmaktadır. Ekonomik ve fizik mekanlarda devinen kişinin en önemli sorunu bu mekanlara çökebilmektir (Örgütlü-güvenli-sürekli iş ve konut sahipliği). Bu mekanlara çöktükten sonra, enflasyonist ortama ek olarak toplumdaki özendiricilerin baskısıyla olanaklarının ötesinde bir tüketime itilmesinden ötürü hızlı düşey devingenlik gösterebilmesi söz konusu değildir. Mekana çökme olgusunun sürekli-

liğini sağlayabilmek, tutunabilmek, bir öteki anlatımla, bir daha marjinal kesime dönmemektir önemsenen. Daha uzun yıllar için dikey tırmanma düşünülemez ve beklenemez. Gültepe'deki nüfus tam bu aşamada bulunan bir nüfustur. İşte bu nedenle, kentteki tüm alt ve orta alt gelir ıopluluklarının ortak sorunu olan "geçim sıkıntısı"nı paylaşmaktadırlar. Geçim sıkıntısı ise, tümüyle, ekonomide dış (exogen) etmenlerin yarattığı bir sorundur ve sistemin ürettiği bir sorun olduğundan ötürü kişisel yaklaşımlarla çözümlenmesi olanağı yoktur. Bu nedenle, şimdi hiç bir güçlükle karşı karşıya bulunmadığını söyleyen kimse çıkmadığı gibi, şimdi karşı karşıya bulunduğu sorunu çözümleyemeyeceğini söyleyenlerin oranı da % 22'ye yükselmiştir. Mekan içerisindeki devingenliklerini henüz yitirmeyenler ise karşı karşıya bulundukları sorunu kendilerinin çözebileceğini belirtmişlerdir (% 23).

Devingenliklerini tümüyle yitirmiş ve klasik "geçim" sorununa gömülmüş olanlar ise, çaresizliklerinin farkındadırlar. Şimdi karşı karşıya bulunduğu sorunu kendisinin çözümleyeceğini bildiren % 23 bir ucu henüz marjinal kesimde olan, çözümleyemeyeceğini belirten % 22 ise bir ucu kentle bütünleşmiş nüfusun varlığını yansıtmaktadırlar.

Konut sorunu gittikçe önemini yitirmektedir. Konut, ilk evrede önemli değildir. Çünkü, olguyu uzaktan izleyen yöneticilerin aksine, olguyu yaşayan ve olgu içerisinde bir yaşam savaşımı veren göçen, fizik mekandaki yerinin ve ilişkilerinin ekonomik mekandaki yerine bağımlı olduğunu bilmektedir. İş bulma sorununu çözerse, yani ekonomik mekan içerisindeki devinimlilik eğrisinin bir ucuna tutunabilirse, fizik mekanda bir yer edinebileceğini bilmektedir. Birinci Bölümde de değinildiği gibi, bu olasılıkları etüd etmiştir kente gelmeden önce. Ancak, olasılıkların gerçekleşmesi için gerekli başlangıç noktasını, yani ekonomik mekandaki devinimlilik eğrisinin başlangıç noktasını bulması gerekmektedir. Bir ara edindiği toprağın ya da gecekondunun, gene Birinci Bölümde değinildiği gibi, üst gelir topluluklarının ödünleri sonucunda çevre niteliklerinin gittikçe yükselmesi, konut sorununun önemini de zamanla azaltmaktadır. 98 sayılı Çizelgede Birinci Bölümde değinilen bir öteki noktayı daha izlemek olanağı vardır.

Kentsel çevreye alışamama sorunu birden bire önemini yitirirken, sorunları çözemediğini söyleyenler oranının gittikçe çoğalması kentle bütünleşmenin arttığını kanıtlayıcı niteliktedir. Göçen, devinimlilik eğrisinin altında kalan alan içerisindeki sorunları çözümleye-

bilmektedir. Ama, bu alanın dışında kalan sorunları çözümleyemez. Söz konusu eğrinin mekanda tanımladığı alan sınırlandıkça, öteki bir deyişle devinimlilik azaldıkça, kendi başına çözümleyebileceği sorunların alanı da sınırlanmaktadır.

Göçene, kentsel ortamda karşılaştığı sorunları ve çözüm yollarını belirleyecek soruların yanı sıra, bazı ayrımlı ortamlardan seçilmiş sorunlar karşısında nasıl vaziyet aldığını ortaya çıkaracak sorular da sorulmuştur. (Bkz. Çizelge : 99, 100 ve 101)

ÇİZELGE : 99

DEVLET DAİRESİNE İŞİ DÜŞTÜĞÜNDE İZLEDİĞİ YOL

Devlet dairesinde işi olsa	%
Kendi halleder	35
Tanıdıktan yardım ister	23
Bir örgütten yardım ister	2
Yetkili bir kişiden yardım ister	16
Çözemez	1
Diğer	10
Belirsiz	12

ÇİZELGE : 100

PARA GEREKTİREN SORUNUN ÇÖZÜM YOLU

Para gerektiren sorun olsa	%
Serbest piyasadan borç alır	1
Özel kaynaklardan borç alır	62
Bir örgütten borç alır	6
Diğer	12
Belirsiz	19

ÇİZELGE : 101

AİLE İÇİ ANLAŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Aile içinde anlaşmazlık olursa	%
Kendi halleder	43
Tanıdıktan yardım ister	44
Yardım isteyeceği kimse yok	0
Diğer	4
Belirsiz	8

Devlet dairesine işi düştüğünde ne yapacağı sorulanların % 35'i işini kendi başlarına izleyip sonuçlandırabileceklerini, % 23'ü bir tanıdığa başvuracaklarını, % 16'sı ise bir yetkiliye başvuracaklarını bildirmiştir. Toplumsal skala içerisinde kendisine en uzak olan ama, yaşamını etkileyen devlet örgütleri karşısında göçenin ezilmediğinin ortaya çıkması ilginçtir. Göçen, her ne denli ara örgütleri henüz kullanmıyor olsa da, devlet örgütlerindeki işini izlerken yolunu bulacak ölçüde bilgi sahibidir. Ayrıca, kendisine yardım edecek "yetkili" kişiler ve tanıdıkları vardır ve onların yardımıyla sorununu çözümleyebileceğine inanmaktadır. Böyle bir sorunu çözümleyemeyeceğini belirtenlerin oranı ise yalnızca % 1'dir.

Para gerektiren bir sorunla karşılaşılınca ne yapacağını araştıran soruya verilen yanıtlar, akraba-hemşehri topluluğunun sigorta ve kredi sağlayan güvence kaynağı işlevini yüklendiğini ortaya koymuştur. Anılan topluluğa "memleketteki" akrabalar da dahildir. Soruyu yanıtlayanların % 62'si akraba-hemşehri topluluğuna başvuracaklarını bildirmiştir. Öteki kaynakların hiç biri anılan topluluk ölçüsünde önem taşımamaktadır. Nüfusun % 6'sı bir örgütten, % 1'i ise serbest piyasadan borç alacağını belirtmiştir. Böyle bir sorunu çözümleyemeyeceğini bildirenlerin oranı ise, % 1'dir. Özel kaynaklar, Gültepe nüfusunca halâ kullanılamayan örgütlerin yerini tutmaktadır.

Aile içinde belirecek sorunların çözümlenmesi konusunda da, gene, kendilerine ve akraba-hemşehri-tanıdık topluluğuna güvenilmektedir. "Yardım edecek kimsem yok" diye bir tek yanıt alınmıştır.

Yanıtlar iki noktaya açıklık getirmektedir: Kentleşme süreci içerisinde karşılaşılan sorunlar göçeni ezmemektedir. Göçen örgüt kullanmadığı noktalarda kişisel ilişkileri ve kent ortamına değgin gittikçe artan bilgisini kullanarak karşılaştığı sorunların üstüne gitme cesaretini kendinde görmektedir. Anomi, yabancılaşma sonucu göçeni sisteme karşı vaziyet almaya itecek bir durumun varlığı Gültepe'de gözlenmemiştir.

3.5.1.4. Sistem İçerisindeki Yerini Yorumlama

Göçenler sistem içerisindeki yerlerini nasıl yorumlamaktadırlar? Bu sorunun yanıtına ilişkin bulgular 102 sayılı Çizelgede verilmiştir. Çizelgeden izleneceği gibi, göçen kendi durumunu tanımlarken, en çok kendi iş ve meslek çevresi ile kendi iç çevresini (akraba-hemşehri-tanıdık-aile) referans topluluğu olarak kullanmaktadır. Başka toplumsal sınıflara referans verebilenler oranı düşüktür (% 11). Bu karşılaştırmada en ağırlıklı ölçüt **para**dır (% 54). Köy ya da "memleket"e

referans verenler çok azdır (% 2). Sonuçlar, Gültepe gibi eski ve kırla ilişkileri azalmış bir yerleşim için doğaldır. Karşılaştırmalarda paranın temel ölçüt alınması ise, sistemin ekonomik bütünleşme sağlamış izlenimini yaratma çabalarının boşa gitmediğini göstermektedir. Örneğin, eğitim derecesini öiçüt olarak alan tek bir yanıt alınmamıştır.

ÇİZELGE : 102

DURUMU KİME GÖRE İYİ YA DA KÖTÜ

Kime göre?	%
Kendi iç çevresine	15
Kendi iş meslek çevresine	23
Kendi dışındaki toplumsal gruplar	11
Diğer	19
Belirsiz	32

ÇİZELGE : 103

DURUM YORUMLAMASINDA KARŞILAŞTIRMA ÖLÇÜTLERİ

Ölçütler	%
Meslek	9
Para	54
Eğitim	0
Köy ya da memlekete göre	2
Diğer	11
Belirsiz	24

ÇİZELGE : 104

KİM GİBİ OLMAK İSTERDİ

Kim gibi?	%
Meslek kriteri	17
Popüler kimseler	13
Kişisel çevreden örnek	5
Kendine dönük, referans grubu veremeyen	44
Diğer	9
Belirsiz	12

"Kim gibi olmak isterdiniz?" sorusuna verilen yanıtlar ise daha da açıklayıcı olmuştur. Bu soruyu yanıtlayanların % 44'ü kendine dönük, belirli bir referans topluluğu göstermeyen yanıtlar vermiştir. % 17'si gene ekonomik bir ölçüt, meslek ölçütü kullanmıştır. % 13'ü ise, ünlü kişilere benzemek istediğini bildirmiştir. Ünlü kişiler arasında Vehbi Koç'un büyük yer tutması, - - Nejat Eczacıbaşı fabrikalarında çalışan işçilerin bile Vehbi Koç'a benzemek istediklerini belirtmeleri, bugün Türkiye'de, Vehbi Koç'un başarıyı simgelediğini ve önceki soruya verilen yanıtlarla da tutarlı olarak başarının **para**yla ölçüldüğünü ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi, Gültepe nüfusunun büyük bölümü, sistemdeki yerini açık-seçik tanımlayamamaktadır. Kıra görece durumu, elbette, iyidir ama, kırla ilişkileri zayıflamış, nitelik değiştirmiş, yaşamındaki işlevleri yeni tanışlara ve bizzat göçenin kendisine devredilmiştir. Yeni referans topluluğu olarak kendi iş ve iç çevresini kullanmaktadır göçen. Bu durum, yukarıda sözü edilen "sosyal ilişki adacıkları" ve sosyal segregasyon tartışmasıyla tutarlıdır. Kendi dışındaki toplum sınıflarına, henüz, referans veremez. Üst topluluklarla bu referans ilişkisini kuramadığından ötürü de, sisteme karşı vaziyet alması, şimdilik, söz konusu değildir.

3.5.1.5. Kırla İlişkiler

Kırla ilişkiler halâ yoğundur. Ancak, kırla ilişkiler, Gültepe gibi eski ve yerleşik bir nüfus için ekonomik niteliklerini artık yitirmeğe yüz tutmuştur. Nüfusun ancak % 21'i "memlekete" para göndermektedir. Gönderme sıklığı, nüfusun % 70'i için yılda bir kaç kez ve daha sıktır. % 20'i gerektiğinde göndermektedir.

"Memleket"ten para yardımı görenler oranı % 9'dur. Para yardımı, nüfusun % 55'ine yılda bir kaç kez ve daha sık; % 33'üne gerekirse yollanmaktadır. Düşük yüzdeler, Gültepe'deki, alt gelir topluluklarında yer alan görece yeni göçen nüfusu yansıtmaktadır. Anlatılan ekonomik ilişkiler dışında, eski ekonomik ilişkilerin uzantısı olan yeni türde yoğun ilişkiler kurulmaktadır. Örneğin, nüfusun % 77'si "memleket"le mektuplaşırken, % 75'i "memleket"i ziyarete gidip geldiklerini belirtmiştir. (Bkz. Çizelge : 105 ve 113) Nüfusun % 22'i memleketi saha araştırmasından 6 ay önce, % 40'ı ise bir yıl önce ziyaret ettiğini söylemiştir. Ziyaretin süresi, nüfusun % 34'ü için bir hafta ya da daha az; % 56'ı için ise bir hafta ile bir kaç ay arasındadır. Gidiş nedeni olarak, % 8'i iş; % 1 yardım almak; % 73'ü ise ziyaret (kalış süresinden de çıkarılabildiği gibi) demiştir.

ÇİZELGE : 105

"MEMLEKET"LE HABERLEŞME TÜRÜ

Memlekettekilerle haberleşme	%
Mektupla	77
Arada görüşerek	6
Haberleşmeyen	9
Diğer	4
Belirsiz	4

ÇİZELGE : 106

"MEMLEKET"E PARA GÖNDERENLER

Memlekete para	%
Gönderen	21
Göndermeyen	71
Belirsiz	8

ÇİZELGE : 107

"MEMLEKET"E PARA GÖNDERME SIKLIĞI

Kaç zamanda bir	%
Ayda bir	25
Yılda bir-iki	45
Birkaç yılda bir	5
Gerekirse	20
Belirsiz	5

ÇİZELGE : 108

"MEMLEKET"TEN PARA YARDIM GÖRENLER

Memleketten para	%
Gelir	9
Gelmez	81
Belirsiz	10

ÇİZELGE : 109

"MEMLEKETTEN" PARA GELME SIKLIĞI

Kaç zamanda bir	%
Ayda bir	11
Yılda bir-iki	44
Birkaç yılda bir	1
Gerekirse	33
Belirsiz	11

ÇİZELGE : 110

"MEMLEKETTEN" GELEN KONUKLAR

Memleketten kalmaya gelen	Oldu	Olmadı	Belirsiz
%	60	34	6

ÇİZELGE : 111

GELENLERİN GELME NEDENİ

Geliş nedeni	%
İş için	13
Hizmetlerden yararlanma	22
Ziyaret	62
Diğer	2
Belirsiz	2

ÇİZELGE : 112

GELENLERİN KALMA SÜRESİ

Kalma süresi	%
1 haftadan az	31
1 hafta — 1 ay	51
Birkaç ay — 1 yıl	16
1 yıldan fazla	0
Diğer	2

ÇİZELGE : 113

"MEMLEKET"E GİDENLER

Memlekete	%
Gider	75
Gitmez	24

ÇİZELGE : 114

"MEMLEKET"E GİDENLERİN GİDİŞ NEDENİ

Gidiş nedeni	%
İş için	8
Ziyaret	73
Yardım almaya	1
Diğer	5
Belirsiz	13

ÇİZELGE : 115

"MEMLEKET"E SON GİDİŞ ZAMANI VE KALMA SÜRESİ

Son gidiş	%	Kalma süresi	%
6 ay önce	22	1 haftadan az	34
1 yıl önce	40	1 hafta — 1 ay	56
2 — 5 yıl önce	24	Birkaç ay — 1 yıl	1
Daha önce	14	Bir yıldan fazla	9

Öte yandan, nüfusun % 60'ı memleketten konuklar geldiğini bildirmiştir. Konukların % 31'i bir hafta ya da daha az; % 51'i bir hafta ile bir ay arasında bir süre kalmışlardır. Bir kaç ay ile bir yıl arasında konuk kalanların oranı ise, % 16'dır. Bu oran birinci kanalın işlev gören bölümünü yansıtmaktadır. Nitekim, konukluk nedeni olarak, % 62 ziyaret ve ailevî nedenler; % 13 iş; % 22 kentsel hizmetlerden yararlanma gösterilmiştir.

Aktarılan yanıtlar, birinci kanalın bir bölüm nüfus için halâ açık bulunduğunu ama, örgütlü iş ve konut (giderek tapu) sahibi olan ve

gerek fizik, gerekse ekonomik mekanlarda çökmüş nüfus için artık işlev görmediğini açıklamaktadır. Söz konusu kanalın işlevi ziyaret - ahbaplık niteliğine dönüşmüştür.

3.5.1.6. Sosyal Mekandaki Segregasyon Fizik Mekana Nasıl Yansıyor

Araştırılması gerekli bir öteki konu da, sosyal mekandaki segregasyonun fizik mekana nasıl yansıdığıdır. Birinci Bölümde öne sürülen varsayımlar arasında, göçenin, kentin belirli ve sınırlı mekanlarını kullandığı ve kentin üst gelir toplulukları, mahalleleri ve merkezlerine değgin bilgisinin, "kentleşme" sürecinin başında, bulunmadığı varsayımı da yer almaktaydı. Bu varsayımı sınayabilmek amacıyla, göçene, "kentin belirli bir hiyerarşik dizi içindeki merkezlerinden hangilerini hangi nedenlerle gördüğü" soruldu. (Bkz. Çizelge : 116) Çizelgede izlendiği gibi, göçenler kentin iş merkezlerini oldukça yoğun kullanmaktadırlar.

ÇİZELGE : 116
ÇEŞİTLİ SEMTLERLE İLİŞKİ VE NEDENLERİ

Semtler	İş için (%)	Gezmek için (%)	Geçerken (%)	Görmedi (%)
Şişli	63	23	12	1
Taksim	53	33	11	2
Sirkeci	60	25	10	4
Kadıköy	35	43	6	16
Bebek	27	45	5	24

ÇİZELGE : 117
KAHVEHANEYE GİTME SIKLIĞI

Kahveye gitme	%
Devamlı	18
Ara sıra	28
Hiç	55
Belirsiz	3

ÇİZELGE : 118
GİDİLEN KAHVEHANENİN SEMTİ

Semtler	%
Beyoğlu	2
Fatih	0
Şişli	5
Aynı semt	88
Belirsiz	5

ÇİZELGE : 119
SON YIL İÇİNDE
TİYATROYA GİDENLER

Son 1 yılda tiyatroya	%
Gitti	15
Gitmedi	78
Belirsiz	7

ÇİZELGE : 120
GİDİLEN TİYATRONUN SEMTİ

Semt	%
Beyoğlu	33
Şişli	27
Üsküdar	0
Aynı semt	40

ÇİZELGE : 121

TİYATROYA GİTMEME NEDENLERİ

Gitmeme nedeni	%
Yaşantısında yeri yok	39
Pahalı	27
TV var	4
Diğer	22
Belirsiz	8

ÇİZELGE : 122

SİNEMAYA KİMİNLE GİTTİĞİ

Sinemaya gitme	%
Ailece	26
Yalnız	5
Arkadaşlarla	3
Hepsi olanaklı	4
Gitmez	54
Diğer	1
Belirsiz	7

ÇİZELGE : 123

GİDİLEN SİNEMANIN SEMTI

Semtler	%
Beşiktaş	34
Beyoğlu	10
Eminönü	1
Fatih	1
Şişli	17
Zeytinburnu	0
Aynı semt	34
Belirsiz	2

ÇİZELGE : 124

GÜNLÜK ALIŞVERİŞ YERİ

Alışveriş yeri	%
Mahalle pazarı	29
Tanzim satış	4
Migros	4
Mahalle bakkalı	55
Belirsiz	7

ÇİZELGE : 125

GEZME İÇİN GİDİLEN SEMTLER

Semt	%	Semt	%
Adalar	1	Eyüp	1
Bakırköy	1	Fatih	2
Beşiktaş	15	Gazi Osman Paşa	1
Beykoz	0	Kadıköy	1
Beyoğlu	5	Sarıyer	29
Eminönü	5	Belirsiz	38

Ancak, kullanış yoğunluğu açısından merkezler arasında kullanış ayrımlaşmaları gözlenmektedir. Taksim, Gültepe'ye en yakın olan Şişli ve özellikle kara ve deniz yolları terminali işlevini yüklenmiş Sirkeci merkezleri, kentteki tüm sınıf ve katmanlara örgütlü, örgüt-

süz türlü hizmetler sunan merkezlerdir. Arz ve talep bu noktalarda yoğunlaştığı için, göçenler de yüzen talebi yakalamak, gerekirse kendi taleplerini de pazara katmak nedeniyle bu merkezleri kullanmaktadırlar. Oysa, salt üst gelir topluluklarının kullanışına yönelik ve son derece uzmanlaşmış işyerlerinin yer aldığı Bebek gibi merkezlerde, marjinal kesimin arzı da, talebi de geçersizdir. Dolayısiyle, bu tür merkezlere gezmek-görmek amacıyla gidilmekte ya da daha büyük olasılıkla hiç gidilmemektedir. İstanbul gibi büyük bir kentte, göçenin yaşadığı yerleşim ile kentin belirli kesimleri arasında zamansal ve parasal eşikler vardır. Gültepe ile kentin Anadolu yakası arasında böyle bir ekonomik eşik olduğu açıktır. Dolayısiyle, Kadıköy ve hem daha uzaktaki, hem de lüks tüketiciye yönelik Suadiye gibi merkezler de yoğun biçimde kullanılmamaktadır. Nitekim, Suadiye, gerek eşiklerin ötesinde bulunduğu ve gerekse Bebek niteliğinde bir merkez olduğu için Suadiye'yi görmeyenler oranı en yüksek değeri vermektedir.

"İstanbul'da nerede bir eviniz olsun isterdiniz?" sorusuna verilen yanıtlarda, talebin Gültepe'ye yakın ve göçenin çok kullandığı orta gelir topluluklarının yaşadığı yerlerde toplandığına da değinilmişti.

En sık görüştüğü topluluklarla aynı mekanda oturduğuna değinilen göçenlerin % 29'u mahalle pazarından, % 55'i mahalle bakkalından alış-veriş yapmaktadır. Sürekli ya da ara sıra kahvehaneye gidenlerin % 89'u, sinemaya gidenlerin % 34'ü, tiyatroya gidenlerin % 40'ı Gültepe'de bulunan kahvehane, sinema ve tiyatro (turneye gelen) lara gitmektedirler. Gezme amacıyla gidilen yerlerin başında Sarıyer ilçesi, özellikle Belgrad Ormanları gelmektedir. Sarıyer ilçesini Beşiktaş ilçesi izlemektedir.

Sosyal ve ekonomik mekanlardaki segregasyonun yansıması olan bu geniş fizik mekanı kullanım örüntüsü, düşük gelirli toplulukların mekansal eşiklere duyarlılığı ölçüsüne göre biçimlenmektedir.

3.5.1.7. Kentsel Örgütleri Kullanma

Göçenlerin kentsel örgütleri kullanım derecesini ölçmek amacıyla da sorular yöneltilmiştir. Gültepe nüfusu, kentsel örgütleri kullanacak kadar uzun bir süredir kentte yaşamaktadır. Elde edilen bulgular, bazı uzmanlaşmış hizmet örgütlerinin az kullanılmasına karşılık, özellikle tüketim pazarına katılma sağlayan örgütlerde yığılma olduğunu göstermiştir. (Bkz. Çizelge : 126)

ÇİZELGE : 126

BAZI KENTSEL ÖRGÜTLERİN KULLANIMI

Örgütler	Kullandı (%)	Kullanmadı (%)
Mahkeme	39	61
Avukat	17	83
Noter	48	52
Muayenehane	60	40
Bankada hesap.	20	80
Bankadan kredi	7	93
Taksitle alışveriş	73	27
Süpermarketten alışveriş	53	47

Gültepe gibi, tanımlara göre en önemli sorununun "yasallık" olması gereken bir yerleşimde, avukatlık hizmetlerinden yararlanma oranının çok düşük değer vermesi ilginçtir. Noter ve mahkeme kullanma oranlara daha yüksektir. Noter hizmetlerinden yararlanma, kırsal bölgelerden kalma alışkanlığın devamı olabilir. Zorunlu olarak gidilen mahkemede, oldukça uzmanlaşmış avukatlık hizmetinden yararlanılmamaktadır. Gene uzmanlaşmış finans kurumu olan banka az kullanılan örgütlerden biridir.

Birinci Bölümde de değinildiği gibi, ekonomik ve fizik mekanlarda geçerli kefil gösteremeyen göçenin kentsel ortamda kredi ve finans olanaklarının nice düşük bir düzeyde olduğu görülmektedir. Birinci kanalın önemini artıran özelliklerden biri de budur. Ama, biraz da zorunlu olarak, özel doktorluk hizmetinden yararlanılmaktadır.

Birinci Bölümde tüketim pazarına katılma yollarından biri olarak öne sürülen taksit kurumu ise en çok yararlanılan kolaylıktır. "Süpermarket" adını taşımakla birlikte, yatay ayrımlaşmaya giderek, bu adın tanımladığı ucuz ve tüketici yararına dönük hizmeti sunmayan tecim yerleri oldukça ihtiyatla kullanılmaktadır.

Mahalledeki pazar ve bakkalların kullanılışı daha yoğundur. Birinci Bölümde de tartışıldığı gibi, Gültepe nüfusu belirli mekanlarda segrege edilmiştir. Kentin kendine özgü örgütlerini henüz kullanamamaktadır. Kullanabildikleri örgütler ise, sistemin özenle geliştirdiği, "para"ya dönük "başarı" simgesi uyarınca, kentle bütünleşildiği imajını veren, tüketici pazarına katılmayı sağlayan örgütlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

Savımızı ve katkımızı özetlersek : Kentleşme sürecinin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilebilmesi için, sürecin bir mekanlar bütünlüğü içerisinde ele alınması gerekmektedir. Söz konusu mekanlar bütünlüğü içerisinde, ekonomik mekandaki ilişkiler belirleyici ve bağımsız değişkenlerdir. Bu değişkenlerin öteki mekanlarda belirli izdüşümleri vardır.

Ekonomik mekan, bugün, serbest piyasa kabulü içinde, ağır sanayiden çok orta çaplı sanayiye dönük bir ortamda boyutlanmaktadır.

Serbest piyasa kabul dizisi yönlendiriciliğinde, marjinal kesimin, ekonomik mekan kapsamında, sistemin sürekliliğini sağlama açısından önemli iki işlevi vardır.

Sanayileşme seçimleri, siyasal konjonktür, kaynaklar üzerindeki denetim, ve pazarlama sorunlarının dış pazara girişi kısıtlaması nedeniyle, bir iç tüketim pazarının yaratılması ve genişlemesi önem kazanmaktadır. Artı-ürünün denetimini ellerinde tutan sınıflar dışındaki sınıflar, hem sanayileşme ortamı için gerekli talebi yaratarak, hem de bu talebi yaratan tüketim eğilimlerini paylaşmak yoluyla sınıflar arası sosyal mesafenin daraldığı izlenimini uyandıran ve her ikisi de sistemin sürekliliğini sağlamaya katkıda bulunan iki önemli işlev görmektedirler.

Pazarı denetleyenler açısından pazar yüzeyinin her noktasında kârın maksimize edilebilmesi; pazara katılması gerekli sınıflar açısından her noktaya hizmet gelebilmesi; sistemin sürekliliği açısından ise tüm sınıfların bu pazara katılmaları gerekmektedir. Sayılan gereklerin yerine getirilebilmesi, pazar yüzeyinin belirli bir konveksite göstermesine bağlıdır.

Sanayileşme hız ve örüntüsünün özelliklerinden ötürü uzmanlaşma ve örgütleşmenin yeterince gelişememesi sonucu, pazar yüzeyinde ayrımlı zaman kesitlerinde ayrımlı hizmet ve katılım boşlukları ortaya çıkmaktadır.

Marjinal kesim, ekonomik mekanda, yalnızca bu kesime özgü "devingenlik" (mobilite) özelliğinden yararlanarak, pazar yüzeyi altında, talep peşinde yüzerek ve gezerek, yüzeyin konveksitesini sağlamakta; yüzer ve gezer çevrel (peripherial) pazarlar ve katılım kanalları kurarak, boyutları geniş marjinal kesimin pazara katılmasına ve kentsel hizmetlerin her kesimine yönelmesine olanak vermektedir.

Özetle; sistemde hem sanayileşme için gerekli talebi yaratması, hem de pazara yaygın katılım sonucu sınıflar arası sosyal mesafenin daraldığı izlenimini vermesi açısından önemi büyük olan bu tüketim pazarını yaşatmak yolunda, marjinal kesimin yüklendiği üç işlev vardır. Birincisi pazara ucuz emek sunmaktır. Marjinal kesim ucuz emek deposu niteliği taşımaktadır sistem açısından. Söz konusu "ucuzluk" kesimin ekonomik mekanda "devingen", - - yüzer-gezer olmasından doğmaktadır. İkinci işlevi, gene "devingenlik" özelliğinden yararlanarak pazar yüzeyi altında yüzerek ve gezerek pazar yüzeyinin konveksitesini sağlamaktır. Üçüncü işlevi ise, tüketim pazarına talep yığmasıdır. Böylece, tüketici olarak, sömürüye açık bir kesim niteliğini de taşımaktadır.

Marjinal kesimin sisteme bu hayatî katkıları yoluyla, sistemdeki ikili yapının parçaları arasındaki sürtüşmeyi ve dolayısiyle olasılı bir patlamayı önleyen bir tampon görevi görmesi, olguyu, sistemdeki mevzîî ve geçici bir "bozulma" olarak nitelemenin doğru olmadığını da belirlemektedir. Sistemde bir bozulmadan daha çok, serbest piyasa kabulü içerisinde bir "sanayileşme modeli"nden, kısaca yeni bir sistemin varlığından söz etmek daha gerçekçidir. Eski sistemden yeni sisteme geçiş sürecinde, marjinal kesim, ulusal ekonomik mekanın kendisine açık kesimlerinde yüzerek ve gezerek işlev görmektedir. Sistemin sürekliliği açısından marjinal kesim, bu özel kalkınma modelinin, kuşkusuz, en vazgeçilmez ögelerinden biridir. Bu boyut, çalışmada, veri olarak alınmıştır.

Marjinal kesimin "devingenlik" özelliğinden yararlanarak ekonomik mekanda sistem çapında gördüğü işlevlerin yanı sıra, kesim çapındaki işlevleri de, mekan plancıları için son derece önemli sonuçları getirmektedir. Bu çalışma, marjinal kesim üyelerinin örgütsüz işlerden örgütlü işlere geçişi tek bir aşamada değil, zaman içerisinde ileri ve geri kayan bir devinimlilik göstererek gerçekleştirdiği varsayımını benimsemiştir. Göçen, ekonomik mekan içerisinde kendisine açık iş dalları arasında, taleplerini, yeteneklerini ve olanaklarını dengelemeye çalışarak devinmekte; bu dengeyi kurduğu anda da ekonomik mekana çökmektedir. Bu varsayım, İstanbul'da 20 yıllık eski bir göçen nüfusunu barındıran Gültepe'de sınanmıştır. Elde edilen bulgular varsayımı doğrulamaktadır.

Gültepe bulguları, 20 yıl süresince, göçen nüfusun en az 4 aşama devinim gösterdiğini; 20 yıl sonra bile, nüfusun bir ucunun halâ örgütsüz iş kesimlerinde dolandığını ortaya koymuştur. Gültepe saha araştırması, göçenin bu iş kolları arasında, genel hedefinin, sistem verileri doğrultusunda, "kolay ve rahat para kazanma" ve "patronlaşma" ölçütlerine dayalı küçük girişimcilik olduğunu; bu hedefin yanı sıra, örgütlü, güvenceli, sürekli ve rahat çalışma koşulları sağlayan işleri de yeğlediğini bulgulamıştır. Göçen, hedefine, örgütlü ve örgütsüz iş kolları arasında ileri-geri kayarak gitmektedir. Örgütlü kesimlerde de, örgütler ve iş ortamı yeterince gelişmediğinden ötürü, gelir düzeyi ve çalışma koşullarının niteliği uyumsuzluklar göstermekte; dolayısiyle, göçen, zaman zaman, bu kesimlerden geriye, örgütsüz kesimlere kaymaktadır.

Alt gelir topluluklarına açık kesimler arası devinimlilik içerisinde göçenin hedefleri, izlediği yol ve devinim özelliklerine ilişkin tartışmanın yinelenmesine gerek yoktur. Ama, ekonomik mekandaki devinimliliğin sosyal ve fizik mekanlarda belirgin yansımaları olduğu belirtilmelidir. Göçenin sosyal mekanda kurduğu ilişkiler, ekonomik mekanda çizdiği devingenlik eğrisinin altında kalan alanda gerçekleşmektedir. (Geniş tartışma için Bkz. Üçüncü Bölüm.) Söz konusu devinimler ekonomik mekanın her yanında değil, bir kesiminde, göçene açık iş kolları arasında, dar ve yarışmacı ortamlarda gerçekleştiğinden ötürü, bu dar alandaki devinimlilik, sosyal mekana, devingenlik eğrisinin sınırladığı sosyal ilişki adacıkları biçiminde yansımaktadır. Ekonomik mekanda izlenen ve üretim araçlarıyla belli bir ilişkinin sonucu olan bu devinimlilik olgusu, sosyal mekandaki ilişkilerin sınıfsal boyutlar kazanmasını engellemektedir.

Devinimlilik olgusunun sosyal mekandaki ikinci önemli izdüşümü, göçenin kimliğinin saptanmasında belirginleşmektedir. Ekonomik

mekanda devinimlilik özelliğini yitirmemiş üyelerin kimliği, bu kimliği bağımsız değişken kabul ederek yapılan saha araştırmalarının sağlığına kuşku düşürmektedir. Sahada, bir noktada "işçi" olarak saptanan ve incelenen bir kişi, araştırmacı sahadan çıktığında marjinal kesime kayabilmektedir. İşçi, memur, küçük girişimci, örgütsüz marjinal kesimde çalışan, kim olursa olsun, kişi ekonomik mekanda çökmemiş ise, kimliği kaypaktır. Temeldeki ortak bağımsız değişken devinimlilik boyutudur. Bu bakımdan, toplumbilimcilerin, özellikle alt gelir topluluklarını betimsel meslek kategorilerinde toplamak yerine, ekonomik mekandaki belirleyici değişken "devingenlik" özelliğine göre sınıflandırmaları uygun olacaktır.

Devinimlilik olgusunun fizik mekandaki yansıması, mekan plancılarına, planlama açısından oldukça önemli sonuçlar vermektedir. Ekonomik mekandaki devinimliliğin fizik mekanda karşılığı esnek bir çözüm "gecekondu"dur.

Fizik mekanda, gelişimi bir aşamada tamamlanan konut türlerine karşılık "gecekondu'nun gelişimi, göçenin ekonomik mekandaki deviniminin doğrultusu ve hızıyla uyarlıdır. Göçen devinimi içerisinde daha yüksek gelir ve daha düzenli koşullar sağladığında, gecekondusuna kullanma mekanını artıran ve kullanma mekanını farklılaştıran eklentiler yapmaktadır. Devinim sırasında geriye (örgütsüz işlere) kaydığında, kayma derecesine bağlı olarak gecekondusunu geliştirme eylemi yavaşlar, giderek durur; gecekondu mekanı bir kiracı ile paylaşılabilir; giderek ekonomik devinimde bir aşama atlamak, örneğin küçük girişim kesimine katılabilmek amacıyla gecekondu satılarak anaparaya dönüştürülebilir.

Göçen kentsel ekonomik mekana girdiğinde, devingenlik eğrisini tanımlayan noktalardan, becerisi, yeteneği, olanaklarına dayalı olarak hangisine yerleşebiliyorsa, fizik mekanda da yerleştiği noktanın karşılığı olan çözümlere varmaktadır. Bu çözümler, gerek kentsel mekanı, gerekse kentsel mekan içerisinde kullandığı konut türü ile bunların kullanılma biçimleri arasında koşutluklar göstermektedir. Örneğin, kente yeni gelmiş, beceri düzeyi çok düşük, bu nedenle örgütsüz kesimlerin en alt-kademe işlerine katılanlar, genellikle, iş yerlerinde ya da kentin geçiş bölgelerinde kalabalık bekar odalarında barınmaktadırlar. Düşük gelirli tüm yığınlar gibi, mekansal eşiklere duyarlılık yüksektir. Ama, fizik mekanda, iş ve konut için yer seçiminde herhangi bir denetim olanağından yoksun olduklarından ötürü, çoğu kez, anılan eşikleri zaman maliyetine dönüştürerek ödemektedirler. (Her gün oturdukları noktadan çalıştıkları noktaya 1 — 1,5

saatte ve genellikle yürüyerek gitmek gibi.) Bu aşama, bir akrabanın evinde konuk kalınarak da atlatılabilmektedir.

İkinci aşamada, göçen kiralık bir gecekonduya yerleşmektedir. Yerleşilen gecekondu, parasal olanaklarla orantılı olarak müstakil ya da sahipleriyle paylaşılan bir gecekondu olabilir.

Göçen, bir gecekondu sahibi olmayı amaçlamaktaysa, gene parasal olanaklarınca bir plan geliştirmektedir. Gültepe'de gözlenen yaygın uygulama, önce dört duvar çıkıp sonra, olanaklar ve gereksinimler uyarınca iç mekanı bölmektir. Bir öteki almaşık, nüve olarak bir oda inşa edip buna sonradan eklentiler yapmaktır.

Gecekonduya yerleşen, bu konutu ekonomik mekandaki devinimliliğinin koşutunda tecimsel bir mal olarak da kullanabilmektedir. Ekonomik mekanda güvenli, sürekli, çalışma ve gelir koşulları istenilen düzeyde bir iş dalında çökme, fizik mekanda çökmeyi de beraberinde getirmektedir. Kondunun kurulduğu toprağın rantı, kondunun değerini aşmıyorsa, göçen, konduyu kiraya vererek ya da elden çıkararak, kentin alt orta gelirlilerinin apartman düzenindeki yaşantısına geçmektedir. Toprağın rantı üzerindeki yapının değerini aşıyorsa, ussal yol, yapının bu rantı maksimize edecek biçimlere dönüşmesi, örneğin apartmanlaşmasıdır. Gültepe bugün tam böyle bir doku değişimi göstermektedir.

Görüldüğü gibi, fizik mekandaki dokunun oluşumu ekonomik mekandaki ilişkilere bağlıdır. Gecekondunun başta gelen özellikleri sayılan "ucuzluk" ve "gelişim esnekliği", kökende, bir bölüm emekçinin ekonomik mekanda gerek pazar yüzeyi altında, gerekse bazı kesimler arasında, sürekli ya da ara sıra, yüzer-gezer biçimde pazarladığı emeğinin 'ucuz" ve "esnek" oluşundan kaynaklanmaktadır.

İzlendiği gibi, "ucuz" ve "esnek-devingen" emek, sanayi öncesi modelden, serbest piyasa kabulü içinde dışa bağımlı sanayileşme modeline geçişte ortaya çıkan ikili yapıdaki ekonomik ve toplumsal kesimleri bunalıma yol açmadan bir arada aynı sistem içinde yaşatmakta önemli işlevler yüklenmiştir. Olgunun başlangıcında, marjinal kesimin işlevi henüz açıklığa kavuşmadığı dönemlerde, göçenlerin nüfus dağılımında dengesizliğe, kentsel niteliklerin bozulmasına yol açtığı ve en önemlisi, sisteme karşı eylem potansiyeli yarattığı, gerek yöneticiler, gerekse plancılarca genelde birleşilen kanılardı. Bir yanda bu kanı, öte yanda tartışılan "özel" kalkınma biçiminin gittikçe yerleşmesiyle kesimin hızla işlev ve önem kazanması olgusu arasında açmazda kalan yöneticilerin çelişkili çırpınışlarına değgin ör-

nekler İkinci Bölümde işlenmişti. Bugün ise, kesimin işlevinin bir anlamda açıklık kazanmasıyla, sistem vaziyet alışını değiştirmiştir. Sanayileşmeye çarpık biçimde geçiş döneminde, "devingen" ve dolayısiyle ucuz ve çeşitli mekanlarda kendi çözümlerini getiren emeğin bu niteliklerini koruması gerekmektedir. Gültepe'deki nüfusun 20 yıldır yerleşik olmasına karşın, bir ucunun halâ örgütsüz kesimlerde dolaşır bulunması; örgütlü işlerde çalışanların bir bölümünün toplu sözleşme yoluyla gelirlerini artan enflasyon hızına göre ayarlamak olanağı varken, emeğin bu kesiminin düşük gelir düzeylerinde kalması bir rastlantı değildir. Sistem, bilinçli olarak, emeğin ekonomik mekandaki "esnek" niteliğini korumaktadır. Öteki mekanlardaki bağımlı ve esnek çözümler de, -- örneğin fizik mekandaki gecekondu -- bu açıdan değerlendirildiğinde, doğal sonuçlardır.

Sistemin kesimin esnek niteliğini korumaktan yana olduğu fizik mekandaki esnek çözümlere yönelttiği güncel müdahalelerin içeriğinden çıkartılabilmektedir. Örneğin, "akkondu" adı altında ortaya sürülen "projeler", barınma gereksiniminin karşılamasında marjinal kesim üyelerinin uygulamakta oldukları çözümün "esnekliği"ne dokunmaksızın; bu tür yapıların oluşturduğu yerleşim bölgelerine artık zorunlu olarak götürülen kamu hizmetlerinin kamuya maliyetini azaltmayı amaçlamaktadır.

Kanımızca, "marjinal" terimi de, artık, sistemin bu geçiş döneminde bunca önemli işlevler yüklenmiş bulunan ve bu işlevlerini yerine getirdiği kanıtlarıyla gözlenen bir kesimi nitelemekte yetersiz kalmaktadır. Giderek yanlış bir izlenim uyandırdığını öne sürmek bile olanaklıdır.

Gerçekte, kimin "marjinal" olarak nitelendiğini de iyi belirlemek gerekmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, örgütlü işlerde çalışanlar da bir noktada devingen ise, ekonomik mekandaki devinimliliğini sürdürüyor ve çeşitli nedenler sonucu örgütsüz işlere atlayabiliyor ise, bu tür işçiyi de "marjinal" olarak nitelemek olanaklıdır. Toplumbilimcilerin alt gelir topluluklarını sınıflamalarında bu açıdan bir değişikliğe gitmeleri ve ekonomik mekanda çizilen devingenliği temel alan yeni bir toplulaştırmayı geliştirmeleri ve ekonomistlerin de "marjinal" diye anılagelen kesimi yeniden tanımlama uğraşına girişmelerinin zamanı, kanımızca, gelmiştir.

Araştırmacı, bu çalışmada, fizik mekan plancılarının, fizik mekandaki sorunları bağımsız olarak ele alıp değerlendirmelerinin ne denli yanıltıcı sonuçlar verdiğini kanıtlamaya çalışmıştır. Kent plancılarının, kente ilişkin kararları verirken, çeşitli mekanlar arası ilişkileri

içeren bütüncül bir yaklaşımı benimsemelerinin gerekliliğini vurgulamak araştırmacının birincil amacıydı. Bu çalışmadaki tartışmalar açıklanan amaçla tutarlı olarak yürütülebildiyse ve savunduğu görüşleri benimsetebildiyse kent plancılarının da kentleşme sürecini yeniden tanımlamaları ve bu yeni tanımı oluştururken mekanlar arası ilişkilerin bütünlüğüne titizlenen çok yönlü bir yaklaşımı temel almaları için gerekli ortam yaratılmış demektir. Araştırmacı, bu çalışma, böyle bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunduysa amacına ulaşmış sayılmalıdır.

DİPNOTLAR

1. Mimarlar Odası Ankara Şubesi, **Türkiyede Kentleşme**, Ankara, 1971.
2. J. Abu-Lughod, "Migrant Adjustment to City Life : The Egyptian Case". **American Journal of Sociology,** 67 (July 1961).
3. W.A. Lewis, "Economic Development with Unlimited Supplies of Labor". **The Manchester School,** (May 1954).
   R. Nurkse, **Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries.** New York, Oxford Univ. Press, 1933.
4. S. Wellisz, "Dual Economies, Disquised Unemployment and the Unlimited Supply of Labor". **Economica,** 35 (1968).
5. R.S. Echaus, "The Factor Proportions Problem in Underdeveloped Areas". **American Economic Review, 45 : 4** (September 1955).
6. S. Dasgupta, "Underemployment and Dualism-A Note". **Economic Development and Cultural Change,** 12 : 2 (1964).
7. C.R. Frank, "Urban Unemployment and Economic Growth in Africa". **Oxford Economic Papers,** 20 : 2 (July 1968).
8. A.O. Hirschman, **The Strategy of Economic Development.** New Haven, Yale Univ. Press, 1958.
   H. Myint, **The Economics of Developing Countries.** London, Hutchinson and Co., 1964.
9. M.P. Todaro, "The Urban Employment Problem in Less Developed Countries: An Analysis of Demand and Supply". **Yale Economic Essays,** 8 (1968).
   M.P. Todaro, "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less

Developed Countries". **American Economic Review,** 59, (1969).

10. L. Lefeber, "Development and Regional Growth, The Absorbtion of Surplus Labor". **Location and Regional Planning,** Athens, Center of Planning and Economic Research, (1966).

11. H.T. Oshima, "Underemployment in Backward Economies: An Empirical Comment". **Journal of Political Economy,** 66, (June 1968).

12. M. B. Kıray, "Bürokrasinin Teknik İşlevi" TODAIE Konferansı, 1976.

13. W. Galenson, "Economic Development and the Sectoral Expansion of Employment". **International Labor Review,** 88, (June 1963).

14. C. Fried, "Urbanization and Italian Politics". **Journal of Politics,** 29 : 3 (August 1967).

15. M. B. Kıray, "Squatter Housing, Fast De-peasantization and Slow Workerization in Underdeveloped Countries". Paper presented at the 7. World Congress of Sociology, Varna, September 1970.

16. İ. Tekeli, **Bağımlı Kentleşme**. Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 1977.

17. P. C. W. Gutkind, 1966 yılında Nairobi ve Lagos kentlerinde yaptığı araştırma sonucunda göçenlerin kentte ilk aşamada akraba temelli bir ilişki ağının içine girdiğini iletir. Göçen iş bulana dek, hatta çoğu kez iş bulduktan sonra bile bu işten kentte kendi başına geçinecek kadar gelir sağlayana dek, bir akrabadan ötekinin evine gider ve akrabanın ekonomik durumuna göre çoğu kez bir yılı aşabilen süreler için kalır. Kentteki akrabalar bu durumdan yakınırlar ve sürekli gelip kalan bu akrabalar nedeniyle kendi yaşama standartlarını düşürmek zorunda kaldıklarını, gelenlerin ise bu biçim yaşamayı bir hak gibi yorumladıklarını iletir.
P. C.W. Gutkind, "The Energy of Dispair : Social Organization of the Unemployed in two African Cities : Lagos and Nairobi". **Civilizations,** 17 : 3 and 4 (1967).

18. J. Friedman and S. Flora, "The Absorbtion of Labor in the Urban Economy : The Case of Developing Countries". **Economic Development and Cultural Change,** 22 (1973).

19. P. C. W. Gutkind, A.g.e.
R.H. Fitzgibbon, "Political Implications of Population Growth in Latin America". **The Sociological Review, 11** (February 1967).
M. C. Needler, **Latin American Politics in Perspective.** Rev. ed., Princeton, Van Nostrand, 1968.
K. F. Johnson, "Causal Factors in Latin American Political Instability". **Western Political Quarterly,** 17 (September 1964).
B. G. Burnett and K. F. Johnson, **Political Forces in Latin America : Dimensions of Quest for Stability.** Belmont, Calif., Wadsworch, 1968.
S. P. Huntington, **Political Order in Changing Societies.** New Haven, Conn., Yale Press, 1968.
R. Ridker, "Discontent and Economic Growth". **Economic Development and Cultural Change,** 11 (October 1962).

20. J Nelson, "The Urban Poor". **World Politics,** 22 : 3 (April 1970).
W. A. Cornelius, Jr., "Urbanization as an Agent in Latin American Political

Instability: The Case of Mexico". **American Political Science Review,** 63 : 3 (1969).

R. Cohen and D. Michael, "The Revolutionary Non-Potential of the African Lumpenproletariat: A Sceptical View". **Bulletin,** Univ. of Sussex, 5 (October 1973).

N. Levine, "The Revolutionary Non-Potential of the 'Lumpen': Essence or Technical Deficiency". **Bulletin,** Univ. of Sussex, 5 (October 1973).

G. Soares and R.L. Hamlin, "Socio-economic Variables and Voting for the Radical Left in Chile". **American Political Science Review,** 61 : 4 (December 1967).

21. T. C. İmar ve İskan Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Md., Bölge Planlama Dairesi Yayınları, **Batı Karadeniz Bölgesi: Bölgesel Gelişme, Şehirleşme ve Yerleşme Düzeni.** Ankara, 1972.

22. R. Cohen and D. Michael, A.g.e.

    T. Gurr, "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices". **American Political Science Review,** 62 : 4 (December 1968).

23. T. Gurr, A.g.e.

24. M. Weiner, "Violence and Politics in Calcutta". **The Journal of Asian Studies,** 20 (May 1961).

25. S. Aktüre ve T. Şenyapılı, "Safranbolu'da Mekansal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve 'Koruma' Önerilerinin Düşündürdükleri". **O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi,** 1 : 2 (1976).

26. F. Yetman, "Kağıthane İmar Planı Açıklaması". Ozalit kopya, 1974.

27. 1958 ve 1961 yılları arasında Hürriyet gazetesinin konuya ilişkin haberlerini izlersek: (11 Ekim 1968)" ... Yeni gecekondular derhal yıktırılacak ... Gecekonduların inşasına müsaade eden mülkiye amirleri hakkında müfettişlik tahkikatı açılmıştır". (17 Aralık 1958) "... Gecekondu inşaatına kesin bir son verilmesi için, Belediye zabıtası da Fen İşleri Kontrol Ekipleri ile birlikte çalışacak... Yıkılma ameliyesinin süratle tatbiki için Belediye Encümeni kararları diğer işlere tercih ederek ön plana alacaktır". (3 Şubat 1959) "... Tapuları verilen gecekonduların sayısı 2 bine yakın... 'Bundan böyle hazineye ve evkafa ait yerlerde sahipli arsalara gecekondu yapılmasına hiç bir şekilde müsaade edilmeyecek". (16 Mart 1959) "İstanbulda 20 bin gecekonduya tapuları verilrildi". (19 Nisan 1959) "... Blok apartman inşası suretiyle çirkin manzaralı gecekonduların kaldırılması için girişilen teşebbüse şimdilik maddi imkansızlıklar yüzünden ara verilmiştir. Önümüzdeki Mayıs ayında mevcut bütün gecekondulara tapuları dağıtılacak, böylece müzmin bir hale gelen bu meseleye son verilmiş olacaktır'. (19 Mayıs 1961) "... Gecekondulara karşı yeni bir savaş açılıyor, eskiler yıkılmayacak fakat yeni de yapılmayacak. Başbakanlıktan, İçişleri Bakanlığına verilen emirle, belediyelere de bildirilen tamimin içeriği şöyle 'Gecekondularla şiddetli bir savaş istemi...' Belediyeler gecekondu takip ve yıkım büroları kuracak. Böylece memleketimizin her yerinde imar harici ve sıhhi olmayan meskenlerin inşa edilmesi önlenecektir. Başkan Cemal Gürsel 'Bundan sonra hiçbir suretle gecekondu yapılmayacak, yapılmış olanlar yıkılmayacak' demiştir".

28. Toprak yağmasına en çok uğrayan bu eksenin imar faaliyeti içinde çok önemli yer tuttuğunu izliyoruz. 19 Mayıs 1958'de Menderes Sirkeci-Florya yolunun 2 ayda bitirilmesi emrini vermiş ve sonradan bu eksendeki gelişmeleri bizzat denetlemiş ve hızlanması için girişimlerde bulunmuştur.

29. C. W. M. Hart, **Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi,** İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1969.

30. N. Saran, "İstanbulda Gecekondu Problemi". **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar,** E. Tümertekin, F. Mansur, P. Benedict (eds.), Çağlayan Matbaası, İstanbul, 1967.

31. N. Saran, **A.g.e.**

32. N. Saran, **A.g.e.**

33. C. W. M. Hart, **A.g.e.**

34. C. W. M. Hart, **A.g.e.**

35. M. B. Kıray, **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,** D.P.T. Yayınları, 1964.

İSTANBUL KAĞITHANE-GÜLTEPE'DE UYGULANAN ANKET ÖRNEĞİ

ANKETÇİ TARAFINDAN CEVAPLANDIRILACAK SORULAR

Anket yapan kişinin :

Adı : .....
Soyadı : .....

Anket yapılan evin : .....
Mahallesi : .....
Sokağı : .....
Evin numarası : .....

Sonuçlar :

Anket yapıldı : .....
Reddetti : .....
Boş ya da ikametgah değil : .....
Geçici olarak kimse yok : .....
Evde kimse yok : (3. ziyaret) : .....
Hane reisi yok (3. ziyaret) : .....
Başka (yazın) : .....

ANKETÇİ TARAFINDAN CEVAPLANDIRILACAK SORULAR

Evin özellikleri :

Ev kaç katlı?

Tek katlı .....
İki katlı .....
Üç katlı .....
Üç kattan fazla .....

Evin yapı malzemesi :

Ahşap .....
Yığma .....
Kerpiç .....
Kargir .....
Briket .....
Prefabrik .....
Teneke-mukavva .....
Betonarme .....
Başka (yazın) .....

Evin bahçesi varmı?

Var ..... Yok .....

Bahçe varsa kullanılıyormu?

Hayvan yetiştiriyor .....
Ekiyor .....
Boş .....
Başka (yazın) .....

HANE REİSİ İLE MÜLAKAT

1. Nerede doğdunuz? (il, ilçe, köy adını yazınız)

İSTANBULDA DOĞMAMIŞ OLANLARA SORULACAK

(İstanbulda doğdu ise 10. soruya geçin)

2. Doğduğunuz yerden doğru İstanbula mı geldiniz?
   Evet ..... Hayır .....
   (Cevap 'evet' ise 6. soruya geçin)
3. Doğduğunuz yerden ilk nereye gittiniz? (İl, ilçe, köy adı yazınız)
4. Oradan sonra nereye gittiniz?
5. İstanbula nereden geldiniz
6. İstanbula aileniz ile mi geldiniz?
   Evet ..... Hayır .....
7. Aileniz kaç zaman sonra yanınıza geldi?

BU EVDE KİMLER YAŞIYOR ÖZELLİKLERİ NELERDİR?

Bu evde kendinizden başlayarak oturanlar Yalnız küçük adı	Hane Reisinin Nesi Olur? Hane Reisine Akrabalığı		Evde olmayan ama dönmesi beklenen kimse var mı? Şimdi Nerde Neden Gitti		Ne Ne Doğdu Yaş Ya da Doğum Yılı	Bekar Evli Dul Boşanmışmı	Ne İşte Çalışıyor Meslek İş yeri	Tahsilleri Nedir Okuma yazması var mı? Tahsili nedir?		Çalışanlar — Ücretli mi — Maaşlı mı — Kendi hesabına — İşveren mi — Aile işletmesinde bedava	

8. Doğduğunuz yeri neden bıraktınız?
9. Neden başka bir yere değil de İstanbula geldiniz?

HANEHALKI ÖZELLİKLERİ İÇİN İLİŞİKTEKİ 10 NO.SORU ÇİZELGESİNİ DOLDURUNUZ

11. Kaç yıldan beri İstanbulda yaşıyorsunuz?
12. Şimdi ne iş yapıyorsunuz?
13. Bu işten başka kazanç getiren işiniz ya da işleriniz var mı? Onlar nedir?

ÇALIŞAN OĞLU OLANLARA SORULACAK

(Çalışan oğlu yoksa ve evde hane reisinden başka çalışan erkek yoksa kadın üye için sorulacak. Hane reisinden başka çalışan yoksa 19. soruya geçiniz.)

14. En büyük oğlunuz şimdiki işinde ne zamandan beri çalışıyor?
15. Bundan evvel ne iş tutardı?
16. O işinde ne kadar çalıştı?
17. Ondan evvel ne iş tutardı?
18. O işinde ne kadar çalıştı?
19. Siz hiç işsiz kaldınızmı?
20. Kaldınızsa kaç zaman?
21. Evinizde oturanlardan hiç işsiz kalan oldumu?
22. Oldu ise kim ne kadar zaman işsiz kaldı
23. Son bir yıl içinde bu eve bir ayda giren bütün para ne kadardır? Başka yerden aldığınız kira, emekli aylığı, memleketten gelen para gibi hepsini düşünün ve ayda eve giren paranın hepsi ne kadardır onu söyleyin?
24. İş yeriniz nerede? (Mahalle ve sokak adı yazın).
25. İşinize nasıl gidip geliyorsunuz?
26. Başka vasıtaya biniyormusunuz? Hangisine?
27. Kaç dakika yürüyorsunuz?
28. Evinizden işinize ne kadar zamanda gidiyorsunuz?
29. İşinize gidip gelirken bir günde toplam ne kadar yol parası veriyorsunuz?
30. İstanbulda ilk tuttuğunuz iş ne idi?
31. Bu işte ne kadar çalıştınız?
32. Bu işi neden bıraktınız?
33. Sonra hangi işi tutunuz?
34. Bu işte ne kadar çalıştınız?
35. Bu işi neden bıraktınız?
36. Daha sonra hangi işi tuttunuz?

37. Bu işte ne kadar çalıştınız?
38. Bu işi neden bıraktınız?
39. Bundan sonra hangi işi tuttunuz?
40. Bu işte ne kadar çalıştınız?
41. Bu işi neden bıraktınız?
42. İlk işinizi nasıl buldunuz?
43. Şimdiki işinizi nasıl buldunuz?
44. Şimdiki işinizden kazandığınız para size yetiyormu?

Evet ..... Hayır .....

45. Yetmiyorsa ne yapmayı düşünüyorsunuz?
46. İşiniz bozulsa ne yapardınız?
47. Sizce İstanbulda ne gibi işlere girmek kolay?
48. Neden bu gibi işlere girmek kolay?
49. İstanbulda nasıl bir iş tutmak isterdiniz?
50. Sizce daha iyi bir iş tutmada en önemli engeliniz nedir?
51. Bu engel olmasaydı nasıl bir iş bulabilirdiniz?
52. Karınızın (ya da ailenin çalışan kadın üyesi) İstanbulda daha iyi bir iş bulmada en önemli engeli nedir?
53. Bu engel olmasaydı nasıl bir iş bulabilirdi?
54. 18-20 yaşlarında bir oğlunuz olsa, sizce onun İstanbulda bulabileceği en iyi iş nedir?
55. Onun ne iş tutmasını isterdiniz?
56. Sizce çalıştığınız iş yerinde, ya da yaptığınız işte haklarınızı elde etmenin en iyi yolu nedir?
57. Sosyal Sigorta Kurumu, Emekli Sandığı ya da Bağkur'a üye misiniz?

Sosyal Sigorta Kurumu .....
Emekli Sandığı .....
Bağkur .....
Hiçbiri .....

58. Aşağıdaki derneklerden hangisine üyesiniz?

Semti güzelleştirme derneği .....
Cami yaptırma ve Kuran kursu derneği .....
Köy kalkındırma derneği .....
Spor ve eğlence derneği .....
Yardım derneği .....
Başka (yazın) .....

59. Herhangi bir sendikaya üyemisiniz?
60. Herhangi bir meslek derneğine üyemisiniz?

61. Herhangi bir siyasal partiye üyemisiniz?
62. Sizce bir fabrika işçisinin mi, memurun mu, bakkalın mı yoksa bir kapıcının mı durumu daha iyidir?
63. Neden?
64. Sizce bu semtte oturanlar içinde en iyi işi olan hangi işte çalışıyor?
65. Kaç zamandır bu evde oturuyorsunuz?
66. Bu evin sahibimisiniz yoksa kiracımısınız?

Sahibi .....
Kiracı .....
Başka (yazın) .....

EV SAHİPLERİNE SORULACAK

67. Evi yaptırdığınız mı yoksa satın mı aldınız?

Yaptırdı ..... Satın aldı .....

68. Ev kaça çıktı ya da kaça satın aldınız?
69. Evi hangi tarihte aldınız ya da yaptırdınız?

KİRACILARA SORULACAK

70. Ne kadar kira veriyorsunuz?
71. Yazılı kira kontratınız varmı?
72. Ev sahibiniz ne iş yapıyor?
73. Ev sahibiniz hangi semtte oturur? (İstanbul dışında ise nerede?)
74. Ev sahibinizin evi nasıl bir ev? O da gecekondu mu?
75. Bu evi nasıl buldunuz? Size kim yardım etti?

HEM KİRACI HEM EV SAHİPLERİNE SORULACAK

76. Ev kaç odalı?
77. Eve hiç ilave yapıldımı?

Evet ..... Hayır .....
Bilmiyor .....

İLAVE YAPILDI İSE SORULACAK

(İlave yapılmadı ise 82. soruya geçin)
78. Ne zaman ilave yapıldı?
79. Ne ilavesi yapıldı?
80. Sonra ne ilave yapıldı?

81. Ondan sonra ne ilave yapıldı?
82. Evinizde aşağıdakilerden hangileri var?

Elektrik	Ayrı mutfak .....
Akar su	Ayrı banyo .....
İçerde hela	Ayrı yatak odası .....
Komşu ile paylaşılan hela	Çocuklar için ayrı yatak odası ...
Komşu ile paylaşılan hela ...	Odaların dışında hol .....

83. Evinizde aşağıdakilerin hangileri var?

Televizyon	Düdüklü tencere .....
Buz dolabı	Elektrik süpürgesi .....
Fırın	Tül perde .....
Çamaşır makinası	
Teyp	Koltuk .....
Pikap	Karyola .....

84. Yok olanlardan hangilerini almak isterdiniz?
85. Neden bunları almak isterdiniz?
86. Ev ya da arsa almak için gerekli parayı nereden buldunuz?
87. Ev ya da arsa için hava parası ödediniz mi? Ne kadar?
88. Evin ya da arsanın size ait olduğunu gösteren

    tapu var mı? .....
    elektrik ya da su makbuzu varmı?.....
    özel satış belgesi var mı? .....
    noter senedi var mı? .....
    hiçbir yazılı kağıt yok mu? .....

89. Kaç yıldır bu semtte oturuyorsunuz?
90. Neden bu semte taşındınız?
91. Bu eve gelmeden önce nerede oturuyordunuz? (Mahalle adı)
92. Oradaki ev gecekondumuydu? Değilse neydi?
93. O evde kiracımıydınız? Değilseniz nasıl oturuyordunuz?
94. Ondan önceki eviniz neredeydi? (Mahalle adı)
95. O ev gecekondumuydu? Değilse neydi?
96. O evde kiracımıydınız? Değilse nasıl oturuyordunuz?
97. İstanbulda başka eviniz varmı? Varsa nerede, nasıl bir ev?
98. İstanbulda arsanız varmı? Varsa nerede, nasıl kullanacaksınız?
99. İstanbulda nerede, nasıl bir eviniz olsun isterdiniz?
100. Çocuklarınız evlenince nerede otursunlar isterdiniz? (İstanbulda ise hangi semtte)
101. Çocuklarınız evlenince nasıl bir evde otursunlar isterdiniz?

102. İstanbula ilk geldiğinizde karşılaştığınız en büyük güçlük ne oldu?
103. Bu güçlüğü nasıl hallettiniz? Size kimler yardım etti? (Hemşeri, akraba, komşu, iş arkadaşı gibi gruplar)
104. Bu güçlüğü hallettikten sonra hangi güçlükle karşılaştınız?
105. Onu nasıl hallettiniz? Size kimler yardım etti?
106. Şimdi karşılaştığınız en büyük güçlük nedir?
107. Bu güçlüğü nasıl halletmeyi düşünüyorsunuz?
108. İstanbulda akrabalarınız varmı?

Var ..... Yok .....

İSTANBULDA AKRABALARI VARSA SORULACAK

(İstanbulda akrabaları yoksa 112. soruya geçin)
109. Akrabalarınız hangi semtte oturuyor?
110. Nasıl bir evde oturuyorlar?
111. Bu akrabalarla kaç zamanda bir görüşürsünüz?
112. İstanbula geldiğinizden beri yeni tanışlarınız oldumu?
113. Bunlarla nerede tanıştınız?
114. Bu tanışlarla ailece görüşürmüsünüz?
115. Kaç zamanda bir görüşürsünüz?
116. En iyi 3 arkadaşınızın meslekleri nelerdir? Ne iş yaparlar?
117. Bu arkadaşlarla nerede tanıştınız?
118. Bu arkadaşlar hangi semtlerde otururlar?
119. Onlarla ailece görüşürmüsünüz?
120. İş yerinizdeki arkadaşlarla iş yeri dışında görüşürmüsünüz?
121. Bu arkadaşlar aynı zamanda hemşeri ya da akrabamıdırlar?
122. Karınızın kendi görüştüğü ahpapları varmı?
123. Komşularınızın içinde hiç tanımadıklarınız varmı?
124. Komşularınız nasıl insanlar?
125. Yani ne demek istiyorsunuz?
126. Sizce durumunuz başkalarına göre iyi mi kötü mü?
127. Kime göre iyi ya da kötü
128. Neden?
129. Kim gibi olmak isterdiniz?
130. Sizce İstanbulda rahat yaşamak için ne kadar para kazanmak gereklidir?
131. Para gerektiren bir mesele ile karşılaşsanız ne yapardınız?
132. Devlet dairesinde bir işiniz olsa kimden yardım isterdiniz?
133. Aile içinde bir anlaşmazlık çıksa kimden yardım isterdiniz?
134. Elinize 50.000 lira geçse bu para ile ne yapardınız?
135. Elinize 500.000 lira geçse bu para ile ne yapardınız?

136. Elinize her ay geçen para biraz mesela ayda 500 lira artsa, bu artışı hangi ihtiyaçlar için harcardınız?
137. Devamlı kahveye gidermisiniz?
138. En çok hangi semtteki kahveye gidersiniz?
139. Sinemaya ailece mi gidersiniz, siz yalnız ya da arkadaşlarınızla mı gidersiniz?
140. En çok hangi semtteki sinemalara gidersiniz?
141. Son bir yıl içinde hiç tiyatroya gittiniz mi?
142. Gittiniz ise hangi semtteki tiyatroya gittiniz?
143. Gitmedi iseniz neden gitmediniz?
144. Günlük alışverişinizi nerede yaparsınız?
145. Şehir içinde gezmek için nerelere gidersiniz?
146. Aşağıdaki semtleri hiç gördünüzmü? Gördünüz ise hangi sebeple oraya gitmiştiniz?

Semt	Gidiş Sebebi (yazın)
Şişli	.....
Taksim	.....
Sirkeci	.....
Kadıköy	.....
Bebek	.....
Suadiye	.....

147. Memleketteki akrabalarla nasıl haberleşirsiniz?
148. Memlekete para gönderirmisiniz?
149. Gönderirseniz kaç zamanda bir gönderirsiniz?
150. Hangi vasıta ile gönderirsiniz?
151. Memleketten size para gelirmi?
152. Gelirse kaç zamanda bir gelir?
153. Son bir yıl içinde memleketten size kalmaya gelen oldumu?
154. 'Evet' ise hangi sebeple geldiler?
155. Gelenler ne kadar kaldı?
156. Siz memlekete gider misiniz?
157. Giderseniz neden gidersiniz?
158. En son ne zaman gittiniz, ne kadar kaldınız?
159. Aşağıdaki gazetelerin hangilerini devamlı ya da arasıra okursunuz?

	Devamlı	Arasıra
— Cumhuriyet, Vatan, Politika	.....	.....
— Hürriyet, Günaydın	.....	.....
— Milliyet, Ayrıntılı haber	.....	.....
— Saklambaç, Hafta sonu ve benzeri	.....	.....
— Tercüman, Son Havadis, Dünya,	.....	.....
— Hergün, Sabah ve benzeri	.....	.....

160. İstanbulda aşağıdaki kurumların hangisine işiniz düştü?

— Hiç mahkemeye işiniz düştümü? .....
— Avukat tuttunuzmu? .....
— Noterle işiniz oldumu? .....
— Özel muayenehaneye gittinizmi? .....
— Bankada paranız varmı? .....
— Bankadan kredi aldınızmı? .....
— Taksitle alışveriş yaptınızmı? .....
— Supermarketle alışveriş yaptınızmı? .....

161. Sizce 'hayat seviyesi' ne demektir?
162. Sizce 'çok partili siyasi hayat' ne demektir?
163. Sizce 'referandum' ne demektir?
164. Sizce 'grev' ne demektir?
165. Sizce 'iş güvenliği' ne demektir?
166. Sizce 'toplu sözleşme' ne demektir?
167. Sizce şehirle köy arasında ne fark var?
168. Peki, başka ne fark var?

BİBLİYOĞRAFYA

GENEL

Abrams, Charles, **Squatter Settlements : The Problem and the Opportunity.** Washington D.C. : Department of Housing and Urban Development, 1966.

Abrams, Charles, **Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World.** Cambridge : M.I.T. Press, 1965.

Abu-Lughod, Janet, "Migrant Adjustment to City Life : The Egyptian Case". **American Journal of Sociology,** 67, (July, 1961).

Abu-Lughod, Janet, "Tale of Two Cities : The Origins of Modern Cairo". **Comparative Studies in Society and History,** 7 : 4, (1965).

Adams, Bert N., **Kinship in an Urban Setting.** Chicago : Markham Publishin Co., 1968.

Adams, D., "Rural Migration and Agricultural Devepment in Colombia", **Economic Development in Colombia,** 17 : I (1969).

Agarwala and Singh (eds.), **The Economics of Underdeveiopment.** New York : Oxford University Press, 1968.

Alejandoo, Partes, "The Urban Slum in Chile". **Land Economics,** Aug. 1971.

Almond, G. and Coleman, J. (Eds.), **The Politics of the Developing Areas.** Princeton : Princeton University Press, 1959.

Almond, G. and Verba, S., **The Civic Culture.** Princeton : Princeton University Press, 1963.

Alonso, William, "The Form of Cities in Developing Countries". **Papers of the Regional Science Association,** XII, (1964).

Alonso, William, "A Theory of Urban Land Market". **Papers and Proceedings of Regional Science Association,** 6, (1960).

Alonso, William, "A Reformulation of Classical Location Theory". **Papers and Proceedings of Regional Science Association,** 19, (1967).

Alonso, William, "Planning and the Spatial Organization of the Metropolis in the Developing Countries". **ITCC Review,** II : 2 (6), (1973).

Anderson, Nels (Ed.), **Urbanism and Urbanization.** Leiden : E.J. Brill, 1964.

Anderson, Nels, **Our Industrial Urban Civilization.** New York : Asia Publishing House, 1964.

Anderson, R. and Anderson, G., "Voluntary Associations and Urbanization". **American Journal of Sociology,** 65 : 3, (1959).

Armstrong, W.R. and Mc Gee, T.G., "Revolutionary Change and the Third World City : A Theory or Urban Involution". **Civilizations,** 18, (1968).

Back, Kurt W., **Slums, Projects and People : Social Psychological Problem in Puerto Rico.** Durham : Duke University Press, 1962.

Baer, W. and Herve, M., "Employment and Industrialization in Developing Countries". **Quarteriy Journal of Economics,** 80 : I, (February 1966).

Baker T. and Bird, M., "Urbanization and Position of Women". **The Sociological Review,** 7 : I (1959).

Balan, J. "Are Farmers' Sons Handicapped in the City?" **Rural Sociology,** 33 : 2, (June 1968).

Balan, Jorge, "Migrant-Native Socioeconomic Differences in Latin American Cities : A Structural Analysis", **Latin American Research Review,** 4 : I (Spring 1969).

Bamberger, M., "A Problem of Political Integration in Latin America : The Barrios of Venezuella", **International Affairs,** 44 : 4 (October, 1968).

Bascom, William, "Urbanization Among the Yoruba". **American Journal of Sociology,** 60, (March, 1955).

Bascom, William, "Urbanism as a Traditional African Pattern". **Sociological** Review, 7 : I, (1959).

Baumgartner, H.W., "Potential Mobility in Agriculture : Some Reasons for the Existence of a Labor Transfer Problem". **Journal of Farm Economics,** 47, (February 1965).

Belovenitsky, V., "The Urbanization Process and the Social Structure of the Urban Population in Pakistan", **Asian Survey,** 14 : 3 (1974).

Berret, F., "Ideology of Islamic Urbanization". **International Journal of Comparative Sociology,** 4 : 2, (Summer 1963).

Berry, Brian J.L., "Urban Hierarchies and Spatial Organization in Developing Countries". **ITCC Review,** II : 4 (8), (1973).

Beyer, Glenn H. (Ed.) **The Urban Explosion in Latin America.** Ithaca : Cornell University Press, 1967.

Blair, Thom, "Chile : Politics of Squatting". **Built Environment.** 2 : 3, (March 1973).

Bloom, Leo, "Some Problems of Urbanization in South Africa". **Phylon,** 24 : 4, (Winter, 1964).

Bock, Philip K., **Peasants in the Modern World.** Albuquerque : University of New Mexico Press, 1969.

Boeke, I.H., **Economics and Economic Policy of Dual Societies.** New York : International Secretariat, Institute of Pacific Relations, 1953.

Bowen, D.R. et al., "Deprivation, Mobility and Orientation toward Protest of Urban Poor". **American Behavioral Scientist,** II : 4, (March-April 1968).

Bradfield, S., "Some Occupational Aspects of Migration", **Economic Development and Cultural Change,** 14 : I (1965).

Breeze, Gerald, **Urbanization in Developing Countries.** Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1966.

Breeze, Gerald W., **The City in Newly Developing Countries : Readings on Urbanism and Urbanization.** Englewood Cliffs : Prentice-Hall 1969.

Brigham, Eugene F., **A Model of Residentai Land Values.** Santa Monica : Rand Corp., 1964.

Brigham, Eugene F., "The Determinants of Residential Land Values". **Land Economics,** (Nov. 1965).

Brinley, Thomas, **Migration and Urban Development.** London : Methuen, 1972.

Brody, Eugene B., **Behavior in New Environments : Adaptation of Migrant Populations.** Beverly Hills : Sage Publictions Inc., 1970.

Bryce-Laporte, Roy S., "Family Adaptation of Relocated Slum Dwellers in Puerto Rico : Impiications for Urban Research and Development". **The Journal of Developing Areas,** 2, (1968).

Burki, Shahid Javed, "Migration, Urbanization and Politics in Pakistan" in Wriggins and Guyat (eds.), **Population, Politics and Future of Southern Asia.** N.Y. : Columbia Univ. Press, 1973.

Burki, Shahid Javed, "Development of Towns The Pakistan Experience". **Asian Survey,** 14 : 8, (1974).

Burki, Shahid Javed, "Rapid Population Growth and Urbanization : the Case of Pakistan". **Pakistan Economic and Social Review,** II : 3, (1973) .

Burki, Shahid Javed, "The Fall of Ayub Khan : A Socio-Economic Explanation". **Asian Survey,** 12, (1972).

Burnette, B.G. and Johnson, K.F., **Political Forces in Latin America : Dimensions of the Quest for Stability** Belmont, Calif. : Wadswarth, 1968.

Caldwell, John C., African Rural-Urban **Migration : The Movement of Ghana's Towns.** New York Columbia University Press, 1969.

Clark, Leon E. (Ed.), **From Tribe to Town : Problems of Adjustment.** New York : Praeger, 1969.

Clinard, Marshall B., **Slums and Community Development Experiments in Self-Help.** New York : The Free Press, 1966.

Clinard, Marshall B., "The Absorption Problems of In-Migrants". **ITCC Review,** I : 4, (1972).

Chenery, H.B., "Toward a More Effective Alliance for Progress". A.I.D. Discussion Paper No : 13. Washington, (1967).

Chiang, Hsieh, "Underemployment in Asia-Nature and Extent". **International Labour Review,** LXV : 6, (June 1952).

Cohen, Robin and David, Michael, "The Revolutionary Potantial of the African lumpenproletariat : A Sceptical View". **Bulletin,** University of Sussex, 5, (October 1973).

Cornelius, A.W., "Urbanization as an Agent in Latin American Political Instability : The Case of Mexico". **American Political Science Review,** 13 : 3 (1969).

Cowan, Peter (Ed.), **Deveioping Patterns of Urbanization.** Beverly Hills : Sage Publications Inc., 1970.

Davis, Kingsley and Casis Ana, "Urbanization in Latin America". **The Milbank Memerial Fund Quarterly,** 24 : 2, (1946).

Desai, A.R., "Urbanization and Social Stratification". **Sociological Bulletin,** 9 : 2, (September, 1960).

Dasgupta, Samir, "Underemployment and Dualism-A Note", **Economic Development and Culturai Change,** 12 : 2, (1964).

Doctor, K.C. and Gallis, H., "Modern Sector Employment in Asian Countries : Some Empirical Estimates". **International Labor Review,** 89 : 12, (December 1964).

Dormer, P., Brown, M., Kanel, D., **Land Tenure and Reform : Issues in Land Development.** Madison.

Dotson, Floyd, "Patterns of Voluntary Association Among Urban Working Class Families". **American Sociological Review,** 25, (1951).

Dwyer, D.J., "Problems of Urbanization : The Example of Hong Kong." **Studies in Applied Geography,** Institute of British Geographers, Special Publication No. I, London : (1968).

Dwyer, D.J., "The Problem of In-Migration and Squatter Settlement in Asian Cities : Two Case Studies, Manila and Victoria-Kowloon". **Asian Studies,** 2, (1964).

Dwyer, D.J., "Urban Squatters : The Relevance of the Hong Kong Experience". **Asian Survey,** 10 : 7, (1970).

Dwyer, D.J., "Absorption Problems of In-Migrants in Metropolitan Cities of Developing Countries". **ITCC Review,** I : 4, (1972).

Dwyer, D.J. (ed.), **The City as a Center of Change in Asia,** Hong Kong : Hong Kong University Press, 1972.

Dziadek, F., "Unemployment in the Less Developed Countries". A.I.D. Discussion Paper No : 16, Washington, (1967).

Echaus, R.S., "Factor Proportions Problems in Underdeveloped Areas". **American Economic Review,** 45 : 4, (September 1955).

Eisenstadt, Samuel N., "Modernization : Growth and Diversity". **Americana Latina,** 9 : I, (January, 1966).

Eisenstadt, S., "The Process of Modernization and of Urban and Industrial Transformation Under Conditions of Structural Duality". **Social Science Information,** 4 : I, (March 1965).

Eisentadt, Samuel N., **The Absorbtion of Immigrants : A Comparative Study Based Mainly on the Jewish Community in Palestine and the State of Israel.** London : Ruthledge and Kegan Paul Ltd., 1954.

Elkan, Walter, **Migrants and Proletarians : Urban Labour in the Economic Development of Uganda,** London : Oxford Univ. Press, 1960.

Emery, P.A., "Creative Aspects of Shanty Towns". **Ekistics,** (May 1963).

A.L. Epstein, "Urbanization and Social Change in Africa". **Current Anthropology,** 8 : 4, (1967).

Fava, Sylvia Fleis (Ed.), **Urbanism in World Perspective.** New York : Thomas Y. Crowell Co., 1968.

Fei, J.C.H., and Ranis, F., **Development of the Labor Surplus Economy : Theory and Policy** Homewood, Illinois : Irwin, 1964.

Field, A.J., (Ed.), **Urbanization and Work in Modernizing Societies.** Detroit, Mich. : Glengary Press, 1967.

Field, A.J. (ed.), **City and Country in the Third World,** London : Schenlinan, 1970.

Fitzgibbon, R.H., "Political Implications of Popuiation Growth in Latin America". **The Sociological Review,** II, (February 1967).

Flinn, W.L., "The Process of Migration to a Shantytown in Bogota". **Inter-American Economic Affairs,** 22, (Autumn 1968).

Forde, D. (Ed.), **Social Implications of Industrialization and Urbanization in Africa South of the Sahara.** Lausanne : UNESCO, 1956.

Frank, C.R., Jr., "Urban Unemployment and Economic Growth in Africa". **Oxford Economic Papers,** 20 : 2, (July 1968).

Franklin, B., "The Lumpenproletariat and the Revolutionary Youth Movement". **Monthly Review,** 21 : 8, (January 1970).

Frey, F.W., "Socialization to National Identification among Turkish Peasants". **Journal of Politics,** 30 : 4, (November 1968).

Fried, Marc and Peggy Gleicher, "Some Sources of Residential Satifaction in an Urban Slum". **Journal of the American Institute of Planners,** 27, (1961).

Fried, R.C., "Urbanization and Italian Politics". **Journal of Politics,** 29 : 3, (August 1967).

Friedlander, Stanley L. **Labor Migration and Economic Growth : A Case Study of Puerto Rico.** Cambridge, Mass. : The M.I.T. Press, 1965.

Garbett, A. and Kaptaner, B., "Theoretical Orientations in the Study of Labour Migration", **The New Atlantics,** 2 : I, (1970).

Germani, G., "Inquiry into the Social Effects of Urbanization in a Working Class Sector of Greater Buenos Aires". UNESCO, E/CN. 12/URB/10, (December 1958).

Germani, G., "Social and Political Consequences of Mobility" in Smelser and Lipset, **Social Structure and Mobility in Economic Development,** Chicago : Aldine Pub. Co., 1966.

Geertz, Clifford, **Peddlers and Princes : Social Development and Economic Change in Two Indonesian Town.** Chicago : University of Chicago Press, 1963.

Goldrich, D., et al., "The Political Integration of Lower Class Urban Settlements in Chile and Peru". **Studies in Comparative International Development,** 3, (1967-1969).

Goldkind, Victor, "Sociocultural Contrasts in Rural and Urban Settlement Types in Costa Rica". **Rural Sociology,** 26 : 4, (1961).

Greer, Scott; L. Mc Elrath; David Minar and Peter Orleans (Eds.), **The New Urbanization,** New York : St. Martins Press, 1968.

Gulick, John, **Tripoli-A Modern Arab City.** Boston : Harvard University Press, 1967.

Gulick, John, "Baghdad : Portrait of a City in Physical and Cultural Change". **Journal of the American Institute of Planners,** 33 : 4, (July 1967).

Gulick, John, "Old Values and New Institutions in a Lebanese Arab City". **Human Organization,** 24 : I, (1965)

Gulick, John, "Images of an Arab City". **Journal of the American Institute of Planners,** 29 : 3, (August, 1963).

Gurr, T., "Urban Disorder : Perspectives from the Comparative Study of Civil Strife". **American Behavioral Scientinst,** II : 4, (March-April, 1968).

Gurr, T., "A Causal Model of Civil Strife : A Comparative Analysis Using New Indices". **American Political Science Revlew,** 62 : 4 (December 1968).

Gurr, T., "Psychological Factors in Civil Violence". **World Politics,** 20 (January 1968).

Gutkind Peter C.W., "African Urbanism, Mobility and the Social Network". **International Journal of Comparative Sociology,** 6 : I, (1965).

Gutkind, Peter C.W., "The Energy of Despair : Social Organization of the Unemployed in Two African Cities : Lagos and Nairobi". **Civilizations,** 17 : (3 and 4), (1967).

Gutkind, Peter C.W., "The African Urban Milieu : A Force of Rapid Change". **Civilizations,** 12 : (1962).

Hammel, Eugene, "The Family Cycle in a Peruvian Slum and Village". **American Anthropologist,** 63, (1961 b).

Hance, W.A., "The Economic Location and Functions of Tropical African Cities". **Human Organization,** 19 : 3 (1960).

Hanson, R.C. and G.S. Ozzie, "Differential Experience Paths of Rural Migrants to the City". **American Behavioral Scientist,** 13 : I, (1969).

Harrison, Robert S., "Migrants in the City of Tripoli, Libya". **Geographical Review,** 57 : 3, (1967).

Hatt, Paul K. and Albert J. Reiss Jr. (Eds.), **Cities and Society,** New York : The Free Press, 1967.

Hauser, Philip M., **Urbanization in Latin America.** New York : International Documents Service, 1961.

Hauser, Philip M. (Ed.), **Urbanization in Asia and the Far East.** Calcutta : UNESCO, 1957.

Hauser, Philip M. and Leo F. Schnore (Eds.), **The Study of Urbanization.** New York : Mc Graw-Hill, 1965.

Heath, D. and Adams, R. (Eds.), **Contemporary Cultures and Societies of Latin America.** New York : 1965.

Herrera, Felipe, "Nationalism and Urbanization in Latin America". **ITCC Review,** II : 4 (8), (1973).

Friedman, John, "The Strategy of Deliberate Urbanization". **Journal of American** Institute of Planners, (Nov. 1968).

Friedman, John, "The Spatial Organization of Power in the Development of Urban Systems". **Development and Change,** 4 : 3, (1972-73).

Friedman, John, "Two Concepts of Urbanization : A Comment". **Urban Affairs** Quarterly, I, (June, 1966).

Friedman, John, "An Information Model of Urbanization". **Urban Affairs** Quarterly, 4 : 2, (Summer, 1968).

Friedman, John, "The Role of Cities in National Development". **American Behavioral Scientinst,** 12 : 5, (May/June 1969).

Friedman, John, "Cities in Social Transformation". **Comparative Studies in Society and History,** 4 : I, (November, 1961).

Friedman, John and Sullivan Flora, "The Absorbtion of Labor in the Urban Economy : The Case of Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change,** 22 (1973).

Fromm, Eric and M. Maccoby, **Social Character in a Mexican Village.** Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1970.

Galenson, W., "Economic Development and Sectoral Expansion of Employment". **International Labor Review,** 88 : 6, (June 1963).

Galenson, W. (Ed.), **Essays on Employment.** Geneva : I.L.O., 1971.

Galenson, W. and Leibentein, H., "Investment Criteria, Productivity and Economic Development". **Quarterly Journal of Economics,** 69, (August 1955).

Gans, Herbert J., **The Urban Villagers.** New York : The Free Press, 1962.

Gans, Herbert J., "The Balanced Community : Homogeneity or Heterogeneity in Residential Areas". **Journal of the American Institute of Planners,** 27, (1961).

Gans, Herbert J., "The Human Implications of Current Redevelopment and Relocation Planning". **Journal of the American Institute of Planners,** 25 : I (February 1959).

Honje, Masahiko, "Urbanization in Asia : Dualism in Development". **ITCC Review,** II : 2 (6), (1973).

Horowitz, I.L., "Eiectoral Politics, Urbanization and Social Development in Latin America". **Urban Affairs Quarteriy,** 2 : 3 (March 1967).

Hoselitz, B.F., "Urbanization and Economic Growth in Asia", **Economic Development and Cultural Change,** 6 : I, (October 1957).

Hoselitz, B.F., **Sociological Aspects of Economic Growth.** Glencoe, III., Free Press 1960.

Hoselitz, B.F. and Moore W.E. (Eds.), **Industrialization and Society.** Paris : UNESCO 1963.

Hoselitz, B.F. and Wilbert E. Moore (Eds.), **Industrialization and Family Change.** Paris : UNESCO, 1963.

Hoyt, Homer, "Changing Patterns of Land Values", **Land Economics,** 34 : 2, (May 1960).

Huntington, S.P., **Political Order in Changing Societies.** New Haven, Conn. : Yale Univ. Press, 1968.

Hurt, W.R., "The Urbanization of Yankton Indians". **Human Organizations,** 20, (Winter 1961-62).

Hutchinson, Bertram and Castaldi Carlos, "The Migrant Population of Urban Brazil". **America Latina,** VI : 2, (April-June 1963 a).

Hutchinson, Bertram and Castaldi Carlos, "Urban Social Mobility Rates in Brazil Related to Migration and Changing Occupation Structure". **America Latina,** 3, (July-Sep. 1963 b).

Inkeles, Alex, "Making Men Modern : Or the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries". **American Journal of Sociology,** 53, (Sept. 1969).

International Labor Office, **Employment and Economic Growth. Geneva,** 1964.

International Labor Office, **Towards Full Employment : A Programme for Colombia,** Geneva : 1970.

International Labor Office, **Employment, Incomes and Equality,** Geneva, 1972.

International Labor Office, **Fiscal Measures for Employment Promotion in Developing Countries.** Geneva, 1972.

International Labor Office, **Measurement of Underemployment.** Geneva, 1957.

International Labor Office, **Why Labor Leaves the Land, A Comparative Study of the Movement of Labor out of Agriculture,** Studies and Reports, New Series No. 59, Geneva 1960.

Jacobbson, Leo and Prakash, Ved. **Urbanization and National Development,** Calif.: Sage Publications, 1971.

Jansen, Clifford J. (Ed.), **Readings in the Socioiogy of Migration.** Oxford : Pergamon Press, 1970.

Johnson, E.A.J., **The Organization of Space in Developing Countries.** Cambridge, Mass. : Harvard Univ. Press, 1970.

Johnson, K.F., "Causal Factors in Latin American Political Instability". **Western Political Quarterly,** 17 : 3 (September 1964).

Johnson, Sheila K., "Hong Kong's Resettled Squatters : A Statistical Survey". **Asian Survey,** VI : II, (Nov. 1966).

Johnston, B.F. and Nielson, S.T., "Agricultural and Structural Transformation in a Developing Country". **Economic Development and Cultural Change,** 14 : I (April 1966).

Jolly, R., E. De Kad; H. Singer and F. Wilson (Eds.), **Third World Employment.** Penguin Books, 1973.

Jones, Emrys, "Aspects of Urbanization in Venezuella". **Ekistiks,** 18 : 109, (1964).

Jorgenson, Dale W., "The Development of Dual Economy". **Economic Journal,** 71, (June, 1961).

Kamerschen, David R., "Further Analysis of Over urbanization" **Economic Development and Cultural Change,** 17 : 2 (1969).

Kingsley, Davis, "The Urbanization of the Human Population". **Scientific American,** 213 : 3, (1965).

Kuper, Hilda (Ed.), **Urbanization and Migration in West Africa.** Berkeley : University of California Press, 1965.

Lambert, D., "The Accelarated Urbanization of Latin America and the Formation of a Tertiary Refuge Sector". **Civilizations,** 15 (1965).

Laquian, Aprodicio, A., **Rural Urban Migrants and Metropolitan Development.** Toronto : Intermet, 1971.

Laquian, Aprodicio, A., **Slums are for People,** Manila : D.M. Press, 1968.

Lefeber, Louis, "Planning in a Surplus Labor Economy". **American Economic Review,** LVIII, (1968).

Leibenstein, H., "The Theory of Underemployment in Backward Economics". **Journal of Political Economy,** 65, (1957).

Leibenstein, H., **Economic Backwardness and Economic Growth.** New York : Wiley and Sons Ltd., 1957.

Leibenstein, H., "Underemployment in Backward Economies : Some Additional Notes". **Journal of Political Economy,** 66 : 3 (June 1958).

Levine, Ned. "The Revolutionary Non-Potential of the "Lumpen" : Essence or Technical Deficiency?" **Bulletin,** University of Sussex, 5, (October 1973).

Lewis, Oscar, "Urbanization without Breakdown : A Case Study". **The Scientific Monthly,** 75, (1952).

Lithwich, N.H., "The Growth of Urban Populations-Two Patterns". **ITCC Review,** II : 4 (8), (1973).

Little, Kenneth, **West African Urbanization : A Study of Voluntary Associations in Social Change.** London : Cambridge Univ. Press, 1968.

Mabogunje, Akin L., **Urbanization in Nigeria.** London : University of London Press, 1968.

Mabogunje, Akin L., **Yoruba Towns.** Ibadan : Ibadan University Press, 1962.

Mabogunje, Akin L., "The Urban Challenge in the Development Process in Developing African Countries". **ITCC Review,** Iii : 2 (10), 1974).

Mabogunje, A.L., "Urbanization in Nigeria : A Constraint on Economic Development". **Economic Development and Cultural Change,** 13 : 4, Part I, (Juiy 1965).

Mangin, William (Ed.), **Peasants in Cities.** Boston : Houghton Mifflin, 1970.

Mangin, William, "Latin American Squatter Settlements : A Problem and A Solution". **Latin American Research Review,** 2 (3) : 65-98 (Summer 1967).

Mangin, William, "The Role of Regional Associations in the Adaption of Rural Migrants to Cities in Peru", in D. Heath and R. Adams, (Eds.), **Contemporary Cultures and Societies of Latin America.** New York, 1965.

Mangin, William, "Urbanization Case History in Peru". **Architectural Design,** 8, (August, 1963).

Mangin, William and John C. Turner, "The Barriada Movement". **Progressive Architecture,** 49, (May 1963).

Mangin, William, "Squatter Settlements". **Scientific American,** 217 : 4, (October 1967).

Marris, Peter, **Family and Social Change in an African City : A Study of Rehousing in Lagos.** London : Routledge and Kegan Paul, 1961.

Marris, Peter, **Family and Social Class in an African City.** Evanston : North Western University Press, 1962.

Marris, Peter, "Social Change and Social Class". **International Journal of Comparative Sociology,** I : I (1960) pp.

Marris, Peter, "Slum Clearance and Family Life in Lagos". **Human Organization,** 19, (1960).

Mathur, Ashok, "The Anatomy of Disguised Unemployment". **Oxford Economic Papers,** XVI, (July 1964) .

Mayer, Philip, "Migrancy and the Study of Africans in Towns". **American Anthropologist,** 64 : 3, (1962).

Mayer, Philip, **Townsmen or Tribesmen : Urbanization in A Divided Society.** Capetown : Oxford University Press, 1963.

Mayer, Philip, **Townsmen or Tribesmen : Conservation and the Process of Urbanization in a South African City.** London : Oxford University Press, 1961.

Mazumdar, D., "Marginal Productivity Theory of Wages and Disquised Unemployment", **Review of Economic Studies,** (June 1959).

Mc Call, D.F., "Dynamics of Urba-Migration in Africa". **Annals of American Academy of Political and Social Sciences,** 298, (March 1955).

Meadows, Paul and E.H. Mizruchi (Eds.), **Urbanizm, Urbanization and Change : Comparative Perspectives.** Reading : Addison-Wesley Publishing Co., 1969.

Mellbassoux, Claude, **Urbanization of an African Community : Voluntary Associations in Barnako.** Seattle : University of Washington Press.

Mellor, J.W., et al., "The Average and Marginal Products of Farm Labor in Underdeveloped Economies". **Journal of Farm Economics,** 38 : 3 (August 1956).

Miller, J. and Gakenheimer, R.A., (Eds.), **Latin American Urban Policies and the Social Sciences.** Beverly Hills, Calif. and London : Sage Publications, 1971.

Miner, Horace (Ed.), **The City in Modern Africa.** New York : Praeger Publishers, 1967.

Mooney, J.D., "Urban Poverty and Labor Force Participation". **American Economic Review,** 42 : I (March 1967).

Morse, David A., "Unemployment in Developing Countries". **Political Science Quarterly,** 85 : I, (March 1970).

Morse, R.M. "Recent Research on Latin American Urbanization : A Selective Survey with Commentary", **Latin American Research Review,** I : I, 1965.

Myint, H., **The Economics of The Developing Countries.** London : Hutchinson and Co., 1964.

Myint, H., "An Interpretation of Economic Backwardness". **Oxford Economic Papers,** 6 : 2 (June 1954).

Nazeer, M.M., "Urbanization in Pakistan". **Asian Survey,** 6 : 6 (1966).

Needler, M.C., **Latin American Politics in Perspective.** Rev. ed., Princeton, N.J. : Van Nostrand, 1968.

Nelson, Joan, "The Urban Poor : Disruption or Political Integration in Third World Cities", **World Politics,** 22 : 3 (April 1970) .

Nurkse, R., **Problem of Capital Formation in Underdeveloped Countries.** New York : Oxford Univ. Press, 1933.

Olson, M., "Economic Growth as a Destabilizing Force". **Journal of Economic History,** 23 (December 1963).

Omari, Thompson P., "Factors Associated with Urban Adjustment of Rural Southern Migrants". **Social Forces,** 35, (1965).

Oshima, Harry T., "Underemployment in Backward Economies : An Empirical Comment". **Journal of Political Economy,** LXVI, (June 1968).

Oshima, Harry T., "A Strategy for Asian Development". **Economic Development and Cultural Change,** 10 : 3 (April 1962).

Papanek, G.F., "The Poor Of Jakarta". **Economic Development and Cultural Change,** 4 : I (October 1975).

Peattie, Lisa, **The View from Barrio,** Ann Arbor : University of Michigan Press, 1968.

Phillips, D., "Rural-to-Urban Migration in Iraq". **Economic Development and Cultural Change,** 7 : 4 (July 1959).

Ranis, G. and Fei, J.C.H., "A Theory of Economic Development". **American Economic Review,** 51 (September 1961).

Ray, T.F., **The Politics of the Barrios of Venezuella.** Berkeley : University of California Press, 1969.

Redclift, M.R., "Squatter Settlements in Latin American Cities : The Response from Government", **Journal of Development Studies,** 10 : 3, (1974).

Reissman, Leonard, **The Urban Process : Cities in Industrial Societies.** New York : The Free Press, 1964.

Reyna, J.L., "Some Patterns of Occupational Mobility : The Mexican Case". **Social Research,** 35 : 3 (Autumn 1968).

Reynolds, L.G., "Wages and Employment in a Labor-Surplus Economy". **American Economic Review,** 55 (March 1965).

Richards, Andrey, "Multi-Tribalism in African Urban Areas". **Civilizations,** 3, (1966).

Ridker, R., "Discontent and Economic Growth". **Economic Development and Cultural Change. II : I** (October 1962).

Rogler, L.H., "'Slum Neighborhoods in Latin America". **Journal of Inter-American Studies,** 9 (October 1967).

Rose, Arnold and Leon Warshay, "The Adustment of Migrants to Cities". **Social Forces,** 36, (1957).

Rosen, Bernard C., "Social Change, Migration and Family Interaction in Brazil". **American Sociological Review,** 38 : 2, (1973).

Rouch, Jean, **Migration in the Gold Coast.** Accra, 1954.

Rustow, D., **A World of Nations : Problems of Political Modernization.** Washington, D.C. : Brookings institution, 1967.

Safa, Helen, "From Shantytown to Public Housing : A Comparison of Family Structure in Two Urban Neighborhoods in Puerto Rico". **Caribbean Studies,** 4 : I, (1964).

Scaff, Alvin H., "Urbanization and Development in Uganda : Growth Structure and Change". **The Sociological Quarterly,** 8 : 120 (Winter 1967).

Schnore, Leo F. (Ed.), **Social Science and the City : A Survey of Urban Research.** New York : Praeger Publishers, 1968.

Schultz, T.W., **Agriculture in an Unstable Economy,** New York : McGraw-Hill Pub. Co., 1963.

Schultz, T.W., **The Economic Test in Latin America.** Ithaca, 1965.

Sedwitz, Walter, "Urban Policies in Latin America". **ITCC Review,** II, 4 (8), (1973).

Seeley, J.R., "The Slum : Its Nature, Use and Users". **Journal of the American Institute of Planners,** 25, (February, 1959).

Sen, A.K., "Peasants and Dualism with or without Surplus Labor". **Journal of Political Economy,** 79 : 5 (1966).

Shanin, Teodor (Ed.), **Peasants and Peasant Societies.** England : Penguin Books, 1971.

Shiloh, Ailon, "Rapid Urbanization and Its Health Concomitants in the Middle East". **Urban Affairs Quarterly,** 5, (December 1969).

Short, James F. (Ed.), **The Social Fabric of the Metropolis.** Chicago : University of Chicago Press, 1971.

Singer, H.W., "A New Approach to the Problems of the Dual Society in Developing Countries". **International Social Development Review,** no : 3 (1971).

Sjaastad, Larry A., "The Costs and Returns of Human Migration". **The Journal of Political Economy,** 70 : 5, (Supplement : October 1962).

Smelser, Neil and Seymour M. Lipset (Eds.), **Social Structure and Mobility in Economic Development.** Chicago : Aidine Press, 1966.

Soares, G. and Hamblin, R.L., "Socio-economic Variables and Voting for the Radical Left, Chile 1952". **American Political Science Review.** 61 : 4 (December 1967).

Southall, A.W. and P.C.W. Gutkind, **Townsmen in the Making : Kampala and Its Suburbs.** London : Kegan Paul, Trench Trubner and Co. Ltd., 1957.

Sovani, N.V., "The Analysis of Over urbanization", **Economic Development and Cultural Change,** 12 : 2, 1964.

Suttes, Gerald D., **The Social Order of the Slum.** Chicago : University of Chicago Press, 1968.

Steglich, W.G., "Participation of Migrants in Urban Associations". **Proceedings of Southwest Sociology Association,** 15, (1965).

Sutcliffe, R.B., **Industry and Underdevelopment.** London-Reading : Addison Wesley, 1971.

Tiryakian, E.A., "Occupational Satisfaction and Aspiration in an Underdeveloped Country : The Philippines". **Economic Development and Cultural Change.** 7 : 4, (July 1959).

Tiryakian, E.A., "The Prestige Evaluation of Occupations in an Underdeveloped Country : The Philippines". **American Journal of Sociology,** 63 : 4 (January 1958).

Todaro, Michael P., "The Urban Employment Problem in Less Developed Countries : An Analysis of Demand and Supply". **Yale Economic Essays,** 8, (1968).

Todaro, Michael P., "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries". **American Economic Review,** 59, (1969).

Tourneau, R. le, "Social Change in the Muslem Cities of North Africa". **American Journal of Sociology,** 60 : 5, (March 1955).

Tumin, Melvin M. and Arnolds S. Feldman, **Social Class and Social Change in Puerto Rico.** Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1961.

Turner, John C., "A New View of the Housing Deficit". A paper prepared for the seminar on Housing Policy for a Developing Economy, University of San Juan, Puerto Rico, April 1966.

Turner, John C., "Lima's Barriadas and Corralones : Suburb, versus Slums". **Ekistics,** 112, (March 1965).

Turner, John, C., "The Squatter Settlement : An Architecture that Works". **Architectural Design,** 38, (1968).

Turner, John F. And Ralf Goetze, "Environmental Security and Housing Input" **Ekistics,** 23, (1967).

Turner, John C., "Housing Priorities, Settlement Patterns and Urban Development in Modernizing Countries". **Journal of American Institute of Planners,** 34, (1968).

Turner, John C., "Uncontroiled Urban Settlement : Problems and Policies". **The City in Newly Developing Countries,** Gerald Breese (Ed.), Englewood Cliffs, 1969.

Turner, John C., "Barriers and Channels for Housing Development in Modernizing Countries". **Journal of American Institute of Planners,** 33, (1967).

Turnham, D. and Jaeger I., **The Employment Problem in Less Developed Countries.** Paris : Development Centre, O.E.C.D., 1971.

U.N.E.S.C.O., **Social Implications of Industrialization and Urbanization, Five Studies in Asia.** Calcutta : U.N.E.S.C.O., 1956.

Wade, R., "A Culture of Poverty". **Institute of Development Studies Bulletin,** (October 1973).

Wagley, C. (Ed.), **Social Science Research on Latin America.** New York : Colombia Univ. Press, 1964.

Weiner, M. "Urbanization and Political Protest". **Civilizations,** 17, (1967).

Weiner, M., 'Violence and Politics in Calcutta". **The Journal of Asian Studies,** 20 (May 1961).

Weiner, Myron (Ed.), **Modernization : The Dynamics of Growth.** New York : Basic Books, 1966.

Wellisz, Stanislaw, "Dual Economies, Disguised Unemployment and the Unlimited Supply of Labor". **Economica,** 35, (1968).

Wenot, Paul, "Theory of Urban Land Values". **Land Economics,** (August 1957).

Wingo, Lowdon Jr., "Recent Patterns of Urbanization Among Latin American Countries". **Urban Affairs Quarterly,** II, No. I, (March, 1967).

Wolf, E.R., "The Hacienda System and Agricultural Classes in San José Puerto Rico". **Social Inequality,** André Bételle (ed). Great Britain : Penguin Books, 1970.

Wolfe, M., "Some Implications of Recent Changes in Urban and Rural Settlement Patterns in Latin America". Paper Presented at the U.N. World Population Conference. Belgrade : September 1965.

Wonnacott, Paul, "Disguised and Overt Unemployment in Underdeveloped Economics". **Quarteriy Journal of Economics**, 76, (1962).

Wriggins, H. and Guyot, J. (Eds.), **Population, Politics and Future of Southern Asia**. New York : Columbia Univ. Press, 1973.

Zimmer, Basil G., "Participation of Migrants in Urban Structure". **American Sociological Review**, 20, (1955).

TÜRKİYE

Abadan-Unat, Nermin, et. al., **Migration and Development**. Ankara : Ajans Türk Press, 1976.

Abadan, Nermin, Batı **Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları**. Ankara : DPT, 1964.

Acaroğlu, İrem, "Türkiye'deki Kentlerde Gecekondu Önleme Bölgeleri için Yer Seçimi Ölçütleri". Ankara : TÜBİTAK, 1973.

Altın, Mehmet, **Türkiye'de Siyasi Hareketler ve Sosyal Yapı**. Ankara : Doğu Matbaası, 1961.

Aksoy, Sadrettin, "Zeytinburnu Nuri Paşa Mahallesinde Zeytinburnu'nun Dışına Göç Edenlerin Sosyal ve Ekonomik Durumları". **Basılmamış doktora tezi**. İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Aksoy, Suat, **Türkiye'nin Toprak Meselesi**. İstanbul : Gerçek Yayınevi, 1969.
yal Antrop. Böl.

Akşit, Bahattin, **Türkiyede Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi**. Ankara : O.D.T.Ü. Öğrenci Birliği Yayını, 1967.

Arı, Oğuz, **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı**. Ankara : Rekor Matbaası, 1960.

Arı, Oğuz and C.O. Tütengil, **İstanbulda Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması**. İstanbul : Sermet Matbaası, 1968.

Avcıoğlu, Doğan, **Türkiyenin Düzeni**. Ankara : Bilgi Yayınevi, 1968.

Baylar, Nuri, "Zeytinburnu ve Nuri Paşa Mahallesinde İkamet eden Ev Sahipleri ile İlgili bir Takip Araştırması". **Basılmamış Doktora Tezi**. İst. Üniv., Sosyal Antrop. Bil.

Benedict, Peter; Erol Tümertekin and Fatma Mansur (Eds.), **Turkey : Geographic Social Perspectives** : Leiden : E.J. Brill, 1973.

Busch, C.D., **Agricultural Mechanization in Turkey**. Ankara : U.S. Operations Mission, Food and Agriculture Division, 1960.

Cem, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**. İstanbul : Cem Yayınevi, 1970.

Cohn, Edwin J., **Turkish Economic, Social and Political Change : The Development of More Prosperous and Open Society**. New York : Praeger Publishers, 1962.

Çorbalı, Halim, "Hukuk Açısından Gecekondular ve Tapu Hizmetleri". **Türkiyede Gecekondu Semineri'nde Sunulan Rapor** Ankara, Şubat 12-13, Düzenleyen TMMOB.

Demircan, Mehmet, "Türkiyede Gecekondu Sorunu". **Harita ve Kadastro Mühendisleri Dergisi,** 5, (14/15), (1969).

Dinçer, Şahika, "Zeytinburnu - Osmaniye Bölgeleri Mukayesesi". **Basılmamış Doktora Tezi.** İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Ekiz, Şenol, "Zeytinburnu Nuri Paşa Mahallesi Gecekondularında 1962-68 Yılları Süresinde Tapu Durumunda Değişmeler". **Basılmamış Doktora tezi.** İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Ertüzün, Serap, "Zeytinburnu Kazası Sümer Mahallesinde İkamet Eden Ev Sahiplerinin 1969 Yılında 12-20 Yaş Arası Çocukları Üzerinde bir Araştırma". **Basılmamış Doktora Tezi.** İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Ertüzün, Serap, "Zeytinburnu Gecekondu Bölgelerinde Ailelerin Sosyal Yapıları ve Bölgeden Göç." **Sosyal Antropoloji ve Entoloji Bölümü Dergisi, I,** (1972).

Frey, Frederick W., "Surveying Peasant Attitudes in Turkey". **Public Opinion Quarterly,** 27, (1963).

Frey, Frederick W., "Political Development, Power and Communication in Turkey". **Communication and Political Development,** Lucian W. Pye, (Ed.) Princeton: Princeton University Press, 1963.

Frey, Frederick W., 'Socialization to National Identification Among Turkish Peasants". **Journal of Politics,** 30, (1968).

Gedik, Ayşe, "Toward A Mathematical intro-City Location Model for Squatter Housing in Turkey". **Basılmamış M.A. Tezi.** Ankara : METU, 1971.

Geçay, Mahir, **Gecekondu Problemi.** Komisyon Raporu, Ankara : İ.İ.B. Yayınları, 1963.

Geray, Cevat, "Gecekondu Sorununa Toplu Bir Bakış". **Amme İdaresi Dergisi,** 2, (1968).

Geray, Cevat, "Göçmenlerin Yerleşme Sorunları". **İskan ve Şehircilik Konferansları,** Ankara : S.B.F., 1971.

Gönen, Emine, "Ankara'da Abidinpaşa Gecekondu Bölgesi Ailelerinin Yapısı, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumlarıyla Şehirleşme Dereceleri Üzerine bir Araştırma". **Basılmamış Doktora Tezi.** Ankara Üniv. 1972.

Hart, Charles W.M., **Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi.** İstanbul : Ticaret Odası Yayınları, 1969.

Hart, Charles W.M., "Peasants Come to Town". **Social Aspects of Economic Development,** a compilation of papers presented at a symposium held in İstanbul, 1964.

Hershlag, Z.Y., **Turkey, An Economy in Transition.** The Hague : Vitgeverij van Keulen N.V., 1958.

Hirsch, Eva, "Income Distribution in Turkish Agriculture". Ph. D. Dissertation, microfilm, N.Y. 1961.

Hirsch, Eva, **Poverty and Plenty on the Turkish Farm.** Columbia University Press, 1970.

Hirsch, E. and A. Hirsch, "Changes in Agricultural Output Per Capita of Rural Population in Turkey 1927-1960". **Economic Development and Cultural Change**, 11, (1963).

Kapil, İris, **Urbanization and Modernization in Turkey : A Case Study.** Ankara : USAID, 1972.

Karpat, Kemal, **Gecekondu Sorunu Üzerine.** Ankara : ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Konferansları Dizisi No. 1, 1973.

Karpat, Kemal H., "Social Effects of Farm Mechanization in Turkish Villages". **Social Research**, 27, (1960).

Keleş, Ruşen, **Türkiyede Şehirleşme, Konut ve Gecekondu.** Ankara : Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Serisi, Sayı 30, 1972.

Kıray, Mübeccel Belik and J. Hinderinck, **Social Straficiation as an Obstacle to Development : A Study of Four Turkish Villages.** New York : Praeger Publishers, 1970.

Kıray, Mübeccel Belik, **Örgütleşemeyen Kent : İzmirde İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni** : Ankara : Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972.

Kıray, Mübeccel Belik, **Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası.** Ankara : D.P.T. 1964.

Kıray, Mübeccel B., "Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi : Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı". **Mimarlık Semineri.** Ankara : Mimarlar Odası Yayını, 1969.

Kıray, Mübeccel B., "Gecekondular". TMMOB, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odasınca düzenlenen seminere sunulan bildiri. Ankara : Şubat 12-13, 1970.

Kıray, Mübeccel B., "Squatter Housing, Fast De-peasantization and Slow Workerization in Underdeveloped Countries". Paper presented at the 7. World Congress of Sociology, Varna, September 1970.

Kıray, Mübeccel B., "Values, Development and Social Stratification". **Journal of Social Issues**, 24 : 2, (Apr, 1968).

Kıray, Mübeccel B. and J. Hinderinck, "Interdependencies between Agro-Economic Development and Social Change". **Journal of Development Studies**, 4 : 4, (July 1968).

Kolars, John F., **Tradition, Season and Change in a Turkish Village.** Chicago : University of Chicago Press, 1963.

Kolars, John F., "Community Studies in Rural Turkey". **Annals of the Association of American Geographers**, 52 : 4, (December 1962).

Kongar, Emre, **İzmirde Kentsel Aile.** Ankara : Sosyal Bilimler Derneği, 1972.

Kongar, Emre, "Altındağ Gecekondu Bölgesi". **Amme İdaresi Dergisi**, 6 : 3, (Eylül 1973).

Kongar, Emre, "Altındağ'da Kentle Bütünleşme". **Amme İdaresi Dergisi,** 6 : 4, (Aralık 1973).

Kostanick, H.L., "Turkish Resettlement of Refugeess from Bulgaria 1950-53". **Middle East Journal,** (Winter 1955).

Kurucu, Tekin, "Zeytinburnu Gecekondularının Kuruluşu ve Usta Teşkilatları". **Basılmamış Doktora Tezi.** İst. Ünis. Sosyal Antrop. Böl.

Küçükömer, İdris, **Düzenin Yabancılaşması : Batılaşma.** İstanbul : Ant Yayınları, 1969.

Lauwe, P.H. Chombard de, **Şehirliler ve Şehir.** Ankara : İmar ve İskan Bakanlığı, 1968.

Lerner, David, **The Passing of a Traditional Society.** Glencoe : The Free Press, 1958.

Levine, Ned, "Rural-Urban Migration and Its Effects on Urbanization over the Next Fifty Years". Paper presented to the Conference on Development Trends in Turkey (1974-2024). Ankara : June 10-15, 1974.

Levine, Ned, "Vaue Orientation Among Migrants in Ankara, Turkey". **Journal of Asian and African Studies,** 8 : 1-2.

Levine, Ned, "Old Culture - New Culture : A Study of Migrants in Ankara, Turkey". **Social Forces,** 51 : 3, (March 1973).

Magnarella, Paul I., "From Villager to Townsman in Turkey". **Middle East Journal,** 1970.

Meyer, A.J., "Turkish Land Reform" in **Middle Eastern Capitalism,** Cambridge : Harvard University Press, 1959.

Miller, Duncan R. (Ed.), **Essays on Labor Force and Employment in Turkey.** Ankara : A.I.D., 1971.

Mimarlar Odası Ankara Şubesi, **Türkiyede Kentleşme.** Ankara, 1971.

Morris, James A., "Recent Problems of Economic Development in Turkey". **Middle East Journal,** Winter 1960.

Öç, Taner, "Assimilation of Displaced Rural Migrants in İstanbul and in Samsun, and the Role of Mass-Media in This Process". **Unpubiished Ph. D. Dissertation.** University of Pennsylvania, 1974.

Öğretmen, İbrahim, **Ankarada 158 Gecekondu.** Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1957.

Özüstün, Engür, "Çağlayan'ın Tarihi, Nüfus ve Bina Durumu". **Basılmamış Doktora Tezi.** İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Pierce, J.E., **Life in a Turkish Village,** New York : Holt, Rinehart and Winston, 1964.

Pine, W.H., "Some Land Problems in Turkey". **Journal of Farm Economics,** (May, 1952).

Reed, Howard A., "A New Force at Work in Democratic Turkey". **Middle East Journal,** 7, (1953).

Robinson, Richard D., "Tractors in the Village - A Study in Turkey". **Journal of Farm Economics,** 34, (November 1952).

Robinson, Richard D., "Turkey's Agragian Revolution and the Problem of Urbanization". **Public Opinion Quarterly,** 22, (1958).

Saran, Nephan, "İstanbulda Gecekondu Problemi". **Türkiye'de Cografi ve Sosyal Araştırmalar.** Tümertekin-Mansur-Benedict. 1971.

Schnaiberg, Allan, "Rural-Urban Residence and Modernism: A Study of Ankara Province". **Demography,** 7, (February 1970).

Sewel, Granville H., "Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political and Economic Problem". **Unpubiished Ph. D. Dissertation,** M.I.T., Cambridge, Mass., 1964.

Simpson, D.J., Development As A Process: The Menderes Phase in Turkey". **Middle Eastern Journal,** 19, (1965).

Simpson, Dwight J., "Turkey, Problems and Prospects". **Foreign Policy Bulletin,** May 1958.

Stewig, Reinhard, **İstanbul'da Çıkmaz Sokak ve Gecekondu Meselesi.** İstanbul: Fatih Cemiyeti Neşriyatı, 1966.

Stirling, Paul, **A Turkish Village.** London : Weidenfeld and Nicolson, 1965.

Suzuki, Peter, "Peasants Without Plows: Some Anatolians in İstanbul". **Rural Sociology,** 31 : 4, (December 1966).

Suzuki, Peter T., **Social Change in Turkey since 1950 A Bibliography of 866 Publications.** European Division of University of Maryland, 1969.

Suzuki, Peter, "Encounters with İstanbul Urban Peasants and Village Peasants". **International Journal of Comparative Sociology,** 5 : 2, 1964).

Şen, N., **Plan ve Yapı Bakımından Gecekonduların İncelenmesi.** İstanbul: İ.T.Ü. Teknik Okul Yayını, No. 50., 1966.

Taeuber, Irene B., "Population and Modernization in Turkey". **Population Index,** 24 : 2, (1958).

Tanyol, Cahit, "Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolu Araştırması". **Sosyoloji Dergisi,** 13, (1959).

Tekeli, İlhan, "Gecekonduları Planlama Yolları ve Sorunları". **Harita ve Kadastro Mühendisliği Dergisi,** Ankara, 19, (October 1970).
112, 113

Tekinel, Güner, "Gültepe-Harmantepe Gecekondu Bölgesindeki Ebeveynlerin Eğitim Dereceleri ile Ekonomik Durumları Arasındaki Bağlantı ve Çocuklarının Eğitimi Konusundaki Tutumları". **Basılmamış Doktora Tezi.** İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Timur, Serim, **Türkiyede Aile Yapısı.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, No. 10-15, 1972.

Tümertekin, Erol, "Gradual Internal Migration in Turkey : A Test of Ravenstein's Hypothesis". Paper presented at Conference on Geography and Long Term Prospects. Rennes, France, 1971.

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **13 Büyük Şehirde Gecekondu.** Ankara : S.A.D., (1964).

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **İzmir-Gürçeşme Gecekondu Araştırması.** Ankara : S.A.D., (1964).

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **Ankara-Gülveren Çinçinbağları ve Topraklık Gecekonduları.** Ankara : S.A.D., (1964).

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **Ankara-Çinçinbağları Gecekondu Araştırması.** Ankara : S.A.D., (1964).

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **Ankara-Gülveren Gecekonduları.** Ankara : S.A.D., (1964).

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **Ankara-Esat, Çankaya ve Dikmen Gecekonduları.** Ankara : S.A.D., (1964).

Türkiye Cumhuriyeti İmar ve İskan Bakanlığı, **Bursa-İzmir-İstanbul Anadolu Yakası Gecekondu Bölgelerinin Tamamında Yapılan Örneklemeli Araştırma.** Ankara : S.A.D. (1964).

Tütengil, Cavit Orhan, **Az Gelişmenin Sosyolojisi.** İstanbul Üniversitesi, 1970.

Tütengil, Cavit Orhan, **Türkiyede Köy Sorunu.** Ankara : Kitaş Yayınları, 1969.

Yantaş, Aybek, "Zeytinburnu Sümer Mahallesi Arazi Sorunu". **Basılmamış Doktora Tezi.** İst. Üniv. Sosyal Antrop. Böl.

Yasa, İbrahim, **Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları.** Ankara : TODAİE, 1970.

Yasa, İbrahim, "Gecekondu Ailesi". **S.B.F. Dergisi,** 25 : 4, (1970).

Yasa, İbrahim, "The Impact of Rural Exodus on the Occupational Structure of Cities". **S.B.F. Dergisi,** 22 : 2, (1968).

Yasa, İbrahim, **Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları.** Ankara : TODİE, 1970.

Yasa, İbrahim, "Ankara Gecekondu Topluluklarında Kentleşme". **İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları,** Ankara : S.B.F., 1971.

Yasa, İbrahim, **Ankarada Gecekondu Aileleri.** Ankara : Sosyal Hizmetler Akademisi, 1966.

Yavuz, Fehmi, "Gecekondu Konusu". **İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları,** Ankara : S.B.F.

Yörükan, Ayda, "Gecekondularla İlgili Rapor". Third Five Year Plan, Housing Needs and Requirements Subcommittee, Ankara : İ.İ.B. mimeo., 1971.

Yörükhan, Turhan, **Şehirleşme, Gecekondular ve Konut Politikası.** Ankara : İmar ve İskan Bakanlığı, S.A.D., 1966.

Yörükhan, Turhan, **Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri.** Ankara : ve İskan Bakanlığı, S.A.D., 1968.

Yücel, Asuman, "The Squatter Areas and the Employment Problems with Special Reference to the City of Ankara". S.P.O. Social Planning Dept., 1970.

baylan matbaası
TEL: 30 24 87 ANKARA

FİATI 40.— TL.